

1489180
o.a.

ONDERZOEKSGROEP: "ZELFWERKZAAMHEID EN VOLKSHUISVESTING"
working paper 11

ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING;
de omvang in Nederland, de houding
van gemeenten en bewoners

ir A. Graafland

Onderzoeksinstituut voor Technische Bestuurskunde
Technische Universiteit Delft

Delftse Universitaire Pers

Bibliotheek TU Delft

C 1721515

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Graafland, A.

Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving: de omvang in Nederland, de houding van gemeenten en bewoners / A. Graafland. - Delft: Delftse Universitaire Pers. - III.- (Zelfwerkzaamheid in de woningbouw; working paper 11)
Uitg. van het Onderzoeksinstituut voor Technische Bestuurskunde, Technische Universiteit Delft. - Met lit. opg.
ISBN 90-6275-296-9
SISO 314.9 UDC 689:365.27 (492)
Trefw.: bewonerszelfbouw; Nederland.

Copyright 1987 A. Graafland

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the Delft University Press, the Netherlands.

WOORD VOORAF	1
1. INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING	3
1.1. Inleiding en probleemstelling	3
1.2. Werkwijze	4
1.3. Beperkingen onderzoek	5
1.4. Opbouw rapport, leeswijzer	6
DEEL I: LITERATUURSTUDIE	
2. BEGRIPSBEPALING	7
2.1. Inleiding	7
2.2. Wonen	7
2.3. Zelfwerkzaamheid	12
2.4. Woonomgeving	17
3. VERKENNING VAN DE PROBLEMEN IN DE WOONOMGEVING	27
3.1. Inleiding	27
3.2. Analyse van belevingsonderzoeken door Tacken en De Kleyn	27
3.3. Ander onderzoek naar de beleving van de woonomgeving	30
3.4. Konklusies	36
4. BESTAANDE THEORIEEN EN HYPOTHESEN MET BETREK- KING TOT ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING	37
4.1. Inleiding	37
4.2. Hypothese van basis-, kwaliteits- en extra-voor- zeningen	37
4.3. Kontrast- en kongruentiehypothese	42
4.4. Theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor	43
4.5. Buffertheorie	45
4.6. Hypothese van cumulativeness of activity	46
4.7. Konseptueel model van wonen als sociaal aanpas- singsproces	47
4.8. Voorlopig konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	48
5. RESULTATEN BESTAAND ONDERZOEK EN BESCHRIJVING LANDELIJKE AKTIES	55
5.1. Inleiding	55
5.2. Natuur je buur	55
5.3. Een kern waar pit in zit	58
5.4. Resultaten onderzoek van de vereniging KNHM naar enkele kenmerken van projekten in de eerste kompe- titie van 'Een kern waar pit in zit'	58
5.5. Onderzoek Werkgroep 2000: zelfwerkzaamheid van be- woners in het openbaar groen	67

DEEL II: EMPIRISCH ONDERZOEK 1

6.	EMPIRISCH ONDERZOEK, DEEL 1	77
6.1.	Inleiding	77
6.2.	Onderzoeksvragen	77
6.3.	Hypothesen	77
6.4.	Onderzoeksmethode	78
6.5.	Werkwijze	80
6.6.	Opbouw rapportage deelonderzoek 1	81
7.	DE RESPONDENTEN; ENKELE STATISTISCHE GEGEVENS	83
7.1.	Inleiding	83
7.2.	Respons op de enquête	83
7.3.	Representativiteit van de respondenten	85
8.	OMVANG VAN ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGE- VING EN DE PROBLEMEN DIE DAARMEE WORDEN OP- LOST	87
8.1.	Inleiding	87
8.2.	Aantal gemeenten dat ervaring heeft met zelf- werkzaamheid in de woonomgeving in de afgelo- pen drie jaren	87
8.3.	Aantal zelfwerkzaamheid-projecten in de laatste drie jaren	96
8.4.	Verrichte activiteiten per zelfwerkzaamheid- projekt	101
8.5.	Verwachte toekomstige ontwikkeling in de omvang van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	102
8.6.	Samenvatting	106
9.	HOUDING VAN DE GEMEENTEN TEN OPZICHTE VAN ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING	109
9.1.	Inleiding	109
9.2.	Stimulering en ondersteuning van zelfwerkzaam- heid vanuit de gemeenten	109
9.3.	Zelfwerkzaamheid als bezuinigingsmaatregel voor de gemeenten in de afgelopen en komende drie jaren	117
9.4.	Voorkeur van de gemeenten voor bepaalde zelfwerk- zaamheid-activiteiten	122
9.5.	Barrières op gemeentelijk, provinciaal en rijks- nivo die zelfwerkzaamheid (nog) belemmeren	123
9.6.	Samenvatting	126
10.	ENKELE KENMERKEN VAN ZELFWERKZAAMHEID- PROJEKTEN	127
10.1.	Inleiding	127
10.2.	Aktiviteiten verricht in de zelfwerkzaamheid- projecten	127
10.3.	Aanleiding van de zelfwerkzaamheid-projecten	127
10.4.	Buurtkenmerken	128
10.5.	Financiële afwikkeling van de projecten	130
10.6.	Kwaliteit van de gerealiseerde projecten	131
10.7.	Samenvatting	132
11.	SAMENVATTING DEELONDERZOEK 1	133
11.1	Inleiding	133
11.2	Onderzoeksopzet deelonderzoek 1	133
11.3	Korte weergave van de resultaten van deel- onderzoek 1	134

DEEL III: EMPIRISCH ONDERZOEK 2

12. EMPIRISCH ONDERZOEK, DEEL 2	137
12.1. Inleiding	137
12.2. Onderzoeksvragen	137
12.3. Hypothesen	138
12.4. Opbouw rapportage deelonderzoek 2	139
12.5. Onderzoeksmethode	139
12.6. Werkwijze	140
12.7. Steekproef	140
13. BESCHRIJVING VAN DE VIER ONDERZOCHE ZELF- WERKZAAMHEID-PROJEKTEN	143
13.1. Inleiding	143
13.2. Alblasserdam	143
13.3. Dronten	147
13.4. Horst	148
13.5. Wijk bij Duurstede	150
14. DE RESPONDENTEN; ENKELE STATISTISCHE GEGEVENS	153
14.1. Inleiding	153
14.2. De respondenten	153
14.3. Representativiteit van de respondenten voor de gehele onderzoekspopulatie	154
14.4. Enkele persoonlijke kenmerken van de respondenten	156
14.5. Samenvatting	163
15. HYPOTHESE VAN BASIS-, KWALITEITS- EN EXTRA- VOORZIENINGEN	165
15.1. Inleiding	165
15.2. Tevredenheid respondenten met hun woonsituatie	165
15.3. Tevredenheidsindex	167
15.4. Belangrijkste knelpunten in de woonomgeving	169
15.5. Voorzieningen die in de zelfwerkzaamheid- projekten zijn aangebracht of zijn verbeterd	170
15.6. Belang van de knelpunten waarop project was gericht	173
15.7. Invloed van de projekten op de tevredenheid met de woonsituatie	174
15.8. Verklarende waarde van hypothese van basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen	176
15.9. Samenvatting	177
16. KONTRAST EN KONGRUENTIE-HYPOTHESE	179
16.1. Inleiding	179
16.2. Relatie beroep en werkzaamheden in project	179
16.3. Vergelijking met resultaten van twee onderzoeken naar doe-het-zelvers in woningen	184
16.4. Verklarende waarde van contrast- en kongruentie- hypothese voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	184
16.5. Samenvatting	186
17. THEORIE VAN DE UITDIJENDE HUISHOUDELIJKE SEKTOR EN DE BUFFERTHEORIE	187
17.1. Inleiding	187
17.2. Bezuinigingsmaatregelen in de afgelopen drie en komende drie jaren	188

17.3.	Redenen waarom het projekt gedeeltelijk in zelfwerkzaamheid en niet geheel door de gemeente is uitgevoerd	188
17.4.	Positieve effecten van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voor bewoners en gemeente	189
17.5.	Bereidheid tot deelname aan eventueel komend zelfwerkzaamheid-projekt	192
17.6.	Invloed van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving op de zeggenschap van de bewoners over hun woonomgeving	193
17.7.	Struktureel karakter van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	194
17.8.	Toepasbaarheid van theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor en de buffertheorie voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	198
17.9.	Samenvatting	198
18.	HYPOTHESE VAN CUMULATIVENESS OF ACTIVITY	201
18.1.	Inleiding	201
18.2.	Tijdsbesteding van de respondenten aan de projekten	201
18.3.	Verrichte activiteiten door de respondenten in de projekten	203
18.4.	Relatie tussen activiteiten van de respondenten in het projekt en activiteiten in het verenigingsleven	206
18.5.	Relatie tussen deelname aan het zelfwerkzaamheid-projekt en klussen aan het huis of in de tuin	207
18.6.	Relatie tussen het al dan niet hebben van een baan en het actief zelfwerkzaam zijn in de woonomgeving	208
18.7.	Relatie tussen de tijdsbesteding van de respondenten aan het zelfwerkzaamheid-projekt en hun deelname aan een eventueel volgend projekt	209
18.8.	Handigheid van deelnemers en niet-deelnemers in werkzaamheden met betrekking tot de woonomgeving	209
18.9.	Toepasbaarheid van de hypothese van cumulativeness of activity op zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	212
18.10	Samenvatting	213
19.	KONSEPTUEEL MODEL VAN WONEN ALS SOCIAAL AANPASSINGSPROCES	215
19.1.	Inleiding	215
19.2.	(On-)tevredenheid respondenten met hun woonsituatie en de mogelijkheden om hieraan iets te veranderen	216
19.3.	Verbetering van de woonsituatie door verhuizing	216
19.4.	Verbetering woonsituatie	219
19.5.	Gebruiks- en belevingsverandering	220
19.6.	Geen verbetering, protest	221
19.7.	Geen verbetering, apathie	224
19.8.	Verklarende waarde van het konseptueel model van wonen als sociaal aanpassingsproces voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	224
19.9.	Samenvatting	225
20.	GLIBAAL KONSEPTUEEL MODEL VAN ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING	227
20.1.	Inleiding	227
20.2.	Wensen bewoners	227
20.3.	Persoonlijke kenmerken bewoners	228

20.4.	Ruimtelijk milieu	231
20.5.	Sociaal-ekonomische organisatie	231
20.6.	Technologie	237
20.7.	Aanpassing van het globaal konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	239
20.8.	Samenvatting	239
21.	SAMENVATTING DEELONDERZOEK 2	242
21.1.	Inleiding	242
21.2.	Onderzoeksopzet deelonderzoek 2	242
21.3.	Korte weergave van de resultaten van deel- onderzoek 2	243
 DEEL IV: RESULTATEN ONDERZOEK		
22.	SAMENVATTING EN FEITELIJKE KONKLUSIES VAN HET EMPIRISCH ONDERZOEK (DEELONDER- ZOEK 1 EN 2)	249
22.1.	Inleiding	249
22.2.	Samenvatting empirisch onderzoek	249
22.3.	Feitelijke konklusies	253
23.	WAT IS DE BIJDRAGE VAN ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING AAN HET BEHEER VAN DE GEBOUWDE OMGEVING	255
23.1.	Inleiding	255
23.2.	De vraagstellingen	255
23.3.	De probleemstelling	258
23.4.	Globaal konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	259
24.	EVALUATIE ONDERZOEK, DISKUSSIE EN AAN- BEVELINGEN	261
24.1.	Inleiding	261
24.2.	Evaluatie onderzoek	261
24.3.	Stellingen	263
24.4.	Aanbevelingen voor bewoners	264
24.5.	Aanbevelingen voor beleid	264
24.3.	Aanbevelingen voor nader onderzoek	266

DEEL V: BIJLAGEN

BIJLAGE 1:	Vragenlijst gemeenten en begeleidende brieven	267
BIJLAGE 2:	Toelichting typologie urbanisatiegraad	285
BIJLAGE 3:	Toelichting berekening van het totaal aantal projekten in 1982 in geheel Nederland	288
BIJLAGE 4:	Toelichting berekening van het verwachte aantal projekten in 1988	290
BIJLAGE 5:	Vragenlijst bewoners die aan de zelfwerkzaamheid-projekten hebben deelgenomen met begeleidende brieven	292
BIJLAGE 6:	Vragenlijst bewoners die <u>niet</u> aan de zelfwerkzaamheid-projekten hebben deelgenomen met begeleidende brieven	310
BIJLAGE 7:	Besproken onderwerpen met de sleutelfiguren van de vier onderzochte zelfwerkzaamheid-projekten	324
BIJLAGE 8:	Illustraties en krantenknipsels van drie onderzochte zelfwerkzaamheid-projekten	327
BIJLAGE 9:	Representativiteit van de vier onderzochte zelfwerkzaamheid-projekten	338
BIJLAGE 10:	Opleiding, beroepsnivo en inkomen van de respondenten van de vier onderzochte zelfwerkzaamheid-projekten	341
BIJLAGE 11:	Aspektformuleringen met betrekking tot de woonsituatie, volgens Driessen en Beereboom	344
BIJLAGE 12:	Tevredenheid van de respondenten van de vier onderzochte zelfwerkzaamheid-projekten, per aspekt van de woonsituatie	345
BIJLAGE 13:	Toelichting werkwijze bij het bepalen van de tevredenheidsindex	348
BIJLAGE 14:	Toelichting werkwijze bij het bepalen van de handigheidsindex	350
LITERATUURLIJST		352

WOORD VOORAF

Door de onderzoeksgroep "Zelfwerkzaamheid en volkshuisvesting" van het Onderzoeksinstituut voor Technische Bestuurskunde (OTB) worden verschillende onderzoeken verricht op het gebied van zelfwerkzaamheid van bewoners. Twee daarvan zijn gericht op zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Beide onderzoeken zijn financieel gesteund door het Ministerie van VROM.

In het eerste onderzoek is een enquête gehouden onder alle gemeenten in Nederland. Daarna zijn in het tweede onderzoek een viertal case-studies verricht. Gezien de verwevenheid van beide onderzoeken en vanwege de omvangrijke literatuurstudie die met betrekking tot het onderwerp is verricht en die voor beide onderzoeken relevant is, is besloten één integraal rapport te publiceren. Dit rapport bevat naast de resultaten van beide onderzoeken ook een weergave van de literatuurstudie. Het gevolg is dat het rapport omvangrijk is geworden. Daarom is voor de geïnteresseerde lezer, die slechts korte tijd aan dit rapport kan besteden, in paragraaf 1.4. een leeswijzer opgenomen.

1. INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

1.1. Inleiding en probleemstelling

In toenemende mate worden via de media berichten verspreid over gemeenten die met het, aan hun toebedeelde, budget niet meer kunnen rondkomen en onder andere bezuinigen op beheer en aanleg van openbare gebieden. Daarnaast wordt een verschuiving gesignaleerd van inspanningen voor nieuwe aanleg naar inspanningen ten behoeve van het instandhouden van het aangelegde; dit geldt zowel voor de woningbouw als voor de omgeving van die woningen. Nu al zijn vele na-oorlogse woningcomplexen aan te wijzen waarbij de instandhouding problemen oplevert vanwege hoge leegstand en verpaupering van het woon- en leefklimaat.

Stedelijk beheer is een term die sinds kort opgang doet, maar die nog weinig concreet is ingevuld. Er wordt zelfs beweerd dat 'het bewijs dat stedelijk beheer nodig maar eens geleverd moet worden'; anderen geven aan dat 'het bestaande instrumentarium, hoe onvolmaakt ook, voldoende mogelijkheden biedt om stedelijk beheer in de praktijk toe te passen' (bron: Provinciaal platvorm stads- en dorpsvernieuwing: startnotitie werkgroep Stedelijk Beheer, 1985).

Zelfwerkzaamheid van bewoners binnen de woningen is al lang geen onbekend feit meer; dat zelfwerkzaamheid een belangrijke rol kan spelen bij het beheer van de woningen is voor velen ook duidelijk. Minder bekend, is de rol die bewoners, door middel van zelfwerkzaamheid, kunnen spelen bij het beheer van hun woonomgeving.

Uit een onderzoek van de vereniging Koninklijke Nederlandse Heide Maatschappij (KNHM) (Vocht, 1982), naar aanleiding van de actie 'Een kern waar pit in zit', waarbij bewonersgroepen door middel van zelfwerkzaamheid de leefbaarheid in de buurt vergroten, blijkt dat ongeveer de helft van de projecten gericht waren op verbeteringen van de fysieke woonomgeving. Deze zelfwerkzaamheid, met betrekking tot de aanleg, instandhouding en/of de verbetering van de fysieke woonomgeving, blijkt ook positieve invloed uit te oefenen op de sociale structuur in de woonomgeving. Als zodanig kan zelfwerkzaamheid van bewoners een belangrijke bijdrage leveren aan het integrale beheer van de gebouwde omgeving.

Tot nu toe zijn slechts twee onderzoeken, naar zelfwerkzaamheid van bewoners in hun woonomgeving, bekend. Behalve het hierboven genoemde on-

derzoek van Vocht (1982), heeft Werkgroep 2000 een enquête gehouden onder gemeenten met meer dan 20.000 inwoners over zelfwerkzaamheid van bewoners in het openbaar groen. Deze beide onderzoeken geven aan dat in Nederland op veel plaatsen door bewoners zelfwerkzaamheid wordt verricht. Beide onderzoeken laten echter slechts een klein deel van deze zelfwerkzaamheid zien. Werkgroep 2000 beperkt zich tot gemeenten met meer dan 20.000 inwoners en tot zelfwerkzaamheid in het openbaar groen. Vocht beperkt zich tot alleen de deelnemers aan de wedstrijd 'Een kern waar pit in zit', maar verruimt anderzijds het onderwerp door niet alleen zelfwerkzaamheid in de fysieke woonomgeving, maar ook die in de sociale woonomgeving te onderzoeken.

Voor de beoordeling van de bijdrage van zelfwerkzaamheid aan het beheer van de gebouwde omgeving, nu, in het verleden en in de toekomst, zowel in grotere gemeenten (stedelijk beheer) als ook in de kleinere gemeenten, waar de problemen niet geringer zijn, is het nodig na te gaan wat de omvang van die zelfwerkzaamheid is en was en waarvan die afhankelijk is. Ook is het voor het bepalen van de bijdrage van belang te weten welke problemen worden opgelost, in welke buurten en door wie (welke bewonersgroepen) zelfwerkzaamheid wordt verricht. De probleemstelling van dit onderzoek is als volgt geformuleerd:

wat is de bijdrage van zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving aan het beheer van de gebouwde omgeving en waarvan is deze bijdrage afhankelijk?

Deze probleemstelling is vertaald in de volgende vraagstellingen:

- Wat is en was de omvang van zelfwerkzaamheid nu en in het recente verleden, en wat zijn de verwachte ontwikkelingen ervan in de toekomst?
- Welke problemen worden door zelfwerkzaamheid in de woonomgeving opgelost?
- Wat is de houding van de gemeenten ten opzichte van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving?
- Wat is de houding van de bewoners ten opzichte van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving?
- Wat zijn de ruimtelijke kenmerken van de buurten, waar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving wordt verricht?
- Wat zijn de kenmerken van bewoners die zelfwerkzaam zijn in de woonomgeving en van hen die dit niet doen?
- Wat is de aanleiding van de zelfwerkzaamheid-projecten?
- Wat is de organisatie van de bewoners en van het project?

1.2. Werkwijze

Het onderzoek naar zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving omvat 3 onderdelen:

- literatuurstudie
- deelonderzoek 1
- deelonderzoek 2

Uit de literatuurstudie blijkt, zoals opgemerkt, dat slechts 2 empirische onderzoeken naar zelfwerkzaamheid van bewoners in hun woonomgeving bekend zijn, beide met weinig theoretische diepgang. Om toch het nodige materiaal bijeen te krijgen voor een theoretisch kader van zelfwerk-

zaamheid in de woonomgeving is toevlucht gezocht tot onderzoeken en theorievorming met betrekking tot wonen in het algemeen en met betrekking tot de relatie wonen/woonomgeving in het bijzonder. Over wonen en in mindere mate over de woonomgeving is veel literatuur beschikbaar; hieruit zijn verschillende geschikte theorieën en hypothesen geselecteerd die de basis vormden voor het empirisch onderzoek: deelonderzoek 1 en 2.

In deelonderzoek 1 zijn alle gemeenten in Nederland geënquêteerd om een beeld te krijgen van de omvang van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, van de houding van de gemeenten hier tegenover en van enkele buurtkenmerken, daar waar zelfwerkzaamheid plaats vindt. Hiernaast was ook het doel van de enquête om gegevens te verzamelen van zelfwerkzaamheid-projecten die zijn uitgevoerd. Uit de 393 beschreven projecten, in de landelijke enquête, zijn er 4 geselecteerd die, in deelonderzoek 2, aan de hand van de bestaande theorieën en hypothesen, nader zijn geanalyseerd.

De 3 onderdelen van het onderzoek zijn niet, zoals misschien in het bovenstaande is gesuggereerd, op elkaar volgend uitgevoerd. Vanwege de geringe beschikbare tijd was het noodzakelijk om deze 3 onderdelen van het onderzoek gedeeltelijk gelijktijdig te doen plaatsvinden. Nadat deelonderzoek 1 al bezig was, werd de literatuurstudie nog voortgezet; en nog voordat de resultaten van deelonderzoek 1 definitief waren is al met deelonderzoek 2 gestart. Het gevolg hiervan is dat tijdens de empirische onderzoeken steeds materiaal en kennis met betrekking tot het onderwerp naar voren kwam, waardoor de inzichten in het onderwerp zich verdiepten en soms wijzigden.

De gevolgde werkwijze heeft ook invloed gehad op de manier waarop hypothesen zijn geformuleerd. De hypothesen voor deelonderzoek 1 zijn gebaseerd op de resultaten van de twee bestaande empirische onderzoeken naar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving; in hoofdstuk 5 staan deze beide onderzoeken beschreven. Aan de hand van de resultaten van deelonderzoek 1, die toen voor een groot deel bekend waren, zijn hypothesen voor deelonderzoek 2 geformuleerd.

1.3. Beperkingen onderzoek

Uitgangspositie in dit onderzoek is de zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving. Het beheer van de gebouwde omgeving omvat meer dan alleen de zelfwerkzaamheid-mogelijkheden, die in dit onderzoek aan de orde komen. Omdat het beheer van de gebouwde omgeving, zowel kwantitatief als kwalitatief nog niet in kaart is gebracht zal de bijdrage van zelfwerkzaamheid hieraan alleen in globale termen kunnen worden bepaald.

Het onderzoek is een oriënterend onderzoek; dit heeft als gevolg dat meer waarde is gehecht aan het behandelen van veel aspecten, waarvan kan worden vermoed dat ze van belang zijn, dan aan het diepgaand natrekken van slechts enkele aspecten. Dit heeft natuurlijk konsekwenties voor de konklusies die uit het onderzoek worden getrokken; niet alle waarnemingen kunnen door het onderzoek worden verklaard, wel kan het antwoord worden vermoed. Wil de oorzaak ondubbelzinnig worden vastgelegd dan is daarvoor nader onderzoek nodig.

Vanwege het oriënterend karakter van het onderzoek is gekozen voor een kwantitatieve benadering van het onderwerp. De onderzoekgegevens zijn voor een groot deel verzameld door middel van enquêtes; dat deze kwantitatieve methode z'n beperkingen kent is duidelijk. Vooral het ont-

vangen van selectieve informatie is een groot gevaar bij deze methode. Op de beperkingen van de enquête als onderzoeksmethode kom ik, in hoofdstuk 6, nog uitgebreid terug.

1.4. Opbouw rapport, leeswijzer

Het rapport bestaat uit 5 delen:

- deel I, literatuurstudie (hoofdstuk 2 t/m 5),
- deel II, empirisch onderzoek deel 1 (hoofdstuk 6 t/m 11),
- deel III, empirisch onderzoek deel 2 (hoofdstuk 12 t/m 21),
- deel IV, resultaten onderzoek (hoofdstuk 22 t/m 24),
- deel V, literatuurlijst en bijlagen (1 t/m 14).

In deel I (hoofdstuk 2 t/m 5) staan de resultaten van de literatuurstudie beschreven. Aan de orde komen begripsbepaling (hoofdstuk 2), probleemverkenning (hoofdstuk 3), en een weergave van de theorieën die in deelonderzoek 2 worden onderzocht (hoofdstuk 4); in dit hoofdstuk wordt een aanzet gegeven tot de ontwikkeling van een model waarin de aspecten, die van belang zijn voor zelfwerkzaamheid, met elkaar in verband worden gebracht. In hoofdstuk 5 wordt een beschrijving gegeven van enkele bestaande landelijke akties met betrekking tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving en worden de resultaten van de twee eerder uitgevoerde onderzoeken naar zelfwerkzaamheid samengevat.

In deel II van dit rapport (hoofdstuk 6 t/m 11) wordt deelonderzoek 1 behandeld; in hoofdstuk 6 komen de onderzoeksvragen en -methode, de hypothesen, de gevolgde werkwijze en de opbouw van de rapportage van deelonderzoek 1 aan de orde. Een samenvatting van dit deelonderzoek staat in hoofdstuk 11. De konklusies uit dit onderzoek staan in deel IV van dit rapport (hoofdstuk 22 t/m 24).

De rapportage van deelonderzoek 2 vindt plaats in deel III (hoofdstuk 12 t/m 21). In hoofdstuk 12 wordt behalve de onderzoeksvragen, de onderzoeksmethode, de hypothesen en de gevolgde werkwijze, ook de opbouw van de rapportage behandeld. In hoofdstuk 21 wordt deelonderzoek 2 samengevat; de konklusies staan beschreven in deel IV (hoofdstuk 22 t/m 24).

De rapportage van het onderzoek wordt afgerond met deel IV (hoofdstuk 22 t/m 24). In hoofdstuk 22 staat het gehele empirisch onderzoek samengevat en worden de feitelijke konklusies uit het onderzoek beschreven. In hoofdstuk 23 worden, op basis van het empirisch materiaal, de onderzoeksvragen beantwoord, om vervolgens een antwoord te formuleren op de probleemstelling. Ook wordt in dit hoofdstuk een globaal theoretisch model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving ontwikkeld. In hoofdstuk 24 worden tot slot aanbevelingen gedaan, zowel beleidsmatig als voor verder onderzoek; ook wordt het onderzoek in het kort geëvalueerd.

Het rapport besluit met deel V waarin een lijst van geraadpleegde literatuur en bijlagen zijn opgenomen.

Voor de geïnteresseerde lezer, die slechts korte tijd aan dit rapport kan besteden, volgen hier enkele suggesties:

1. de 4 delen van het rapport zijn los van elkaar te lezen;
2. van deel I (literatuurstudie) is, voor het kunnen volgen van de verdere rapportage, hoofdstuk 4 het meest belangrijk;
3. de resultaten van deelonderzoek 1 en 2 staan kort samengevat in de hoofdstukken 11 en 21;
4. deel IV bevat de konklusies en aanbevelingen van dit onderzoek.

2. BEGRIPSBEPALING

2.1. Inleiding

In dit hoofdstuk worden enkele begrippen, die van belang zijn voor het onderzoek naar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, theoretisch geanalyseerd op basis van bestaande literatuur.

Achtereenvolgens komen aan de orde de begrippen 'wonen', 'zelfwerkzaamheid' en 'woonomgeving'. Daar waar nodig is, zullen de begrippen worden afgebakend om tot een eenduidige definiëring te komen voor dit onderzoek.

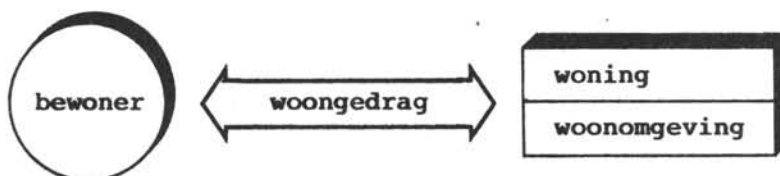
2.2. Wonen

Mensen wonen niet alleen in hun huizen, ze wonen ook in de omgeving van hun woningen. Het wonen beperkt zich dus niet tot de woning zelf, maar de woonomgeving is daarbij betrokken.

Boshart (1970) beschrijft het wonen zeer ruim als 'al het gedrag in de woonomgeving'.

Van Leeuwen (1970) spreekt in dit verband van een continue overgang van binnen-buiten-relaties en een vrije exploratie van de buitenruimte. Vrije exploratie omschrijft hij als 'het in bezit nemen van de ruimte, het zich identificeren met de ruimte, zodat die ruimte een eigen identiteit krijgt'.

In het rapport 'de anonimiteit van de bewoner' van Kreukels en Kropman (1968) wordt WONEN beschouwd als 'het gedrag dat zich afspeelt binnen het woonmilieu, dat wil zeggen de woning met de woonomgeving'. Dit gedrag wordt gezien in het licht van de wederkerige relatie die er tussen de bewoner en zijn woonmilieu bestaat. Dit kan weergegeven worden in onderstaande figuur.

Figuur 2.1. Woongedrag volgens model van Kreukels en Kropman

Deze wederkerige relatie houdt in dat enerzijds de bewoner zich (passief of actief) aanpast aan zijn woonmilieu en anderzijds zijn woonmilieu aanpast aan zijn behoeften, waardoor er sprake is van een evenwicht. Dit is wel een labiel evenwicht, want ten gevolge van velerlei gebeurtenissen zowel bij de bewoner als in het woonmilieu kan dit evenwicht worden verbroken, waarna gestreefd wordt naar een nieuw evenwicht.

Met BEWONER wordt de eenheid bedoeld die een woning behoeft of bezet. Dit kan een alleenstaande zijn, een gezin of eenheden zoals die voorkomen in kazernes, kloosters e.d.

Wat het begrip WONING betreft is een ondubbelzinnige omschrijving volgens de auteurs moeilijk te geven. Een systematische typologie van woningen is volgens hen nog niet ontwikkeld. Ook het begrip WOONOMGEVING wordt volgens de auteurs niet eenduidig gehanteerd. Hieronder wordt bijvoorbeeld verstaan:

- (een gedeelte van) het gebouw waarvan de woning een onderdeel vormt;
- de wooneenheid, d.w.z. het ruimtelijk samenhangende kompleks van huizen;
- de buurt: (een gedeelte van) de straat en eventueel omringende straten;
- de wijk: een min of meer zelfstandig deel van de stad.

In hoofdstuk 2.3 zal nader op het begrip 'woonomgeving' worden ingegaan.

Het begrip WOONGEDRAG wordt onderscheiden in de elementen wensen, belevingen, activiteiten en kennis van de bewoners.

Tacken en De Kleyn (1979) geven aan dat de 3 componenten, bewoner, woning/woonomgeving en woongedrag, in wezen aan al het woononderzoek ten grondslag liggen; wel worden verschillende terminologieën, operationalisering en relaties tussen de componenten gebruikt zoals: bewoner = huishoudenssituatie, woning en woonomgeving = woonsituatie.

Relatie bewoner, ruimte, gedrag

Volgens Kreukels en Kropman (1968) wordt woongedrag zowel beïnvloed vanuit de bewoner als vanuit de ruimte (woning en woonomgeving).

Er bestaat een wederkerige relatie tussen de bewoner en zijn ruimte. Op deze relatie bestaan ook geheel andere, sterk uiteenlopende visies. Onderscheid kan gemaakt worden in:

1. het ruimtelijk determinisme,
2. het ruimtelijk possibilisme,
3. het ruimtelijk probabilisme.

Het determinisme, zie figuur 2.2., vormt de oudste stroming en vloeit voort uit de biologische, natuurwetenschappelijke traditie van sociale wetenschappen. Men gaat hierbij uit van het volgende: de ruimte heeft mogelijkheden, nodigt uit, het sociaal gedrag beantwoordt daaraan. Door veranderingen in de ruimte kan ook verandering in het gedrag worden bereikt. De woonomgeving wordt beschouwd als een samenstel van functies. De kwaliteit van de woonomgeving wordt uitgedrukt in een aantal kwantitatieve kenmerken, vaak formeel vastgelegd in stedenbouwkundige normen (Porteous, 1977).

Figuur 2.2. Woongedrag volgens deterministisch model

Het possibilisme, zie figuur 2.3., gaat uit van een ander uiterste. Daarin ligt het zwaartepunt volledig bij de bewoner, die betekenis geeft aan ruimte. Ruimte op zichzelf heeft geen invloed, maar krijgt die pas na en via een proces van betekenisgeving. De ruimte heeft een neutrale betekenis. Alle activiteiten kunnen in principe in de ruimte plaats vinden de vormgeving doet niet meer ter zake. Indien deze visie juist zou zijn, zou dat in stedenbouw en architectuur kunnen leiden tot een volstrekt nihilisme.

Figuur 2.3. Woongedrag volgens possibilistisch model

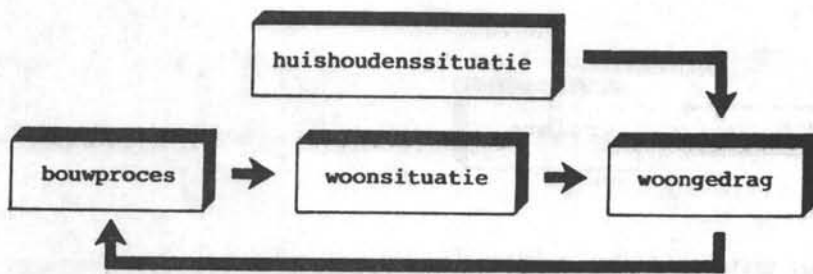
Het probabilisme, zie figuur 2.4., is een tussenweg. In deze visie wordt niet uitgegaan van een eenzijdige invloed van ruimte op gedrag en ook niet van de exclusieve interpretatie door het subjekt, maar van een wisselwerking tussen beide. Dit is dus ook de opvatting van Kreukels en Kropman.

Figuur 2.4. Woongedrag volgens probabilistisch model

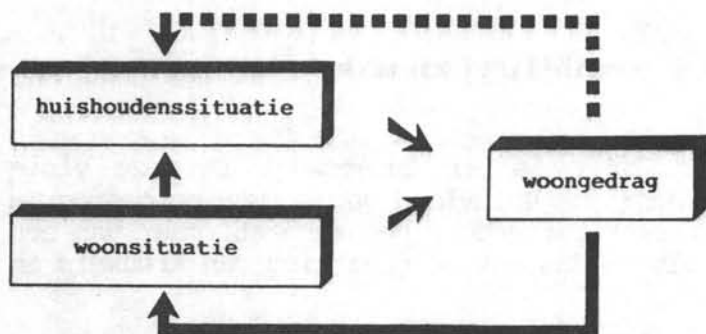
Ook Burie (1972) gaat uit van het probabilisme. Hij veronderstelt dat het woongedrag de resultante is van huishoudenssituatie en woonsituatie. Hij voegt als nieuw element toe dat dit woongedrag weer via het bouwproces van invloed is op de woonsituatie, zie figuur 2.5.

Figuur 2.5. Woongedrag volgens model van Burie

Het model van Grunfeld (1972) kent ook de wederkerige relatie. Hij ziet het woongedrag als een afhankelijke variabele van de huishoudenssituatie en de woonsituatie. De huishoudenssituatie schept zijns inziens kondities die bevorderend of belemmerend werken voor de ontwikkeling (c.q. handhaving) van bepaalde waarden- en normenpatronen en van hierop gebaseerde attitudes. Dit waarden- en normenpatroon en deze attitudes vormen als het ware de 'output' van de huishoudenssituatie; een 'output' die zich manifesteert in gedrag. Ook de woonsituatie kan meer of minder gunstig zijn voor een vrije ontplooiing van activiteiten, die voortkomen uit het waarden- en normenpatroon, dat in de huishoudenssituatie gevormd is. Het handelen in de woonsituatie levert ervaringen op, die weer terugwerken op de huishoudenssituatie. Hij komt tot de volgende figuur.

Figuur 2.6. Woongedrag volgens model van Grunfeld

Zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving kan, indien het een steeds terugkerende activiteit is (bijvoorbeeld onderhoud van een plantsoen), gezien worden als woongedrag. Als het een eenmalige activiteit is (bijvoorbeeld aanleg van speelvoorzieningen) kan het beschouwd worden als bouwproces.

Uitgaande van een ruimtelijk probabilistische visie wordt zelfwerkzaamheid in de woonomgeving beïnvloed door zowel de ruimte; de ruimte moet zich lenen voor zelfwerkzaamheid (bijvoorbeeld aanwezigheid van groen is noodzakelijk voor het plegen van onderhoud van het groen), als door de bewoner(s). De bewoner(s) moet(en) initiatief willen nemen en bereid zijn tot actie.

Onderzoek naar woongedrag

Tacken en De Kleyn (1979) beschrijven analoog aan de indeling van Kreukels en Kropman van woongedrag in wensen, beleving, activiteiten en kennis van de bewoners, de ontwikkeling van het woononderzoek naar de 4 onderscheiden woongedragkomponenten.

Zij geven aan dat in de woononderzoeken, in het verleden, vooral de woonwensen veel onderzocht zijn. Hiernaast werd ook onderzoek naar de woonbeleving, m.n. naar de woonsatisfactie, verricht. Onderzoek naar woonactiviteiten en naar de kennis van bewoners over woonsituaties, waren in het verleden schaars. Onderzoek naar de woonwensen en woonsatisfactie vinden ondanks veel kritiek daarop, ook nu nog steeds plaats. Daarnaast zijn twee ontwikkelingen te konstateren. Aan de ene kant heeft het begrip beleving een bredere betekenis gekregen: het gaat niet alleen om satisfactie, maar de totale relatie van de bewoner met zijn woonsituatie wordt centraal gesteld in termen van kulturele oriëntatie, betrokkenheid of identifikatie, of planbeleving. Aan de andere kant is de aandacht uitgegaan naar de activiteiten in de omgeving, of het gebruik ervan. De habitat-benadering valt hiertoe te rekenen. Het element 'kennis' speelt tot nu toe slechts een geringe rol in het woononderzoek.

Het onderzoek naar de zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving is te beschouwen als onderzoek naar de activiteiten van bewoners.

Het bestaand onderzoek naar de activiteiten van bewoners in de woonomgeving behandelt veelal het gebruik van de voorzieningen in de buurt, de frekwentie van sociale kontakten e.d.; veelal ter toelichting op onderzoek naar woonwensen en woonsatisfactie. De habitatbenadering, als onderzoek naar de activiteiten van bewoners, maakt gebruik van de ruimtelijke omgeving als verklarende variabele voor de beleving. (Deze ruimtelijke omgeving is in deze optiek de ruimte die relevantie bezit voor de bewoner en die niet hoeft samen te vallen met de direkte woonomgeving.) Onder habitat wordt verstaan: de totale ruimte die door een individu, een groep of een kollektiviteit regelmatig en met een bepaalde frekwentie gebruikt wordt voor zijn/haar activiteiten en komunikaties (Tacken en De Kleyn, 1979).

Belangrijk is bij de uitsplitsing van woongedrag in 4 componenten te bedenken, dat zij onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Volgens Van Doorn en Lammers (1966) bestaat gedrag uit objektief gedrag: de zintuiglijk waarneembare activiteiten, en het hiermee korresponderende subjektief gedrag: gevoelens, gedachten en strevingen. (In de gevoelens herkennen wij de 'belevingen', in gedachten de 'kennis' en in strevingen de 'wensen'.) Objektief en subjektief gedrag zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, het een vloeit uit het ander voort, aldus Van Doorn en Lammers.

Konklusie

In het hiervoor beschreven theoretisch kader kan zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving beschouwd worden als een onderdeel van het woongedrag. (Het bouwproces in het model van Burie zie ik als een bijzondere exponent van woongedrag). Woongedrag kan analytisch worden onderscheiden in wensen, beleving, activiteiten en kennis van de bewoners. Onderzoek naar zelfwerkzaamheid van bewoners kan gezien worden als onderzoek naar het woongedrag vanuit de activiteiten-komponent. De overige componenten van woongedrag zullen in de deelonderzoeken 1 en 2 niet expliciet aan de orde komen.

2.3. Zelfwerkzaamheid

In de vorige paragraaf is de activiteit zelfwerkzaamheid in een theoretisch kader geplaatst, als een vorm van woongedrag, waarbij het bouwproces (zie schema Burie) als een bijzondere exponent van woongedrag wordt beschouwd. Hierbij is zelfwerkzaamheid bekeken als een persoonlijke activiteit.

Zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving is behalve een persoonlijke ook een groepsactiviteit. Zelfwerkzaamheid als groepsproces kan omschreven worden als: het door bepaalde activiteiten bevredigen van behoeften van een groep mensen, waarbij de activiteiten geheel of gedeeltelijk direkt of indirekt door de groep zelf worden verricht en waarbij niet het maken van winst of het verschaffen van ander inkomen voorop staat (Van den Bosch op studiedag 1979 KNHM: in samen werken aan de omgeving 1981).

Zelfwerkzaamheid kan gericht zijn op één bepaalde functie die de totale stad omvat zoals: volkstuin- en sport- en kruisverenigingen, gezinszorg e.d. Een deel van deze activiteiten vindt vaak zijn gemeentelijke tegenhanger in een zgn. commissie ex artikel 61 der Gemeentewet.

Zelfwerkzaamheid kan ook gericht zijn op meer functies binnen een bepaald deel van de stad, zoals: buurt- en clubhuiswerk, speeltuinverenigingen en ook de aktie- en belangengroepen van bewoners, indien zij zich ontwikkeld hebben van een protest op zich, tot groepen die aktief meewerken, of het nu inventarisatie, planning of uitvoeringsactiviteiten betreft (Van den Bosch, 1979).

Behalve het voorgaande kan zelfwerkzaamheid ook onderscheiden worden in de belangen die de betrokkenen bij deze activiteit hebben. De betrokkenen kunnen een immaterieel belang hebben bij deze activiteit zoals: het kruiswerk, gezinszorg e.d. De activiteit wordt verricht om een bepaald immaterieel voordeel te hebben, zoals: voldoening, aanzien.

Ook kan zelfwerkzaamheid verricht worden om materiële voordelen te hebben voor de betrokkenen, zoals volkstuinverenigingen. Zoals bij het eerste onderscheid zijn ook bij het laatste allerlei mengvormen mogelijk. In hoeverre bij zelfwerkzaamheid in de woonomgeving de satisfaktie, het materiële voordeel of een combinatie van beide de drijfveer is zal nader moeten worden onderzocht.

Variabelen die van belang zijn voor de bereidheid van bewoners om zelfwerkzaam te zijn in de woonomgeving, analoog aan model Drewe, 1981

De bereidheid tot het verrichten van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving (als exponent van het woongedrag), is gebaseerd op het hebben van materiële en immateriële wensen van de bewoners. In wat voor mengvorm de materiële en immateriële wensen voorkomen verschilt per bewoner en per projekt. De materiële wens: het verkrijgen van een betere woonomgeving voor de bewoners, gaat pas dan een rol spelen als de bewoner ontevreden is met de huidige woonomgeving en als blijkt dat de eigenaar/beheerder van dat gebied (de gemeente) niet aan de wensen van de bewoner kan of wil voldoen.

Voor het vervullen van de materiële wensen zijn ook andere middelen beschikbaar dan alleen zelfwerkzaamheid.

Priemus (1984a) onderscheidt de volgende 5 soorten van aanpassing in het woongedrag, waardoor deze materiële wensen worden vervuld:

- a aanpassing door verhuizing waarbij de bewoners van woning verwisselen;
- b aanpassing door technische verandering waarbij de bewoners door een

- technische ingreep de woning en/of de woonomgeving beter aan hun behoeften aanpassen (zelfwerkzaamheid of door derden);
- c aanpassing door gebruiksverandering waarbij bewoners, door een verandering in de wijze waarop de woning en/of woonomgeving wordt gebruikt, een aanpassing van hun behoeften realiseren;
- d aanpassing door belevingsverandering waarbij bewoners, bij gebrek aan een aanpassing in de woonsituatie zelf, tot een aanpassing van hun behoeften komen door akseptatie, berusting, met andere woorden door een bijstelling van hun behoeften;
- e niet-aanpassing: de bewoner geeft zijn behoeften niet op, aksepteert de woonsituatie niet, ziet geen kans deze woonsituatie aan te passen en is ontevreden.

In hoofdstuk 4. kom ik op deze aanpassingsmogelijkheden terug.

Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving valt in dit rijtje onder: aanpassing door technische verandering.

Wanneer nu een bewoner voor de ene verandering (a t/m e) en wanneer hij voor een andere verandering zal kiezen, zal afhangen van zijn persoonlijke kenmerken en zijn mogelijkheden.

De immateriële wens, de satisfactie, gaat waarschijnlijk pas een rol spelen als de bewoner deze niet kan verkrijgen in zijn/haar privéruimte, door bijvoorbeeld het ontbreken van een tuin.

Het hebben van wensen komt tot stand in een bepaald normen- en waardenpatroon en houdt verband met de levensstijl.

Behalve het hebben van wensen, zijn, zoals uit het voorgaande blijkt, ook de persoonlijke kenmerken van belang voor het al of niet bereid zijn van bewoners tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, zie figuur 2.7.

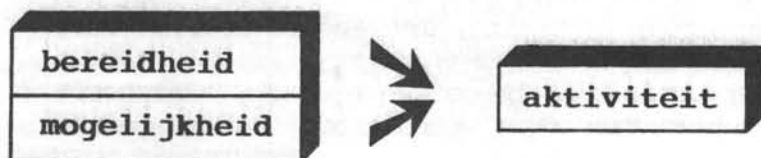
Figuur 2.7. Variabelen die van belang zijn voor de bereidheid van bewoners tot zelfwerkzaamheid, analoog aan model Drewe

Er kunnen volgens Drewe (leergang 1981) 3 soorten persoonlijke kenmerken worden onderscheiden:

- algemene kenmerken die voor ieder individu gelden,
- kenmerken die verband houden met sociaal rangnivo, gezinsfase, geslacht, deelneming aan het beroepsleven, nationaliteit, e.d.,
- persoonlijke waarnemingen met betrekking tot de mogelijkheden die de omgeving, met name het ruimtelijk milieu, biedt (algemeen-menselijk of sociaal-ekonomisch bepaald).

Een andere algemene voorwaarde voor het uitvoeren van een activiteit is vaak de gezondheid van een persoon. Tot de persoonlijke kenmerken die sociaal-ekonomisch bepaald zijn, rekent men bv. koopkracht, kennis, e.d. De persoonlijke waarneming is ook een kenmerk, omdat de gebruiker kiest uit de aanwezige mogelijkheden en deze keuze wordt mede beïnvloed door het beeld dat zijn geest zich heeft gevormd van wat er beschikbaar is.

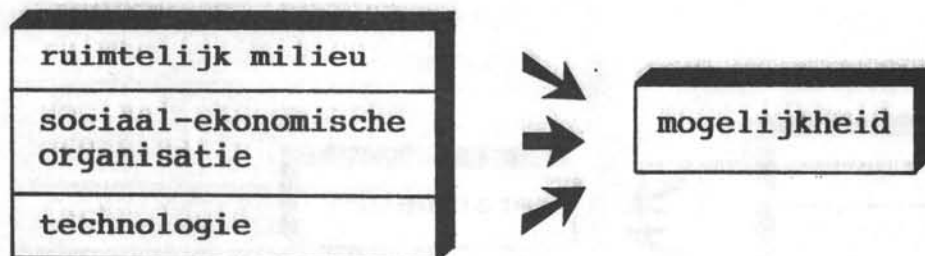
Het al dan niet verrichten van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is, behalve van de bereidheid van de bewoners, ook afhankelijk van de mogelijkheid voor de bewoners om deze activiteit te verrichten, zie figuur 2.8.

Figuur 2.8. Aspecten die het al dan niet verrichten van zelfwerkzaamheid bepalen, analoog aan model Drewe

Variabelen die van belang zijn voor de mogelijkheid van bewoners om zelfwerkzaam te zijn in de woonomgeving, analoog aan model Drewe, 1981

De mogelijkheid om een bepaalde activiteit te verrichten wordt beïnvloed door de omgeving waarin het individu zich bevindt: het ruimtelijk milieu (soort, en aantal lokaties, kanalen en artefakten), tevens door de sociaal-ekonomische organisatie en de technologie, zie figuur 2.9.

Figuur 2.9. Variabelen die van belang zijn voor de mogelijkheid van bewoners tot zelfwerkzaamheid, analoog aan model Drewe

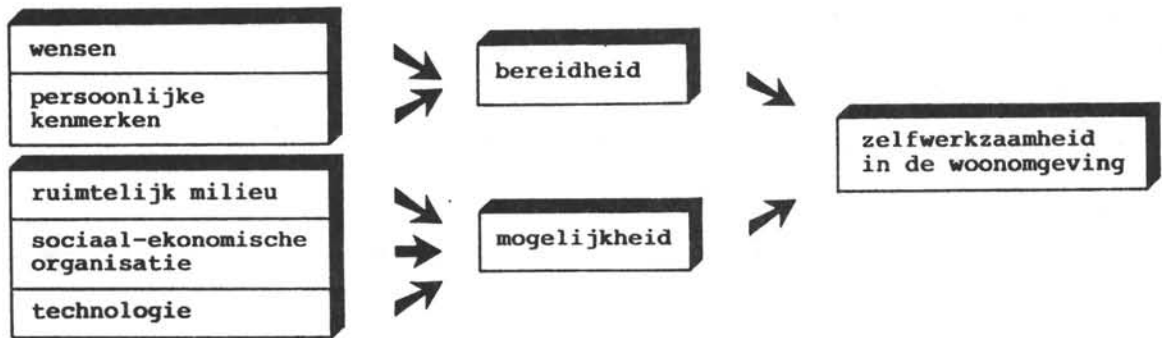
Voor het hebben van de mogelijkheid tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving zijn nodig:

1. een werklokatie (ruimtelijk milieu),
2. een werksituatie waarin bepaalde eisen aan de werkzaamheden van de bewoners worden gesteld. Bij zelfwerkzaamheid in de woonomgeving moet hierbij vooral gedacht worden aan de houding van degene die zeggenschap heeft over die woonomgeving; veelal is dit de gemeente (sociaal-ekonomische organisatie),
3. hulpmiddelen bij het verrichten van werkzaamheden (technologie).

Het ruimtelijk milieu, de sociaal-ekonomische organisatie en de technologie zijn in principe beleidsafhankelijk, d.w.z. beïnvloedbaar door het ruimtelijk, ekonomisch, sociaal en cultureel beleid.

De figuren 2.7. t/m 2.9. aan elkaar gekoppeld, levert het volgende beeld, zie figuur 2.10. Hierin staan de variabelen weergegeven die van

invloed zijn op het al dan niet zelfwerkzaam zijn van bewoners in de woonomgeving.

Figuur 2.10. Variabelen die van invloed zijn op de mogelijkheid en de bereidheid tot zelfwerkzaamheid, analoog aan model Drewe

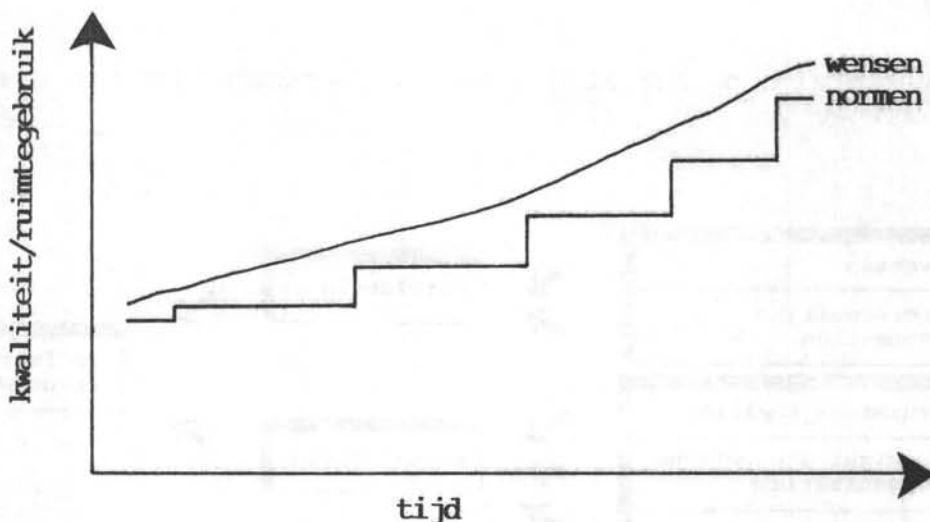
Figuur 2.10. laat een momentopname zien. In de loop van de tijd kunnen de activiteiten, op hun beurt, zowel de bereidheid als de mogelijkheid gaan beïnvloeden (terugkoppeling).

Dynamisch karakter van variabelen die van invloed zijn op zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

De variabelen van figuur 2.10. zijn niet statisch maar veranderen in de tijd.

Wensen

Bij toenemende welvaart veranderen de wensen van bewoners met betrekking tot de woonomgeving. Bijvoorbeeld: door toename van het autobezit wil men meer parkeerplaatsen. De verandering van de wensen is af te meten aan de ontwikkeling van de normen en richtlijnen die voor de woonomgeving worden gehanteerd, zie figuur 2.11.: de verandering van wensen ontwikkelt zich geleidelijk in de tijd; de ontwikkeling van normen gaat spronggewijs wanneer ze om een bepaalde tijd worden herzien.

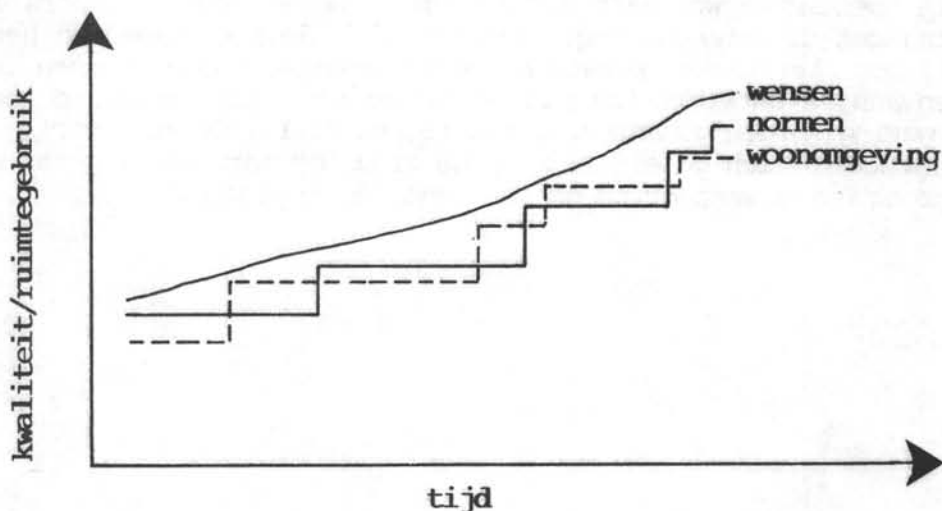
Figuur 2.11. Schematische weergave van de ontwikkeling van de wensen van bewoners en van de normen/richtlijnen, in de tijd

Persoonlijke kenmerken

De persoonlijke kenmerken van bewoners in de woonomgeving veranderen veel sneller. Zo kan binnen een aantal jaar de gezinsfase van een aantal bewoners, de homogeniteit in de buurt qua bevolkingssamenstelling, de hoeveelheid vrije tijd (door werkloosheid) e.d. geheel veranderen.

Ruimtelijk milieu

Het ruimtelijk milieu verandert afhankelijk van het beleid van de gemeente: de ene gemeente is actiever dan de andere en de ene woonomgeving behoeft meer en/of leent zich meer voor verandering dan de andere. Over de veranderingscyclus van een woonomgeving is mij niet veel bekend. In theorie zou het er zo uit kunnen zien als in figuur 2.12. staat weergegeven.

Figuur 2.12. Ontwikkeling van de kwaliteit van de woonomgeving gerelateerd aan de ontwikkeling van de wensen van bewoners en van de normen, vgl. figuur 2.11.

Sociaal-ekonomische organisatie

De houding van de gemeente is aan veranderingen onderhevig vanwege o.a. de 4-jaarlijkse verkiezingen en vanwege de ontwikkelingen in de budgettaire ruimten. Een wijziging in de politieke machtsverhouding in een gemeente kan een andere prioriteitstelling tot gevolg hebben en daarmee een wijziging in de budgetten die voor een bepaald doel beschikbaar worden gesteld.

Technologie

De technologie ontwikkelt zich steeds verder, ook voor de niet-vakman. Deze ontwikkeling is zeer sterk te zien bij de zelfwerkzaamheid van bewoners in de woning. Voor deze activiteiten zijn allerlei apparaten in de handel gekomen die specifiek bedoeld zijn voor de zgn. doe-het-zelf-markt. Ook voor de zelfwerkzaamheid van bewoners in hun onbebouwde privé-gebied (tuin, patio, e.d.) zijn veel technieken (materieel en materiaal) beschikbaar. Dit materieel en materiaal kan ook worden toegepast in de woonomgeving.

Konklusie

Zelfwerkzaamheid kan zowel individueel als in een groep worden verricht en kan gericht zijn op één bepaalde functie die de totale stad omvat. Voor dit onderzoek komt zelfwerkzaamheid aan de orde van bewoners in hun woonomgeving, zowel individueel als in groepsverband. Zelfwerkzaamheid, gericht op één functie die een groter gebied omvat dan de buurt, valt dus buiten dit onderzoek.

De variabelen, die volgens de literatuurstudie van belang zijn voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, worden in het empirisch onderzoek nader onderzocht.

De dynamiek in deze variabelen, zoals hiervoor is beschreven, geeft aanleiding tot verandering in de omvang van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. In het empirisch onderzoek wordt nagegaan wat de ontwikkeling in de omvang van zelfwerkzaamheid in de laatste jaren is geweest en wat voor ontwikkeling in de komende jaren mag worden verwacht.

2.4 Woonomgeving

Zoals in paragraaf 2.1. is aangegeven, ontbreekt het aan een eenduidige definiëring van het begrip woonomgeving.

In de literatuur komen de volgende definiëringen naar voren:

1. onderscheid van woonomgeving in de fysieke en de sociale woonomgeving,
2. onderscheid van woonomgeving in het mikro-meso en makro milieu,
3. onderscheid van woonomgeving in de (zeer) direkte of naaste woonomgeving (de eigen straat) en de buurt,
4. onderscheid van de woonomgeving in de ruimtelijk begrensde woonomgeving, de funktionele woonomgeving, de relationele woonomgeving en de psychisch-beleefde woonomgeving,
5. onderscheid van woonomgeving in de potentiële en de effectieve woonomgeving,
6. onderscheid van woonomgeving in het privé, semi-privé, semi-openbaar en het openbaar gebied.

De bestaande definiëringen zijn niet strijdig met elkaar, maar vullen elkaar aan, of overlappen elkaar.

Fysische en sociale woonomgeving

Bij het omschrijven van de begrippen woonomgeving en buurt wordt in de literatuur meestal een onderscheid gemaakt tussen een sociaal en een fysiek aspect.

Fysieke woonomgeving

Bij fysieke woonomgeving gaat het om een min of meer begrensbaare ruimtelijke territoriale eenheid. De grootte van het gebied kan worden aangeduid met behulp van stedebouwkundige normen. Hierbij zijn begrippen als dichtheid, afstand, speel-, groen- en verkeersvoorzieningen van belang. Een probleem bij het hanteren van normen is o.a. dat sociale en psychologische factoren van grote invloed zijn op de betekenis, die bewoners aan deze begrippen geven, waardoor ze in een heel ander licht komen te staan (bijvoorbeeld: wat de één druk, of ver vindt, vindt de ander gezellig of niet ver).

Sociale woonomgeving

Hiermee wordt bedoeld: die omgeving die uitsluitend wordt bepaald door sociale relaties en de posities van de persoon binnen de samenleving. Buurtkontakten (Nauta, 1973) en het sociale netwerk (Bott, 1971) zijn dan onderwerpen van studie. Nauta komt op grond van literatuur tot de voorzichtige konklusie dat ruimtelijke nabijheid de kans op kontakten vergroot. Daarmee legt hij (en met hem vele anderen) een verband tussen de sociale en ruimtelijke omgeving.

Dit verband tussen fysieke en sociale woonomgeving zien we eveneens in de definities van sommige auteurs, bij wie buurt en sociale woonomgeving synoniem zijn. Centraal staat dan het zich met elkaar verbonden voelen. Voor Simonse (1977) is een buurt 'een betrekkelijk klein geografisch gebied waarvan de bewoners zich wegens hun gemeenschappelijke woonplaats met elkaar verbonden voelen'. Keller (1972) maakt een onderscheid tussen de buur, als een speciale rol of relatie, het buurten als een geheel van sociaal gedefinieerde activiteiten en de fysieke buurt waarin dit buurten en andere activiteiten van burens wel of niet kunnen plaatsvinden. Zij wil nagaan hoe de mensen zelf een gebied identificeren (het cognitieve aspect). Daarnaast wil zij weten hoe een bepaalde groep de faciliteiten in een gebied gebruikt (utilitarisch aspect) en tenslotte hoe mensen een gebied waarderen (affektief aspect).

In het rapport 'Kondities voor de kwaliteit van de woonomgeving' geeft Pennartz (1975) aan, dat zowel sociale als ruimtelijke eigenschappen een rol spelen bij subjektieve kwaliteits-ervaring. De genoemde kondities zijn:

1. karakteristieke functies - karakteristieke bevolking,
2. relatie met de gegeven situatie,
3. ruimtelijke identiteit,
4. het ontstaan van territoria en openbare ruimten.

Iemand die eveneens een duidelijke poging doet de sociale en fysieke benadering tot een synthese te brengen is Buttimer (1974). Zij gaat uit van het begrip sociale ruimte. Deze sociale ruimte bestaat uit een objectieve komponent: 'het ruimtelijk kader waarin groepen leven; groepen waarvan de sociale structuur en organisatie zijn beïnvloed door economische en kulturele factoren', en een subjektieve komponent: 'ruimte zoals die wordt waargenomen door leden van bepaalde groepen'. De visie van Buttimer weerspiegelt de gedachte dat individu, sociale groep en

fysieke ruimte in voortdurende wisselwerking staan, waarbij de een de ander betekenis geeft in relatie tot het derde aspect, zie ook paragraaf 2.1.

Mikro-, meso- en makromilieu

Het onderscheid in mikro-, meso- en makromilieu kan gezien worden als een uitsplitsing van de woonomgeving in fysieke vorm. De laatste jaren zijn deze begrippen naar voren gekomen als onderdeel van het woonmilieu; hiermee wordt de gehele woonsituatie vanaf woning tot stad bedoeld. Het ruimtelijk milieu wordt in 4 deelmilieus onderscheiden, waarvan 3 op basis van een territoriaal klassifikatieprincipe, terwijl het vierde het bio-milieu inhoudt. De 3 territoriale deelmilieus zijn:

- het mikromilieu: woning en bijbehorende buitenruimte;
- het mesomilieu: de direkte omgeving van het eigen domein;
- het makromilieu: dat deel van het ruimtelijk milieu waarbinnen het merendeel van de bestemmingen (tweede-lijns-voorzieningen) gelegen is waarheen men zich anderszins dan te voet begeeft (Tacken en De Kleyn, 1979).

Het Ministerie van VROM (1971) splitst het woonmilieu nog verder uit, zij gaat uit van

1. de woning (interieur),
2. de woonvorm (type woning),
3. de woonomgeving,
4. het woongebied (woonbuurt),
5. het woonareaal/woonwijk.

De genoemde deelmilieus worden integraal bestudeerd. Men gaat er hierbij van uit, dat een woonmilieu een type woonsituatie is waarin allerlei aspecten van het wonen in een specifieke combinatie voorkomen. Zo zal het binnenstedelijke wonen (weinig groen, veel mensen, veel verkeer, nabijheid van winkels, gebrekkige speelvoorzieningen, moeilijk bereikbare scholen, enz.) een ander type milieu zijn dan het suburbane (veel groen, geringe dichtheid van mensen en verkeer, grote afstand tot scholen, winkels, veel speelgelegenheid, enz.), en ook bewoners met een andere leefstijl aantrekken. Over de typering van de diverse woonmilieus bestaat nog geen eenduidigheid.

Direkte of naaste woonomgeving en de buurt

Het onderscheid van de woonomgeving in de (zeer) direkte of naaste woonomgeving en de buurt is evenals het voorgaande een veelal verbijzondering van het begrip woonomgeving. Hoewel deze begrippen vaak ongedefinieerd worden gehanteerd (bv. Blokland, 1981) kunnen hiervoor toch de volgende definities gevonden worden.

Volgens Schouten (1967) is de direkte woonomgeving 'het gebied dat men vanuit de woning kan overzien en waarbinnen nog duidelijke details waarneembaar zijn, met dien verstande dat het geheel binnen een straal van 100 meter rond de woning er altijd toegerekend moet worden'.

Petri geeft een andere beschrijving, meer gebaseerd op een bepaalde activiteit, waaruit vele kontakten kunnen volgen; hij spreekt over de 'hondencirkel', het gebied waarin bewoners hun hondje uitlaten (en dit huisdier datgene laat doen waarvoor hij/zij zich zelf zou schamen!).

Van der Voort beschrijft in het diktaat stedenbouwkundige elementen deel II (1979) de naaste omgeving van de woning als: 'het aan de woning en het woonblok direkt grenzende en daarmee functioneel verbonden gebied (zoals gemeenschappelijke tuin, woonpaden/straat, parkeerhof, aan-

grenzende groenstroken, speel- en evt. andere voorzieningen). Aantal woningen ongeveer 100-300 st., maximale loopafstand 100-200 meter.' Het begrip buurt beschrijft hij als: 'een eenheid van meerdere woongroepen/blokken met de daarbij behorende voorzieningen zoals buurtwinkels, evt. scholen voor kleuter- en basisonderwijs, gemeenschapsgebouwtje, buurtpark, trapveld, speeltuin e.d. Aantal woningen 1000-3000, maximale loopafstand tot voorzieningen ongeveer 400 m.'

Ackermans (1970) definieert de woonbuurt als: 'een door fysieke grenzen (drukke straten, verkeers- en waterwegen) bepaalde eenheid van een aantal woonblokken.'

Bahrtdt (1972) geeft een geheel andere betekenis aan het begrip buurt. Hij onderscheidt een vijftal indelingen waarvan een deel op fysieke en een deel op sociale kenmerken is gebaseerd.

1. de buurt als geïnstitutionaliseerde groep: burenhulp, gemeenschappelijk gebruik van ruimten en/of apparatuur (grasmachine) etc.
2. de buurt als neighbourhood-unit: gegroeid uit kritiek op de grote stad, konsept tot sociale hervorming.
3. de buurt als trosje woningen: hele kleine buurten (10-20 gezinnen) van een architect of stedebouwer, bv. Gilles/Fledderus in Delft of een bebouwingswijze bv. 'Goudkust', de Pijp etc.
4. de buurt als technisch-organisatorisch begrip: eenheid van straatnamen (bv. Vogelbuurt, Indische Buurt), van bebouwd gebied (Poptahof).
5. de buurt als eenheid van relaties tussen burens in het stedelijk milieu (subsidiare, sekundaire aard van de kontakten).

Ruimtelijk begrensde, funktionele, relationele en psychisch beleefde woonomgeving

Hakkesteegt cs. (1981) maken onderscheid tussen

1. de ruimtelijk begrensde woonomgeving
2. de funktionele woonomgeving
3. de relationele woonomgeving
4. de psychisch-beleefde woonomgeving

Zij zoeken naar de begrenzing van de woonomgeving. Als verkeerskundigen zijn zij geïnteresseerd in kwantificering van de woonomgeving in termen van afstand en verplaatsingen.

De ruimtelijk begrensde woonomgeving

Onder de ruimtelijk begrensde woonomgeving verstaan Hakkesteegt cs. hetzelfde als wat hiervoor als direkte woonomgeving is gedefinieerd.

De funktionele woonomgeving

De funktionele woonomgeving is dat deel van de (bebouwde of onbebouwde) ruimte, dat door individu, groep of kollektief regelmatig gebruikt wordt voor hun activiteiten en kommunikatie (Grunfeld, 1970). De funktionele woonomgeving blijkt soms wel en soms niet begrensd te worden door fysieke grenzen (verkeers- en waterwegen), afhankelijk van de 'inhoud' van het omsloten gebied, bv. winkels, scholen of woningen. Hakkesteegt zelf formuleert de funktionele woonomgeving als de verzameling van ruimtelijke elementen welke frekwente relaties hebben met de woningen.

De relationele woonomgeving

Hakkesteegt cs. geven de volgende beschrijving: 'sommige ruimtelijke elementen hebben wel relaties met de woningen (in een beschouwd ge-

bied), doch vallen buiten de grenzen, die op grond van ruimtelijke kenmerken gelden (bv. scholen, sportvelden). Er zijn criteria op te stellen op grond waarvan deze elementen wel of niet tot het systeem 'woon-omgeving' gerekend kunnen (of moeten) worden. Deze criteria zijn:

1. het type van de relaties, te onderscheiden in:
  - gedwongen relaties, bijvoorbeeld: woon - werk relatie,
  - vrije relaties, bijvoorbeeld: naar de bioscoop,
2. de buurt-gebondenheid van de relaties, bijvoorbeeld: woon - kleuter-schoolrelatie,
3. het type van de verplaatsters, te onderscheiden in:
  - leeftijds-kategorieën,
  - aktie-radius kategorieën,
4. frekwentie van de relaties,
5. omvang verblijfsgebied.

De relationele woonomgeving is in kaart te brengen door vanuit de dagelijkse en wekelijkse voorzieningen cirkels te trekken ter grootte van de hemelsbrede afstand die te voet/fiets naar deze voorzieningen wordt afgelegd (Hakkesteegt c.s., 1981).

Zij geven aan dat een goede verblijfskwaliteit in een woongebied pas ontstaat indien de funktionele woonomgeving samenvalt met de relationele woonomgeving. Zij denken hierbij aan de relationele woonomgeving die wordt bepaald door de dagelijkse en wekelijkse verplaatsingen van de bewoners, die erg aan de wijk zijn gebonden in hun verplaatsingsmogelijkheden, zoals kinderen tot 14 jaar, invaliden en 65-plussers (dit zijn aktie-radius-kategorieën).

De psychisch-beleefde woonomgeving

De psychisch beleefde woonomgeving wordt zeer individueel bepaald. Belangrijke factoren zijn volgens Hakkesteegt cs.:

- identifikatie (Amsterdam versus Rotterdam),
- oriëntatie (bij de kerk),
- deelneming (voetbalklubs, Feyenoord/Sparta),
- verantwoordelijk voor-, en deel hebben aan ruimtelijke omgeving (verzorgen bloembakken, inspraak, wijkraden) etc.

De met behulp van deze criteria geformuleerde omgeving kent nauwelijks aanwijsbare grenzen.

Potentiële en effectieve woonomgeving

In het onderscheid tussen de potentiële en de effectieve woonomgeving worden de verschillende wijzen aangegeven waarop de verschillende categorieën bewoners de woonomgeving zien, gebruiken en waarderen en de wijzen waarop dit gebeurt door 'outsiders' zoals bestuurders, ambtenaren en onderzoekers. Zowel de diversiteit in oriëntaties tussen bewonersgroepen onderling als tussen bewoners en 'outsiders' kunnen de bron zijn voor conflicten. De intenties van de gebruiker van de ruimte en van de ontwerper van die ruimte kunnen zeer verschillend zijn. Om die kloof duidelijk te maken introduceerde Gans (1972) de begrippen potentiële en effectieve omgeving. De planner (ontwerper, opdrachtgever) bepaalt de mogelijkheden die de ruimte aan haar gebruikers biedt, maar de gebruikers schrijven functies en betekenissen aan die ruimte toe, waarvan het al dan niet gerealiseerd worden van de doelstellingen van de planner afhankelijk is. De effectieve omgeving kan dus worden gedefinieerd als die versie van de potentiële omgeving, die manifest of latent door gebruikers wordt aanvaard (Gans, 1972). De conflicten die hierdoor kunnen ontstaan, worden duidelijker wanneer bekend is welke

betekenissen de diverse partijen in het planningsproces en het gebruik aan ruimte toekennen. Deze betekenissen kunnen zeer verschillend zijn. Als echter de 'outsider' de intentie heeft voor mensen te bouwen, dan moet hij ook bereid zijn uit te gaan van hun intenties. Met welke bedoelingen en verwachtingen is de mens in een situatie aanwezig, welke betekenis heeft hun sociale omgeving, welke betekenis ook heeft ruimte voor mensen? Als men in de wisselwerking mens - ruimte de mens inderdaad centraal wil stellen, dan zal de mens werkelijke keuzemogelijkheden moeten hebben om zijn eigen situatie te beheersen, en om de eigen doelstellingen te kunnen realiseren.

Het zelfwerkzaam zijn van bewoners in de woonomgeving verbreekt het onderscheid tussen de potentiële en effectieve woonomgeving voor een deel. De bewoners zijn hierbij immers de ontwerpers en de gebruikers. Voorwaarde is dan wel dat alle bewoners uit de buurt bij dit proces worden betrokken.

Belangrijk bij het onderscheid tussen de potentiële en effectieve woonomgeving is dat de lokale overheid (als verantwoordelijke voor de inrichting en het beheer van de woonomgeving) deze woonomgeving sektorsgewijs benaderd. Zo zijn bij het ontwerp, uitvoering en beheer van de woonomgeving verschillende diensten en/of afdelingen betrokken die ieder hun eigen discipline en belangen vertegenwoordigen. Verschillende disciplines bij het inrichten en beheren van de woonomgeving zijn onder andere:

- verkeerskundigen: verkeersontwerp,
- civiel technici: civiel ontwerp en uitvoering,
- groen deskundigen: groen ontwerp en uitvoering,
- nutsbedrijven: nutsvoorzieningen, ontwerp, uitvoering en beheer,
- civiele onderhoudsdeskundigen: onderhoud civiele werken,
- groen onderhoudsdeskundigen: onderhoud groen en water.

Het ontwerp vertegenwoordigt een afweging van alle belangen van betrokken diensten en afdelingen. Bewoners daarentegen beleven de woonomgeving integraal en leggen hun eigen prioriteiten die geheel anders kunnen zijn dan de belangenafweging binnen het ambtenarenapparaat.

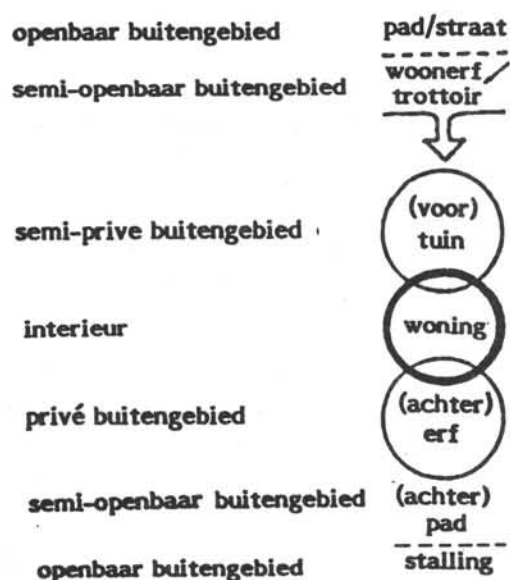
Privé, semi-privé, semi-openbaar en openbaar gebied

De woonomgeving kan worden onderscheiden in privé, semi-privé, semi-openbaar en openbaar gebied. Hakkesteeft c.s. geven aan dat ruimten kunnen worden onderscheiden naar de mate waarin ze begrensd zijn of naar de soort activiteiten welke het meest kenmerkend zijn.

Vooraf bij buitenruimten zijn deze begrenzingen in zekere mate transparant. Veelal lopen de functies van de ruimten in elkaar over. Het gebied buiten de woning is in te delen in een reeks van (veelal geleidelijk) in elkaar overgaande ruimten: overgangs- of drempelgebieden. Pennink (1976) onderscheidt:

1. interieur van het gebouw,
2. privé buitengebied,
3. semi-privé buitengebied,
4. semi-openbaar buitengebied,
5. openbaar buitengebied.

Deze gebieden zijn niet van elkaar onafhankelijk. De samenhang is essentieel. Zie figuur 2.13.

Figuur 2.13. Onderscheid privé, semi-privé, semi-openbaar en openbaar gebied, volgens Pennink

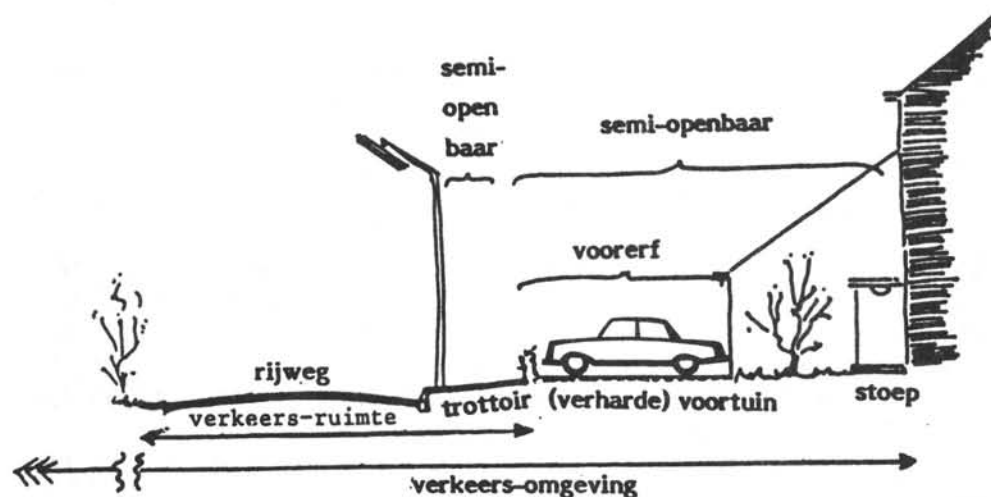
Semi-privé buitengebied

Het semi-privé buitengebied staat in nauwe relatie tot een woning en vormt een overgangsgebied naar de openbare ruimte. Het onderscheidt zich van het privé buitengebied door het ontbreken van duidelijke grenzen en doordat het ook toegankelijk is voor bezoekers, leveranciers, etc. Het heeft derhalve een duidelijke toegangsfunctie, doch ook een verblijfsfunctie. Het kan liggen aan:

- de hoofdtoegangs zijde (voordeur),
- de sekundaire toegangs zijde (achterdeur) van de woning.

Bij de hoofdtoegang zijn te onderscheiden, zie figuur 2.14.:

- voortuin,
- soms voorerf,
- stoep(je).

Figuur 2.14. Semi-privé gebied, volgens Hakkesteegt cs.

Bij de voortuin kan, al naar gelang de situering en afmeting, de verblijfsfunctie groot zijn. Deze functie kan in konflikt komen met de ligging aan het openbare gebied; indien privacy gewenst is, zijn voorzieningen nodig (bv. plantstroken, muren, e.d.). De stoep is veelal van beperkte afmetingen; toch vaak een duidelijk herkenbare eenheid met de woning. Deze eenheid heeft betekenis voor toegang/uitgang.

Bij de sekundaire toegang gaat het veelal om achtertuin of erf. De functies zijn: toegang voor bewoners of bekenden, buiten verblijven op privé gebied (privacy, isolement).

De opzet van de verkeersinfrastructuur kan de verhouding tussen hoofdtoegang en achterdeur drastisch verstoren. In veel woonbuurten, met een voetpad aan de voorkant en een rijweg of garagehof aan de achterkant, gaat de achterdeur fungeren als 'voordeur' (leveranciers) en de voordeur als een soort nooduitgang (formele bezoekers). Deze opzet kan er ook toe leiden dat de achterkant van de woning weinig privacy biedt.

Semi-openbaar buitengebied

Tot de semi-openbare buitengebieden worden die openbare gebieden gerekend waarvan het gebruik in nauwe relatie staat tot een groep woningen (in horizontale en/of vertikale zin) zonder dat deze gebieden het karakter van een openbare ruimte verliezen (trottoir, woon/dorpserf).

Het verschil tussen semi-privé en semi-openbaar bestaat hieruit, dat een semi-privé buitengebied steeds in relatie staat tot een woning, terwijl bij het semi-openbare buitengebied steeds een relatie tot meer dan een woning aanwezig is. Deze ruimte heeft derhalve altijd een kollektief aspekt. Het verschil tussen semi-openbaar en openbaar is dat het semi-openbare buitengebied gebruikt en veelal onderhouden wordt door de bewoners van bijbehorende woningen en dat daarvoor eventueel een beperkte toegankelijkheid kan gelden; het openbare gebied daarentegen wordt veelal geheel door de overheid onderhouden; en het is in beginsel voor iedereen toegankelijk. Het gebied hoeft geen eigendom te zijn van de overheid. Indien bewoners zelfwerkzaam willen zijn in de (semi-)openbare woonomgeving, zullen zij dit in eerste instantie in het semi-openbare gebied doen. De semi-openbare en openbare buitengebieden kunnen een open of gesloten karakter hebben. Een trottoir langs een rij woningen heeft een open karakter; een galerij in flatgebouwen een gesloten karakter.

Konklusie

De deelonderzoeken 1 en 2 richten zich op zelfwerkzaamheid van bewoners in de fysieke woonomgeving. Hoewel deze bewoners-aktiviteiten wel degelijk invloed ondervinden van, en uitoefenen op de sociale woonomgeving zal dit laatste niet expliciet aan de orde komen.

De woonomgeving is in het onderzoek gedefinieerd als het gebied in de nabijheid van en direkt grenzend aan de woningen, voorzover dat geen privé eigendom is, en omvat zowel semi-openbaar als openbaar gebied. Het feit dat in deze definitie de woonomgeving niet gekwantificeerd is, geeft aan dat de relatie met de sociale woonomgeving zeer nauw is. Immers, uitgegaan kan worden van het feit dat het gebied in de nabijheid van de woning waar zelfwerkzaamheid-aktiviteiten worden verricht tot de sociale woonomgeving van de betrokkene zal horen.

Het onderscheid tussen openbaar en semi-openbaar is van belang, omdat kan worden aangenomen dat zelfwerkzaamheid in het semi-openbaar gebied meer zal voorkomen dan in het openbaar gebied, c.q. dat de gemeente minder problemen heeft met zelfwerkzaamheid in het semi-openbaar gebied

dan met zelfwerkzaamheid in het openbaar gebied. Probleem bij het hanteren van de begrippen openbaar en semi-openbaar is het ontbreken van een scherpe scheidslijn tussen de twee begrippen.

In de deelonderzoeken 1 en 2 zijn de volgende definities gehanteerd:

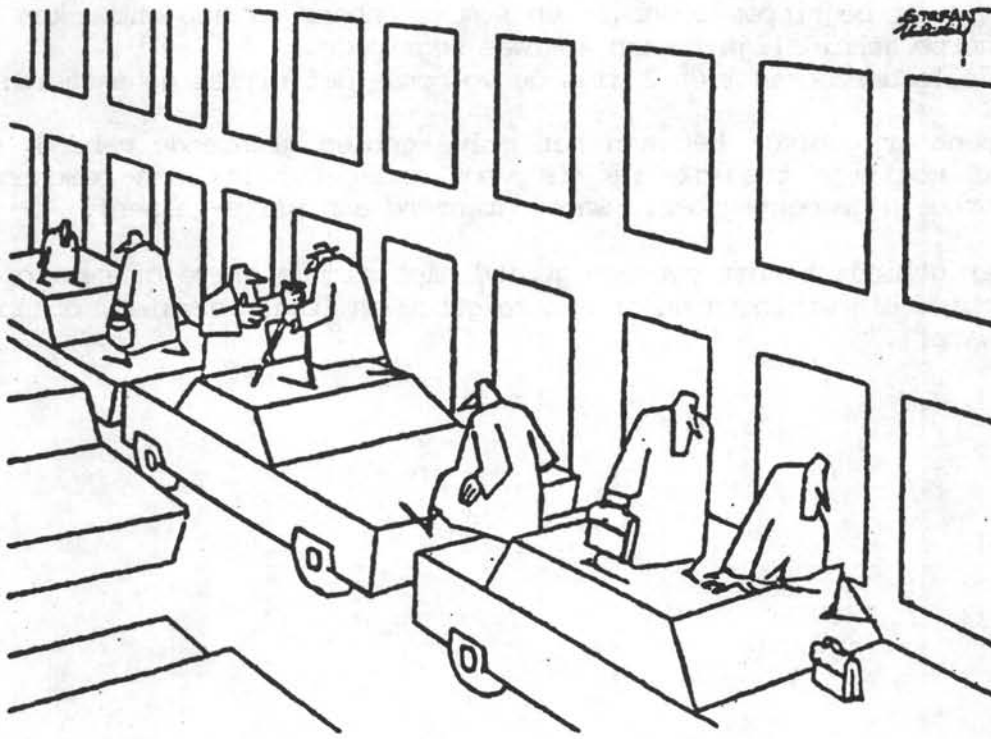
semi-openbaar gebied: het aan het privé gebied grenzende gebied, dat niet of moeilijk toegankelijk is voor ander publiek dan omwonenden (bijvoorbeeld gemeentegroen, -water grenzend aan privé-tuinen).

openbaar gebied: al het overige gebied niet zijnde privé of semi-openbaar gebied bij woningen en/of andere gebouwen (zoals straten, openbaar groen/water).

zelfwerkzaamheid in de openbare woonomgeving

Ongeacht het nadeel voor de ander wil iedereen zijn auto zo dicht mogelijk bij de eigen voordeur stallen (Volkskrant 1.3.79).

problemen in de woonomgeving

3. VERKENNING VAN DE PROBLEMEN IN DE WOONOMGEVING

3.1. Inleiding

Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving wordt, zoals uit paragraaf 2.3. blijkt, alleen verricht als er bepaalde problemen (wensen van bewoners) in de woonomgeving zijn. Naar de woonwensen en naar de woonbeleving van bewoners is al veel onderzoek verricht. In dit hoofdstuk wordt een algemeen beeld gegeven van de problemen in de woonomgeving, onderscheiden naar type buurt, aan de hand van enkele bestaande onderzoeken naar de beleving van die woonomgeving.

Achtereenvolgens worden de resultaten van de volgende onderzoeken behandeld:

- een trendrapport van Tacken en De Kleyn, waarin belevingsonderzoeken worden geanalyseerd,
- twee onderzoeken van het Ministerie van VROM (CDV): verkenning inzake leefbare stedelijkheid en het woningbehoeften onderzoek 1975, waarin de woonomgeving in uiteenlopende woonmilieus wordt gewaardeerd.

3.2. Analyse van belevingsonderzoeken door Tacken en De Kleyn

Door Tacken en De Kleyn (1979) zijn veel belevingsonderzoeken van na 1960 geanalyseerd. Zij maken onderscheid tussen de beleving van bewoners van oude en nieuwe wijken in de stad. Een nadere definiëring van wat oud en nieuw is, geven zij niet aan. Omdat zij bij het behandelen van oude wijken aangeven dat het vaak om stadsvernieuwings-buurtten (deze dateren veelal uit 1900 - 1920) gaat en dat flatgebouwen (deze zijn veelal gebouwd tussen 1960 - 1970) bij de nieuwe wijken horen, kan worden aangenomen dat de grens oud/nieuw ongeveer bij 1945 ligt.

Bij de samenvatting van hun onderzoeksresultaten wordt onderscheid gemaakt tussen:

- beleving van de gebouwde omgeving,
- beleving van de sociale omgeving,
- beleving van het beheer van de woonomgeving,
- beleving van de totale woonsituatie.

Beleving van de gebouwde omgeving

Ondanks klachten op enkele punten oordelen de meeste bewoners positief over hun woning. In de nieuwe wijken is deze tevredenheid nog groter; hier is de woning, behoudens de woonvorm zelden een punt van kritiek.

Bij de beleving van de woonomgeving zijn er duidelijke verschillen tussen oude en nieuwe wijken. Zo voldoet in oude wijken HET GROEN niet, terwijl in nieuwe wijken dit juist een van de meest genoemde pluspunten is. Wel wil men vaak in nieuwe wijken meer variatie in het groen.

Hoewel het groen wel speelruimte biedt, is er toch kritiek op de speel-mogelijkheden. Situering, inrichting en aankleding roepen deze ken-nelijk op. In oude wijken ontbreekt vaak zelfs de ruimte.

PARKEREN is in nieuwe wijken slechts zelden een probleem. De gekozen oplossing is in sommige experimentele projecten niet helemaal naar de zin van de bewoners, maar als de auto maar niet te ver weg hoeft te staan, valt het allemaal wel mee. Uiteraard zijn in oudere wijken de parkeermogelijkheden veel beperkter en leveren de geparkeerde auto's meer overlast op.

De VERKEERSVEILIGHEID roept meer negatieve reacties op, vooral in oude wijken. In onderzoek in nieuwe wijken wordt het verkeer zelden expliciet aan de orde gesteld, behalve wanneer er een stedenbouwkundige op-lossing is gekozen, die speciaal aandacht besteedt aan de verkeersvei-ligheid.

In nieuwe wijken blijken WINKELS en rekreatieve voorzieningen nog wel-eens niet voldoende aanwezig te zijn. In oudere wijken wordt juist vaak opgemerkt, dat het winkelbestand zeer goed is. Een begrijpelijke reak-tie gezien de centrale ligging van veel oudere wijken, en de vele ver-spreide buurtwinkels.

De in oudere wijken gevestigde BEDRIJVEN worden soms als hinderlijk en soms als levendig ervaren. De meningen zijn verdeeld. Als lawaai-, stof-, en stankoverlast beperkt kunnen blijven, zijn er nauwelijks be-zwaren tegen de aanwezigheid van bedrijven en overheersen de voordelen. In oude wijken wordt zelden de UITERLIJKE KWALITEIT van de woonomgeving gemeten. Misschien gaat men bij voorbaat uit van een negatieve bele-ving. In nieuwe wijken beoordelen de bewoners hun omgeving slechts zel-den negatief. In de nieuwe wijken zijn vooral de ruimte, de rust en het groen van betekenis.

In de oude wijken draagt de NABIJHEID VAN HET CENTRUM bij tot tevreden-heid, maar omgekeerd geldt in de nieuwe wijken dat een grotere afstand tot het centrum weinig bijdraagt tot ontevredenheid.

Beleving van de sociale omgeving

In oude wijken wordt door veel bewoners de GEZELLIGHEID geprezen. Ook als we afgaan op de antwoorden op de vraag naar de tevredenheid met de bestaande toestand, blijkt in ieder geval niet dat er veel onvrede wordt ervaren. Dit is ook in nieuwe wijken het geval. Als in het onder-zoek echter een meer genuanceerde vraagstelling als b.v. de sociaal-isolementsschaal wordt gebruikt, dan zien de resultaten er anders uit. In een aantal nieuwe wijken blijkt de skore negatiever te zijn dan het landelijk gemiddelde. Daarentegen blijkt in een onderlinge vergelijking van een aantal Rotterdamse wijken dat de bewoners van wijken als Ommoord en Alexanderpolder (nieuwe wijken) zich minder sociaal geïso-leerd voelen dan de bewoners van een groot aantal oudere meer centraal gelegen wijken. Kennelijk is op dit punt de zaak nog niet duidelijk. Grunfeld (1972) geeft in zijn onderzoek naar de AARD EN FREKWENTIE VAN

DE KONTAKTEN aan dat de kontakten in nieuwe wijken wat intensiever zijn dan in de oude wijken.

Hoewel veel bewoners met een zekere terughoudendheid hun BEHOEFTE AAN KONTAKT in de buurt uiten, blijkt deze reserve nogal eens gepaard te gaan met de wens naar meer kontakt. Ondanks de gewenste distantie heeft vrijwel niemand te veel kontakt in de buurt. In nieuwere wijken komt deze ambivalente houding van veel bewoners wat duidelijker tot uiting dan in oude wijken, waar de tevredenheid over het gezellige karakter overheerst. Van bewoners die desgevraagd te kennen geven, dat kontakten in de buurt niet zo belangrijk voor hen zijn, blijkt een deel de feitelijke buurtkontakten toch onvoldoende te vinden.

Uit de SITUERING VAN DE KONTAKTEN blijkt dat de nabijheid in oude wijken iets minder duidelijk een rol speelt bij de kontakten, die men onderhoudt dan in nieuwe wijken. Hiertegenover staat, dat juist in nieuwe wijken met de grootste dichtheid en in flats de kontakten moeizaam verlopen. De konklusie zou kunnen luiden, dat fysieke nabijheid een gunstige voorwaarde voor het ontstaan van kontaktkansen vormt, maar dat voor een verdere aktivering van deze kontakten de privacy en de vrijblijvendheid niet in gevaar mogen komen.

Uit onderzoek in oude en nieuwe wijken blijkt dat enige verscheidenheid in de samenstelling van de buurtbevolking gunstig is voor het leggen van kontakten.

Beleving van het beheer van de woonomgeving

Naar de relatie tussen de beheersvorm van de woning en de beleving van de woonsituatie is weinig onderzoek gedaan. Enkele resultaten zijn: huurders in oude wijken vinden significant meer dan eigenaar-bewoners dat maatregelen noodzakelijk zijn om de achteruitgang van de buurt te stoppen. In de Hortusbuurt te Groningen (Projektgroep Hortus, 1976) blijkt er geen verschil te zijn tussen de eigenaar-bewoners en de huurders ten aanzien van de waardering van de woonomgeving. Uit een onderzoek in de Jordaan blijken de huurders van woningen van partikulieren het meest negatief te scoren op de woonomgevingsindex. In een onderzoek in Vlaardingen ervaren de eigenaarbewoners relatief minder overlast in de wijk van het verkeer en van luchtverontreiniging en zij voelen zich relatief meer thuis dan huurders. De eigenaarbewoners in oude wijken zijn het minst verhuisc geneigd. Van alle respondenten met verhuisplannen zou 66 % ook willen verhuizen, als de woning verbeterd zou worden. Dit is mede te verklaren uit het feit dat de woning lang niet het enige verhuismotief is. De woning is wel het belangrijkste motief om niet te willen verhuizen.

Ook in nieuwe wijken blijkt dat eigenaar-bewoners meer tevreden zijn met de woonsituatie dan huurders.

Uit onderzoek van Brouwer en Tacken (1977) blijkt dat 47 % van de bewoners in enkele nieuwe stadsuitbreidingen invloed wil uitoefenen op beslissingen over hun wijk, en dat 40 % daaraan geen behoefte heeft. Merkwaardig is, dat degenen, die zich het meest verbonden voelen met hun wijk, ook minder behoefte hebben aan participatie in de beslissingen.

Beleving van de totale woonsituatie

Eén van de indicatoren voor de beleving van de totale woonsituatie is de verhuisc geneigdheid. In nieuwe wijken blijkt het percentage verhuisc geneigden veelal tamelijk hoog te zijn. In oude wijken is over het

algemeen een meerderheid niet van plan op korte termijn te verhuizen, terwijl een deel pertinent niet wil verhuizen. In oude en nieuwe wijken ligt het belangrijkste motief voor het wel of niet verhuizen veelal in de woning, terwijl de buurt daarnaast in oude wijken een belangrijker rol speelt dan in nieuwe wijken. Verder spelen motieven een rol als het kopen van een huis en de overgang van een flat naar een eengezinshuis (gezinnen met jonge kinderen).

Mocht deze bij veel bewoners levende verhuiscens tot het idee leiden, dat er dan ook wel sprake zal zijn van onvrede met de huidige woonsituatie, dan komt men enigszins bedrogen uit. In oude en nieuwe wijken blijken de bewoners over het algemeen tevreden te zijn. Het tevreden zijn met de woonsituatie vinden we wat eerder bij ouderen en bij bewoners uit de lagere inkomensgroepen. Moeten zij misschien eerder vrede hebben met hun situatie gezien de beperkte mogelijkheden op de woningmarkt?

Wordt er een andere vraagstelling gehanteerd dan de vraag naar tevredenheid, dan blijkt ook de reactie van de bewoners anders te worden. Vooral een combinatie van uitspraken, die vervolgens op verschillende manieren tot een schaal worden samengevoegd, levert een veel genuanceerder antwoordpatroon op. Steeds blijkt de groep bewoners die de negatieve zijde van de schaal kiest, groter te zijn dan bij de tevredenheidsvraag. Een belangrijke konklusie als men bedenkt, dat juist in deze vraagstelling getracht wordt om wat meer van de totale houding van de bewoners ten opzichte van hun woonsituatie te meten. Er zijn aanwijzingen dat bij een dergelijke beoordeling de beleving van het sociale klimaat van grote betekenis is. Als wij in oude wijken de gevolgen van gedwongen verhuizing bekijken, dan lijkt het contact met de burens een belangrijke rol te spelen bij het zich gaan thuisvoelen in de nieuwe situatie. In nieuwe wijken lijkt de veronderstelling van Burie bevestigd te worden, dat er naast het verbale prioriteitenpatroon, dat men hanteert bij de beantwoording van een vraag naar het relatieve belang van allerlei zaken, ook nog zoets moet zijn als een onbewust gehanteerd patroon, dat bij de evaluatie van de situatie van betekenis is. Enkele woningkenmerken blijken hier te scoren. Sociale kontakten en het uiterlijk van de wijk blijken minder belangrijke aspecten in het verbale patroon.

3.3. Ander onderzoek naar de beleving van de woonomgeving

Twee onderzoeken die door Tacken en De Kleyn niet zijn onderzocht, maar toch een ander licht doen vallen op deze materie, zijn:

1. verkenning inzake leefbare stedelijkheid (1976),
2. woningbehoeften onderzoek 1975, waardering van de woonomgeving in uiteenlopende woonmilieus (1979).

Beide onderzoeken zijn uitgevoerd door het Ministerie van VROM, Centrale Directie van de Volkshuisvesting.

Verkenning inzake leefbare stedelijkheid

In dit onderzoek is een relatie gevonden tussen de grootte van de gemeente en het welzijn van de bewoners en hun beleving van de woonomgeving. Enkele konklusies uit het rapport zijn:

1. er is een vrij sterke voorkeur voor wonen in kleinere gemeenten, mede vanwege het groter aanbod van eengezinshuizen,
2. het wonen in grotere gemeenten lijkt aanleiding te geven tot meer

sociale identifikatieproblemen,

3. het wonen in kleinere gemeenten draagt meer bij tot algemene welzijnsgevoelens, met name op het punt van sociale kontakten en gezondheidsbeleving, dan het wonen in grote gemeenten.

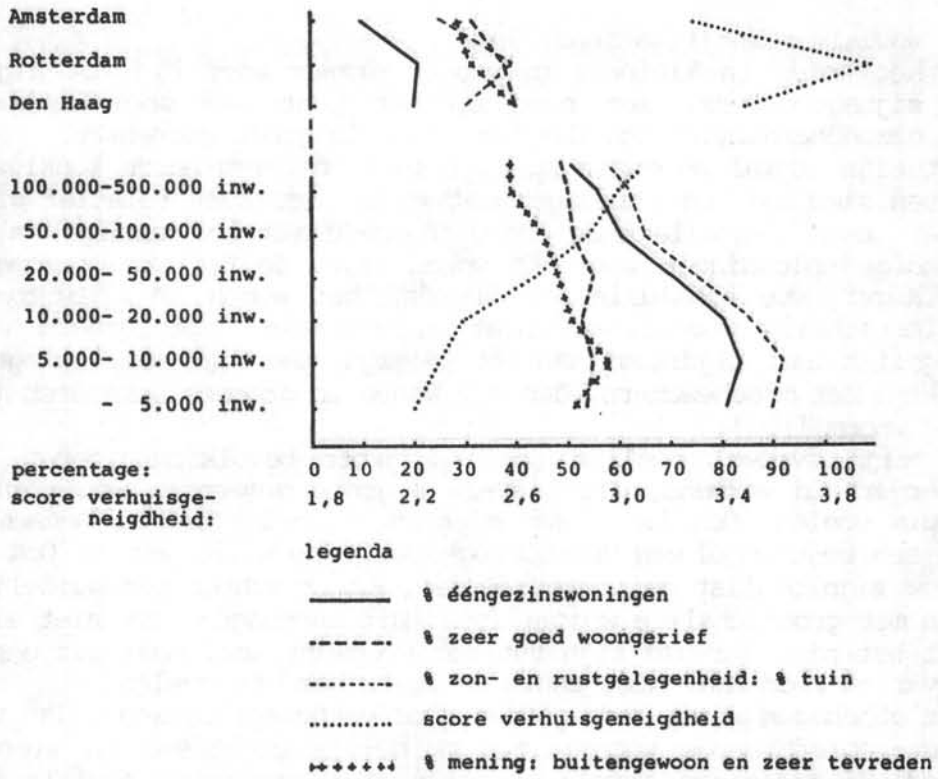
Het zijn vooral de onder punt 2. en 3. geformuleerde konklusies, welke laten zien dat het onbehagen met woonmilieus van relatief grote schaal meer omvat dan alleen de ontevredenheid met bouwkundige en stedenbouwkundige oplossingen voor het wonen (i.c. de fysieke woonomgeving). De belangrijkste konklusie is dus dat het wonen in kleinere gemeenten (kleinschalig woonmilieu) niet alleen meer geprefereerd wordt, maar mogelijk meer bijdraagt aan het welzijn, met name waar het gaat om kontakten met medebewoners, dan het wonen in grotere gemeenten (grootschalig woonmilieu).

Er zijn evenwel beslist nog wel grote bevolkingsgroepen (maar geen meerderheid vormend) die liever in grote gemeenten wonen en zich daar thuis voelen. Ook is er een niet-onbelangrijk aantal mensen dat graag in een centrum of een vooroorlogse wijk zou willen wonen. Ook voor hoogbouw zijn beslist geïnteresseerden. Er is echter een duidelijk onbehagen met grootschalige woonmilieus. Dit onbehagen komt niet alleen voort uit het niet vervuld zijn van een woonwens sec, maar uit een gevoel en ervaring zich daar niet thuis en 'geborgend' te voelen.

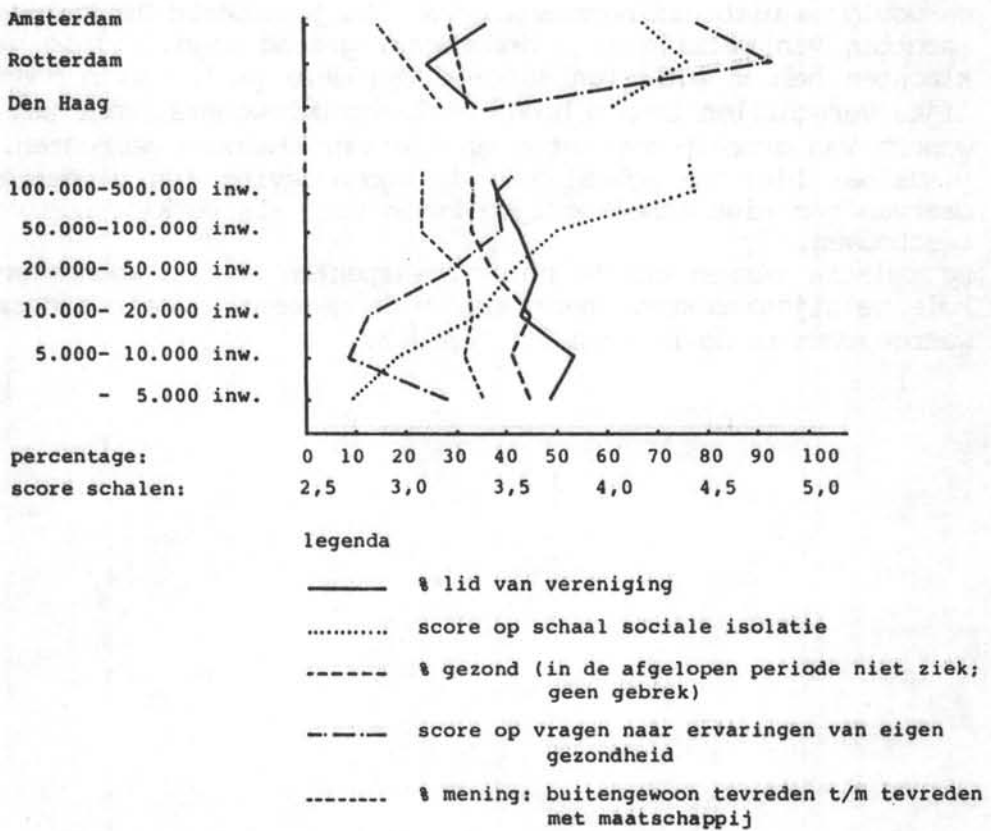
Het onbehagen wordt mede gevoeld door verhuisprocessen welke vooral voor niet-geprefereerde woonmilieus duidelijk negatieve en steeds sterker wordende negatieve gevolgen hebben. Het aanwezige sociale integratiekader brokkelt hierdoor steeds verder af en draagt bij tot steeds grotere identifikatieproblemen voor de bewoners. Deze processen zijn bekend in stadsvernieuwingsgebieden maar doen zich nu ook al in bepaalde na-oorlogse uitbreidingsplannen voor (bijvoorbeeld Bijlmermeer).

Facetten van welzijn zijn ondermeer: gezond zijn, weinig gezondheidsklachten hebben e.d. Ten aanzien van deze punten zijn geen of nauwelijks verschillen tussen hoog- en laagbouwbezoekers, maar wel tussen bewoners van grotere gemeenten en die van kleinere gemeenten. Het lijkt plausibel hier de schaal van de woonomgeving (en gemeentegrootte is daarvan een niet onbelangrijke indikator) als verklarende variabele te beschouwen.

De relatie tussen enkele belevingsaspecten van de woonomgeving en enkele welzijnsaspecten enerzijds en de gemeentegrootte anderzijds wordt weergegeven in de figuren 3.1. en 3.2.

Figuur 3.1. Woonsituatie en -beleving naar gemeentegrootte, volgens CBS: de leefsituatie van de Nederlandse bevolking, 1974

Figuur 3.2. Welzijnsbeleving naar gemeentegrootte, volgens CBS: de leefsituatie van de Nederlandse bevolking, 1974

Woningbehoeften onderzoek 1975, waardering van de woonomgeving in uiteenlopende woonmilieus

In dit onderzoek is de waardering van de woonomgeving van 3840 bewoners geanalyseerd. Hierbij is een relatie gelegd tussen de waardering van de woonomgeving en 10 milieutypen, zie tabel 3.1.

Tabel 3.1. Omschrijving milieutypen, volgens Woningbehoeften onderzoek 1975

Type	Omschrijving	Aantal woningen	%
1	<i>Oude binnenstad grote en middelgrote gemeenten</i> Woonverblijven in oude wijken (overwegend gebouwd voor 1919) in het centrale deel van gemeenten met meer dan 50.000 inwoners	167	4,3
2	<i>Oude kernen kleine gemeenten</i> Woonverblijven in de kern en overige oude gedeelten (overwegend gebouwd voor 1919) van gemeenten met minder dan 20.000 inwoners	99	2,6
3	<i>Tussenoorlogse bouw grote en middelgrote gemeenten</i> Woonverblijven in wijken gebouwd in de periode 1919-1945, overwegend gelegen buiten het centrum van gemeenten met meer dan 50.000 inwoners	311	8,1
4	<i>Na-oorlogse eengezinsbouw grote en middelgrote gemeenten</i> Woonverblijven in uitbreidingen (van gemeenten met meer dan 50.000 inwoners) die na 1945 en overwegend in laagbouw zijn gerealiseerd	278	7,2
5	<i>Na-oorlogse etagebouw grote en middelgrote gemeenten</i> Woonverblijven in uitbreidingen (van gemeenten met meer dan 50.000 inwoners) die na 1945 en voor een deel in hoogbouw zijn gerealiseerd	395	10,3
6	<i>Na-oorlogse eengezinsbouw middelkleine gemeenten</i> Woonverblijven in uitbreidingen (van gemeenten met 20.000 tot 50.000 inwoners) die na 1945 en overwegend in laagbouw zijn gerealiseerd	288	7,5
7	<i>Na-oorlogse etagebouw middelkleine gemeenten</i> Woonverblijven in uitbreidingen van na 1945 (in gemeenten met 20.000 tot 50.000 inwoners) waarin ook hoogbouw is gerealiseerd	138	3,6
8	<i>Na-oorlogse eengezinsbouw in de kern van kleine gemeenten</i> Woonverblijven overwegend na 1945 en in laagbouw gerealiseerd in de kern van gemeenten met minder dan 20.000 inwoners	196	5,1
9	<i>Na-oorlogse eengezinsbouw buiten kern kleine gemeenten</i> Woonverblijven, overwegend na 1945 en in laagbouw gerealiseerd buiten de kern van gemeenten met minder dan 20.000 inwoners	437	11,4
10	<i>Buiten bebouwde kom</i> Woonverblijven buiten de bebouwde kom	382	9,9
	Overige milieutypen	564	14,7
	Woonverblijven omtrent de ligging waarvan informatie ontbreekt	585	15,2
	Totaal	3840	100

Bij deze indeling worden de volgende kenmerken belangrijk gevonden.

1. Ligt het woonverblijf in een grote, een middelgrote of een kleine gemeente, gelet op het aantal inwoners?
2. Ligt het woonverblijf in het centrum van de gemeente, in een wijk buiten het centrum of buiten de bebouwde kom?
3. Is de wijk overwegend gebouwd vóór 1919, tussen 1919 en 1945 of na 1945?
4. Is het een wijk met overwegend laagbouw of is er ook hoogbouw (meer dan 4 bouwlagen) aanwezig?

De onderscheiden typen woonmilieus verschillen met betrekking tot een aantal kenmerken die, direkt of indirekt, van belang zijn voor de kwaliteit van de woonomgeving. De belangrijkste verschillen kunnen als volgt worden samengevat:

- woonvorm: etagewoningen vinden we vooral in de milieutypen 5 en 7 (na-oorlogse uitbreidingen) en in veel mindere mate in de meeste andere milieutypen. In de steekproef bewoont een derde deel van de hoofdbewoners in het oudere gedeelte van grote en middelgrote gemeenten een etage (milieutypen 1 en 3). De overigen bewonen meestal 'een heel pand', dat wil zeggen een eengezinshuis of een andere woning met meer dan een etage. In zeer kleine gemeenten staan overwegend eengezinshuizen, waarvan een belangrijk deel vrijstaand is.

- het percentage huurwoningen is in de na-oorlogse uitbreidingen het hoogst. Eigendom van de bewoner komt naar verhouding veel voor in kleine gemeenten en buiten de bebouwde kom. In de andere gedeelten van grote en middelgrote gemeenten is circa een derde van de woonverblijven in de steekproef eigendom van de bewoner.

- een eigen tuin, erf of binnenplaats is naar verhouding weinig voorhanden in de binnenstad (milieutype 1) en nog minder in de nieuwe uitbreidingen met veel etagebouw. In kleine gemeenten daarentegen, beschikt praktisch iedereen daarover.

Van belang is verder dat wie in het centrale deel van een grote gemeente woont, op korte afstand kan beschikken over een grote verscheidenheid aan centrumvoorzieningen (restaurants, schouwburg en bioskopen, warenhuizen en gespecialiseerde winkels, enz.). Hier staan wel een aantal nadelen tegenover (meer verkeersdruk, lawaaioverlast en andere vormen van milieuverontreiniging, beperkte parkeerruimte, weinig groen en weinig geschikte speelmogelijkheden voor kinderen).

In de na-oorlogse uitbreidingen van de grote gemeenten (milieutypen 4 t/m 7) gelden de ruime en rustige woonomgeving, het uitzicht en de aanwezigheid van relatief veel groen en parkeergelegenheid als positieve kwaliteiten. Maar daar staat tegenover dat met name in wijken met veel etagebouw uit de periode tot 1970 het uiterlijk van de wijk vaak als te weinig afwisselend, te gelijkvormig wordt ervaren. Ook in deze wijken ontbreekt in veel gevallen geschikte speelgelegenheid.

De uitkomsten van het onderzoek kunnen als volgt worden samengevat:

Op een aantal punten blijkt de tevredenheid over woonomgevingskenmerken in de diverse milieutypen te verschillen. Zo wordt de situering van de woning het gunstigst beoordeeld in kleine gemeenten (minder dan 20.000 inwoners) en buiten de bebouwde kom. In het oude centrum van gemeenten met meer dan 50.000 inwoners is men er het minst tevreden over. De overige milieutypen nemen wat dit betreft een tussenpositie in. De tevredenheid over de ligging van de woning als geheel loopt overigens in de diverse milieutypen minder uiteen dan de tevredenheid ten aanzien van

deelaspekten.

In het algemeen is het oordeel van de jongere ondervraagden over de woonomgevingskwaliteit minder gunstig dan dat van ouderen. De verschillen tussen de leeftijdskategorieën zijn gemiddeld echter niet groot.

Ten aanzien van de deelaspekten vallen twee tegengestelde tendenzen te konstateren: voor de meeste deelaspekten geldt dat de tevredenheid toeneemt naarmate het woonmilieu van recenter datum of meer landelijk gelegen is. De tevredenheid met uitzicht, groen, aanleg en uiterlijk van de wijk, en de mogelijkheden om in de zon te zitten en de speel- en parkeermogelijkheden is in het algemeen in na-oorlogse wijken en kleine gemeenten het grootst. In de oudere gedeelten van gemeenten met meer dan 50.000 inwoners worden deze aspecten naar verhouding minder gunstig beoordeeld. Iets dergelijks geldt voor de tevredenheid over de afwezigheid van verkeersdrukke en luchtverontreiniging. Daartegenover bestaat er een lichte tendens om de bereikbaarheid van winkels en scholen gunstiger te beoordelen naarmate de gemeente groter en de wijk waarin men woont meer centraal gelegen is. (De bereikbaarheid van scholen in de centra van grote gemeenten vormt hierop een uitzondering) De verschillen in waardering tussen de diverse milieutypen zijn op dit punt echter tamelijk gering. Onderlinge vergelijking van de aspecten geeft aan dat met name de speelmogelijkheden buitenshuis relatief vaak reden tot ontevredenheid geven. Dat geldt vooral voor de oudere gedeelten van gemeenten met meer dan 50.000 inwoners, maar ook voor na-oorlogse uitbreidingen waar veel gezinnen met jonge kinderen wonen. Voor gezinnen met jonge en schoolgaande kinderen hebben goede en veilige speelvoorzieningen in de wijk een hoge prioriteit.

De centrale gedeelten van gemeenten met meer dan 50.000 inwoners blijken in het algemeen als woonmilieu het minst aantrekkelijk. Het uiterlijk van de woonomgeving wordt hier het minst gewaardeerd en de ontevredenheid over verkeersdrukke en luchtverontreiniging is er het grootst. Het oordeel van alleenstaanden over deze centraal-stedelijke milieus valt wat gunstiger uit dan dat van andere categorieën ondervraagden. In dit milieutype is ook de waardering voor 'het soort mensen dat hier woont' relatief gering, wat in verband kan worden gebracht met de meer heterogene bevolkingssamenstelling van deze centra.

Vergelijking van verschillende milieutypen geeft aan dat de verhuisgeneigdheid het grootst is in na-oorlogse uitbreidingen met veel etagewoningen. Ook in oudere gedeelten van gemeenten met meer dan 50.000 inwoners ligt de verhuisgeneigdheid boven het gemiddelde. Behalve de woning worden ook tekortkomingen van de woonomgeving hier vaker genoemd.

De speelmogelijkheden in de woonomgeving behoren tot de minst gewaardeerde aspecten in de woonomgeving.

Andere 'knelpunten' zijn:

- in de centrale gedeelten van grote gemeenten wonen relatief veel ouderen. Het woonmilieu vertoont juist daar tekorten op punten waaraan, volgens de diverse onderzoeken, door ouderen relatief veel gewicht wordt gehecht: een mate van homogeniteit op het punt van de sociale samenstelling van de buurt en een woonomgeving die vrij is van verkeerslawaaï.

- In nieuwe uitbreidingen bewonen relatief veel gezinnen met kinderen in de leeftijd van 0-12 jaar een flat, hoewel deze woonvorm in het algemeen door gezinnen met jonge kinderen weinig wordt gewaardeerd.

- Niet alleen in de centrale delen van grote gemeenten is er sprake van onvrede met 'het soort mensen in de buurt', ook in de na-oorlogse uitbreidingen (milieutypen 5 en 7) bestaat een geringere waardering van de 'sociale omgeving'. Het feit dat in deze milieutypen de flat de overwegende woonvorm is, kan daaraan hebben bijgedragen.

3.4. Konklusies

De voorgaande onderzoeken hebben alle dezelfde strekking. Zij geven aan dat in te onderscheiden woonsituaties, zoals oude/nieuwe wijken, grootte gemeente, ligging ten opzichte van het centrum en hoog- of laagbouw verschillende problemen met betrekking tot de woonomgeving aanwezig kunnen zijn. Het laatst behandelde onderzoek: Woningbehoefte onderzoek 1975, geeft wat dat betreft het meest gespecificeerde beeld. Uit de onderzoeken komen de volgende problemen in de fysieke- en sociale woonomgeving naar voren:

1. In oude buurten zijn vaak te weinig groen- en speelvoorzieningen aanwezig. Veelal hebben de bewoners problemen met verkeershinder (veel verkeersdrukte, te weinig parkeergelegenheid en hoge verkeersonveiligheid), soms heeft men last van in de wijk gevestigde bedrijven (luchtverontreiniging, lawaai).
2. In nieuwe buurten en kleine gemeenten zijn veel groen- en speelvoorzieningen aanwezig, en ondervinden bewoners veelal weinig verkeershinder (geringe drukte, veel parkeergelegenheid, lage verkeersonveiligheid). De bewoners zijn niet altijd tevreden over de inrichting van de groen- en speelvoorzieningen, maar wel over de kwaliteit van deze voorzieningen.
3. In kleine gemeenten is men meer tevreden met het woonmilieu dan in grote gemeenten.
4. Het minst gewaardeerde aspect in de woonomgeving is de speelmogelijkheid.
5. Met betrekking tot de sociale woonomgeving blijkt dat men in oude wijken en in nieuwe wijken, vooral in flats, vaak problemen heeft met de heterogene samenstelling van de bevolking.
6. In gebieden waar de privacy en vrijblijvendheid in gevaar komen, zoals in wijken met hoge dichtheid en in flatgebouwen, heeft men problemen met kontakten. Sociale isolatie komt in grote gemeenten meer voor dan in kleine.
7. Met betrekking tot beheer van de woonomgeving blijkt dat bewoners-eigenaren meer tevreden zijn met de woonomgeving dan huurders.
8. Met betrekking tot de beleving van de totale woonomgeving blijkt dat verhuiscijferigheid toeneemt met de grootte van de gemeente. Huurders willen meer verhuizen dan bewoners-eigenaren. De grootste verhuiscijferigheid bestaat in na-oorlogse uitbreidingen met veel etagewoningen, en in oudere gedeelten van gemeenten met meer dan 50.000 inwoners. Factoren die de verhuiscijferigheid beïnvloeden zijn o.a. de kenmerken van de woning en de eventuele tekortkomingen van de woonomgeving.

Het al dan niet verrichten van zelfwerkzaamheid is, zoals in paragraaf 2.3. is beschreven, niet alleen afhankelijk van de problemen in de woonomgeving (wensen van bewoners). Ook de persoonlijke kenmerken van de bewoners, de houding van de gemeente, de aanwezigheid van ruimte e.d. zijn belangrijke variabelen. Toch kan worden verondersteld dat, als de andere variabelen niet tegenwerken, de zelfwerkzaamheid van bewoners, in het algemeen, gericht zal zijn op de hierboven genoemde problemen. Deze hypothese is in het empirisch onderzoek getoetst.

4. BESTAANDE THEORIEËN EN HYPOTHESEN MET BETREKKING TOT ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING

4.1. Inleiding

In dit hoofdstuk komen enkele bestaande hypothesen en theorieën aan de orde die toegepast kunnen worden op zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Met behulp van deze hypothesen kan het verzamelen van empirische gegevens voor deelonderzoek 2 gestructureerd worden. Een afdoende bevestiging of verwerping van de hypothesen kan door de geringe onderzoekspopulatie in deelonderzoek 2 niet plaatsvinden. Wel kan iets gezegd worden over de waarschijnlijkheid van de geldigheid van de hypothesen.

Achtereenvolgens worden in dit hoofdstuk behandeld:

- hypothese van basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen,
- contrast- en kongruentiehypothese,
- theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor,
- buffertheorie,
- konseptueel model van wonen als sociaal aanpassingsproces.

4.2. Hypothese van basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen

In een recent onderzoek van Driessen en Beereboom: 'de kwaliteit van het stedelijk leefmilieu, bewoners en hun voorkeuren' (1983), is de relatie tussen de voorkeuren van de bewoners met betrekking tot hun woning en hun woonomgeving onderzocht.

Hun onderzoek richt zich op de voorkeuren van stadsbewoners met betrekking tot aspecten in hun stedelijk leefmilieu, en de volgorde van die voorkeuren. Zij ontwikkelen hierbij een hypothese die uitgaat van een hiërarchie in behoeften naar voorzieningen in de woonomgeving.

In hun onderzoek werden de gegevens verzameld door middel van een enquête onder 1938 bewoners tussen 18 en 70 jaar in het stadsgewest Utrecht. Ook werd nog informatie verzameld onafhankelijk van de respondenten. Theoretisch zochten de rapporteurs aansluiting bij de hiërarchische behoeftentheorie van Maslow, een psychologische theorie, waarvan slechts het algemene idee, dat er een, gedeeltelijk gemeenschappelijke, rangorde van behoeften bestaat, werd overgenomen en de veronderstelling, dat de consensus over de belangrijkheid van de behoeften af-

neemt naarmate deze behoeften een hogere plaats innemen. Voorts werd verwezen naar de theorie van de voorkeur voor afwisseling.

Resultaten onderzoek

De belangrijkste resultaten van het onderzoek liggen in een ordening van 24 aspecten van het stedelijk leefmilieu in een gemeenschappelijke hiërarchische reeks. De plaats van deze aspecten blijkt echter niet zozeer te worden verklaard door Maslows theorie als wel door een nieuw ingevoerd begrip, nl. de instrumentele waarde van de aspecten. Onder instrumentele waarde wordt verstaan, de waarde die een aspect heeft voor andere algemeen nuttig geachte zaken. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat aspecten niet alleen op zich gewaardeerd worden, maar dat zij sterk kunnen samenhangen met algemeen nuttig geachte zaken (financieel voordeel, tijdsbesparing, sociaal contact en aanzien) en dat aspecten ook om deze redenen door stadsbewoners geprefereerd worden.

Behalve deze ordening worden de 24 aspecten in 3 groepen gerangschikt, zie tabel 4.1., namelijk:

1. basis-voorzieningen; de aanwezigheid van deze voorzieningen is een noodzakelijke voorwaarde voor de waardering van ad2. en ad3.,
2. kwaliteitsvoorzieningen,
3. extra-voorzieningen.

Tabel 4.1. Indeling van 24 aspecten van het stedelijk leefmilieu in drie groepen, met belangrijkste bevindingen en beleidsaanbevelingen per groep, volgens Driessen en Beereboom

groep	aspecten in volgorde van voorkeursontwikkeling	belangrijkste bevindingen	belangrijkste beleidsaanbevelingen
EXTRA-VOORZIENINGEN 3	<ul style="list-style-type: none"> - vrienden of familie in deze buurt - een straat met mensen van dezelfde stand - 10 min. of minder van het centrum wonen - een buurt met wat bedrijvigheid - een straat met alleen Nederlanders - geen flats in deze buurt - parkeergelegenheid voor de deur - een park op 5 minuten lopen - 30 min. of minder van het werk wonen 	<p>Afwezigheid van het aspect vormt slechts zelden een intensief tekort, namelijk alleen wanneer alle aspecten uit blok 1, het merendeel uit blok 2 en een aantal uit blok 3 aanwezig zijn.</p> <p>Bewoners zijn het over het belang van deze aspecten niet eens.</p>	<p>MOHENTEEL NIET VAN BELANG VOOR ALGEMEEN BELEID, BELANG I.V.M. TOEKOMSTIGE ONTWIKKELINGEN DUBIEUS.</p>
Kwaliteits-voorzieningen 2	<ul style="list-style-type: none"> - een buurt met mooie huizen - een tuin bij het huis - een buurt met wat mensen op straat - belangrijkste winkels op loopafstand - een nette buurt - een betaalbare woning - natuur- en groengebieden dichtbij - een goed contact met de burens 	<p>Afwezigheid van het aspect vormt alleen een intensief tekort indien de aspecten uit blok 1 en het merendeel uit blok 2 aanwezig zijn en leidt in dat geval tot geringere tevredenheid met het leefmilieu.</p> <p>Bewoners zijn het over het belang van deze aspecten minder eens dan over aspecten uit blok 1</p>	<p>MOHENTEEL VAN SECUNDAIR BELANG VOOR ALGEMEEN BELEID, VAN VAN BELANG I.V.M. MOGELIJKE TOEKOMSTIGE ONTWIKKELINGEN, met name een tuin en levendigheid in de buurt (winkels, mensen op straat).</p>
BASIS-VOORZIENINGEN 1	<ul style="list-style-type: none"> - speelgelegen. voor kinderen i.d. buurt - een rustige straat - een woning zonder geluidoverl. van burens - een grote woning - een redelijk onderhouden woning - een veilige buurt 's avonds - een tocht- en vochtvrije woning 	<p>Aanwezigheid van het aspect vormt een noodzakelijke voorwaarde voor appreciatie van andere voorzieningen (blok 2 en 3).</p> <p>Afwezigheid betekent steeds een intensief tekort en leidt tot ontevredenheid met het leefmilieu.</p> <p>Bewoners zijn het over het belang van deze aspecten eens.</p>	<p>HOOGSTE PRIORITEITEN VOOR BELEID T.A.V. ALLE BEVOLKINGS CATEGORIEËN, uitgezonderd speelgelegenheid en rustige straat voor ouderen.</p>

Deze basis-voorzieningen zijn niet voor alle bewonerscategorieën gelijk, zie tabel 4.2.

Tabel 4.2. Mate waarin de tekorten aan basis-voorzieningen bij categorieën bewoners méér respectievelijk minder voorkomen dan bij alle bewoners gemiddeld, volgens Driessen en Beereboom (percentage toe- respectievelijk afname ten opzichte van het percentage voor alle bewoners)

indelingcriterium	bevolkings-categorie	tekort aan ..... is ...% groter (+) of kleiner (-) voor de betrokken categorie bewoners dan voor alle bewoners gemiddeld						
		onveilige buurt	slecht onderhoud	te kleine woning	geluidsoverl. burelen	drukke straat	geen speelgelegenheid	gemiddeld percentage
levenscyclus	jonge alleenst.	+14%	+67%	+63%	+44%	+29%	+13%	+46%
	jong geh. z/kk.	-7%	0%	+30%	-20%	0%	+15%	+3%
	geh. kleine kk.	-7%	-7%	+20%	+20%	-4%	+15%	+6%
	geh. opgr. kk.	-7%	-27%	-23%	-20%	-17%	+5%	-15%
	geh. enk.kk.uit	+7%	+6%	-77%	-12%	-8%	-10%	-16%
	geh. all.kk.uit	-43%	-40%	-17%	0%	-21%	-25%	-24%
	oudere alleenst.	+29%	+27%	+17%	-36%	+79%	-10%	+21%
sociaal econom. positie	zeer laag	+71%	+20%	-20%	+20%	-13%	+25%	+17%
	laag	+14%	+40%	+13%	0%	+4%	-3%	+11%
	midden	0%	-13%	0%	-4%	-4%	0%	-4%
	hoog	-7%	-7%	+7%	-20%	-4%	+3%	-5%
	zeer hoog	-36%	-47%	-30%	-20%	-4%	-8%	-24%
woonomgev.	binnenstadswijk	+214%	+87%	+80%	-20%	+154%	+78%	+99%
	19e eeuwse vlkw.	+79%	+40%	+20%	+32%	+50%	+45%	+44%
	naorl. nieuwbw.	-7%	-13%	0%	+8%	-4%	-60%	-13%
	groeikernwijk	-43%	-53%	-40%	-28%	-63%	-5%	-39%
	niet ingedeeld	-7%	+33%	+20%	-4%	+25%	+13%	+13%

omkaderd: >15%

Deze verschillen in behoeften naar basis-voorzieningen hoeven volgens Driessen en Beereboom niet tot uiting te komen in beleidsmaatregelen die naar woonlocatie of sociaal-ekonomische achtergrond worden gedifferentieerd. Zij geven aan dat jonge echtparen zonder kinderen (natuur/groengebieden zijn basisvoorzieningen) vaak na korte tijd kinderen krijgen, waardoor hun behoeft patroon verandert (natuur/ groengebieden zijn geen basis-voorzieningen).

Onderzocht wordt verder in wat voor mate de tekorten aan basis-voorzieningen bij bepaalde categorieën bewoners meer of minder voorkomen, ofwel welke bewonersgroepen komen er het best of het slechtst af met betrekking tot het al of niet aanwezig zijn van basisvoorzieningen, zie tabel 4.3.

Tabel 4.3. Groepen bewoners voor wie, in afwijking van alle bewoners, bepaalde aspecten geen (of juist wel) basis-voorzieningen zijn, volgens Driessen en Beereboom

in- de- lings crite- rium	groep	aspect is voor deze groep GEEN basis-voorziening	aspect is voor deze groep JUIST WEL een basis-voorziening
fase levens cyclus	jonge alleenstaanden jong gen. z. kinderen geh./kleine kinderen geh./opgroei.kinderen geh./enk.kk. uit huis geh./alle kk.uit huis oudere alleenstaanden	rust.straat/speelgeleg. rust.straat rust.straat/(speelgel.)	natuur/groengebieden natuur/groengebieden (winkels)/(nette ort.)
sociaal- economische positie	zeer laag laag midden hoog zeer hoog		betaalbare woning betaalbare woning
woon- omge- ving	binnenstadswijk 19e eeuwse volkswijk naoorl. nieuwbouwwijk groeikernwijk	(speelgelegenheid)	

Tussen haakjes: N<25. Eén afwijking wegens ongeloofwaardigheid verwijderd:
"mooie huizen" is een basisvoorziening voor gehuwden met enkele kinderen
uit huis (N=32).

Uit tabel 4.3. blijkt dat bij binnenstad- en volksbuurtbewoners, de laagste sociaal-ekonomische groepen en bij de jongere en oudere alleenstaanden, meer dan bij andere bewoners (> 15% meer dan gemiddeld) 1 of enkele van deze basis-voorzieningen ontbreken. Iets meer dan gemiddeld (< 15% meer dan gemiddeld) ontbreken er 1 of enkele basis-voorzieningen bij de op 1 na laagste sociaal-ekonomische groep en bij jonggehuwden met en zonder kleine kinderen. Bij de middelste en op 1 na hoogste sociaal-ekonomische groep, bewoners van na-oorlogse nieuwbouwwijken en gehuwden met opgroeiende kinderen, ontbreken de basis-voorzieningen nog minder (< 15% minder dan gemiddeld) en bij de hoogste sociaal-ekonomische groep, de groeikernbewoners en de gehuwden met enkele of alle kinderen uit huis, ontbreken de basis-voorzieningen het minst (> 15% minder dan gemiddeld).

Driessen en Beereboom geven aan dat een beleid, gericht op het oplossen van knelpunten in het stedelijk leefmilieu, gericht moet zijn op basistekorten, in plaats van op categorieën bewoners (zoals nu steeds gebeurt). Dit om toevallige of willekeurige ongelijkheden, bijvoorbeeld zeer slecht onderhouden woningen in over het algemeen goed onderhouden wijken te vermijden.

In deel 2 van hun onderzoek komt een zevental aspecten, die tot nog toe in het beleid een vooraanstaande plaats hebben ingenomen, aan de orde namelijk: sociaal contact in de woonomgeving, sociale homogeniteit van de woonomgeving, verzorgingsnivo, kosten van het wonen, bebouwingsdichtheid, parkeervoorzieningen en de nabijheid van natuur- en groengebieden. Aangetoond wordt, dat men het belang van deze zaken overdrijft. Dit bevestigt de aanbevelingen van deel 1: 'tekorten aan basis-voorzieningen dienen de allerhoogste prioriteit te krijgen bij beleidsmaatregelen en deze maatregelen dienen rechtstreeks gericht te zijn op tekorten in plaats van op bepaalde bevolkingsgroepen'. Een probleem bij deze beleidsaanbeveling is dat niet psychologisch ervaren tekorten of ontevredenheid op zich doorslaggevend zijn voor het beleid. Zij worden pas doorslaggevend als zij kunnen worden verbonden met het idee van verdelende rechtvaardigheid, vertaald in concrete maatregelen en ge-

steund door belangengroepen. Beleid komt tot stand in een spanningsveld van belangentegenstellingen.

Aansluiting met deelonderzoek 2

Voor deelonderzoek 2 heeft het onderzoek van Driessen en Beereboom goede aanknopingspunten. Verondersteld kan worden dat zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving zich richt op de door de bewoners ervaren belangrijkste knelpunten. De belangrijkste knelpunten in de woonomgeving zijn in analogie van Driessen en Beereboom het niet of onvoldoende aanwezig zijn van de basis-voorzieningen. Zijn deze basis-voorzieningen wel en in voldoende mate aanwezig, dan zijn de belangrijkste knelpunten het niet of in onvoldoende mate aanwezig zijn van kwaliteits- of, indien die aanwezig zijn, extra-voorzieningen. Aangenomen kan dus worden dat zelfwerkzaamheid in de woonomgeving zich met name richt op de basis-voorzieningen, indien deze in de woonomgeving ontbreken of niet in voldoende mate aanwezig zijn. Ofwel, indien de woningen slecht onderhouden, niet tocht-/vochtvrij en/of te klein zijn, of als de bewoners last hebben van geluidshinder van de burens en/of als de buurt niet veilig, niet rustig is en geen speelgelegenheid biedt voor kinderen zal, indien zelfwerkzaamheid wordt verricht, deze voornamelijk op de genoemde knelpunten gericht zijn. Zelfwerkzaamheid met betrekking tot verhardingen, groen/water (niet speelvoorzieningen) en straatmeubilair zal in deze buurten niet of weinig voorkomen. Ook kan worden aangenomen dat zelfwerkzaamheid in de woning eerder zal plaatsvinden dan in de woonomgeving. In de woning heeft men alleen met de huiseigenaar (bij huur) te maken, in de woonomgeving behalve met de eigenaar (gemeente) ook met andere belanghebbenden (andere bewoners en gebruikers). Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is vooral qua organisatie veel complexer dan zelfwerkzaamheid in de woning.

Omdat niet alleen de problemen in de woonomgeving bepalend zijn voor het wel of niet verrichten van zelfwerkzaamheid in die woonomgeving (ook zijn bijvoorbeeld de bewonerskenmerken en de houding van de gemeente van belang), kan niet worden aangenomen dat zelfwerkzaamheid uitsluitend volgens de hierboven gestelde hypothesen verloopt. Het kan voorkomen dat bewoners een basis-voorziening missen, maar dat door omstandigheden, zoals bijvoorbeeld een bewoner die actief is en iets andere behoeften heeft, of een gemeente die een bepaalde activiteit sterk stimuleert, de zelfwerkzaamheid-activiteit niet gericht is op deze basis-voorziening. Wel kan worden aangenomen dat een groot deel van de zelfwerkzaamheid-activiteiten wel verloopt zoals in de hypothese gesteld is.

De basis-voorzieningen ontbreken vooral in binnenstadswijken en 19e eeuwse volksbuurten (zie tabel 4.3.). In groeikernen en in de overige naoorlogse nieuwbouwwijken ontbreken deze basis-voorzieningen niet of in veel mindere mate. Of dit laatste in de toekomst ook zal gelden is niet zeker. Bij stedelijke nieuwbouw, in het kader van de 'kompakte stad', kunnen bepaalde basis-voorzieningen in onvoldoende mate aanwezig zijn (bijvoorbeeld: speelvoorzieningen) of zelfs ontbreken. Overigens kunnen in groeikernen de basis-voorzieningen ook tijdelijk ontbreken.

Toch kan niet op voorhand verondersteld worden dat zelfwerkzaamheid in de woonomgeving meer wordt verricht in wijken waar basis-voorzieningen ontbreken of dat zelfwerkzaamheid in z'n algemeenheid meer gericht is op basis-voorzieningen dan op kwaliteits- of extra-voorzieningen. Driessen en Beereboom geven aan dat de basis-voorzieningen bij bepaalde

bevolkingsgroepen meer ontbreken dan bij andere. Bij zelfwerkzaamheid zijn behalve de problemen in de woonomgeving ook o.a. de bewonerskenmerken van belang, zoals bijvoorbeeld handigheid, actie-bereidheid en kennis die bewoners hebben van de mogelijkheid tot zelfwerkzaamheid. Het kan zijn dat bewoners met onvoldoende basis-voorzieningen in de buurt (veelal de laagste sociaal-ekonomische groepen) zodanige kenmerken hebben (bijvoorbeeld geen kennis van zelfwerkzaamheid) dat geen zelfwerkzaamheid in de woonomgeving plaats vindt. Ondanks het feit dat de consensus over de noodzaak van de kwaliteits- en extravoorzieningen en de prioriteiten die deze moeten krijgen minder is (Driessen en Bee-reboom, blz 132), kan zelfwerkzaamheid in de woonomgeving toch meer gericht zijn op deze voorzieningen. In deelonderzoek 2 zal ik een relatie leggen tussen o.a. bewonerskenmerken en de zelfwerkzaamheid in de woon-omgeving.

4.3. Kontrast- en kongruentiehypothese

De kontrast- en kongruentiehypothese komt uitvoerig ter sprake in een publikatie van Priemus (1984b). In deze paragraaf wordt in het kort de hypothese weergegeven.

Volgens verschillende auteurs (o.a. Greenberg, 1958) wordt vrijetijds-gedrag in het algemeen gedetermineerd door de aard van het werk dat men dagelijks verricht. Dumazedier (1962) legt meer de nadruk op een weder-zijdse afhankelijkheid van werk en vrije tijd. Anderen relativeren deze samenhang weer.

Door verschillende auteurs worden de twee vormen van vrijetijdsbesteding in relatie tot de beroepsarbeid: als tegenstelling respektievelijk als verlengstuk, tegenover elkaar geplaatst. Wippler (1968) geeft de beide hypothesen over de relatie werk - vrijetijdsbesteding met de vol-gende termen aan (p. 71): "... wanneer er sprake van is dat de gedra-gingen in de vrije tijd een tegenstelling vormen tot die gedurende het dagelijks werk, dat de 'setting' waarin het vrijetijdsgedrag plaats-vindt contrasteert met die van het arbeidsgedrag of dat de sociale con-text van het vrijetijdsgedrag sterk verschilt van de sociale betrek-kingen in het werk, kan van de contrast-hypothese worden gesproken; daarentegen kunnen overeenkomsten tussen het vrijetijdsgedrag en het arbeidsgedrag alsmede tussen de fysieke en sociale omstandigheden ervan met de term congruentie-hypothese worden aangeduid."

Wippler stelt vast dat voor beide hypothesen steun in empirische gege-vens kan worden gevonden. De vraag is dus vooral, in welke opzichten of onder welke kondities de ene hypothese dan wel de andere van toepassing is. Hij komt tot de konklusie (p.122): "... dat variabelen uit de werk-sfeer een in vergelijking met andere predictoren geringe zelfstandige invloed op het vrijetijdsgedrag uitoefenen." Een aanzienlijk deel van de verschillen in vrijetijdsbesteding wordt juist door opleidingsnivo en sociale rang verklaard. Wippler geeft aan dat de verbanden die kon-den worden waargenomen, alle zwak waren en dat zij nu eens in de hypo-these van het kontrasterend vrijetijdsgedrag, dan weer in die van het kongruente vrijetijdsgedrag pasten. Groffen wijst erop dat behoeften "alleen in deprivatie-toestanden duidelijk gedragsbepalend" zijn omdat "behoeften die constant een redelijke graad van bevrediging bereiken geen dominerende gedragsdeterminanten opleveren" (Groffen, 1967, p.7). Deze overwegingen verduidelijken waarom de kompensatiehypothese slechts in geringe mate steun gevonden heeft in de empirische gegevens van

Wippler. Immers, de verschillende kenmerken van de werksituatie die hij als 'eenzijdige belasting door het werk' heeft beschouwd, zijn te weinig extreem om als indicatoren voor deprivatie-toestanden te kunnen gelden. De veronderstelling dat vaardigheden die in het werk worden ontwikkeld ook in de vrije tijd worden toegepast, vindt bij Wippler geen steun in de beschikbare gegevens. Niettemin is gebleken dat onder de empirische verbanden tussen werk en vrijetijdsbesteding meer specificaties van de kongruentie-hypothese dan van de contrast-hypothese voorkomen.

In het voorgaande is de contrast- en kongruentie-hypothese met name toegepast op het vrijetijdsgedrag. Toepassing van de hypothesen op zelfwerkzaamheid in de woonomgeving lijkt mij zinvol, omdat deze zelfwerkzaamheid ook een vrijetijdsactiviteit is maar die ook nauw aansluit bij de vaardigheden en contacten van de betrokkenen, verkregen in hun werksituatie. Vergeleken met zelfwerkzaamheid in de woning of met andere vrijetijdsactiviteiten, gericht op recreatie e.d., zijn bij zelfwerkzaamheid in de woonomgeving meer complicerende factoren aanwezig die maken dat deze activiteiten meer geofefende vaardigheden vereisen. Deze complicerende factoren zijn bijvoorbeeld:

- contacten met de lokale overheid;
- organisatievermogen;
- goede planning, afstemming;
- administratie, financiën bijhouden;
- ambachtelijke vaardigheden.

Hieruit kan verondersteld worden dat in elk geval deze genoemde activiteiten, die enige oefening en capaciteiten vereisen, verricht worden door mensen die hiermee ook in hun werksituatie te maken hebben. Hetzelfde kan verondersteld worden van specifieke vakbekwaamheden, zoals bijvoorbeeld het aanbrengen van verharding (stratemakers), het bedienen van zwaar materieel (machinist) e.d. Voor deze activiteiten kan de kongruentie-hypothese meer opgaan dan de contrast-hypothese. Van de overige activiteiten die bij zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voorkomen, zoals bijvoorbeeld het aanbrengen en onderhouden van beplanting, kan worden aangenomen dat deze net zo kontrasterend of kongruent zijn met de beroepsactiviteiten van de deelnemers als bij overige vrijetijdsactiviteiten of als bij zelfwerkzaamheid in de woning. Voor zelfwerkzaamheid in de woning blijkt uit veldwerk in Kockengen en Zoetermeer, waaraan afzonderlijke publikaties zijn gewijd, dat deze activiteiten vaker een kompensatorische dan een continuïtieve relatie hebben met de beroepsactiviteit. Beide relaties komen echter in ruime mate voor. Priemus (1984b) konkludeert bij nadere beschouwing van het materiaal van Wippler (1968) en Grunfeld (1970) dat er weliswaar positieve statistische verbanden zijn tussen de aard van het werk en de aard van de vrijetijdsbesteding, maar dat deze verbanden niet erg sterk zijn. Het is verreweg het meest verstandig om in de praktijk rekening te houden met het bestaan van twee soorten 'doe-het-zelvers': een groep voor wie de contrast-hypothese opgaat, en een categorie, waarbij de relatie betaald werk-vrije tijd in overeenstemming is met de kongruentie-hypothese.

4.4. Theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor

Hieronder volgt een verkorte weergave van deze theorie; voor een uitgebreide toelichting verwijs ik naar Priemus (1984b).

In een toenemend aantal publikaties wordt de laatste tijd betoogd dat de hoeveelheid onbetaalde arbeid structureel toeneemt. De huishoudelijke sektor groeit, hetgeen volgens ondermeer Skolka (geciteerd in Priemus 1984b) zou samenhangen met de fase van de economische ontwikkeling, waarin wij verkeren. De voorkeur voor doe-het-zelf activiteiten neemt volgens Skolka toe als gevolg van twee factoren: de aankoop van duurzame consumptiegoederen verandert het huishouden in de moderne, efficiënte produktieeenheid, en stijgende marktprijzen van diensten bevorderen de belangstelling voor zelf geproduceerde diensten. De marktprijzen van diensten stijgen doordat de produktiviteitsstijging in de dienstensektor achterblijft bij de loonstijging.

Volgens Toffler (1980) zullen huishoudens hun kennis en apparatuur niet alleen inzetten voor eigen gebruik, maar ook voor betaalde dienstverlening aan derden: een nieuwe vorm van nijverheid-aan-huis zal zich ontwikkelen. De scheiding die de industriële revolutie naar plaats en tijd heeft teweeggebracht tussen arbeid en vrije tijd zal voor een deel weer ongedaan worden gemaakt.

Priemus (1979) ontwikkelde analoog hieraan de "theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor": "Naarmate de kapitaalvoorraad in de huishoudelijke sektor toeneemt en mede daardoor de arbeidsproduktiviteit in deze sektor stijgt; naarmate de arbeidskosten in de marktsektor en de publieke sektor toenemen, onder andere door belastingen, sociale lasten en inflatie, waardoor arbeidsintensieve activiteiten relatief duur worden, zal zich, met name ten aanzien van arbeidsintensieve produktie-activiteiten in een post-industriële maatschappij een stelselmatige ontwikkeling voordoen van een relatief inkrappende marktsektor en een relatief in omvang toenemende huishoudelijke sektor" (p.36). Oorzaken van de uitdijende huishoudelijke sektor zouden zijn:

- de toenemende mechanisering en automatisering van de huishoudelijke sektor, waardoor ook in deze sektor, ondanks de kleine schaal, efficiënt kan worden geproduceerd;
- de hoge loonkosten in de marktsektor, inclusief belastingen en sociale lasten, waardoor het inschakelen van professionele arbeidskrachten duur wordt;
- de hoge distributie-, vervoers-, voorrijd- en zoekkosten bij inschakeling van vakmensen;
- de grote afhankelijkheid van burgers ten opzichte van professionele vaklieden en verzorgers;
- de neiging van bedrijven in de marktsektor om het rendement te handhaven en zo mogelijk te vergroten door afstoting van arbeidsintensieve taken, die de produktiekosten sterk verhogen; een soortgelijke neiging heeft de overheid met betrekking tot taken die een groeiend beslag leggen op het overheidsbudget.

In het verband van de theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor is ook het recente debat over de verzorgingsstaat van belang (Priemus, 1984b, p.25) en de daarmee samenhangende 'dereguleringsdiskussie'. Zowel op economische gronden ('de verzorgingsstaat is onbetaalbaar geworden') als op ideologische gronden ('de burgers zijn te weinig zelfredzaam') wordt er gepleit voor het terugdringen van het verzorgingsniveau dat door de overheid wordt geleverd, en voor het vergroten van de zelfredzaamheid van burgers. In dit verband is het onderscheid van Illich (1978) in twee verschillende produktiewijzen van belang: de autonome produktiewijze (waarin het individu zelf actief is en zijn naaste omgeving beheerst, evenals zijn produktiemiddelen) en de heteronome produktiewijze (waarbij gespecialiseerde en geprofessionaliseerde instituties

bepalen wat goed is voor de mens, en het individu passief blijft). De theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor gaat, naar wordt verondersteld, over de hele linie op, maar geldt in de sterkste mate voor mannen. Vooral de opkomst van de doe-het-zelf-sektor zal een essentiële rol spelen in het uitdijingsproces van de huishoudelijke sektor (Priemus, 1984b, p.28). Voor vrouwen groeit de produktie in de huishoudelijke sektor minder dan bij mannen met name door de uitstoot van vooral mannen uit ambachtelijke functies, en door arbeidstijdverkorting, VUT, werkloosheid en arbeidsongeschiktheid uit de marktsector en de publieke sektor, en door de toevoer van vooral vrouwen die betaalde arbeid in de marktsector en de publieke sektor willen verrichten.

De theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor is vooral gericht op het huishouden als economische eenheid. Zwaartepunt in de theorie is, dat het voor een huishouden vaak economischer is (in geld, kwaliteit en/of tijd) om een bepaalde activiteit zelf te verrichten. Bij zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is met name het aspekt geld niet toepasbaar. Bewoners worden financieel niets wijzer van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Het aspekt tijd kan van belang zijn als een bepaalde verbetering in de woonomgeving te lang op zich laat wachten. Ook het aspekt kwaliteit kan bij zelfwerkzaamheid in de woonomgeving van belang zijn als bijvoorbeeld het onderhoudsnivo van de woonomgeving te laag is of als bijvoorbeeld door onderhoudsintensivering (lagere kosten) bepaalde onderhoudsintensieve onderdelen in de woonomgeving verdwijnen (bijvoorbeeld een grasveld in plaats van een rozenperk). Op de vraag of zelfwerkzaamheid in de woonomgeving structureel toeneemt, of dit slechts tijdelijk doet, kan in deelonderzoek 2 geen definitief antwoord worden gegeven.

4.5. Buffertheorie

Naast de theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor die betrekking heeft op structurele ontwikkelingen kan nog een theorie worden geformuleerd, die betrekking heeft op conjuncturele verschijnselen: de buffertheorie (Priemus, 1979a, p.34): "... in tijden van hoogconjunctuur situeert men activiteiten die winstgevend resp. politiek aantrekkelijk worden geacht gaarne in de marktsector resp. de publieke sector. Arbeid en produktie worden overgeheveld van de huishoudelijke naar de marktsector en naar de publieke sector. In tijden van recessie stoot men dezelfde activiteiten, die dan als minder winstgevend, resp. politiek minder aantrekkelijk worden beschouwd, uit de marktsector resp. de publieke sector: arbeid en produktie worden teruggeheveld naar de huishoudelijke sektor".

In de literatuur worden verschillende oorzaken aangegeven van deze conjuncturele ontwikkelingen. Door Priemus (1979a) wordt als belangrijkste verklaring voor de in de buffertheorie aangeduide verschijnselen, de wisseling van winstverwachtingen en veranderingen in de ruimte van het overheidsbudget genoemd. Vooral de ruimte van het overheidsbudget lijkt voor ons onderwerp van belang. Een lager budget voor de lokale overheid kan immers invloed hebben op het beheer van de bestaande woonomgeving waardoor het onderhoudsnivo lager wordt of bepaalde verbeteringen later worden uitgevoerd of geheel of gedeeltelijk achterwege blijven. Ook kan door lagere overheidsbudgetten de omgeving bij nieuwbouw krappere worden uitgevoerd of van mindere kwaliteit zijn.

Andere auteurs geven andere verklaringen. Kuznets (1949), die de buf-

fertheorie lanceerde, legt een relatie tussen toename van werkloosheid in krisistijd en een toename van huishoudelijk arbeid die in tijden van welvaart door betaalde arbeidskrachten wordt verricht. Met betrekking tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, als conjunctureel verschijnsel beschouwd, zou dit inhouden dat veel werklozen zelfwerkzaam zijn in de woonomgeving. (n.b. deze hypothese is strijdig met de nog te behandelen hypothese van cumulativeness of activity). Meulenbelt (1975) tenslotte merkt op dat het streven van huishoudens om in tijden van een depressie het eerder bereikte levenspeil te behouden, een belangrijke rol speelt bij de expansie van de huishoudelijke sektor in slechte tijden. Deze gedachte komt met betrekking tot ons onderwerp overeen met wat gezegd is over het lager overheidsbudget. Ondanks een lager budget voor het onderhoud van de woonomgeving kunnen mensen door zelfwerkzaamheid het onderhoudsnivo op peil houden.

De vraag is dus of zelfwerkzaamheid een tijdelijke (buffertheorie) of een blijvende aangelegenheid is (theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor). Wat voor de buffertheorie pleit is dat één van de belangrijkste punten van de theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor bij zelfwerkzaamheid in de woonomgeving ontbreekt, namelijk het financieel voordeel voor de bewoners. Aan de andere kant kan het lager onderhouds- en uitrustingsnivo van de woonomgeving wel eens structureel zijn door een blijvende druk op de gemeentelijke begrotingen. Dit laatste zou dan een structureel motief zijn voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving.

Evenmin als de theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor, kan de buffertheorie in deelonderzoek 2 definitief worden getoetst. Of zelfwerkzaamheid in de woonomgeving een structureel of conjunctureel verschijnsel is, zal de toekomst leren.

4.6. Hypothese van cumulativeness of activity

Door Allardt e.a. (1958) is de aandacht gevestigd op de algemene veronderstelling van "the cumulative nature of leisure activities". Zij lanceerden de volgende hypothese: "...individuals with high participation in given leisure activity are more likely too be active in other activities than individuals with low participation". Deze hypothese van de cumulativeness of activity is later door Wippler (1968) geconfirmeerd.

Voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving kan deze hypothese een verklaring geven voor het vaak voorkomen van een actieve kern in een groep. Rond deze actieve kern verzamelen zich anderen die op een of andere manier actief betrokken zijn bij de groep. En dan is er nog de achterban die de vergaderingen bezoekt. Veelal is het instand houden van de bemanning van de actieve kern minder moeilijk dan het vasthouden van de overige leden.

Zonder een actieve kern, die zich inzet voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, komt waarschijnlijk niets van de grond. De hypothese van de cumulativeness of activity is dus mogelijk van groot strategisch belang.

Verondersteld kan worden dat de capaciteiten van de leden van de actieve kern zodanig schaars zijn dat zij veel gevraagd worden voor andere activiteiten. Een verklaring voor het wel of niet zelfwerkzaam zijn van bewoners in de woonomgeving of voor het slagen van een zelfwerkzaamheid-poging kan m.i. niet uitsluitend met behulp van deze hypothese gevonden worden. 'Cumulativeness of activity' is waarschijnlijk noodzake-

lijk, doch niet voldoende een voorwaarde voor het welslagen van een zelfwerkzaamheid-project; hiervoor zijn ook andere factoren, dan alleen de bewonerskenmerken, van belang.

4.7. Konseptueel model van wonen als sociaal aanpassingsproces

Volgens Festinger proberen bewoners de dissonantie tussen hun aspiratiebeeld en de feitelijke omgeving te verminderen (theorie van kognitieve dissonantie, Festinger, 1957). Deze aanpassing kan zowel passief (huishouden past zich aan zijn omgeving aan) als actief plaatsvinden (huishouden past omgeving aan). Priemus (1984a) geeft een meer gedetailleerd onderscheid. Hij sluit hierbij aan bij de benadering van Hirschman (1970) die met betrekking tot de relatie tussen het individu en bedrijven of andere organisaties drie mogelijkheden onderscheidt. Priemus geeft een vijfdeling aan:

- exit: klanten kopen het produkt niet meer, c.q. leden verlaten de organisatie;
- voice: klanten of leden van de organisatie maken hun ongenoegen kenbaar;
- action: klanten of leden van de organisatie maken door activiteiten niet alleen hun ongenoegen kenbaar, maar brengen door deze activiteiten ook 'eigenhandig' veranderingen aan in de door hen nietgewenste situatie;
- loyalty: klanten of leden van de organisatie maken geen gebruik van de exit-optie, maar protesteren ook niet (hetgeen volgens Hirschman nog geen berusting hoeft te betekenen);
Priemus onderscheidt bij de laatste optie de kognitieve of belevingsaanpassing (de stress wordt gereduceerd) en niet-aanpassing (de stress wordt niet gereduceerd).

Priemus komt tot de volgende typologie van aanpassingsmechanismen (1984a):

1. Aanpassing door verhuizing = exit-optie.
Een geslaagde verhuizing leidt tot een hoge satisfaktie, een niet geslaagde tot een lage satisfaktie tenzij de bewoner zich aanpast.
2. Aanpassing door verbouwing en/of verbetering van de woonomgeving = deels loyalty, maar vooral action-optie.
Een geslaagde verbetering zal de satisfaktie verhogen.
3. Aanpassing door gebruiksverandering = deels action, vooral loyalty.
Als de verandering slaagt zal de satisfaktie hoger zijn. Na gebruiksverandering is het ook vaak nodig dat de bewoner zich schikt om tot een hoge satisfaktie te komen.
4. Aanpassing door belevingsverandering = loyalty (in beperkte zin: namelijk berusting, aanvaarding).
Een complete belevingsaanpassing gaat gepaard met een hogere satisfaktie.
5. Niet-aanpassing, protest, anderen tot wijzigingen aanzetten = voice-optie, soms action-optie.
Als de veranderingsstrategie lukt, kan de satisfaktie alsnog stijgen. Heeft het protest niet het beoogde effect, dan kan alsnog berusting optreden (4), met een hoge satisfaktie gepaard gaand, of niet-aanpassing, dus een lage satisfaktie. Als de actie ontaardt in geweldadige acties overvleugelt de actionoptie de voice-optie.
6. Niet-aanpassing, geen protest, apathie.
Niet-aanpassing betekent: onvrede en dus een lage satisfaktie.

De handelingsmogelijkheden sluiten elkaar niet uit: men kan verbeteren en het gebruik veranderen, men kan verhuizen en verbeteren, etc. Vaak zal echter het aksent vallen op een van de aangeduide opties, en worden alternatieve opties tegen elkaar afgewogen, bewust of onbewust.

Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is dus een aanpassing door verbetering van de woonomgeving (2). Duidelijk is dat verbetering slechts één van de zes mogelijkheden is om op verschillen tussen het aspiratiebeeld en de feitelijke situatie te reageren. Zelfwerkzaamheid is ook slechts één van de mogelijkheden om de woonomgeving te verbeteren. Interessant is het om te weten in hoeverre bewoners, die zelfwerkzaamheid verrichtten, die vijf andere mogelijkheden hebben toegepast en in hoeverre ze daarvan geen gebruik konden maken. In deelonderzoek 2 wordt hieraan aandacht besteed.

Verbetering van de woonomgeving is in eerste instantie de taak van de lokale overheid. De lokale overheid zal dit uit zich zelf doen of zal daartoe, door belanghebbenden, gezet moeten worden. Dit kan gebeuren door bijvoorbeeld protest (5) of door zelfwerkzaamheid, maar dan meer aktiegericht.

De genoemde alternatieven zijn door Priemus in een konseptueel model ondergebracht, waarmee hij zijn woontheorie illustreert, zie figuur 4.1. Hij sluit hiermee aan bij de verhuistheorie van Brown en Moore (1970) en de daarop aangebrachte variant van Popp (1976). Voor een verdere toelichting van dit model, zie Priemus 1984a, blz.64-69.

Alleen de aanpassingsmechanismen, die de bewoners kunnen toepassen, worden in het empirisch onderzoek geanalyseerd; de andere delen van het model komt in het onderzoek verder niet aan de orde.

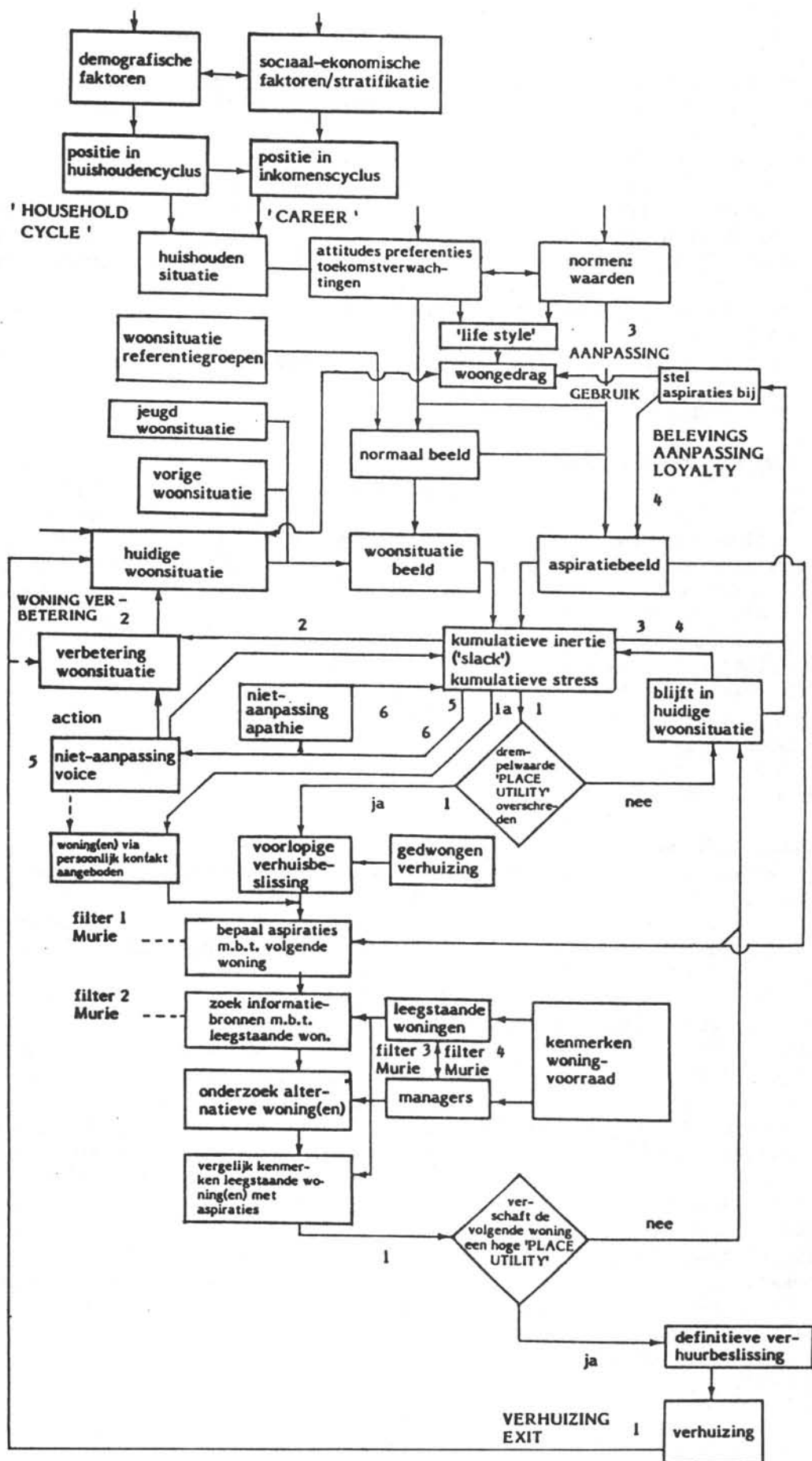
4.8. Voorlopig konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

In paragraaf 2.3. staan in figuur 2.10. vijf aspecten aangegeven die de bereidheid en de mogelijkheid van bewoners tot zelfwerkzaamheid bepalen. Voor het bepalen van de mogelijke belemmeringen van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving en de aspecten die juist zelfwerkzaamheid stimuleren of die zelfs voorwaarden zijn voor zelfwerkzaamheid, kan dit schema van belang zijn. De vijf aspecten die de bereidheid tot, en de mogelijkheid voor zelfwerkzaamheid bepalen zijn:

1. wensen,
2. persoonlijke kenmerken bewoners,
3. ruimtelijk milieu,
4. sociaal-ekonomische organisatie,
5. technologie.

Wensen

Bewoners zijn waarschijnlijk alleen bereid tot zelfwerkzaamheid als er door hen bepaalde problemen in de woonomgeving worden ervaren die daarmee worden opgelost, of als de bewoners er financieel beter van worden. Bewoners kunnen bijvoorbeeld voor hun activiteiten betaald worden of door verlaging van bijvoorbeeld onroerendgoed-belasting anderszins financieel voordeel hebben. Deze mogelijkheden zijn niet waarschijnlijk. Ook kunnen bewoners zelfwerkzaamheid in de woonomgeving verrichten uit pure ontspanning (vrijtijds-aktiviteit). Deze mogelijkheid zal waar-

Figuur 4.1. Konseptueel model van wonen als sociaal aanpassingsproces, volgens Priemus

schijnlijk maar voor sommigen gelden, dit in tegenstelling tot zelfwerkzaamheid in de woning waar ontspanning een veel gehoord argument is.

In paragraaf 4.2. is aangegeven dat de problemen in de fysieke woonomgeving te herleiden zijn uit het ontbreken van basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen. Indien basis-voorzieningen onvoldoende aanwezig zijn, zullen de wensen van de bewoners zich vooral op deze voorzieningen richten. Wensen kunnen met betrekking tot de volgende onderdelen worden uitgesplitst:

- ontbreken of onvoldoende aanwezig zijn van basisvoorzieningen (eventueel kwaliteits- en extra-voorzieningen),
- slechte inrichting van deze voorzieningen,
- slecht onderhoud van deze voorzieningen,
- verkeerd gebruik van deze voorzieningen,

Persoonlijke kenmerken

Waarschijnlijk zullen alleen bewoners die kennis hebben met betrekking tot het vormgeven of onderhouden van de woonomgeving, en die over een bepaalde mate van handigheid beschikken en die niet van de gemeente gedaan krijgen dat de gemeente de verbetering uitvoert, bereid zijn tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. De persoonlijke kenmerken kunnen als volgt worden uitgesplitst:

- gezinsfase,
- welstand (sociaal-ekonomische positie),
- kennis van zelfwerkzaamheid-activiteiten,
- organisatie bewoners,
- bereidheid tot actie,
- vrijetijds-activiteiten,
- verhuisgeneigdheid.

Ruimtelijk milieu

De woonomgeving moet zelfwerkzaamheid in de woonomgeving mogelijk maken. Indien er geen enkele ruimte in de woonomgeving aanwezig is (bijvoorbeeld: een nauwe steeg), is er geen herinrichting van die woonomgeving mogelijk. Wel kan gestreefd worden naar vergroting van die ruimte door het slopen van een pand en kan onderhoud gepleegd worden.

Sociaal-ekonomische organisatie

Van belang is de organisatie waarin zelfwerkzaamheid in de woonomgeving moet plaatsvinden. Behalve de organisatie van bewoners (afhankelijk van persoonlijke kenmerken) is vooral de houding van de gemeente met betrekking tot de zelfwerkzaamheid door bewoners van belang. De gemeente bepaalt, als eigenaar van de woonomgeving, of zelfwerkzaamheid wel of niet mogelijk is. Uitgezonderd aktiegerichte zelfwerkzaamheid-activiteiten kan de gemeente zelfwerkzaamheid in de woonomgeving frusteren, gedogen of stimuleren (aktief of passief). Ook kan de gemeente, door aktief te reageren op problemen in de woonomgeving (c.q. wensen bewoners), zelfwerkzaamheid in de woonomgeving onnodig maken. Werkgroep 2000 (1985) onderscheidt 11 verschillende manieren hoe een gemeente op zelfwerkzaamheid kan reageren, zie schema 4.1.

Schema 4.1. Te onderscheiden reacties van de gemeenten op zelfwerkzaamheid-initiatieven van bewoners, volgens Werkgroep 2000

<p>In de reeks van houdingen die een gemeente kan aannemen tegenover bewonersinitiatieven is met meer of minder plussen en minnen aangegeven hoe sterk deze houding het slagen van de initiatieven stimuleert of remt. De nummers 1 tot en met 4 zijn van toepassing op bewonerswerk, 5 tot en met 8 op samenwerking tussen bewoners en gemeente en 9 tot en met 11 op gemeentelijk werk.</p>	<p>3 <i>Traineren van initiatieven (-)</i> Het laten vastlopen van een bewonersverzoek of -initiatief in de ambtelijke molen en gemeentelijk onderhoudswerk rond een project achter wege laten.</p>	<p>7 <i>Ondersteunen van een bewonersinitiatief (+++)</i> Erkenning van het bewonersinitiatief. Op verzoek van de bewoners de planvorming, de aanleg of het onderhoud begeleiden en mee uitvoeren. Financiële en juridische steun als basis.</p>
<p>1 <i>Tegenwerken van initiatief(---)</i> Als de doelen en de vormgeving van gemeente en bewoners flink botsen, kan een gemeente het initiatief formeel verbieden, en als bewoners al tot uitvoering overgegaan zijn kan zij de woonomgeving in de oude staat terugbrengen.</p>	<p>4 <i>Gedogen van een initiatief (0)</i> Het toelaten van een bewonersinitiatief; er geen stappen tegen ondernemen, noch formeel, noch informeel. Rekening houden met het initiatief bij het geregelde gemeentelijk onderhoud.</p>	<p>8 <i>Samenwerking met bewonersgroep (+++)</i> In overleg de verantwoordelijkheden en taken verdelen volgens al dan niet officiële afspraken.</p>
<p>2 <i>Verbieden van initiatieven(--)</i> Formeel vastleggen en bekendmaken dat (bepaalde) initiatieven niet toegestaan zijn. Niet ingrijpen in (bestaande) initiatieven als die geen onaanvaardbare situatie opleveren.</p>	<p>5 <i>'Ritselen' van behoeftes (+)</i> Gevraagd of ongevraagd aanbieden van plantmateriaal, grond of een speeltoestel en bank. In het onderhoud een terreintje zo nodig (bijvoorbeeld in vakantietijd) 'meeschoffelen'.</p>	<p>9 <i>Stimuleren van initiatieven (++)</i> Het stimuleren van zelfwerkzaamheid door bij de inspraak, educatie en voorlichting op de mogelijkheden te wijzen die de gemeente ziet zitten.</p>
	<p>6 <i>Vrijblijvend adviseren van bewoners (++)</i> Op verzoek van bewoners adviezen geven over bijvoorbeeld materiaalgebruik, bemesting en snoei.</p>	<p>10 <i>Betrekken van bewoners bij werkzaamheden (+)</i></p>
		<p>11 <i>Gemeentelijke verantwoordelijkheid (0)</i> Rekening houdend met de behoeften en wensen van de gebruikers verzorgt de gemeente zelf de aanleg en het onderhoud van het groen.</p>

Hoe een gemeente in het algemeen en in een bepaald geval reageert zal onder andere afhangen van de houding van ambtenaren en bestuurders, in het algemeen, ten opzichte van bepaalde problemen in de woonomgeving en ten opzichte van zelfwerkzaamheid en zeggenschap van bewoners en zal ook afhangen van de machtspositie van de bewoners (verkregen door publiciteit, organisatie en door andere persoonlijke kenmerken van de bewoners). In dit spanningsveld zal de feitelijke houding van de gemeente gestalte krijgen.

Bij de sociaal-ekonomische organisatie is dus van belang:

- de houding gemeente (wel of niet toestaan van zelfwerkzaamheid),
- de hulpvaardigheid gemeente (advies, subsidie, assistentie),
- stimulering van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving door de gemeente (aktief of passief),
- activiteiten van de gemeente met betrekking tot de herinrichting, onderhoud en de regeling van het gebruik van de woonomgeving, in overeenstemming met de wensen van de bewoners.

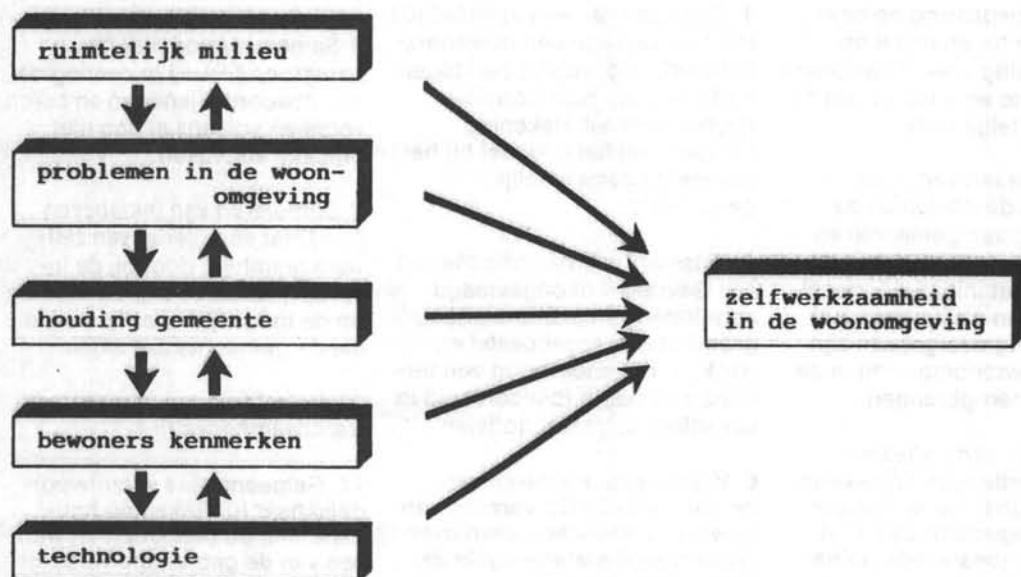
Technologie

De technieken voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving (materiaal en materieel) zijn al zover ontwikkeld dat veel werkzaamheden zonder bezwaar door bewoners gedaan kunnen worden; gedacht kan worden aan het aanbrengen en onderhouden van beplanting, meubilair e.d. Werkzaamheden

die nog door vakmensen verricht moeten worden zijn onder andere het aanbrengen van bestrating, het bedienen van zwaar materieel e.d. Ook zal veelal een beroep gedaan moeten worden op kennis van vakmensen. Deze vakmensen kunnen door bewoners of door de gemeente worden ingehuurd.

Voorlopig konseptueel model

Samengevat bepalen de volgende variabelen of zelfwerkzaamheid in de woonomgeving wel of niet kan of zal worden verricht, zie figuur 4.2.

Figuur 4.2. Voorlopig konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

In dit model staat de houding van de gemeente centraal. De gemeente bepaalt uiteindelijk (formeel) of zelfwerkzaamheid wel of niet mogelijk en nodig is. De houding van de gemeente is, zoals hiervoor is aangegeven, afhankelijk van de problemen in de woonomgeving (de wensen) en van de bewonerskenmerken. De problemen in de woonomgeving moeten bekend zijn bij de gemeente, hetzij door klachtenregistratie, hetzij door andere signaleringsmethoden. De reactie van de gemeente op deze problemen is belangrijk: gaat de gemeente de problemen, in niet al te lange tijd, oplossen of niet. In dit verband spelen waarschijnlijk de kenmerken van de bewoners een rol, want de gemeente moet veelal, vanwege beperkte financiële middelen, kiezen tussen verschillende buurten en verschillende problemen. Hierbij is de invloed van bewoners(groepen) op de gemeente van belang. De bewonersgroep die niet aan z'n trekken komt bij de gemeente zal, om het probleem toch op te lossen, z'n toevlucht kunnen zoeken tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving of de groep zal er in moeten berusten dat het probleem niet binnen korte tijd wordt opgelost.

Het model geeft een momentopname weer. In de tijd gezien zijn er meer relaties in dit schema. Zo zullen na de zelfwerkzaamheids-activiteiten

weer nieuwe problemen in de woonomgeving ontstaan, of andere aspecten als probleem worden ervaren. Ook heeft de houding van de gemeente op den duur invloed op de problemen in de woonomgeving (de gemeente lost de problemen geheel, gedeeltelijk of niet op) en op de bewonerskenmerken van een buurt (een goed onderhouden buurt trekt andere mensen aan door bijvoorbeeld duurere huizen, dan een slecht onderhouden buurt). Ook bestaat er een relatie tussen bewonerskenmerken en problemen in de woonomgeving: de machtspositie, de handigheid, de aktiebereidheid, de organisatie e.d. van bewoners bepalen of problemen wel of niet worden opgelost.

In deelonderzoek 2 worden de variabelen van het voorlopig konseptueel model getoetst; hiervoor volstaat een statisch model. Aan de hand van de onderzoeksresultaten wordt het model, indien nodig, aangepast.

'TUINTJE' AAN WATERWEG MOET WEG

'Wanneer je dit tolereert wordt 't snel een rommeltje'

(Van een onzer verslaggeefsters)

DE BILT — „Misschien is het een onbelangrijk en nietig probleem, dat weinig aandacht verdient, maar er is een belangrijk principe in het geding. Want wat is er op tegen dat burgers op een onschuldige wijze en creatieve een positieve bijdrage leveren aan het uiterlijk van hun omgeving”, schreef mevrouw Kuitenbrouwer aan het college van burgemeester en wethouders.

Mevrouw Kuitenbrouwer van de Biltse Waterweg kan er met haar verstand niet bij. Wat is het geval? Voor het huis aan de Waterweg staat een berk. „De boomspiegel van de berk is altijd een kaal, dor stuk grond geweest, goeddeels bedekt met hondenpoep”, aldus mevrouw Kuitenbrouwer.

„Met geduld, zaaien, sproeien en planten heb ik het kale vierkantje bewerkt tot een grasveldje waar bloemen groeien. Maar tot mijn verbijstering kwam vrijdag een tractor met iemand van de plantsoendienst om het tuintje weg te schoffelen. Met de grootste moeite hebben mijn man en ik de plantsoendienst ervan kunnen weerhouden het veldje weer kaal te maken”.

Gemeentelijk hoofd plantsoen Van der Jagt kent het verhaal. „De mensen hebben zich gewoon een stukje grond van de gemeente toegeëigend en er een hekje omheen gezet. U zou het toch ook niet fijn vinden wanneer ik in uw tuin zomaar een stukje grond zou gaan bewer-

ken. Hoe goed mijn bedoelingen ook zouden zijn. Dat kan eenvoudig niet worden getolereerd, want dan is het hek van de dam”.

„Overigens is er al anderhalve maand geleden contact met de mensen geweest en heeft meneer Kuitenbrouwer ook de wethouder hierover ingelicht. De brief die mevrouw Kuitenbrouwer aan het college heeft gestuurd ken ik nog niet”, aldus Van der Jagt. Hij is niet zo gelukkig met de manier waarop Kuitenbrouwer een en ander heeft opgelost. „Toen onze mensen kwamen om het tuintje te schoffelen, hetgeen van tevoren was gemeld, is de heer Kuitenbrouwer in het tuintje gaan zitten”.

OVERLEG

„In de Nieuwstraat bestaat een andere situatie”, aldus Van der Jagt. „Daar hebben bewoners, in overleg, stenen uit de verharding gehaald om er heesters in te planten. Dat is een ander geval. Wanneer je hetzelfde in een straat als de Waterweg

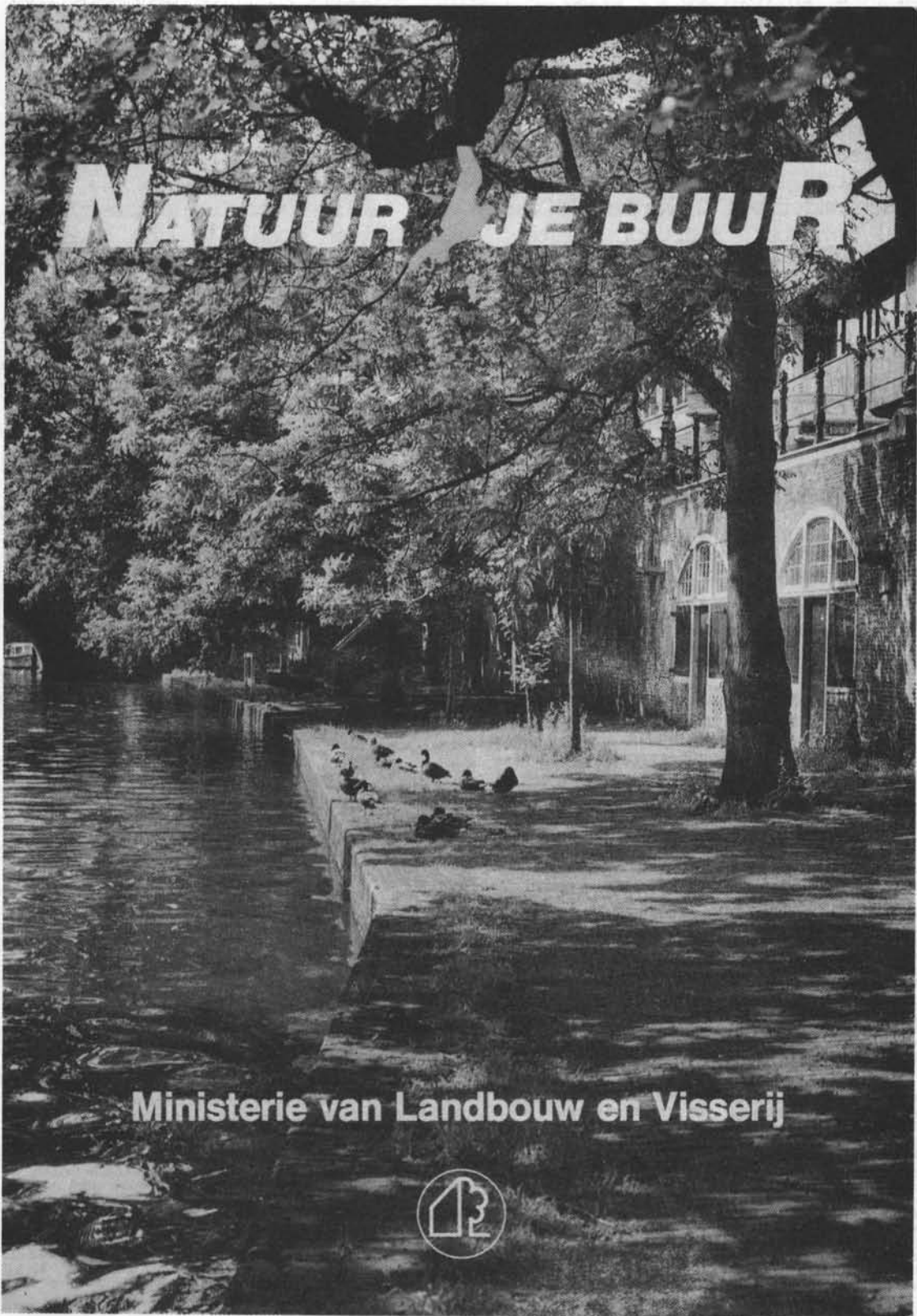
RONDEZE BERK had het echtpaar Kuitenbrouwer een tuintje aangelegd.

tolereert wordt het al snel een rommeltje. Het echtpaar Kuitenbrouwer kan het tuintje netjes onderhouden, maar misschien doet een buurman het minder en wordt het slordig. We hebben met dergelijke zaken nu eenmaal in het verleden geleerd betaald, daarom moeten we nu één lijn trekken”.

Mevrouw Kuitenbrouwer maakt zich boos over het verhaal van de gemeente-ambtenaren dat de vierkante meter gras water aan de boom zou onttrekken. Ze liet het er niet bij zitten en stak haar licht op bij schoolbioloog Henk de Bruyn, die haar

vertelde dat het argument uit de lucht gegrepen was. „Het tuintje komt volgens de heer De Bruyn het biologisch evenwicht rond de boom alleen maar ten goede”, zegt ze. De beschuldiging dat ze zich het tuintje wilden 'toeëigenen' noemt het echtpaar ronduit „absurd”. „Het gaat er ons alleen om de straat wat op te fleuren. Om dat te bereiken steek ik er graag wat energie in. Het negatieve en destructieve dat in het tijdsgewricht waarin we leven steeds meer overheerst kan mijns inziens best een bloemetje als tegenwicht gebruiken”, aldus mevrouw Kuitenbrouwer.

houding van de gemeente is van groot belang voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, bron: Utrechts Nieuwblad, 21-8-'85

NATUUR IN JE BUUR

Ministerie van Landbouw en Visserij

landelijke aktie met betrekking tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving
houding van de gemeente ten opzichte van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

5. RESULTATEN BESTAAND ONDERZOEK EN BESCHRIJVING LANDELIJKE AKTIES

5.1. Inleiding

In dit hoofdstuk zullen allereerst de twee landelijke akties, met betrekking tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, worden beschreven die tot nu toe zijn georganiseerd, te weten: 'Natuur je buur', georganiseerd door de advies- en begeleidingskommissie Natuur in de Stedelijke Omgeving en gesubsidieerd door het Ministerie van Landbouw en Visserij, en de aktie 'Een kern waar pit in zit', georganiseerd door de vereniging Koninklijke Nederlandse Heide Maatschappij (KNHM). Deze beide akties stimuleren de zelfwerkzaamheid van bewoners in hun woonomgeving. Een aantal zelfwerkzaamheid-projecten vinden hun oorsprong in één van deze akties.

Hierna zullen van twee onderzoeken met betrekking tot zelfwerkzaamheid de resultaten worden samengevat. De onderzoeken zijn uitgevoerd door:

- Vereniging KNHM, in het kader van de akties 'een kern waar pit in zit',
- Werkgroep 2000, onderzoek naar zelfwerkzaamheid door bewoners in het openbaar groen.

Deze twee onderzoeken hebben voor een deel hetzelfde onderwerp als ons onderzoek en geven dus aanleiding om de resultaten met elkaar te vergelijken.

5.2. Natuur je buur

De aktie 'Natuur je buur' werd ontwikkeld door de advies- en begeleidingskommissie Natuur in de Stedelijke Omgeving (NSO). Deze kommissie begeleidde van mei 1983 tot september 1985 het landelijke projekt Natuur in de Stedelijke Omgeving waarbinnen de aktie 'Natuur je Buur' valt. Natuur in de Stedelijke Omgeving (NSO) is een landelijk projekt dat in 1977 is gestart met de instelling van een werkgroep. In 1982 kwam deze werkgroep met het rapport Natuur in de Stedelijke Omgeving, een theoretische verkenning van dit terrein. In 1983 werd de werkgroep omgezet in de advies- en begeleidingskommissie Natuur in de Stedelijke Omgeving. In het kader van het projekt NSO werd door het Ministerie van Landbouw en Visserij subsidie beschikbaar gesteld voor plannen van bewoners met betrekking tot natuur in hun omgeving. Voorwaarde voor het

verkrijgen van deze subsidie was onder andere dat een deel van het project in zelfwerkzaamheid moest worden uitgevoerd. Per provincie werd fl. 50.000 subsidie beschikbaar gesteld. Deze subsidiëring is éénmalig. De bedoeling is dat gemeenten zelf meer aandacht gaan besteden aan deze thematiek en zelf de stimulering van zelfwerkzaamheid ter hand nemen. De doelstelling van het project Natuur in de Stedelijke Omgeving is "het ontwikkelen van de functies die het stedelijk groen kan vervullen onder meer ten behoeve van natuur- en milieu-educatie en het actief betrekken van de bevolking bij de totstandkoming en ontwikkeling van ecologische elementen. Het project is erop gericht dat natuur in de stedelijke omgeving naast overheidszorg óók de verantwoordelijkheid wordt of is van de bewoners en hun verbanden. De Overheid en de bewoners kunnen samenwerken aan het leefbaar maken van de bebouwde omgeving" (Spierings, 1985, p. 9).

In het kader van de actie Natuur in de Stedelijke Omgeving zijn 314 projecten ingediend, hiervan zijn uiteindelijk 155 projecten gehonoreerd.

De projecten konden oorspronkelijk tot juni 1983 aangemeld worden; later is de sluitingsdatum verschoven naar november 1983. De definitieve beslissing over het wel of niet gesubsidiëren kwam halverwege 1984.

De onderwerpen van de zelfwerkzaamheid-projecten variëren van het aanbrennen van groen in de woonomgeving tot aandacht voor dieren en geven van voorlichting, onderwijs e.d. Slechts een klein deel van het aantal projecten valt binnen het onderwerp van dit onderzoek: zelfwerkzaamheid in de fysieke woonomgeving.

Het project Natuur in de Stedelijke Omgeving heeft vele moeilijkheden gekend. In het evaluatierapport (Spiering, 1985) is aan deze moeilijkheden ruime aandacht besteed, ter lering voor anderen. Ook is in september 1985 een boek verschenen in de reeks Katernen 2000 (werkgroep 2000, 1985) waarin een aantal projecten worden beschreven. Vanwege de geringe publiciteit over de problemen binnen de actie 'Natuur je buur' volgen hieronder de belangrijkste (bron: Spierings, 1985).

1. Onvoorbereide en ondoordachte start: "Voordat de projecten ingediend, beoordeeld en gehonoreerd kunnen worden, hadden de procedures rond moeten zijn. Dan had iedereen op tijd geweten wie, wat, wanneer, op welke tijd en hoe zou doen. Aangezien de procedures niet klaar waren begonnen de moeilijkheden al voordat er überhaupt een project was ingediend" (p.32).

"Van alle beschikbare materialen (i.c. voorlichtingmaterialen, zoals tentoonstelling, didactische handleiding, film "Natuur ... je buur" en publiciteit in kranten, tijdschriften en via televisie) kan gezegd worden dat ze te laat beschikbaar zijn gekomen, of dat er naar kunstgrepen gezocht moest worden" (p.28).

"De publiciteit rond materialen was onvoldoende doordacht. Ad hoc werd er over nagedacht en weinig is werkelijk uitgevoerd" (p.29).

"Het beschrijvingsformulier met de toelichting werd zeer negatief beoordeeld. De vragen leverden niet de juiste informatie op. Er was bovendien onvoldoende ruimte voor creativiteit van de subsidie-aanvragers" (p.31).

2. Slechte tijdsplanning van de procedures: "Door problemen rond de financiële procedures, de publiciteit en de materialen, moest de planning worden bijgesteld en werden termijnen overschreden. Met het uitstellen van de sluitingsdatum werd de tijd tussen het indienen

van projectvoorstellen en de uiteindelijke honorering erg lang. Toen vervolgens ook de toezeggingen en de uitbetaling meer tijd vroegen als gepland, kwamen veel projectgroepen in verband met het plantseizoen in de problemen. Een dergelijke werkwijze kan zeer fnuikend zijn voor de motivatie van vrijwilligers" (p.36).

3. Organisatorische belemmeringen: door de grote hoeveelheid betrokken instanties en de grote mate van vrijblijvendheid verliep de samenwerking binnen het project Natuur in de Stedelijke Omgeving moeilijk. "Vanwege het uitblijven van de definitieve subsidietoekenning aan de projecten .... Dat heeft het provinciaal comité dermate gefrusteerd en gedemotiveerd, dat er door geen van de leden nog werk is gemaakt van de ondersteuning" (p.23).
"De activiteiten in Utrecht kwamen pas in januari 1984 goed op gang. De sluitingsdatum voor indiening van projecten was toen reeds verstreken. De belangrijkste reden van deze vertraagde start ligt in het feit dat er nog geen coördinatiepunt in de provincie Utrecht was" (p.21).
"Samengevat kan gezegd worden dat knelpunten in de samenwerking voorkomen kunnen worden door te verwachten problemen te voren te doordenken. Hierbij lijkt een opzet waarbij de impulsen vooral van de basis komen verkieslijker dan het thans in aanvang gehanteerde 'top-down-model'" (p.37).
"Het is duidelijk dat de hiervoor genoemde knelpunten hun invloed hebben gehad op de samenwerkingsrelatie tussen de provinciale comité's en de ABC (Advies- en begeleidingscommissie "Natuur in de Stedelijke Omgeving")" (p.36).

Ondanks de vele problemen tijdens het project Natuur in de Stedelijke Omgeving is het project niet mislukt: "Als er wel 'betrokkenen' zijn die ondanks de vele organisatorische moeilijkheden enthousiast zijn over het experiment Natuur in de Stedelijke Omgeving, dan mag dat experiment geslaagd worden genoemd" (p.39). "Samenwerking met burgers, het betrekken van (bewoners-) groepen bij planvorming en het daadwerkelijk leefbaar maken van de bebouwde omgeving voor mens, plant en dier is uiterst waardevol" (p.39).

In een gesprek met de minister van Landbouw en Visserij op 5 september 1985 bleek deze van mening te zijn dat "aandacht voor de leefbaarheid van de natuur niet éénmalig moet zijn, maar dat dit blijvend onder de aandacht van de mensen moet worden gebracht. Vooral het landbouwonderwijs kan hierin een rol gaan spelen". Vanuit de provincies bepleit men een structureel beleid, teneinde de actieve participatie van de bevolking bij de ontwikkeling of verbetering van het natuurlijk milieu in de bebouwde omgeving te bevorderen (p.45). Hierbij is naast een goede stroomlijning van landelijke en provinciale activiteiten ook een jaarlijks budget per provincie nodig waarmee nieuwe initiatieven kunnen worden gehonoreerd (p.46). "Het budget in de provincie plaatsen in de vorm van een potje waarover een provinciale commissie zelf kan beschikken. Het zwaartepunt van de coördinatie van activiteiten dient in de provincie te liggen" (p.46).

De problemen bij de actie 'Natuur je buur' zijn vooral veroorzaakt door het grote aantal betrokkenen, waaronder het Ministerie van Landbouw en Visserij, Provinciale Comité's, begeleidings- en adviescommissies e.d. en misschien ook door de geringe motivatie van enkelen. Fnuikend voor zelfwerkzaamheid van bewoners zijn de bureaucratische procedures, die een

lange wachttijd veroorzaken voordat subsidie wordt toegekend; ook het niet verlenen van subsidie aan ongeveer de helft van het aantal projecten werkt voor die bewoners zeer demotiverend.

5.3. Een kern waar pit in zit

De Vereniging Koninklijke Nederlandse Heide Maatschappij (KNHM) heeft 3 maal de competitie 'een kern waar pit in zit' georganiseerd; de eerste keer in 1978- 1980 en de tweede keer in 1981- 1983. April 1985 is de derde competitie van start gegaan. Het doel van de competitie is: "het bieden van een kader om partikuliere initiatieven en activiteiten, ter bevordering van de leefbaarheid van kernen, aan te moedigen, te ondersteunen, te belonen en bekend te maken" (Vereniging KNHM, 1985).

De competitie is landelijk; per keer kunnen maximaal 150 groepen deelnemen. Aan de competitie nemen zowel kleine dorpen als buurten van steden deel. Voorwaarde is dat het gebied begrensbare (ruimtelijk herkenbaar) is en het aantal inwoners in deze buurt of dit dorp niet groter is dan 4000. De zelfwerkzaamheid van de bewoners richt zich zowel op fysieke onderdelen van de woonomgeving als ook op cultuur, historie en op de sociale woonomgeving. Aan het einde van de competitie (het project moet binnen 1 jaar klaar zijn) worden de projecten gejureerd. Indien het ingediende project is gerealiseerd wordt het predikaat 'Een kern waar pit in zit' toegekend. Het predikaat wordt verleend in de vorm van een oorkonde. Aan het behalen van van het predikaat is een geldprijs van fl. 1000 verbonden. Voor maximaal tien projecten per competitie is er een extra geldprijs van fl. 1500 die gekoppeld is aan een trofee. In sommige gevallen wordt aan een project, waaraan niet het predikaat is toegekend, een aanmoedigingsprijs van fl. 500 toegekend. De bewoners moeten aan het einde van de competitie een schriftelijk verslag van het project indienen.

Bij de eerste twee competities was meer dan de helft van het aantal projecten gericht op de fysieke woonomgeving; deze projecten sluiten dus aan bij het onderwerp van dit onderzoek. Er waren zowel projecten met betrekking tot zelfwerkzaamheid in het groen/water, speelvoorzieningen, als met betrekking tot verhardingen. Sommige buurten deden aan beide wedstrijden mee. In de tweede competitie maakten ze bijvoorbeeld af waarmee ze de eerste competitie waren gestart. Van de derde competitie zijn, op het moment van schrijven, nog niet veel gegevens bekend.

5.4. Resultaten onderzoek van de Vereniging KNHM naar enkele kenmerken van projecten in de eerste competitie van 'Een kern waar pit in zit'

Bij de eerste competitie is door Vocht (1982) een onderzoek gedaan naar de volgende kenmerken van de deelnemende projecten:

- kenmerken van de woonplaats/buurt van de deelnemers;
- type zelfwerkzaamheid;
- kenmerken van de zelfwerkzame bewonersgroepen.

Er is in het onderzoek weinig gedaan aan theorievorming. In feite is het onderzoek een weergave van empirisch materiaal. Hieronder staan de belangrijkste gegevens en konklusies uit dit onderzoek weergegeven.

Kenmerken woonplaats/buurt deelnemers

Landelijk gezien is de grootste concentratie van zelfwerkzaamheid-projecten van de eerste competitie te vinden in een gebied dat ruwweg de Betuwe, de Oostelijke Veluwe en Salland omvat. Dit houdt waarschijnlijk verband met de aldaar reeds 'voorbewerkte voedingsbodem'. Immers in Gelderland heeft een andere competitie met betrekking tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving een voortrekkersfunctie gehad, namelijk de competitie: 'Ons Dorp Kan Schoner'.

Andere concentraties zijn te vinden in de Alblasserwaard en in Midden Brabant.

Een aaneengesloten gebied, gegroepeerd rondom Drenthe en Twente, leverde weinig of geen deelnemers op.

De deelname per provincie was als volgt, zie tabel 5.1.:

Tabel 5.1. Aantal prijswinnaars, per provincie, bij de eerste competitie van 'Een kern waar pit in zit', volgens Vocht

	aantal prijswinnaars	aantal gemeenten in Ned. (1979)	% prijswinnaars
Groningen	6	50	12,0
Friesland	5	44	11,4
Drenthe	3	34	8,8
Overijssel	10	47	21,3
Gelderland	28	95	29,5
Utrecht	6	48	12,5
Noord-Holland	15	81	18,5
Zuid-Holland	11	151	7,3
Zeeland	2	30	6,7
Noord-Brabant	16	131	12,2
Limburg	7	104	6,7
IJsselmeerpolders	1	4	25,0
Totaal	110	817 *	13,5

* Inklusief gemeente Dronten en het Openbaar Lichaam 'Zuidelijke IJsselmeer polders' (Bron: CBS, 1979).

Met behulp van de typologie 'urbanisatiegraad' kan worden nagegaan in wat voor soort gemeenten door de bewoners aan de competitie is meegegaan. Deze typologie geeft de mate van verstedelijking van de gemeente weer. Het CBS maakt onderscheid in de volgende categorieën van urbanisatiegraad:

- plattelandsgemeenten, waarin meer dan 20 % van de beroepsbevolking in de landbouw werkzaam is (A1-A4 gemeenten);
- verstedelijkte plattelandsgemeenten, met minder dan 20 % agrarische beroepsbevolking terwijl de grootste woonkern minder dan 20.000 inwoners telt en de gemeente geen uitgesproken regionale verzorgende functie heeft (B1-B2 gemeenten);
- specifieke forenzengemeenten, met minder dan 20 % agrarische beroepsbevolking en tenminste 30 % woonforenzen, waarvan meer dan 60 % al-

- lochtoon is (B3 gemeenten);
- plattelandsstadjes, waarvan de stedelijke woonkern een sterk historisch karakter bezit, met een inwonertal tussen de 2.000 en 10.000 (C1 gemeenten);
  - overige stedelijke gemeenten, te weten kleine steden met 10.000 tot 30.000 inwoners, middelgrote steden met 30.000 tot 50.000 respectievelijk 50.000 tot 100.000 inwoners en grote steden met 100.000 en meer inwoners (C2-C5 gemeenten).
- In bijlage 2. staan de verschillende urbanisatietypologieën nader omschreven.

Voor de deelname aan de eerste competitie van 'Een kern waar pit in zit' leverde dit het volgende beeld op, zie tabel 5.2.:

Tabel 5.2. Aantal prijswinnaars bij de eerste competitie van 'Een kern waar pit in zit', naar urbanisatiegraad van de gemeenten, volgens Vocht

Urbanisatiegraad	Gemeenten met prijswinnaars 'een kern waar pit in zit'	Gemeenten in Ned. (1979) *
Plattelandsgemeenten		
A1		2
A2		8
A3	4	59
A4	26	172
totaal	30	241
Verstedelijkte plattelandsgemeenten en forenzengemeenten		
B1	16	221
B2	20	106
B3	13	129
totaal	49	456
Plattelandsstadjes en stedelijke gemeenten		
C1	6	28
C2	7	43
C3	-	16
C4	6	18
C5	12	15
totaal	31	120
Totaal	110	817

* Bron: CBS, 1979.

Uit deze tabel valt op dat er geen deelnemende kernen zijn met de urbanisatiegraad A1 en A2. Deze gemeenten worden getypeerd als 'agrarisch platteland' waarvan meer dan 40 % van de mannelijke beroepsbevolking werkzaam is in de agrarische sektor. De A3 en A4 gemeenten zijn overgangstypen van het agrarische naar het verstedelijkte platteland. Er hebben wel landelijke kernen meegedaan, maar dit komt niet in deze staat naar voren, omdat deze kleine plaatsen veelal geen gemeentelijke zelfstandigheid (meer) hebben. Relatief veel buurten uit de grote steden hebben aan de wedstrijd deelgenomen.

Onderverdeling van de deelnemers in nieuwe buurten (vanaf 1960) en in oudere woonbuurten (tot 1960), en verdeeld naar urbanisatiegraad, geeft aan dat een groot aantal deelnemers afkomstig is uit bestaande traditionele plattelandskernen, zoals Driehuizen, Vierhuizen e.d. Verder zijn er binnen de plattelandskernen veel aanmeldingen uit de nieuwe buurten. In de grote stad daarentegen overheerst juist de deelname uit de oudere woonbuurten.

Type zelfwerkzaamheid

De activiteiten van de deelnemers kunnen in de volgende hoofdgroepen worden ingedeeld, zie tabel 5.3.

Tabel 5.3. Onderwerp activiteiten van de deelnemers aan de eerste competitie van 'Een kern waar pit in zit', volgens Vocht

	Aantal activiteiten	%
voorzieningen voor de kern	30	15
fysieke woonklimaat	111	57
sociale woonklimaat	33	18
kultuur en historie	19	10
Totaal	193	100

Uit deze tabel blijkt dat de bewonersgroepen vooral verbeteringen aanbrengen in het fysieke woonklimaat. Zij vinden blijkbaar dat met zelfwerkzaamheid (in competitieverband) het meest gedaan kan worden aan de fysieke woonomgeving.

Tabel 5.4. geeft aan waarop de werkzaamheden, per hoofdgroep, waren gericht.

Tabel 5.4. Onderwerp activiteiten van de deelnemers aan de eerste competitie van 'Een kern waar pit in zit', nader uitgesplitst, volgens Vocht

NATUUR, GROEN EN MILIEU	
privé groen	8
openbaar groen	21
natuur in eigen omgeving	14
schoonhouden milieu	3
aantal activiteiten	46
KULTUUR EN HISTORIE	
bestuderen geschiedenis	6
kulturele activiteiten organiseren	3
herstel kultureelhistorische elementen	6
behoud oorspronkelijke karakter kern	3
aantal activiteiten	18
INRICHTING EN AANKLEDING KERN	
straatmeubilair	8
beveiliging waterpartijen	2
aanleg fietspad	2
herinrichting schoolplein	1
beplanten sloopgaten en bijwerken belende gevels	4
trottoir en wegdek vernieuwen	1
woonerf aankaarten bij de overheid	2
woonerf aankaarten en zelf mee inrichten	3
verkeersveiligheid	6
inspraak structuur-, bestemmingsplan	3
inspraak rehabilitatieplan	2
aantal activiteiten	34
SPEL, SPEELGELEGENHEID, SPEELTUIJN EN KINDERBOERDERIJ	
opzetten en begeleiden kinderspel	3
speelgelegenheid scheppen	25
speeltuin opzetten, herinrichten	5
kinderboerderij aanpassen, inrichten	3
aantal activiteiten	36
SOCIALE KLIMAAT VERBETEREN	
wijkonderzoek	3
oprichten wijk-, buurtvereniging	3
buurt-, dorpsblad	4
burenhulporganisatie	3
opvang nieuwkomers	3
integreren buitenlanders	6
geld inzamelen voor vereniging	5
aantal activiteiten	27

OVERIGE

---

wijkgebouw, buurt-, dorps huis inrichten, veranderen	12
sportvoorzieningen	2
kerkelijke objekten	4
vrouwenbelangen	2
bijzondere projekten	12
aantal activiteiten	32

TOTAAL AANTAL AKTIVITEITEN 193

De werkzaamheden in de competitie richten zich vooral op speelgelegenheid en op het openbaar groen. Een groot aantal van de, in tabel 5.4., genoemde werkzaamheden vallen binnen het onderwerp van ons onderzoek: zelfwerkzaamheid in de fysieke woonomgeving.

Als de activiteiten worden onderverdeeld naar type buurt, dan blijkt in plattelandskernen de zelfwerkzaamheid met betrekking tot het fysieke woonklimaat vooral gericht te zijn op de speelgelegenheid, op het openbaar groen en op de natuur in de omgeving van de kern, zie tabel 5.5.; gaat het om de voorzieningen voor de kern, dan is men vooral actief voor buurt- en dorps huizen; ook het tastbaar houden van het verleden van de kern scoort hoog.

Tabel 5.5. Activiteiten prijswinnaars 'Een kern waar pit in zit' in PLATTELANDSKERNEN (65 st.), volgens Vocht

---

speelgelegenheid creëren	15
openbaar groen	14
natuur in eigen omgeving	12
kultuur en historie	10
buurt-, dorps huis stichten, veranderen, inrichten	9
bijzondere projekten	9
straatmeubilair	5
speeltuinen opknappen, herinrichten	4
privé groen	3
schoonhouden milieu	3
geld inzamelen voor vereniging	3
kinderboerderij	2
burenhulporganisatie	2
sportvoorzieningen	2
kerk	2
vrouwenbelangen	2
overigen met ieder één zoals: beveiliging waterpartijen, aanleg fietspad, herinrichting schoolplein, beplanten sloopgaten en verkeersveiligheid	13

Totaal aantal activiteiten 110

Voor oudere woonbuurten in de stad geldt, zie tabel 5.6., dat het bij de verbetering van de woonomgeving door zelfwerkzaamheid vooral gaat om het scheppen van speelgelegenheid. Bij de verbeteringen van het sociale

klimaat scoort de integratie van buitenlanders hoog. Op het gebied van de voorzieningen gaat het om wijk- en buurthuizen.

Tabel 5.6. Activiteiten prijswinnaars 'Een kern waar pit in zit' in OUDERE STEDELIJKE WOONBUURTEN (12 st.), volgens Vocht

speelgelegenheid creëren	5
integreren buitenlanders	4
wijk-, buurthuis stichten, veranderen, inrichten	3
bepplanten sloopgaten en bijwerken belendende gevels	2
prive groen	2
opzetten kinderspel	2
overige met ieder één zoals: openbaar groen, straatmeubilair, trottoir en wegdek vernieuwen, verkeersveiligheid	9
Totaal aantal activiteiten	27

In de nieuwbouwbuurtten in de stad, zie tabel 5.7., wordt voor wat de woonomgeving betreft vooral zelfwerkzaamheid verricht met betrekking tot het aankaarten van woonerven bij de overheid en het zelf mee inrichten daarvan; verder bekommert men zich nogal om de verkeersveiligheid. Het sociale woonklimaat wordt verbeterd via het oprichten van wijk- of buurtverenigingen en door de opvang van nieuwkomers. Overigens is het aantal deelnemers in stedelijke nieuwbouwbuurtten gering.

Tabel 5.7. Activiteiten prijswinnaars 'Een kern waar pit in zit' in STEDELIJKE NIEUWBOUWBURTEN (7 st.), volgens Vocht

woonerf aanzwengelen en zelf mee inrichten	2
verkeersveiligheid	2
oprichten wijk-, buurtvereniging	2
opvang nieuwkomers	2
overigen met ieder één zoals: speelgelegenheid creëren, straatmeubilair, beveiliging waterpartijen	9
Totaal aantal activiteiten	17

Bij de problemen die worden aangepakt blijken, volgens toelichtingen bij de projecten, veelal niet primair de materiële voorzieningen aan de orde te zijn, maar meer de immateriële aspecten ervan (bijvoorbeeld inrichting woonerf om een veilige straat te krijgen).

Groenvoorzieningen

24 % van de verrichte zelfwerkzaamheid in de competitie valt onder de noemer natuur, groen en milieu. Dit is het hoogste percentage binnen alle terreinen waarop zelfwerkzaamheid plaats heeft. Blijkbaar wordt groen in de direkte woonomgeving en in het grotere geheel van de woonplaats nogal eens als problematisch ervaren; reden om er iets aan te doen. Vergroening is ook iets dat bewoners vrij gemakkelijk zelf kunnen

uitvoeren. Verder is het resultaat al snel zichtbaar.

Tacken en De Kleyn (1979) geven in hun onderzoek aan dat bewoners in oudere wijken vaak negatief over de plaatselijke groenvoorziening oordelen. Het gaat dan vooral om het tekort aan groen, niet zozeer de kwaliteit ervan.

In de nieuwbouwbuurtten wordt daarentegen, volgens hun onderzoek, het groen als één van de meest positieve kenmerken genoemd, vaak in combinatie met de ruime opzet van deze wijken. Een deel van de bewoners van die wijken vindt echter het aanwezige groen te saai en zou graag wat meer variatie zien in de aard van de aanwezige groenvoorzieningen.

Speelvoorzieningen

Speelgelegenheid voor kinderen komt met 19 % van alle in de leefbaarheidscompetitie verrichte activiteiten direct na de grootste groep activiteiten, die van natuur, groen en milieu. Uit de cijfers blijkt dat speelgelegenheid zowel in het plattelandsdorp als in de oudere woonwijk in de stad een probleem vormt.

Tacken en De Kleyn geven aan dat vooral in oudere wijken in Nederland een tekort is aan speelgelegenheid. Ook in nieuwbouwwijken is er veel kritiek op de speelmogelijkheden. Het gaat dan niet zozeer om hoe veel speelgelegenheid er is, maar vooral om de aard en kwaliteit ervan.

Woonerven

Slechts 3 % van het totaal aantal geregistreerde activiteiten in de eerste competitie had met woonerven te maken. De ontwikkeling van het woonerf stond in die tijd (1979) nog in de kinderschoenen. Dit kan misschien op de omvang van de zelfwerkzaamheid invloed hebben gehad.

Kenmerken zelfwerkzame bewonersgroepen

De deelnemende bewonersgroepen beschreven hun motivering voor het verrichten van zelfwerkzaamheid als volgt, zie tabel 5.8.:

Tabel 5.8. Motivering deelname aan 'Een kern waar pit in zit', volgens Vocht

---

SOCIALE KONFAKTEN

---

bevorderen en/ of verbeteren contacten in de kern	40
integreren alloctonen en autoctonen	9
behoefte aan een ontmoetingscentrum	6
bewoners betrekken bij wel en wee van de eigen kern	4
kontaktoemoeilijkheden en vereenzaming	1
aantal motiveringen	60

VOORZIENINGEN VOOR DE JEUGD

---

tekort aan, geen geschikte speelgelegenheid	21
jeugd- en jongerenwerk	2
kind in kontakt met dier	3
aantal motiveringen	26

DIVERSEN

---

verbonden zijn met bep. cultuurhistorische waarden	25
verkeersveiligheid verbeteren	20
kern wil eigen identiteit tonen, bevestigen	15
gebruiks-, belevingswaarde openbaar groen verhogen	11
opsporen en inventariseren van leefbaarheidsproblemen	8
verbonden zijn met natuur en milieu	6
verbetering van de woonomgeving is dringende noodzaak	6
zinnige vrijetijdsbesteding	3
overige ieder met één maal	5
aantal motiveringen	99

TOTAAL AANTAL MOTIVERINGEN 185

Organisatiestructuur deelnemende groepen

Aan de competitie namen ongeveer evenveel bewonersgroepen met als zonder duidelijke formele structuur deel. Groepen zonder duidelijke formele structuur noemen zichzelf 'groep', comité, commissie of raad. Groepen met een duidelijke formele structuur omschrijven zichzelf met de vertrouwd klinkende en rechtskracht hebbende termen zoals: vereniging, stichting, of het zijn traditionele organisaties zoals speeltuinwerk, harmonieën/fanfares, sportorganisaties en parochieraden.

Uit tabel 5.9. blijkt dat ongeveer evenveel nieuw gevormde als bestaande groepen aan de competitie deelnamen; enkele bestaande groepen richtten voor deze competitie nieuwe activiteiten.

Tabel 5.9. Aantal nieuw gevormde en bestaande groepen bij de eerste competitie van 'Een kern waar pit in zit', volgens Vocht

---

	aantal	%
nieuw gevormde groep		
met nieuw projekt	52	47
bestaande groep met		
bestaande activiteit	31	28
bestaande groep met		
nieuwe activiteit	27	25
Totaal	110	100

In tabel 5.10. staat tot slot de grootte van de zelfwerkzaamheid-groepen aangegeven; het aksent ligt op groepen met minder dan 20 actief deelnemende bewoners.

Tabel 5.10. Grootte van de deelnemende bewonersgroepen bij de eerste competitie van 'Een kern waar pit in zit', volgens Vocht

aantal personen in de actieve kern	aantal groepen	%
< 10	38	35
10- 20	37	34
20- 30	19	17
30- 50	6	5
50-100	4	4
>100	6	5
Totaal	110	100

Konklusie

Aan de hand van het onderzoek van Vocht (1979) kan goed de relevantie van ons onderzoek naar de zelfwerkzaamheid in de woonomgeving worden aangegeven:

meer dan de helft van de zelfwerkzaamheid-activiteiten met betrekking tot het verhogen van de 'leefbaarheid' van de woonomgeving blijkt gericht te zijn op de fysieke woonomgeving. Zoals uit de motieven van de deelnemersgroepen blijkt, spelen de sociale relaties hierin een grote rol.

De activiteiten met betrekking tot de fysieke woonomgeving richten zich voornamelijk op het groen en op de speelvoorzieningen. Zelfwerkzaamheid met betrekking tot verharding (woonerf e.d.) komt in veel mindere mate voor.

5.5. Onderzoek Werkgroep 2000: zelfwerkzaamheid van bewoners in het openbaar groen

Werkgroep 2000 heeft een enquête-onderzoek verricht onder gemeenten, groter dan 20.000 inwoners, over de zelfwerkzaamheid van bewoners in het openbaar groen. Het onderzoek is verricht in opdracht van het toenmalige Ministerie van WVC en heeft plaats gevonden in 1983.

Het belangrijkste onderscheid tussen het onderzoek van Werkgroep 2000 en ons onderzoek naar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is:

- Werkgroep 2000 behandelt alleen zelfwerkzaamheid in het openbaar groen. Zelfwerkzaamheid met betrekking tot verhardingen, zoals speelplekken en verkeersvoorzieningen komen niet aan de orde;
- Werkgroep 2000 heeft alleen gemeenten met meer dan 20.000 inwoners geënquêteerd.

Van de 171 aangeschreven gemeenten hebben er 130 gereageerd.

Werkgroep 2000 definieert zelfwerkzaamheid van bewoners als: 'de inbreng die bewoners zelfstandig of samen met de gemeente leveren bij de aanleg en het onderhoud van groenvoorzieningen'. Dit kan om kleinschalige voorzieningen, als een bloembak of geveltuintje gaan, en om meer grootschalige voorzieningen als een plantsoenstrook of park.

Initiatief- en ontwerp-activiteiten van bewoners worden in dit onderzoek dus niet als zelfwerkzaamheid gekenmerkt.

De gemeenten zijn in de volgende grootte-klassen ingedeeld:

20.000 - 50.000 inwoners

50.000 - 100.000 inwoners

meer dan 100.000 inwoners

Ook worden de gemeenten ingedeeld op basis van de hoeveelheid groen die daar voorkomt:

minder dan 24 m^2 per inwoner = groenarm;

$24 - 58 \text{ m}^2$ per inwoner = doorsnee;

meer dan 58 m^2 per inwoner = groenrijk.

Een definiëring van de term 'groen' ontbreekt, terwijl deze term juist een bron van verwarring is: behoort een verhard pad in een plantsoen tot het groen? Hoe zit het met een voor een deel verhard speelterrein enzovoort. De term 'groen' wordt bij een gemeentedienst veelal gekoppeld aan de afdeling/dienst Beplanting/Plantsoenen o.i.d. Deze afdelingen of diensten ontwerpen en beheren niet alleen beplanting maar ook de daarbij behorende verharde voorzieningen. Het zou kunnen zijn dat het niet expliciet maken van dit onderscheid een invloed heeft op de resultaten. De afbakening in het onderzoek: gemeenten met meer dan 20.000 inwoners wordt, net als de afbakening met betrekking tot het 'groen' niet theoretisch onderbouwd: is deze afbakening zinvol of verstoort deze de resultaten van het onderzoek?

Een ander punt is dat in het onderzoek van Werkgroep 2000 gesteld wordt dat de uitkomsten van het onderzoek door de hoge respons een grote representativiteit bevatten. Weliswaar is het aantal terug ontvangen enquêteformulieren groot (76%); door het lang niet allemaal invullen van alle vragen is de respons per vraag een stuk kleiner (een keer zelfs 16%). Een toetsing van de representativiteit en de respons per onderscheidde deelt categorie (bijvoorbeeld de verschillende grootteklassen van gemeenten) vindt niet plaats.

In de enquête staan vragen die onduidelijk zijn en daardoor antwoorden opleveren met een geringe validiteit. Zo wordt gevraagd naar de omvang van bezuinigingen op groenvoorzieningen over de afgelopen jaren (in globaal percentage van de begroting). De vraag kan opgevat worden als een percentage per jaar gedurende de afgelopen jaren, als een gesommeerd percentage van 2 of meer jaren (hoeveel ongeveer?) of als een eindpercentage ten opzichte van het eerste budget bij het begin van de bezuiniging. Uit de antwoorden op deze vraag worden percentages genoemd, variërend van 0 tot 50% (!), waarvan de betekenis dus onduidelijk is.

Resultaten onderzoek

Omvang zelfwerkzaamheid

In bijna de helft van de gemeenten komt zelfwerkzaamheid bij de aanleg voor, en in twee-derde deel komt dit in het beheer voor. Eén op de drie gemeenten meldt dat zelfwerkzaamheid noch bij aanleg noch bij beheer voorkomt.

In respectievelijk 14% en 29% van de gemeenten, is het oppervlakte-aandeel van zelfwerkzaamheid bij aanleg en beheer 1% of meer, zie tabel 5.11. Deze percentages zijn zowel voor kleine, middelgrote als voor grote gemeenten nagenoeg gelijk.

Tabel 5.11. Percentage gemeenten met ervaring met zelfwerkzaamheid bij aanleg en beheer van openbaar groen, verdeeld naar oppervlakte-aandeel van de zelfwerkzaamheid, volgens Werkgroep 2000

	aanleg %	beheer %
geen zelfwerkzaamheid	52	32
oppervlakte zelfwerkzaamheid:		
0 - 1%	34	39
1 - 5%	10	18
> 5 %	4	11
Totaal	100	100

Het oppervlakte aandeel van 5 procent en meer komt bij de aanleg alleen in de kleine gemeenten voor (in 6% daarvan).

Tabel 5.12. Oppervlakte-aandeel gemeente, aannemers en bewoners bij aanleg en beheer van openbaar groen, volgens Werkgroep 2000

	aanleg %	onderhoud %
gemeente	59,9%	71 %
aannemers	39,7%	27,8%
bewoners	0,4%	1,2%
Totaal	100 %	100 %

Type zelfwerkzaamheid

In 24% van de gemeenten is alleen kleinschalige, individuele zelfwerkzaamheid bekend, terwijl 44% (ook) grootschalige, kollektieve zelfwerkzaamheid kent.

Tabel 5.13. Verwachting, van de respondenten, over ontwikkeling van de omvang van zelfwerkzaamheid in de komende jaren, volgens Werkgroep 2000

verwachting	aantal gem.	%
toename	49	40
geringe toename:	24	20
geen toename	30	25
geen mening	19	15
Totaal	122	100

Onder de gemeenten die 'geringe toename' of 'geen toename' antwoorden, hebben er 6 (circa 11%) al een groot oppervlakte-aandeel van zelfwerkzaamheid. Van de 30 gemeenten die 'geen toename' aangeven, komt in 20 gevallen (circa 67%) nu ook geen zelfwerkzaamheid voor. Van de 49 gemeenten die een toename verwachten, kennen 30 nu al kollektieve en individuele zelfwerkzaamheid en 16 alleen de individuele vorm. Bijna alle gemeenten die een toename verwachten hebben nu dus ervaring met zelfwerkzaamheid.

Houding gemeenten ten opzichte van zelfwerkzaamheid

Formele- en informele beleidslijnen

In slechts 11 van de 122 gemeenten zijn beleidslijnen formeel door de gemeenteraad vastgesteld voor zelfwerkzaamheid.

Een informele mening en/of gedragslijn is door 75% van de gemeenten beschreven, zie tabel 5.14. Onderscheid wordt gemaakt tussen:

positief: gemeenten die hun houding als positief omschrijven;

selektief: gemeenten die er voor bepaalde groensoorten of bewonersactiviteiten positief tegenover staan;

gematigd: gemeenten die evenzeer positieve als negatieve aspecten noemen;

negatief: gemeenten die zich tegen zelfwerkzaamheid uitspreken of alleen bezwaren noemen;

geen mening: gemeenten die zich hierover niet uit willen spreken of de vraag niet beantwoorden.

Tabel 5.14. Gemeentelijke houding ten opzichte van zelfwerkzaamheid in het openbaar groen, volgens Werkgroep 2000

gemeentelijke houding	%
positief	37%
selektief	16%
gematigd	20%
negatief	3%
geen mening	30%
Totaal	100%

De informele houding van de gemeenten gerelateerd aan het wel of niet voorkomen van zelfwerkzaamheid geeft het volgende beeld:

van de gemeenten zonder zelfwerkzaamheid heeft ruim de helft geen mening, voor het overige zijn de meningen zowel positief als negatief;

van de gemeenten met alleen individuele, kleinschalige zelfwerkzaamheid heeft nog maar 1/5 deel geen mening, een zelfde deel is gematigd, 1/4 en 1/3 is respectievelijk selektief en positief, een negatieve houding komt niet voor;

bij de gemeenten met (ook) grootschalige kollektieve zelfwerkzaamheid is de houding overwegend positief (ruim de helft), 1/6 deel is selektief en 1/4 deel gematigd.

Hoe groter de gemeente, des te vaker is de houding positief of gematigd.

Begeleiding van zelfwerkzame bewoners(groepen)

Door 56 gemeenten is een vraag hiernaar beantwoord:

25 gemeenten begeleiden bewoners;

13 gemeenten spreken van zelfstandig funktionerende bewoners(groepen);

18 gemeenten melden dat beide voorkomen.

Waar sprake is van begeleiding (43 gemeenten) bestaat deze uit, zie tabel 5.15.:

Tabel 5.15. Begeleiding van gemeenten aan zelfwerkzame bewoners, volgens Werkgroep 2000

soort begeleiding	aantal gemeenten
adviezen aan bewoners	28
leveren van materiaal, transport en gereedschap	18
toezicht en controle gemeente	16
overleg en samenwerking	7

Publieksgerichte activiteiten

De publieksgerichte activiteiten, door 117 gemeenten ingevuld, zijn ingedeeld in toenemende mate van kommunikatie tussen gemeente en burgers: geen (G), voorlichting (V), inspraak (I), inspraak en voorlichting (IV) en inspraak, voorlichting en edukatie (IVE).

In grotere gemeenten komen meer publieksgerichte activiteiten voor. Publieksgerichte activiteiten blijken veelal samen te gaan met een meer positieve houding tegenover zelfwerkzaamheid, zie tabel 5.16.

Tabel 5.16. Publieksgerichte activiteiten van de gemeenten, onderscheiden naar grootte van de gemeente en hun houding ten opzichte van zelfwerkzaamheid, volgens Werkgroep 2000

activiteit gemeente	totaal	Gemeentegrootte			Houding ten opzichte van zelfwerkzaamheid				
		20.000-50.000	50.000-100.000	meer dan 100.000	positief	selektief	gematigd	negatief	geen mening
		%	%	%	%	%	%	%	%
G	16	19	15	-	11	11	17	25	25
V	20	24	12	9	18	22	13	75	18
I	31	28	39	33	25	28	31	-	46
IV	26	28	19	33	30	39	35	-	11
IVE	7	1	15	25	16	-	4	-	-
Totaal (n=117)	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Juridische afspraken in geval van overdracht van gemeentelijke verantwoordelijkheden

van de 116 bruikbare antwoorden wijzen 51 op een juridische afspraak (44%); in 23 gemeenten is het antwoord 'nee' en in 42 gemeenten wordt 'geen mening' of 'niet van toepassing' ingevuld (36%).

In de 51 gemeenten met juridische afspraken wordt het volgende geregeld, zie tabel 5.17.:

Tabel 5.17. Juridische afspraken bij overdracht van gemeentelijke verantwoordelijkheden, volgens Werkgroep 2000

juridische afspraak	aantal keren genoemd
kontraakt dat huur of verkoop regelt gebruiksvoorwaarden c.q. spelregels voor zelfwerkzaamheid	22
kontrakten die al naar gelang de aard van het projekt opgesteld worden	10
vastleggen van eigendomsrecht bij in- gebruik geving	7
vastleggen van allerlei facetten van zelfwerkzaamheid	4
	4

De onderstaande opsomming van facetten, minder dan 4 maal genoemd, geeft een nader beeld van wat er zoal geregeld wordt: onderhoudsnivo, toegankelijkheid van terrein voor gemeente, verbod voor opstallen, bepalingen in de sfeer van bestemmingsplannen en bouwverordeningen, vergoeding in ruil voor ingebruikgeving, werkzaamheden aan kabels en leidingen, toegestane instandhoudingstermijn, opzegtermijn, vorm van inrichting, taakverdeling gemeente-bewoners, begeleiding door gemeente en verkeerseenen.

Voorwaarden die aan zelfwerkzaamheid gesteld (gaan) worden

Door 110 gemeenten zijn één of meer gemeentelijke voorwaarden voor zelfwerkzaamheid genoemd. Voor het grootste deel (55%) betreffen deze de wijze waarop de zeggenschap en taakverdeling per betrokkene (gemeente, bewoners en verenigingen) geregeld moeten worden. Daarvan legt bijna de helft vast welke verantwoordelijkheden de gemeente zelf wil houden of via samenwerking op zich neemt. Meer dan de helft daarvan omschrijft algemene kondities waaraan bewoners (-verenigingen) moeten voldoen, zoals: continuïteit, initiatiefname, steun van verenigingen, draagvlak in de buurt of zelfstandig werken.

De 'positieve' gemeenten onderscheiden zich van alle overigen door verhoudingsgewijs vaker samenwerking, begeleiding e.d. te noemen en minder vaak de gemeentelijke zeggenschap voorop te stellen.

40% van de gemeenten stelt voorwaarden aan de kwaliteit van het groen in algemene bewoordingen als: karakter handhaven en voldoende onderhoud plegen.

De overige, meer specifieke voorwaarden betreffen: juridische aspecten (13%), openbare karakter handhaven (11%), omvang van zelfwerkzaamheid (8%), technische aspecten (7%), financiële aspecten (5%) en een combinatie van deze aspecten (5%).

Groensoorten in aanmerking komend voor zelfwerkzaamheid

Afhankelijk van met name de (informele) houding van gemeenten komen meer of minder groensoorten in aanmerking voor zelfwerkzaamheid. De 110 bruikbare reacties zijn gerangschikt volgens de indeling: positief, selectief, gematigd, negatief en geen mening, zie tabel 5.18.

Tabel 5.18. Groensoorten, in aanmerking komend voor zelfwerkzaamheid, gerelateerd aan de houding van de gemeenten, volgens Werkgroep 2000

geschikte groensoort	aantal respondenten
POSITIEF: (39 gemeenten)	
blokgroen	17
snippergroen	12
buurtgroen	8
speelplaatsen	8
sportgroen	7
kinderboerderijen	5
bloembakken	4
overige, minder dan 4 keer genoemd	
SELECTIEF: (19 gemeenten)	
direkte woonomgeving	7
speelterreinen	7
sportgroen	6
snippergroen	5
overige, 1 of 2 keer genoemd	
GEMATIGD: (24 gemeenten)	
stroken langs woningen	12
blikgroen	6
buurtgroen	3
sportgroen	3
overige, 1 of 2 keer genoemd	
NEGATIEF: (3 gemeenten)	
onkruidbestrijding	1
snippergroen	1

GEEN MENING: (25 gemeenten)

---

snippergroen	9
groen langs zijgevels	4
blokgroen	3
overige, 1 of 2 keer genoemd	

Uit het voorgaande blijkt dat, volgens Werkgroep 2000, gemeenten die zelfwerkzaamheid negatief beoordelen of hierover geen mening hebben, minder groensoorten geschikt achten voor zelfwerkzaamheid dan gemeenten die een positieve, selektieve of een gematigde mening hebben.

Deze konklusie dient m.i. toch enigszins voorzichtig te worden benaderd; in het onderzoek van Werkgroep 2000 komt niet naar voren wat verstaan moet worden onder buurtgroen, blokgroen, snippergroen, stroken langs woningen, direkte woonomgeving, blikgroen e.d. Tussen deze begrippen zitten misschien synoniemen, in ieder geval zijn er overlappingen tussen de begrippen. Het feit dat een bepaalde groep gemeenten minder synoniemen of elkaar overlappende begrippen noemt, wil niet direkt zeggen dat zij minder groensoorten geschikt achten voor zelfwerkzaamheid.

Bezuinigingsmaatregelen tot op heden en in de toekomst

Het aantal keren dat een bepaalde bezuinigingsmaatregel door de gemeenten is genoemd bepaalt de hoogte van de plaats op de 'ranglijst' in de tabel 5.19. Aangegeven is het percentage gemeenten dat een maatregel heeft genoemd (beantwoord door 119 gemeenten).

Tabel 5.19. Bezuinigingsmaatregelen met betrekking tot het openbaar groen tot op heden en in de toekomst, volgens Werkgroep 2000

maatregelen	tot op heden %	ranglijst toekomst %	ranglijst toe/afname %		
verlaging van het onderhoudsnivo	72	1	50	5	- 22
verschuiving in het personeelsbestand	43	3	39	8	- 4
nieuwe aanleg onderhouds-extensief maken	65	2	69	1	+ 4
minder aanleggen dan voorheen gebruikelijk was	21	8	45	6	+ 24
onderhouds-extensieve (her-)inrichting bestaand groen	40	4	62	2	+ 22
afstoten van bestaand groen	25	7	51	4	+ 26
verkoop van 'snipper'groen	37	5	58	3	+ 21
verhuur van groen	34	6	43	7	+ 9
vrijwillig (mede-)beheer door gebruikersvereniging	8	11	28	10	+ 20
vrijwillig (mede-)beheer door bewoners	13	10	35	9	+ 22
beheer door hoveniers bedrijven	16	9	18	11	+ 2
Totaal (119 respondenten)	100		100		

Zelfwerkzaamheid als vorm van bezuiniging komt tot op heden in 13% en naar verwachting in de toekomst in 25% van de gemeenten voor. De procentuele toename ervan (22%) behoort met 'minder aanleggen, onderhouds-extensieve herinrichting, afstoten bestaand groen, verkoop van groen en medebeheer door gebruikersverenigingen' tot de sterkst toenemende. Ver-
laging van het onderhoudsnivo wordt tot nu toe door de meeste gemeenten toegepast (veelal een eerste reactie op bezuiniging), maar neemt in de toekomst, volgens verwachting, sterk af (-22%).

Het effect van zelfwerkzaamheid op de uitgaven voor het openbaar groen

Door 88 gemeenten is de vraag hiernaar beantwoord, hiervan komt in 79 gemeenten zelfwerkzaamheid voor; de antwoorden zijn als volgt verdeeld, zie tabel 5.20.:

Tabel 5.20. Effect van zelfwerkzaamheid op de uitgaven van de respondenten voor het openbaar groen, volgens Werkgroep 2000

financieel effect	%
negatief effect	1
geen effect/ neutraal	49
gering (positief) effect	22
positief effect	15
onbekend/ niet meetbaar	13
Totaal	100

Er wordt door zelfwerkzaamheid geen 'goud' verdiend; 15% spreekt van een positief effect, maar er worden geen grote bedragen genoemd. Als positieve effecten worden ondermeer vermeld: (indirekte) besparingen door beter gebruik, minder vernieling e.d. (5 gem.), besparing op personeelskosten (2 gem.), selectieve besparingen, namelijk op speelvoorzieningen (2 gem.) en sportgroen (3 gem.), meer doen met hetzelfde geld (2 gem.), iets wat in feite deels ook voor de voorgaande besparingen geldt. Als negatief effect worden de begeleidingskosten genoemd (5 gem.).

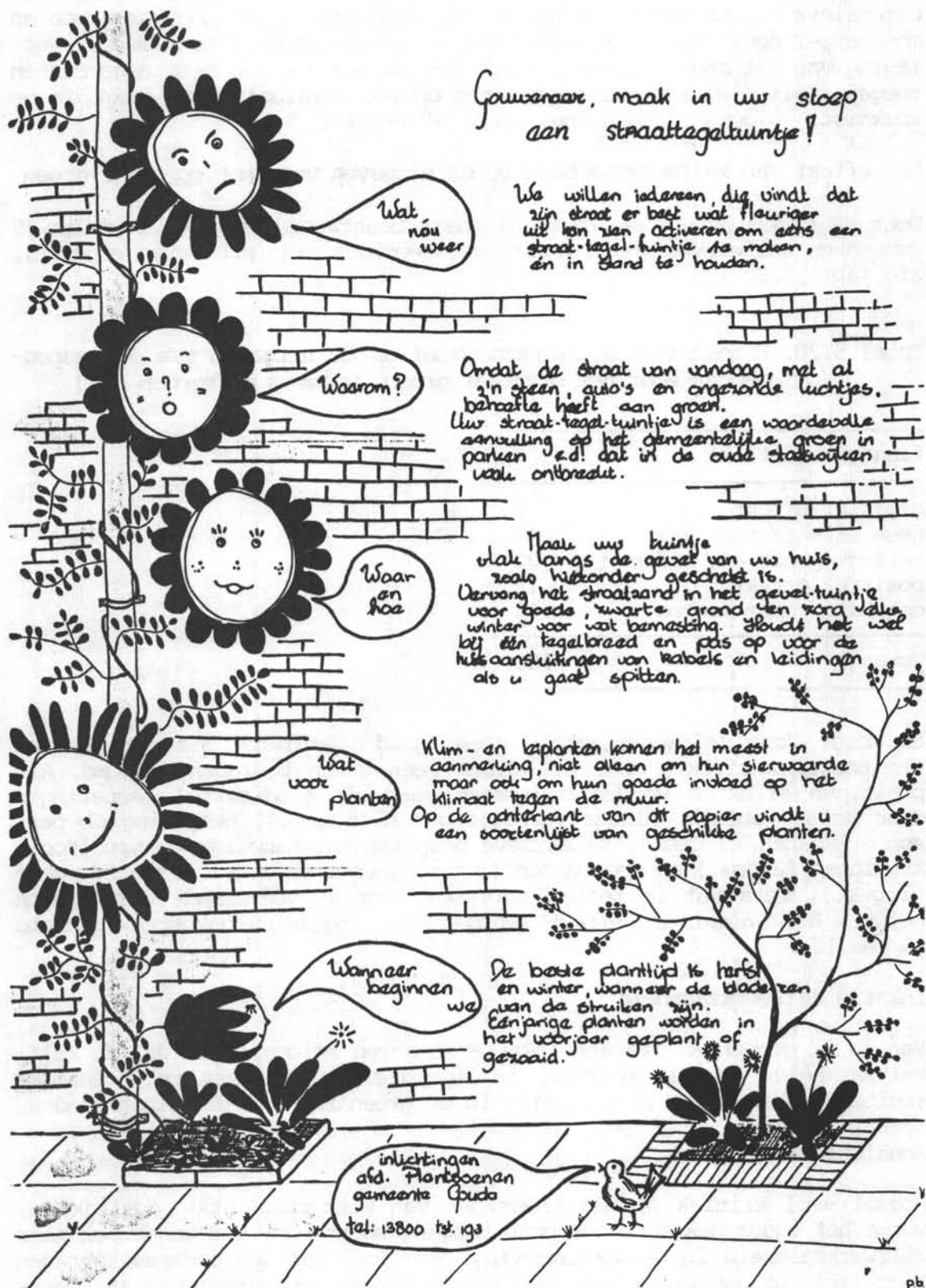
Lokatie zelfwerkzaamheid

Van de 62 gemeenten die een lokatie aangeven melden er 30 dat de zelfwerkzaamheid overal voorkomt, in 20 gemeenten ligt het in groenrijke (buiten)wijken en in 11 gemeenten in de groenarme buurten/binnensteden.

Konklusie

Hoewel veel kritiek op het onderzoek van Werkgroep 2000 mogelijk is, vormt het onderzoek toch een goed uitgangspunt voor ons onderzoek naar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Een deel van hun onderzoeksvragen komt ook in ons onderzoek naar voren, zoals de omvang van zelfwerkzaamheid en de houding van de gemeenten, waaronder de begeleiding aan zelfwerkzame bewoners, zelfwerkzaamheid als bezuinigingsmaatregel e.d. Toch zal bij de vergelijking van de resultaten tussen de beide onder-

zoeken enige voorzichtigheid moeten worden betracht vanwege verschillen in de definities en in de afbakening van het onderzoeksonderwerp.

Gauwenaar, maak in uw sloop een straattegeltuintje!

Wat, nou weer

Wij willen iedereen, die vindt dat zijn straat er best wat fleuriger uit kan zien, activeren om eens een straat-tegel-tuintje te maken, en in stand te houden.

Waarom?

Omdat de straat van vandaag, met al zijn auto's en ongezonde luchtjes, behaarte heeft aan groei. Uw straat-tegel-tuintje is een waardevolle aanvulling op het gemeentelijke groen in parken e.d. dat in de oude straten vaak ontbreekt.

Waar en hoe

Maak uw tuintje vlak langs de gevel van uw huis, zoals hieronder geschiedt is. Oervong het straatland in het gevel-tuintje voor goede, zwarte grond ten zorg zelfs winter voor wat bemesting. Houde het wel bij een tegelroed en pas op voor de hutsaanstukingen van kabels en leidingen als u gaat spitten.

Wat voor planten

Klim- en krplanten komen het meest in aanmerking, niet alleen om hun sierwaarde maar ook om hun goede invloed op het klimaat tegen de muur. Op de achterkant van dit papier vindt u een soortenlijst van geschikte planten.

Wanneer beginnen we

De beste planttijd is herfst en winter, wanneer de bladeren van de struiken zijn. Eenjarige planten worden in het voorjaar geplant of geroaid.

inlichtingen afd. Plantsoenen gemeente Gouda tel: 13800 ext. 193

pb

gemeentelijke voorlichting aan bewoners over zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

6. EMPIRISCH ONDERZOEK, DEEL 1

6.1. Inleiding

In de hoofdstukken 6. t/m 10. wordt het empirisch deelonderzoek 1 behandeld; in dit hoofdstuk komen de onderzoeksvragen en -methode, de hypothesen, de gevolgde werkwijze en de opbouw van de rapportage van dit deelonderzoek aan de orde.

6.2. Onderzoeksvragen

Deelonderzoek 1 heeft tot doel de bijdrage te bepalen van zelfwerkzaamheid van bewoners in het beheer van de bebouwde omgeving; hiertoe worden in het onderzoek de volgende onderzoeksvragen onderzocht:

- Wat is en was de omvang van zelfwerkzaamheid nu en in het recente verleden, en wat zijn de verwachte ontwikkelingen ervan in de toekomst?
- Welke problemen worden door zelfwerkzaamheid in de woonomgeving opgelost?
- Wat is de houding van de gemeenten ten opzichte van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving?
- Wat zijn de kenmerken van de buurten, waar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving wordt verricht?

6.3. Hypothesen

Met betrekking tot de onderzoeksvragen zijn de volgende hypothesen geformuleerd. Indien de hypothese is gebaseerd op een bestaand onderzoek, staat de naam van dat onderzoek tussen haakjes vermeld.

Omvang van zelfwerkzaamheid

In $\frac{2}{3}$ deel van de gemeenten (met meer dan 20.000 inwoners) komt zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voor (vgl. Werkgroep 2000, hoofd-

stuk 5.);
zelfwerkzaamheid richt zich meer op het beheer dan op de aanleg van voorzieningen (vgl. Werkgroep 2000, hoofdstuk 5.);
zelfwerkzaamheid in het semi-openbaar gebied komt meer voor dan in het openbaar gebied;
de omvang van zelfwerkzaamheid is de laatste 3 jaren toegenomen; ook in de toekomst neemt zelfwerkzaamheid toe (vgl. Werkgroep 2000, hoofdstuk 5.);

Problemen die worden opgelost

Zelfwerkzaamheid komt vooral voor bij speel- en groenvoorzieningen (vgl. vereniging KNHM, hoofdstuk 5.);

De houding van de gemeenten

Meer dan de helft van de gemeenten beoordeelt zelfwerkzaamheid in de woonomgeving positief (vgl. Werkgroep 2000, hoofdstuk 5.);
de gemeenten hebben in het algemeen geen formele beleidslijnen vastgesteld voor zelfwerkzaamheid (vgl. Werkgroep 2000, hoofdstuk 5.);
een groot deel van de gemeenten begeleidt zelfwerkzame bewoners (vgl. Werkgroep 2000, hoofdstuk 5.);
zelfwerkzaamheid wordt door de gemeenten nauwelijks als een bezuinigingsmaatregel beschouwd (vgl. Werkgroep 2000, hoofdstuk 5.);

De buurtkenmerken

Zelfwerkzaamheid komt zowel in buitenwijken als in binnensteden voor (vgl. Werkgroep 2000, hoofdstuk 5.).

6.4. Onderzoeksmethode

Voor het verkrijgen van inzicht in de omvang en soort van zelfwerkzaamheid-activiteiten in de woonomgeving en de houding hiertegenover van de gemeente is een landelijke enquête een goede methode; in betrekkelijk korte tijd kan veel informatie worden verzameld. De enquête-resultaten kunnen worden gekwantificeerd en statistisch bewerkt. Ook zijn door de voorgeformuleerde antwoorden vergelijkingen en generaliseringen mogelijk.

De enquête-methode kent ook vele beperkingen, zoals (Hulsbergen, 1975):

1. er is sprake van momentopname, processen die aan de gang zijn kunnen niet worden geanalyseerd;
2. er worden slechts individuele gegevens verzameld, geen gegevens over interactie tussen mensen onderling;
3. reacties op vragen zijn onderhevig aan de invloed van vertekening en slecht geheugen;
4. er kan slechts materiaal verzameld worden dat de respondenten kwijt willen of kunnen;
5. In geval van open vragen kan 'nieuwe' informatie worden verkregen, maar de kans is ook groot op veel vage antwoorden; bij voorgeformuleerde antwoordmogelijkheden bestaat de kans dat de respondent kiest tussen nooit eerder overwogen alternatieven;
6. Korrektie van onduidelijke vragen of antwoordmogelijkheden is niet mogelijk;
7. De respons is in het algemeen laag, afhankelijk van de doelgroep,

- onderwerp en de omvang van de enquête;
8. De non-respondenten verschillen (zeer waarschijnlijk) van de respondenten qua kenmerken, attitudes, hoeveelheid zelfwerkzaamheid in de woonomgeving e.d. zodat interpreteren en veralgemeniseren van gegevens problematisch is;
  9. er is nauwelijks controle mogelijk op het tijdstip van terugzending.

In de voorbereiding en de vormgeving van de enquête is gestreefd naar het zoveel mogelijk beperken van deze nadelen.

ad. 1. Het hoofddoel van de enquête is het inventariseren van de omvang en soort zelfwerkzaamheid in de woonomgeving op een bepaald moment en de houding hier tegenover van de gemeente (momentopname); door te vragen naar het aantal zelfwerkzaamheid-projecten in de laatste 3 jaren en te vragen naar de verwachting met betrekking tot de omvang van het aantal projecten in de nabije toekomst wordt globaal de ontwikkeling van de zelfwerkzaamheid in de woonomgeving weergegeven.

ad. 2. en 3. Dit blijft een probleem; door het verzamelen van gegevens over zelfwerkzaamheid in de woonomgeving buiten de enquête om (bijvoorbeeld uit kranten, publikaties, eigen waarnemingen) kan enige controle plaatsvinden.

ad. 4. Door de respondent de kans te bieden, bij de meeste vragen, antwoorden te noemen die niet in het voorgeformuleerde antwoordenrijtje staan kan de respondent zijn eigen idee er meer inbrengen. Ook zijn er in het vragenformulier diverse mogelijkheden om opmerkingen te maken. Het probleem van het niet kwijt willen van de informatie of het zelfs niet invullen van enkele of alle vragen blijft bestaan.

ad. 5. Door het stellen van vragen die elkaar voor een deel overlappen of elkaar veronderstellen is in enige mate de betrouwbaarheid van de antwoorden te controleren.

ad. 6. Door het houden van enkele proef-enquêtes vóór het definitieve ontwerp van de enquête, zijn de belangrijkste knelpunten (onduidelijke vragen e.d.) gesignaleerd en verbeterd.

ad. 7. De respons is o.a. afhankelijk van:

- de organisatie die de informatie verzamelt;
- de onderwerpen waarover de informatie wordt ingewonnen (interesse);
- het aantal en de moeilijkheid van de vragen;
- de onderzoekspopulatie, de mensen die deze vragenlijst moeten invullen.

Bij het opstellen van de enquête kan vooral invloed worden uitgeoefend op de hoogte van de respons door het aantal vragen en de moeilijkheid ervan te beperken; anderzijds kan hierdoor minder informatie worden ingewonnen. In dit spanningsveld is de gekozen versie naar voren gekomen. Deze versie bevat veel vragen (25 stuks) met een relatief hoge moeilijkheidsgraad.

ad. 8. Dit probleem blijft, zonder vervolgtacties, bestaan. Het probleem zou misschien kunnen worden ondervangen door een niet diepgaand vervolgonderzoek onder non-respondenten te houden door middel van een kleine post-enquête.

ad. 9. Voor het terugontvangen van de enquêtes is voldoende tijd uitgetrokken (2-3 maanden). De non-respondenten hebben 1 maand na de verzending van de enquêtes een herinneringsbrief toegestuurd gekregen. Desondanks werden, tot 7 maanden na datum van versturen, nog enquêtes door de respondenten geretourneerd.

Konklusie

Ondanks de genomen maatregelen blijven de grootste beperkingen van de enquête: het niet naar werkelijkheid beantwoorden van de vragen door de respondenten door het niet geheel kunnen overzien van alle aspecten, slecht geheugen, gemakzucht, vertekening (mooier voorstellen, kiezen uit nooit eerder overwogen alternatieven). Ondanks deze beperkingen is de enquête voor dit onderzoek (met een beperkt tijdsbudget) de meest geschikte methode.

6.5. Werkwijze

In november 1984 is gestart met het opstellen van de enquête (zie bijlage 1). De doelstelling van de enquête is geformuleerd door de deelnemers van de onderzoeksgroep 'Zelfwerkzaamheid en volkshuisvesting' van het Onderzoeksinstituut voor de Technische Bestuurskunde (OTB) en is vervolgens door het Ministerie van VROM geadopteerd.

Na overleg met betrokkenen (onderzoeksgroep Zelfwerkzaamheid en Volkshuisvesting, begeleidingskommissie van het Ministerie van VROM en enkele mentoren) en na proefenquêtes bij de gemeenten De Bilt, IJsselstein en Zoetermeer is de definitieve enquête vastgesteld. Door het overleg met belanghebbenden dreigde het aantal vragen in de enquête steeds groter te worden. Om de enquête binnen een redelijke omvang te houden moesten steeds strengere selectie-eisen worden gehanteerd. Zo zijn bijvoorbeeld vragen betreffende de financiële aspecten van zelfwerkzaamheid geschrapt, omdat dit onderwerp, willen de gegevens éénduidig naar voren komen, veel vragen vereist; bovendien zou invuller veel zoekwerk moeten verrichten om deze gegevens te achterhalen, hetgeen responsverlagend werkt.

Een belangrijk probleem bij de enquête was: door wie moest de enquête worden ingevuld en naar wie moest hij worden toegezonden? De vragen in de enquête betreffen het gemeentebeleid en concrete ervaringen met zelfwerkzaamheid in het groen/ water en met betrekking tot verhardingen en speelvoorzieningen. Deze verschillende aspecten zijn bij een gemeente veelal ondergebracht bij verschillende afdelingen en/of diensten.

Voor het versturen van de enquête zijn 3 mogelijkheden overwogen:

1. De enquête kan worden verstuurd naar de kolleges van B & W van de betreffende gemeenten; deze zullen de enquête dan naar de, volgens hen, meest geschikte perso(o)n(en) doorsturen.
2. Ook kan de enquête opgestuurd worden naar de diensten Gemeente-, Openbare- of Publieke Werken van de desbetreffende gemeenten.
3. De enquête kan ook direkt naar de persoon zelf, die de enquête het best kan invullen, worden toegestuurd (bijvoorbeeld de directeur Gemeentewerken of de chef van de afdeling Plantsoenen).

Een probleem bij de laatste 2 mogelijkheden is dat niet elke gemeente een eigen technische dienst heeft. In Nederland zijn globaal 749 gemeenten (1984) en slechts ruim 600 diensten Gemeente-, Openbare of Publieke werken. Verder speelt mee dat de meest geschikte figuur of dienst in de ene gemeente niet de meest geschikte is in de andere (afhankelijk van de grootte en het type gemeente). Argument voor het opsturen van de enquête naar de kolleges van B & W is bovendien de mogelijke invloed van de kolleges bij de diensten (de opdracht gaat van boven naar beneden). De sekretarie-afdeling kan makkelijker worden ingeschakeld via het kollege van B & W dan via de dienst Gemeentewerken; dit kan van belang zijn, omdat vooral de sekretarie-afdeling te maken

heeft met inspraak van bewoners. Uit de respons op de enquête blijkt ook dat een niet gering deel van de enquêtes door sekretarie-ambtenaren is ingevuld.

De konklusie is dat de enquête het best verstuurd kan worden aan het kollege van B & W.

6.6. Opbouw rapportage deelonderzoek 1

In hoofdstuk 7 worden enkele statistische gegevens van de respondenten beschreven; ook wordt nagegaan in hoeverre deze respondenten representatief geacht mogen worden voor de gehele onderzoekspopulatie: alle gemeenten in Nederland. In de hoofdstukken 8 t/m 10 staan de resultaten van het empirisch onderzoek beschreven.

In hoofdstuk 8 staat aangegeven wat de omvang van zelfwerkzaamheid is en welke problemen door zelfwerkzaamheid vooral worden aangepakt.

Hoofdstuk 9 geeft een beschrijving van de houding van de gemeenten ten opzichte van zelfwerkzaamheid; aan de orde komt de mate waarin de gemeenten zelfwerkzame bewoners begeleiden, zelfwerkzaamheid als bezuinigingsmaatregel, de barrières die zelfwerkzaamheid in de weg staan e.d.

In hoofdstuk 10 worden een aantal kenmerken beschreven van de, door de respondenten beschreven, representatieve zelfwerkzaamheid-projecten.

Een verkorte weergave van de resultaten van deelonderzoek 1 is te vinden in hoofdstuk 11. Aan het eind van dit rapport, in de hoofdstukken 22 t/m 24, staan de resultaten van het gehele empirisch onderzoek samengevat, zijn hieruit konklusies getrokken en worden aan de hand daarvan beleidsaanbevelingen gedaan.

hoe maak ik een geveltuint, volgens gemeente Beverwijk

7. DE RESPONDENTEN; ENKELE STATISTISCHE GEGEVENS

7.1. Inleiding

In dit hoofdstuk worden enkele statistische gegevens over de respondenten van de landelijke enquête vermeld. Nagegaan wordt in hoeverre de respondenten representatief zijn voor alle gemeenten in Nederland.

7.2. Respons op de enquête

Van de 749 gemeenten in Nederland (d.d. jan. 1984), waarnaar een enquête is verstuurd, hebben 516 gemeenten (68,9%) de vragenlijst, vóór de sluitingsdatum (31 augustus 1985), ingevuld geretourneerd. Voor een schriftelijke enquête is een dergelijke respons hoog!

De adressen en namen van de gemeenten zijn gebaseerd op CBS-gegevens van 1984. Gedurende de loop van het onderzoek zijn enkele gemeenten samengevoegd en/of hebben nieuwe namen gekregen. Een terugontvangen enquête van een samengevoegde gemeente is in het onderzoek representatief geacht voor de enquêtes die naar de gemeenten zijn verstuurd vóór de samenvoeging. In de enquête is de mogelijkheid opgehouden, dat een gemeenschappelijke Technische Dienst van verschillende gemeenten één enquête-formulier invulde voor die verschillende gemeenten; daar waar de gemeenten een verschillend beleid voerden, werd aan de invuller gevraagd dit aan te geven. De door de gemeenschappelijke Technische Dienst ingevulde enquête, waarbij deze dienst aangaf dat de enquête voor meer gemeenten van toepassing was, is in het onderzoek representatief geacht voor die genoemde gemeenten.

Indien zowel een gemeenschappelijke Technische Dienst een enquête terugstuurde, representatief voor meer gemeenten, als ook bijvoorbeeld een sekretarie-afdeling van één van die gemeenten, is het enquêteformulier, ingevuld door de gemeente zelf (i.c. de sekretarie-afdeling), door ons verwerkt. Indien gemeenten meer dan één enquêteformulier toestuurd, werd het meest volledig ingevulde formulier verwerkt.

De verdeling van de respondenten over de provincies is als volgt, zie tabel 7.1..

Tabel 7.1. Aantal respondenten per provincie

provincie	aantal gem. per prov.	aantal respon- denten	% respons
Groningen	50	37	74,0
Friesland	31	18	58,1
Drenthe	34	31	91,2
Overijssel	47	35	74,5
Gelderland	88	56	63,6
Utrecht	48	36	75,0
Noord-Holland	81	49	60,5
Zuid-Holland	136	95	69,9
Zeeland	30	24	80,0
Noord-Brabant	131	86	65,6
Limburg	69	46	66,7
Zuid. IJsselm. polder	4	3	(75,0)
Totaal	749*	516	68,9

* exclusief openbaar lichaam Zuidelijke IJsselmeerpolder (bron: CBS, 1984)

Uit de provincies Zuid-Holland en Noord-Brabant zijn, absoluut gezien, de meeste enquêtes terugontvangen. Procentueel (aantal respondenten/totaal aantal gemeenten) is vooral in Drenthe en in Zeeland relatief veel door de gemeenten gereageerd en in Friesland en Noord-Holland relatief weinig.

De verdeling van de respondenten naar de bevolkingsomvang van de gemeenten is als volgt, zie tabel 7.2.

Tabel 7.2. Aantal respondenten naar inwonertal gemeenten

omvang bevolking d.d. 1-1-1984 (per 1000 inw.)	aantal gem. in Ned.	aantal resp. absoluut	% resp. t.o.v. aantal gem.
0 - 5	192	140	72,9
5 - 10	197	140	71,1
10 - 20	187	129	69,0
20 - 50	122	76	62,3
50 - 100	34	20	58,8
meer dan 100	17	8	47,1
Totaal	749*	513**	68,9

* exclusief openbaar lichaam Zuidelijke IJsselmeerpolder (bron: CBS, 1984)

** exclusief Dronten, Zeewolde en Lelystad

Uit tabel 7.2. valt op te maken dat de respons lager is, naarmate de gemeente meer inwoners telt.

Om inzicht te krijgen in het aantal respondenten per type gemeente kan gebruik gemaakt worden van de typologie urbanisatiegraad om groepen van gemeenten met een gelijk, of nagenoeg gelijk karakter samen te stellen. Een beschrijving van de inhoud van de typologie is opgenomen in bijlage 2.

In tabel 7.3. staat de verdeling van de respondenten naar urbanisatiegraad aangegeven.

Tabel 7.3. Aantal respondenten naar urbanisatiegraad gemeenten

urbanisatiegraad d.d. febr. 1971	aantal gemeenten per graad	aantal respond. absoluut	% resp. t.o.v. aantal gem.
A1	2	2	(100)
A2	8	6	(75,0)
A3	65	46	85,2
A4	154	123	77,9
B1	192	131	68,2
B2	104	66	63,5
B3	118	70	59,3
C1	26	18	69,2
C2	42	27	64,3
C3	16	10	62,5
C4	18	11	61,1
C5	15	6	40,0
Totaal	749*	516	68,9

* exclusief openbaar lichaam Zuidelijke IJsselmeerpolder (bron: CBS, 1984)

Met name de grote gemeenten (C5) blijken de enquête weinig te hebben geretourneerd. De overige gemeentegroepen zitten dicht bij het gemiddelde (met uitzondering van de twee A1-gemeenten).

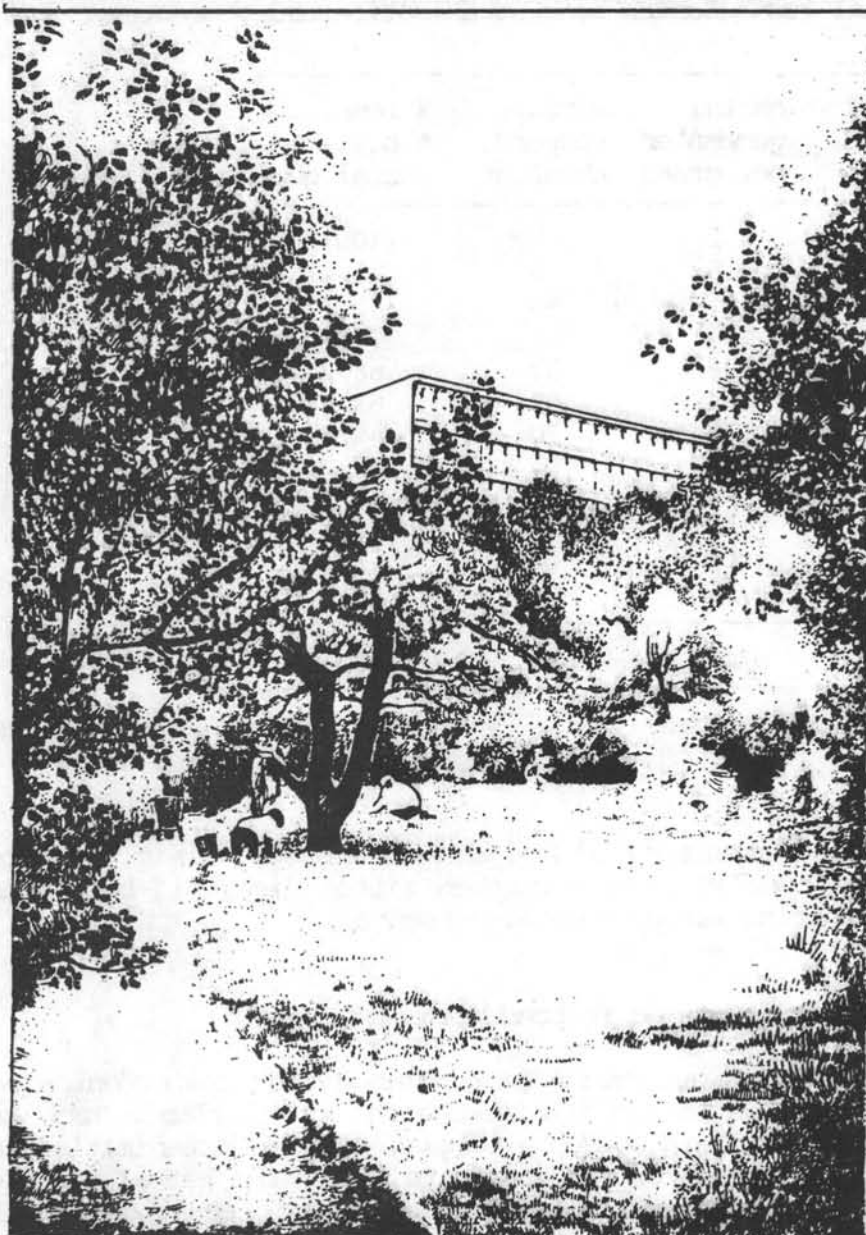
7.3. Representativiteit van de respondenten

Vanwege de hoge respons kan worden aangenomen dat de respondenten een representatief beeld geven van alle gemeenten in Nederland. Toch kan hiervan niet met stelligheid worden uitgegaan omdat de urbanisatiegraad en de gemeentegrootte geen verband hoeven te hebben met het al dan niet voorkomen van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving in een gemeente. In hoeverre de non-respondenten een andere ervaring hebben met bewoners-zelfwerkzaamheid dan de respondenten kan op basis van dit onderzoek niet worden bepaald.

De konklusies uit het onderzoek zullen voorzichtig gehanteerd moeten worden als het gaat om grotere gemeenten met meer dan 100.000 inwoners. Van de 4 grote steden: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht heeft

slechts één gemeente de enquête beantwoord: respons = 25%.
In de verdere presentatie van de resultaten van het onderzoek worden de gegevens meermalen uitgesplitst naar gemeentegrootte. Daar waar, door het geringe aantal gemeenten, de betrouwbaarheid van de gegevens onvoldoende is zullen deze gegeven tussen haakjes worden geplaatst.

Zelfwerkzaamheid in het buurtgroen .

directie groen

gemeente leiden

zelfwerkzaamheid in de woonomgeving leeft bij een aantal gemeenten

8. OMVANG VAN ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING EN DE PROBLEMEN DIE DAARMEE WORDEN OPGELOST

8.1. Inleiding

In dit hoofdstuk komt de omvang van het aantal zelfwerkzaamheid-projecten in de jaren 1982, 1983 en 1984 aan de orde. Bekeken wordt in hoeverre er zich ontwikkelingen hebben voorgedaan in de omvang in de afgelopen drie jaren. Aan de respondenten is ook gevraagd een verwachting uit te spreken over de ontwikkeling in de omvang van het aantal projecten in de komende drie jaren. Op basis van deze verwachting is, uitgaande van een aantal vooronderstellingen, het verwachte aantal projecten berekend voor het jaar 1987. In dit hoofdstuk wordt ook nagegaan waar de zelfwerkzaamheid-activiteiten zich vooral op richten. Onderscheid wordt hierbij gemaakt in verschillende typen zelfwerkzaamheidsactiviteiten.

8.2. Aantal gemeenten dat ervaring heeft met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving in de afgelopen drie jaren

In 51,6% van de gemeenten nemen bewoners wel eens initiatief, ontwierpen zij wel eens wat, legden wel eens wat aan of onderhielden ze iets in de woonomgeving, zie tabel 8.1.

Tabel 8.1. Percentage gemeenten dat ervaring heeft met het desbetreffende type zelfwerkzaamheid

type zelfwerkzaamheid	percentage gemeenten
bewoners nemen wel eens initiatief tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	49,6
bewoners ontwerpen wel eens wat	40,1
bewoners leggen wel eens wat aan	34,7
bewoners onderhouden wel eens wat	36,8
bewoners verrichten nooit zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	48,4
aantal respondenten = 516	100,0

Indien het daadwerkelijk aanleggen en onderhouden van voorzieningen door bewoners enerzijds, en het nemen van initiatief tot zelfwerkzaamheid anderzijds worden onderscheiden, het laatste als een stap tussen inspraak en daadwerkelijk buiten aan de slag gaan, dan blijkt dat in 42,6% van de gemeenten bewoners wel eens daadwerkelijk buiten aan de slag gaan en bij 50,4% van de gemeenten bewoners wel eens initiatief nemen of iets ontwerpen.

In 28,9% van de gemeenten houden bewoners zich zowel met de aanleg als met het onderhoud van voorzieningen in de woonomgeving bezig. Bij 39,3% houden bewoners zich bezig met zowel het initiatief als het ontwerp; 24,6% van de gemeenten heeft ervaring met zelfwerkzaamheid van bewoners op alle vier de onderdelen.

Het daadwerkelijk buiten aan de slag gaan bij de aanleg of het beheer van voorzieningen door bewoners komt dus in minder gemeenten voor dan het nemen van initiatief of het maken van een ontwerp door bewoners.

In tabel 8.2. staan dezelfde onderdelen van zelfwerkzaamheid verdeeld naar grootteklassen van de gemeenten. Hierbij is de volgende klasse-indeling gehanteerd:

- 1 = minder dan 5.000 inwoners
- 2 = 5.000 tot 10.000 inwoners
- 3 = 10.000 tot 20.000 inwoners
- 4 = 20.000 tot 50.000 inwoners
- 5 = 50.000 tot 100.000 inwoners
- 6 = meer dan 100.000 inwoners

Tabel 8.2. Percentage gemeenten per grootteklasse, dat ervaring heeft met het desbetreffende type zelfwerkzaamheid

type zelfwerkzaamheid	grootteklasse van gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
bewoners nemen wel eens initiatief zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	31,4	50,7	53,5	63,2	70,0	(100)
bewoners ontwerpen wel eens wat	19,3	42,9	44,2	55,3	65,0	(87,5)
bewoners leggen wel eens wat aan	22,9	32,9	40,3	39,5	60,0	(75,0)
bewoners onderhouden wel eens wat	22,9	37,1	40,3	44,7	60,0	(75,0)
bewoners verrichten nooit zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	67,1	47,1	45,7	36,5	30,0	(0)
aantal respondenten (n = 516)	140	140	129	76	20	8

NB. Gegevens die tussen haakjes staan geplaatst dienen met enige voorzichtigheid te worden gehanteerd vanwege het geringe aantal respondenten.

Grotere gemeenten hebben meer ervaring met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving dan kleinere gemeenten.

In tabel 8.3. staat aangegeven waarop zelfwerkzaamheid van bewoners gericht is. In de tabel staan percentages aangegeven van het aantal gemeenten dat enige of veel ervaring heeft met de betreffende activiteit.

Tabel 8.3. Percentage gemeenten dat enige of veel ervaring heeft met de desbetreffende zelfwerkzaamheid-activiteit

zelfwerkzaamheid-activiteit	initia-	ontwerp	aanleg/	beheer/
	tief/ voorstel	%	uitvoe- ring	onder- houd
	%	%	%	%
verharding in openbaar gebied	23,3	14,5	3,7	1,0
verharding in semi-openbaar gebied	10,3	4,8	3,1	1,2
straatmeubilair	25,8	9,3	4,7	2,1
snelheidsremmende maatregelen	38,0	20,3	1,9	1,0
groen/water in openbaar gebied	22,9	13,8	8,5	17,2
groen/water in semi-openbaar gebied	12,8	7,0	5,8	11,8
speelplekken (inklusief meubilair)	42,2	32,9	30,8	26,4
anders	1,7	1,9	2,1	1,6
aantal respondenten: 266 = 100%				

De zelfwerkzaamheid van bewoners richt zich vooral op speelvoorzieningen en in mindere mate op groen- en watervoorzieningen, zowel in initiatief- en ontwerpfasen als ook in de doe-fase: aanleg en onderhoud. Zelfwerkzaamheid aan verhardingen, straatmeubilair en snelheidsremmende maatregelen, dus vooral de verkeersgebieden, komt voornamelijk voor

in de initiatief- en ontwerpfase. Konkrete uitvoering en onderhoud hierbij, beperken zich tot enkele projecten. Uit tabel 8.3. blijkt ook dat zelfwerkzaamheid van bewoners in het semi-openbare gebied, zowel bij verhardingen als bij groenvoorzieningen, volgens de respondenten, minder voorkomt dan in openbare gebieden. Men zou verwacht hebben dat bewoners meer zelfwerkzaam zouden zijn in semi-openbare gebieden, omdat deze gebieden meer bij hun privé-gebied horen dan de openbare gebieden. In hoeverre het verhuren en verkopen van semi-openbare grond aan bewoners (privatisering) in de laatste jaren hieraan debet is, kan niet worden vastgesteld.

In de volgende vier tabellen: 8.4., 8.5., 8.6. en 8.7 staan de gegevens van tabel 8.3. uitgesplitst naar de 6 grootteklassen van de gemeenten. De tabellen bevatten het percentage gemeenten dat enige of veel ervaring heeft met de desbetreffende activiteit.

Tabel 8.4. Percentage gemeenten, per grootteklasse, dat ervaring heeft met de desbetreffende zelfwerkzaamheid-activiteit

INITIATIEF/VOORSTEL	grootteklasse gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
zelfwerkzaamheid activiteit	%	%	%	%	%	%
verharding in openbaar gebied	8,6	20,7	31,8	35,5	50,0	(75,0)
verharding in semi-openbaar gebied	4,3	9,3	10,1	14,5	45,0	(50,0)
straatmeubilair	13,6	25,7	28,7	43,4	50,0	(75,0)
snelheidsremmende maatregelen	25,0	41,4	45,0	52,6	60,0	(87,5)
groen/water in openbaar gebied	9,3	22,1	25,6	38,2	55,0	(75,0)
groen/water in semi-openbaar gebied	2,9	8,6	14,0	27,6	45,0	(62,5)
speelplekken (inklusief meubilair)	28,6	44,3	48,1	60,5	65,0	(87,5)
anders	2,1	2,1	0	1,3	10,0	(25,0)
aantal respondenten	140	140	129	76	20	8

Tabel 8.5. Percentage gemeenten, per grootteklasse, dat ervaring heeft met de desbetreffende zelfwerkzaamheid-activiteit

ONTWERP	grootteklasse gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
	%	%	%	%	%	%
zelfwerkzaamheid activiteit						
verharding in openbaar gebied	1,4	10,7	18,6	25,0	40,0	(75,0)
verharding in semi-openbaar gebied	1,4	2,9	4,7	6,6	30,0	(25,0)
straatmeubilair	2,1	6,4	7,0	18,4	50,0	(37,5)
snelheidsremmende maatregelen	10,7	20,7	21,7	28,9	40,0	(50,0)
groen/water in openbaar gebied	4,3	11,4	15,5	19,7	50,0	(62,5)
groen/water in semi-openbaar gebied	0	5,7	7,8	11,8	40,0	(12,5)
speelplekken (inclusief meubilair)	17,1	31,4	37,2	48,7	60,0	(75,0)
anders	2,1	2,1	0	1,3	15,0	(12,5)
aantal respondenten	140	140	129	76	20	8

Tabel 8.6. Percentage gemeenten, per grootteklasse, dat ervaring heeft met de desbetreffende zelfwerkzaamheid-activiteit

AANLEG/UITVOERING	grootteklasse gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
	%	%	%	%	%	%
zelfwerkzaamheid activiteit						
verharding in openbaar gebied	1,4	4,3	4,7	5,3	0	(12,5)
verharding in semi-openbaar gebied	1,4	2,9	4,7	3,9	5,0	(0)
straatmeubilair	2,9	2,9	5,4	6,6	20,0	(12,5)
snelheidsremmende maatregelen	2,9	2,1	1,6	1,3	0	(0)
groen/water in openbaar gebied	2,1	7,9	7,0	13,2	35,0	(50,0)
groen/water in semi-openbaar gebied	0,7	5,0	5,4	9,2	30,0	(25,0)
speelplekken (inclusief meubilair)	22,9	26,4	37,2	36,8	55,0	(62,5)
anders	0,7	3,6	0,8	2,6	15,0	(0)
aantal respondenten	140	140	129	76	20	8

Tabel 8.7. Percentage gemeenten, per grootteklasse, dat ervaring heeft met de desbetreffende zelfwerkzaamheid-activiteit

BEHEER/ONDERHOUD zelfwerkzaamheid activiteit	grootteklasse gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
	%	%	%	%	%	%
verharding in openbaar gebied	0,7	1,4	0,8	1,3	0	(0)
verharding in semi-openbaar gebied	0,7	1,4	2,3	0	0	(0)
straatmeubilair	0	2,1	3,1	3,9	5,0	(0)
snelheidsremmende maatregelen	0,7	1,4	0,8	0	5,0	(0)
groen/water in openbaar gebied	9,3	17,1	14,0	23,7	55,0	(75,0)
groen/water in semi-openbaar gebied	5,0	10,7	10,1	17,1	40,0	(50,0)
speelplekken (inklusief meubilair)	17,9	25,0	32,6	31,6	40,0	(50,0)
anders	0,7	1,4	0	2,6	20,0	(0)
aantal respondenten	140	140	129	76	20	8

Grote gemeenten hebben vooral meer ervaring met initiatief-nemende en ontwerpende bewoners dan kleinere gemeenten. Met betrekking tot de aanleg en het beheer, blijken grotere gemeenten alleen meer ervaring te hebben bij groen/water en bij speelvoorzieningen. Aanleg en beheer van verkeersvoorzieningen, zoals verhardingen, straatmeubilair en snelheidsremmende maatregelen, blijken bij zowel grote als kleine gemeenten ongeveer even weinig voor te komen.

Vergelijken we deze gegevens met die van Werkgroep 2000 (zie hoofdstuk 5.), dan blijkt bij de onderzoekspopulatie van Werkgroep 2000: gemeenten met meer dan 20.000 inwoners, i.c. de grootteklassen 4, 5 en 6, dat in 48% van de gemeenten bewoners wel eens openbaar groen aanleggen en dat in 68% van de gemeenten bewoners weleens openbaar groen beheren. Uit ons onderzoek komt naar voren dat in de klassen 4, 5 en 6 respectievelijk 13%, 35% en 50% van de gemeenten ervaring heeft met zelfwerkzaamheid van bewoners bij de aanleg van openbaar groen en dat respectievelijk 24%, 55% en 75% van de gemeenten ervaring heeft met zelfwerkzaamheid van bewoners bij het beheer van openbaar groen. De percentages in ons onderzoek zijn lager dan die van Werkgroep 2000. De oorzaak hiervan kan liggen in het niet éénduidig definiëren van het begrip 'openbaar groen' door Werkgroep 2000. De tendens dat meer bewoners bij het beheer zijn ingeschakeld dan bij de aanleg is zowel bij het onderzoek van Werkgroep 2000 als bij ons onderzoek te vinden.

In tabel 8.8. staat het percentage gemeenten aangegeven dat ervaring heeft met zelfwerkzaamheid, onderscheiden naar urbanisatiegraad; voor een beschrijving van de inhoud van de typologie urbanisatiegraad, zie bijlage 2.

Tabel 8.8. Percentage gemeenten dat ervaring heeft met zelfwerkzaamheid onderscheiden naar urbanisatiegraad

urbanisatie graad	aantal ge- meenten in Nederland	percentage gemeenten met ervaring
A1	2	0
A2	8	50,0
A3	54	45,7
A4	154	46,7
B1	192	38,5
B2	104	57,6
B3	118	52,2
C1	26	61,1
C2	42	74,1
C3	16	60,0
C4	18	81,8
C5	15	100
Totaal	749	51,6

In grote lijnen is het percentage van gemeenten dat ervaring heeft met zelfwerkzaamheid groter met een toenemende verstedelijking. Gemeenten met de urbanisatiegraad B1 zijn daarop een uitzondering. Bij deze gemeenten is het laagste percentage te vinden.

Vergelijken we deze resultaten met die van de vereniging KNHM (zie tabel 5.2.), dan valt de bijzondere situatie van de B1 gemeenten in dat onderzoek ook op: met uitzondering van de A1, A2, en A3 gemeenten komen in de B1 gemeenten relatief de minste prijswinnaars van 'Een kern waar pit in zit' voor.

In tabel 8.9. staat het percentage gemeenten, per provincie, weergegeven dat op de één of andere manier ervaring heeft met zelfwerkzaamheid van bewoners (initiatief, ontwerp, uitvoering of onderhoud).

Tabel 8.9. Percentage gemeenten dat ervaring heeft met zelfwerkzaamheid, per provincie

provincie	percentage gem. dat ervaring heeft met zelfwerkzaamheid
Groningen	59,4
Friesland	50,0
Drenthe	67,7
Overijssel	71,4
Gelderland	60,7
Utrecht	44,4
Noord-Holland	51,0
Zuid-Holland	40,0
Zeeland	29,2
Noord-Brabant	47,7
Limburg	41,3
Zuid. IJsselm.pold.	66,7
Totaal	51,6

In Drenthe en Overijssel zijn relatief veel en in Zuid-Holland, Zeeland en Limburg relatief weinig gemeenten waar men ervaring heeft met zelfwerkzaamheid.

Vergelijken we deze resultaten met die van het onderzoek van de vereniging KNHM, dan blijken deze gedeeltelijk overeen te stemmen. Bij beide onderzoeken zijn in Overijssel en Gelderland een relatief groot aantal gemeenten dat ervaring heeft met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. In beide onderzoeken blijken ook Zuid-Holland en Zeeland uitschieters te zijn met een relatief gering aantal gemeenten dat ervaring heeft met zelfwerkzaamheid. Een opvallend verschil zien we bij Drenthe waarbij in de eerste competitie van 'Een kern waar pit in zit' slechts een gering percentage gemeenten meedeed. In ons onderzoek heeft Drenthe het op één na hoogste percentage van gemeenten dat ervaring heeft met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. In figuur 8.1. staat globaal de situering van de gemeenten aangegeven die in de afgelopen drie jaren (1982 t/m 1984) ervaring hebben met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving.

- 1-2 Projekten in laatste 3 jaar
- 1-2 Projekten per jaar
- ⊙ 3-10 Projekten per jaar
- + Meer dan 10 projekten per jaar

Figuur 8.1. Globale situering van gemeenten die ervaring hebben met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving in de afgelopen drie jaren

8.3. Aantal zelfwerkzaamheid-projecten in de laatste drie jaren

In de jaren 1982, 1983 en 1984 is bij de respondenten het volgend aantal zelfwerkzaamheid-projecten uitgevoerd, zie tabel 8.10.:

Tabel 8.10. Aantal zelfwerkzaamheid-projecten, uitgevoerd in 1982, 1983 resp. 1984

aantal projecten	aantal gemeenten			
	1982	1983	1984	1984 in % van 1982
1 - 2	114	133	135	118
3 - 5	29	26	33	114
6 - 10	8	12	14	175
11 - 20	-	1	4	-
21 - 50	-	1	1	-
meer dan 50	2	2	3	(150)
Totaal	153	175	190	124

De modale klasse is één tot twee zelfwerkzaamheid-projecten per jaar. Opvallend zijn de waarnemingen van meer dan 50 projecten per jaar: dit zijn waarschijnlijk kleine of individuele projecten. Het aantal gemeenten met één of meer projecten is in de afgelopen drie jaren (1984 ten opzichte van 1982) met 24% toegenomen.

Voor de berekening van het totaal aantal projecten per jaar hanteren we het klassemidden, vermenigvuldigd met het aantal waarnemingen. Voor de hoogste klasse: meer dan 50 projecten, stellen we het aantal van 50 ook als klassemidden.

De berekening van het aantal projecten in 1982 bij de respondenten verloopt als volgt, zie tabel 8.11.

Tabel 8.11. Berekening van het aantal zelfwerkzaamheid-projecten bij de respondenten in 1982

aantal projecten (klassemidden)	aantal gemeenten	totaal aantal projecten
1,5	114	171
4	29	116
8	8	64
15,5	0	0
35,5	0	0
50	2	100
Totaal		451

Met behulp van dezelfde berekeningswijze wordt het aantal projecten in 1983 en 1984 bij de respondenten:

1983: 551 projecten; dit is een toename van 22,2% ten opzichte van 1982;

1984: 694 projecten; dit is een toename van 26,0% ten opzichte van 1983 en een toename van 53,9% ten opzichte van 1982.

In de tabellen 8.12., 8.13. en 8.14. staat het aantal projecten per jaar (1982 t/m 1984) weergegeven, verdeeld naar de 6 grootteklassen van de gemeenten.

In deze tabellen is door rechtlijnige extrapolatie het aantal projecten berekend voor alle gemeenten in Nederland in de desbetreffende grootteklasse. Voor de extrapolatie is het gemiddeld aantal projecten per respondent, in de desbetreffende grootteklasse gehanteerd. Waarnemingen van meer dan 50 projecten per jaar zijn, vanwege hun grote invloed, buiten de berekening van het gemiddeld aantal projecten per respondent gehouden. Bij de bepaling van het totaal aantal projecten in Nederland zijn deze waarnemingen weer opgeteld. In bijlage 3. wordt de gehanteerde berekening nader toegelicht.

Tabel 8.12. Berekening van het aantal zelfwerkzaamheid-projecten bij de respondenten in 1982

Aantal projecten in 1982	grootteklasse van gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
1 - 2	20	34	34	17	6	2
3 - 5	3	8	7	6	4	1
6 - 10	1	1	1	2	2	1
11 - 20	-	-	-	-	-	-
21 - 50	-	-	-	-	-	-
meer dan 50	-	-	2	-	-	-
aantal respondenten	140	140	129	76	20	8
aantal gemeenten in Ned.	192	197	187	122	34	17
aantal projecten bij respondenten	50	91	87*	66	41	15
gemiddeld aantal projek- ten per respondent	0,36	0,65	0,69*	0,86	2,05	1,88
geschat aantal projecten in geheel Nederland	69	128	229**	105	70	(32)

* exclusief waarnemingen van meer dan 50 projecten

** inclusief waarnemingen van meer dan 50 projecten

Tabel 8.13. Berekening van het aantal zelfwerkzaamheid-projecten bij de respondenten in 1983

Aantal projecten in 1983	grootteklasse van gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
1 - 2	23	46	37	22	4	2
3 - 5	1	6	8	7	2	1
6 - 10	1	1	1	4	4	-
11 - 20	-	1	-	-	-	-
21 - 50	-	-	-	-	1	-
meer dan 50	-	-	2	-	-	-
aantal respondenten	140	140	129	76	20	8
aantal gemeenten in Ned.	192	197	187	122	34	17
aantal projecten bij respondenten	47	117	96*	93	82	7
gemiddeld aantal projek- per respondent	0,33	0,83	0,76*	1,22	4,08	0,88
geschat aantal projecten in geheel Nederland	64	164	241**	149	139	(15)

* exclusief waarnemingen van meer dan 50 projecten

** inclusief waarnemingen van meer dan 50 projecten

Tabel 8.14. Berekening van het aantal zelfwerkzaamheid-projecten bij de respondenten in 1984

Aantal projecten in 1984	grootteklasse van gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
1 - 2	29	45	34	22	5	3
3 - 5	3	7	11	6	3	2
6 - 10	1	2	3	4	2	-
11 - 20	-	-	-	2	2	-
21 - 50	-	1	-	-	-	-
meer dan 50	-	-	2	-	-	1
aantal respondenten	140	140	129	76	20	8
aantal gemeenten in Ned.	192	197	187	122	34	17
aantal projecten bij respondenten	65	147	119*	120	67	13*
gemiddeld aantal projek- per respondent	0,45	1,05	0,94*	1,58	3,33	1,79*
geschat aantal projecten in geheel Nederland	87	207	275**	193	113	(80)**

* exclusief waarnemingen van meer dan 50 projecten

** inclusief waarnemingen van meer dan 50 projecten

In tabel 8.15. staat nog eens het gemiddeld aantal projecten per respondent per grootteklasse van de gemeenten weergegeven voor de jaren 1982, 1983 en 1984.

Tabel 8.15. Gemiddeld aantal projecten per respondent per grootteklasse van de gemeenten

jaar	grootteklasse van gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
1982	0,36	0,65	0,69*	0,86	2,05	(1,88)
1983	0,33	0,83	0,76*	1,22	4,08	(0,88)
1984	0,45	1,05	0,94*	1,58	3,33	(1,79)*
aantal resp.	140	140	129	76	20	8
toename 1984 t.o.v. 1982	25,0%	61,5%	36,2%	83,7%	62,4%	(-5%)

* = exclusief waarneming(en) van meer dan 50 projecten

Uit tabel 8.15. blijkt dat de omvang van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, uitgedrukt in aantal projecten per respondent, in 3 jaar tijd met name in de gemeenten uit de grootteklassen 2 t/m 4 flink is gestegen. Gemeenten uit de grootteklasse 5 laten, indien we 1984 vergelijken met 1982, ook een grote stijging zien; ten opzichte van 1983 is het aantal projecten per respondent in 1984 verminderd. Gemeenten uit de grootteklasse 1 laten een wat geringere stijging zien. Over gemeenten uit de grootteklasse 6 kan geen valide uitspraak gedaan worden. Ten opzichte van 1982 laat het aantal projecten in de klasse 6, als we de waarneming van meer dan 50 projecten niet meetellen, een daling zien; tellen we die waarneming wel mee, dan wordt het stijgingspercentage vele malen hoger: maar liefst 415%.

Wat verder uit tabel 8.15. opvalt, is dat bij toename van de grootte van de gemeenten het aantal zelfwerkzaamheid-projecten niet opzienbarend toeneemt. Delen we het aantal projecten in 1984 per grootteklasse per jaar door het aantal inwoners (klassemidden) van de desbetreffende gemeenten, dan zien we dat in gemeenten met veel inwoners relatief zeer weinig zelfwerkzaamheid wordt verricht ten opzichte van kleine gemeenten, zie tabel 8.16.

Tabel 8.16. Gemiddeld aantal projecten per respondent per grootte-klasse van de gemeenten

grootte-klasse gemeenten	grootte- klassen gemeenten per 1000 inwoners	klasse- midden per 1000 inwoners	gemiddeld aantal pro- jekten in 1984 per respondent	gemiddeld aantal pro- jekten in 1984 per 1000 inw.
1	0 - 5	2,5	0,45	0,18
2	5 - 10	7,5	1,05	0,14
3	10 - 20	15,0	0,94*/1,70**	0,06*/0,11**
4	20 - 50	35,0	1,58	0,05
5	50 - 100	75,0	3,33	0,04
6	100 - 700	200,0***	1,79*/7,81**	0,01*/0,04**

* = exclusief waarneming(en) van meer dan 50 projecten

** = inclusief waarneming(en) van meer dan 50 projecten

*** = vanwege de asymmetrische opbouw van de klasse wordt niet het klassemidden gehanteerd.

Indien de respondenten representatief geacht worden voor alle gemeenten in Nederland kan aan de hand van de tabellen 8.12., 8.13. en 8.14. het totaal aantal projecten in de afgelopen drie jaren worden berekend, zie tabel 8.17.

Tabel 8.17. Totaal aantal zelfwerkzaamheid-projecten in Nederland in de afgelopen drie jaren

grootteklasse gemeenten	1982	1983	1984	1984 in % van 1982
1	69	64	87	126
2	128	164	207	162
3	229*	241*	275*	120*
4	105	149	193	184
5	70	139	113	161
6	(32)	(15)	(80)*	(250)*
Totaal	633	772	955	151

* = inclusief waarneming(en) van meer dan 50 projecten

Het aantal projecten is tussen 1982 en 1984 met ongeveer 50% toegenomen. Indien de waarnemingen van meer dan 50 projecten worden ingekalkuleerd, blijken de gemeenten in de grootteklassen 1 en 3 het laagste toename-percentages te hebben. Het toename-percentages in de grootteklasse 3 wordt dus beïnvloed door deze waarnemingen van meer dan 50 projecten.

8.4. Verrichte activiteiten per zelfwerkzaamheid-project

Om een indruk te krijgen van de omvang die zelfwerkzaamheid-projecten hebben, is in de enquête aan de invuller gevraagd een aantal representatieve zelfwerkzaamheid-projecten te beschrijven. De 393 beschreven zelfwerkzaamheid-projecten kunnen beschouwd worden als een selekte steekproef van alle projecten in Nederland. De projecten zijn immers geselecteerd op basis van representativiteit. De verrichte werkzaamheden van de bewoners in de beschreven projecten zijn ingedeeld in de volgende zelfwerkzaamheid-activiteiten: initiatief, ontwerp, aanleg of beheer met betrekking tot (semi-)openbare verharding, straatmeubilair, snelheidsremmende maatregelen, groen/water in (semi-)openbaar gebied, speelplekken of met betrekking tot andere aspecten. Een project kon in maximaal vier activiteiten worden ingedeeld; indien meer activiteiten waren verricht zijn de belangrijkste hier ingedeeld. In enige gevallen was niet precies duidelijk wat het project inhield; zo kan het 'inrichten van een speelplek' één of meer activiteiten omvatten met betrekking tot speelplekken. In tabel 8.18. staat het percentage aangegeven van het aantal keer dat een bepaalde activiteit in de beschreven projecten werd verricht. Het percentage is gerelateerd aan het totaal aantal ingedeelde activiteiten (823 activiteiten = 100%).

Tabel 8.18. Verrichte zelfwerkzaamheid-activiteiten in de 393 beschreven projecten

activiteit	%
uitvoering/aanleg speelvoorzieningen	17,3
initiatief m.b.t. speelvoorzieningen	11,3
ontwerp van speelvoorzieningen	10,7
beheer/onderhoud speelvoorzieningen	6,8
beheer/onderhoud semi-openbaar groen	6,0
beheer/onderhoud openbaar groen	5,1
aanleg/uitvoering semi-openbaar groen	3,3
aanleg/uitvoering openbaar groen	3,3
initiatief m.b.t. openbaar groen	3,2
(her)inrichting speelvoorzieningen	2,8
initiatief openbare verharding	2,7
ontwerp van openbare verharding	2,6
aanleg/uitvoering openbare verharding	2,2
ontwerp van openbaar groen	2,2
opknappen speelvoorzieningen	1,5
initiatief semi-openbaar groen	1,3
overige, minder dan 10 keer voorkomend	17,7
aantal activiteiten: 823	100

Representatieve zelfwerkzaamheid-projecten zijn bij speelplekken vooral gericht op de aanleg, bij (semi-)openbaar groen op het beheer en bij openbare verharding op het nemen van initiatieven en het maken van ontwerpen. De nadruk ligt bij de activiteiten in de beschreven projecten dus op de uitvoering en op het beheer van voorzieningen door bewoners; dus op het doe-werk buiten.

In de 393 zelfwerkzaamheid-projecten zijn minimaal 823 activiteiten verricht; dit zijn gemiddeld 2,1 activiteiten per projekt. Doordat soms onduidelijke omschrijvingen zijn gegeven, zoals: opknappen van ..., (her-)inrichten van ... e.d., die nu als één activiteit zijn geteld, en doordat de respondent soms alleen de essentie van de projecten weergaf waardoor makkelijk bepaalde activiteiten worden vergeten, zal het aantal activiteiten in de representatieve projecten waarschijnlijk hoger liggen. In tabel 8.19. staat weergegeven hoeveel projecten 1, 2, 3, of 4 activiteiten bevatten.

Tabel 8.19. Aantal activiteiten (maximaal 4 per projekt) verricht in de 393 beschreven zelfwerkzaamheid-projecten

aantal activitei- ten per projekt	aantal projekten
1	138
2	125
3	85
4	45
Totaal	393

Representatieve projekten omvatten meestal meer dan één activiteit. Zelfwerkzaamheid-activiteiten worden door de respondenten in het algemeen alleen een projekt genoemd als bewoners meer doen dan alleen plannen maken. Alleen bij verhardingen wordt het plannen maken door bewoners wel gezien als een zelfwerkzaamheid-projekt.

8.5. Verwachte toekomstige ontwikkeling in de omvang van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

In de enquête is gevraagd aan te geven of een toe- of afname verwacht wordt van de hoeveelheid zelfwerkzaamheid in de woonomgeving in de komende drie jaren. (i.c. 1986, 1987 en 1988).

De antwoorden op deze vraag zijn als volgt te rubriceren, zie tabel 8.20.

Tabel 8.20. Verwachting van respondenten over de toekomstige ontwikkeling van de omvang van zelfwerkzaamheid in de komende drie jaren

toe-/afname	%
sterke toename	1,5
geringe toename	25,3
geen toename, geen afname	69,2
geringe afname	2,5
sterke afname	1,5
aantal respondenten: 479	100

Slechts weinig gemeenten verwachten een sterke toe- of afname van zelfwerkzaamheid in de komende drie jaren. Een groot aantal gemeenten verwacht geen verandering van de hoeveelheid zelfwerkzaamheid.

Voor alle respondenten tesamen is de verwachting dat zelfwerkzaamheid in de woonomgeving in de komende drie jaren per saldo nog verder zal toenemen.

Verdeeld naar de grootteklassen van de gemeenten ziet de verwachting van de respondenten over de toekomstige omvang van zelfwerkzaamheid er als volgt uit, zie tabel 8.21.

Tabel 8.21. Verwachting over de toe- of afname van zelfwerkzaamheid in de komende drie jaren, per grootteklasse van de gemeenten

toe-/afname	grootteklassen van gemeenten					
	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %	6 %
sterke toename	0,8	-	1,7	1,4	5,0	(33,3)
geringe toename	19,7	23,7	29,4	31,5	20,0	(33,3)
geen toename, geen afname	74,8	72,5	66,4	64,4	60,0	(33,4)
geringe afname	1,6	2,3	2,5	2,7	10,0	(-)
sterke afname	3,1	1,5	-	-	5,0	(-)
aantal respondenten	127	131	119	73	20	6

Bij toenemend aantal inwoners (t/m klasse 4) wordt door de gemeenten een iets grotere toename van de zelfwerkzaamheid verwacht. De klassen 5 en 6 geven een onduidelijk beeld, mede veroorzaakt door het gering aantal respondenten.

Vergelijken we bovenstaande gegevens met die van Werkgroep 2000 dan zien we, in het laatstgenoemde onderzoek, dat in 1983 40% van de gemeenten (met meer dan 20.000 inwoners) een toename van de omvang van zelfwerkzaamheid in het openbaar groen verwacht, 20% verwacht een geringe en 25% verwacht geen toename van zelfwerkzaamheid; 15% van de gemeenten heeft hierover geen mening. In ons onderzoek zijn de percentages voor de gemeenten van de grootteklassen 4, 5 en 6 die een toename verwachten van de hoeveelheid zelfwerkzaamheid veel lager; er zijn zelfs enkele gemeenten die een vermindering van de hoeveelheid zelfwerkzaamheid verwachten. Deze opvallende verschillen kunnen uiteenlopende oorzaken hebben, zoals:

- tussen 1983 en 1985 is veel veranderd; sinds 1983 is het aantal projecten inderdaad flink toegenomen en de gemeenten verwachten nu een veel geringere stijging;
- tussen de toename van de zelfwerkzaamheid in het algemeen (ons onderzoek) en de toename van de zelfwerkzaamheid in het openbaar groen zit een forse diskrepantie.

De laatste mogelijkheid lijkt mij minder waarschijnlijk.

Relateren we de verwachting over de toe- en afname van zelfwerkzaamheid in de nabije toekomst aan het aantal projecten in 1984, dan zien we het volgende, zie tabel 8.22.

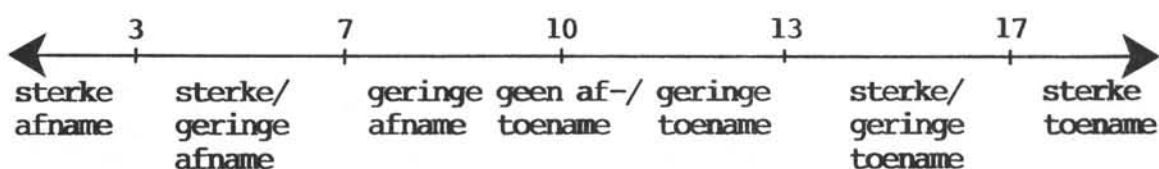
Tabel 8.22. Verwachting over de toe- of afname van zelfwerkzaamheid in de komende drie jaren, gerelateerd aan het aantal projecten in 1984

aantal projecten in 1984	sterke toename	gering toename	geen af-/toename	geringe afname	sterke afname
geen	2	66	214	6	3
1-2	1	32	92	5	4
3-5	1	11	19	1	-
6-10	2	7	5	-	-
11-20	-	2	2	-	-
21-50	-	1	-	-	-
meer dan 50	1	2	-	-	-
Totaal	7	121	332	12	7

Uit deze tabel blijkt dat naarmate in de gemeenten meer zelfwerkzaamheid-projecten zijn uitgevoerd, de respondenten een grotere toename verwachten in de komende drie jaren. Weinig gemeenten verwachten een sterke toename van zelfwerkzaamheid in de nabije toekomst; weinig gemeenten ook verwachten een afname van zelfwerkzaamheid. Vreemd is de reactie van de respondenten die in 1984 geen projecten hadden en toch een afname van de hoeveelheid zelfwerkzaamheid in de toekomst verwachten. Hierbij kan een rol spelen dat bijvoorbeeld het alleen initiatieven nemen van bewoners e.d. niet als een project wordt gezien maar men verwacht wel dat het in de toekomst afneemt (minder zelfwerkzaamheid). Om een indicatie te krijgen van het aantal zelfwerkzaamheid-projecten in de komende drie jaren, moeten de kwalitatieve termen: toe- en afname meetbaar gemaakt worden.

De toename-percentages in de omvang van het aantal projecten, tussen 1982 en 1984, per grootteklasse van de gemeenten, varieert van 126 tot 184% (zie tabel 8.17.). Hiervan uitgaande kunnen we m.i. in ieder geval spreken van een geringe toename indien de toename niet groter is dan een derde deel (133%) in 3 jaar tijd. Een toename met meer dan tweederde deel (166%) in 3 jaar tijd wordt waarschijnlijk door velen ervaren als een sterke toename. Een toename tussen 133 en 166% zal door de één waarschijnlijk als een sterke en door de andere als een geringe toename worden ervaren. Hetzelfde geldt voor de begrenzing tussen een geringe en een sterke afname van zelfwerkzaamheid. De grens tussen een sterke en een geringe afname zal waarschijnlijk ook liggen tussen een afname van het aantal projecten in drie jaar tijd, met een derde en tweederde deel ten opzichte van het aantal in 1984. In figuur 8.2. staan, aan de hand van een voorbeeld, de begrippen nog eens weergegeven; uitgegaan wordt van 10 zelfwerkzaamheid-projecten in het jaar 1984.

aantal projekten in 1987

Figuur 8.2. Operationalisering van de kwalitatieve begrippen toe- en afname voor de berekening van het aantal zelfwerkzaamheid-projekten in 1988, uitgaande van 10 projekten in 1984

Voor de schatting van het aantal zelfwerkzaamheid-projekten in 1988 hanteren we in deze studie als grens tussen een geringe toe- of afname en een sterke toe- of afname een vermeerdering of vermindering van het aantal projekten, ten opzichte van het aantal in 1984, met een derde deel. De vermenigvuldigingsfactoren, waarmee het aantal projekten in 1984 wordt vermenigvuldigd om zo het aantal projekten in 1988 te krijgen, zijn dan als volgt, zie tabel 8.23.

Tabel 8.23. Vermenigvuldigingsfactoren voor de berekening van het aantal zelfwerkzaamheid-projekten in 1988

toe-/afname	vermenigvuldigingsfaktor
sterke afname	0,5
geringe afname	0,83
geen toe-/afname	1,0
geringe toename	1,17
sterke toename	1,5

Indien in 1984 geen projekten zijn uitgevoerd, rekenen we voor een 'geringe toename' een vermeerdering van het aantal projekten met één projekt in 1988 en voor een sterke toename een vermeerdering met twee projekten. Ditzelfde gebeurt ook indien in 1984 één of twee projekten zijn uitgevoerd; een geringe afname wordt, bij dit laatste, als een vermindering van één projekt gerekend en een sterke afname als een vermindering van twee projekten in 1988. Voor de berekening van het totaal aantal projekten in 1988 worden de klassemiddens gehanteerd, met uitzondering van de waarnemingen van meer dan 50 projekten per jaar. Vanwege de grote invloed van deze klasse hanteren we hiervoor als klassemidden 50 projekten. In tabel 8.24. staat het aantal projekten in 1984 en het verwachte aantal in 1988 aangegeven, op basis van de berekeningsfactoren uit tabel 8.23. In bijlage 4 staat de gehanteerde berekening nader toegelicht.

Tabel 8.24. Vooruitberekening van het aantal zelfwerkzaamheid-projecten in 1988 bij de respondenten

aantal projek- ten in 1984	klasse- midden	sterke toename		gering toename		geen af-/ toename		geringe afname		sterke afname		totaal aantal projekten in 1984	totaal aantal projekten in 1988
		1984	1987	1984	1987	1984	1987	1984	1987	1984	1987		
geen	0	0	4	0	66	0	0	0	0	0	0	0	70
1 - 2	1,5	1,5	3,5	48	80	138	138	7,5	2,5	6	0	201	224
3 - 5	4	4	6	44	51	76	76	4	3	-	-	128	136
6 - 10	8	16	24	56	66	40	40	-	-	-	-	112	130
11 - 20	15,5	-	-	31	36	31	31	-	-	-	-	62	67
21 - 50	35,5	-	-	36	42	-	-	-	-	-	-	36	42
meer dan 50	50	50	75	100	117	-	-	-	-	-	-	150	192
Totaal		72	113	313	455	284	284	11	5	4	0	689	861

Beschouwen we de steekproef (516 gemeenten) als representatief voor alle gemeenten in Nederland, dan zullen er in 1988 in heel Nederland (749 gemeenten) $749/516 = 1,45 \times 861 = 1248$ zelfwerkzaamheid-projecten worden uitgevoerd; dit is een toename van ongeveer 25% ten opzichte van 1984.

Deze vooruitberekening dient vanzelfsprekend met enig voorbehoud te worden gehanteerd. Per slot van rekening zijn het veelal de bewoners zelf die initiatief nemen tot zelfwerkzaamheid. De verwachting van een gemeente over de toe- of afname van zelfwerkzaamheid kan daardoor geheel verkeerd zijn. Ook kunnen andere aannamen worden ingevoerd bij de vooruitberekening van het aantal zelfwerkzaamheid-projecten in de woon-omgeving.

Bezien we de omvang van de in hoofdstuk 5. beschreven acties "Een kern waar pit in zit" en "Natuur je buur", dan blijken deze acties een bescheiden aandeel te hebben in het totaal aantal zelfwerkzaamheid-projecten.

8.6. Samenvatting

In 51,6% van de gemeenten komt op de één of andere manier zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voor; dit percentage is kleiner bij gemeenten met minder en groter bij gemeenten met meer inwoners. De zelfwerkzaamheid richt zich vooral op speelvoorzieningen, zowel bij het nemen van initiatief, het ontwerpen, het aanleggen als bij het onderhouden en beheren ervan. Zelfwerkzaamheid in het (semi-)openbaar groen vindt in mindere mate plaats. Bij zelfwerkzaamheid bij andere onderdelen, zoals verharding, straatmeubilair, snelheidsremmende maatregelen richten bewoners zich met name op het nemen van initiatief en het maken van ontwerpen.

In 1982 zijn in Nederland ongeveer 630 projecten in zelfwerkzaamheid uitgevoerd, in 1983 ongeveer 770 en in 1984 ongeveer 960. Per jaar is dit een toename van ongeveer 25%.

Een project omvat gemiddeld meer dan twee activiteiten. Zelfwerkzaamheid-projecten met betrekking tot speelvoorzieningen zijn vooral gericht op de aanleg ervan, met betrekking tot de (semi-)openbare groen-

voorzieningen vooral op het beheer en bij verhardingen vooral op het nemen van initiatief en het maken van ontwerpen.

In kleinere gemeenten komen minder zelfwerkzaamheid-projecten voor dan in grote gemeenten; omgerekend per inwoner vinden in kleine gemeenten veel meer projecten (per inwoner) plaats dan in grote gemeenten.

Voor de komende drie jaren (1985 t/m 1988) mag een iets geringere groei van het aantal zelfwerkzaamheid-projecten worden verwacht. Globaal zal het aantal projecten in drie jaren tijd met 25% toenemen. Deze vooruitberekening dient onder enig voorbehoud te worden gehanteerd. Gemeenten met meer ervaring met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving verwachten in de komende drie jaren een grotere toename van zelfwerkzaamheid dan gemeenten met weinig ervaring daarmee.

In de provincies Drenthe, Overijssel en Gelderland hebben relatief veel gemeenten ervaring met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving; in de provincies Zuid-Holland, Zeeland en Limburg hebben relatief weinig gemeenten ervaring daarmee.

zelfwerkzame bewoners richten zich vooral op speelvoorzieningen; hier hebben bewoners in Alblasterdam doelpalen veranderd in een speeltoestel

ook zelfwerkzaamheid in het (semi-)openbare groen komt veel voor; hier het resultaat van een projekt in Dronen

zelfwerkzaamheid van bewoners met betrekking tot verharding en straatmeubilair komt weinig voor; in Horst hebben bewoners onder andere lantaarnpalen verplaatst en meegewerkt bij het bestraten van de openbare ruimte

9. HOUDING VAN DE GEMEENTEN TEN OPZICHTE VAN ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING

9.1. Inleiding

De houding van de gemeenten is in dit onderzoek bepaald aan de hand van een aantal direkte vragen, zoals het al dan niet stimuleren van zelfwerkzaamheid, het al dan niet verlenen van ondersteuning aan bewoners, het bestaan van regels met betrekking tot zelfwerkzaamheid en het al dan niet geven van voorlichting over zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Ook kan uit andere vragen indirect de houding van de gemeenten worden afgeleid, zoals het noemen van barrières voor zelfwerkzaamheid op gemeentelijk, provinciaal en rijksniveau en het al dan niet zien van zelfwerkzaamheid als een bezuinigingsmiddel in het verleden en in de nabije toekomst.

9.2. Stimulering en ondersteuning van zelfwerkzaamheid vanuit de gemeenten

Bezien we hoeveel gemeenten zelfwerkzaamheid stimuleren danwel afremmen dan blijkt het volgende, zie tabel 9.1.

Tabel 9.1. Percentage gemeenten dat zelfwerkzaamheid stimuleert of afremt

	%
zelfwerkzaamheid wordt zeer gestimuleerd	7,0
zelfwerkzaamheid wordt een beetje gestimuleerd	23,7
zelfwerkzaamheid wordt niet gestimuleerd en niet afgeremd	66,7
zelfwerkzaamheid wordt een beetje afgeremd	1,2
zelfwerkzaamheid wordt zeer afgeremd	1,4
aantal respondenten: 497	100

Het merendeel van de gemeenten heeft geen mening over de (on-)wenselijkheid van zelfwerkzaamheid van bewoners in hun woonomgeving. Tabel 9.2. geeft aan hoe deze percentages liggen bij de verschillende grootteklassen van de gemeenten. De gehanteerde klassen-indeling is, ter herinnering, als volgt:

- 1 = minder dan 5.000 inwoners;
- 2 = 5.000 tot 10.000 inwoners;
- 3 = 10.000 tot 20.000 inwoners;
- 4 = 20.000 tot 50.000 inwoners;
- 5 = 50.000 tot 100.000 inwoners;
- 6 = meer dan 100.000 inwoners.

Tabel 9.2. Percentage gemeenten dat zelfwerkzaamheid stimuleert of afremt, per grootteklasse van de gemeenten

	grootteklassen van gemeenten					
	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %	6 %
zelfwerkzaamheid wordt zeer gestimuleerd	5,3	7,4	8,8	4,2	20,0	(-)
zelfwerkzaamheid wordt een beetje gestimuleerd	15,0	27,9	20,0	31,9	40,0	(50,0)
zelfwerkzaamheid wordt niet gestimuleerd/afgeremd	78,2	61,8	69,6	61,1	30,0	(37,5)
zelfwerkzaamheid wordt een beetje afgeremd	1,5	0,7	0,8	2,8	-	(-)
zelfwerkzaamheid wordt zeer afgeremd	-	2,2	0,8	-	10,0	(12,5)
Totaal	100	100	100	100	100	100
aantal respondenten*	133	136	125	72	20	8

* = exclusief Dronten, Lelystad en Zeewolde

Uit tabel 9.2. blijkt dat grotere gemeenten iets meer een mening hebben over het al dan niet wenselijk zijn van zelfwerkzaamheid van bewoners dan kleinere gemeenten. Naarmate de gemeenten groter zijn, wordt zelfwerkzaamheid iets meer gestimuleerd. Aan de andere kant wordt in grote gemeenten zelfwerkzaamheid ook meer afgeremd.

Werkgroep 2000 heeft de informele houding van gemeenten met meer dan 20.000 inwoners geklassificeerd in positief: 37%, selektief: 16%, gematigd: 20%, negatief: 3% en geen mening: 30%. Indien we ervan uitgaan dat positief en selektief overeenkomt met het stimuleren van zelfwerkzaamheid, gematigd en geen mening met het noch stimuleren noch afremmen, en negatief met het afremmen van zelfwerkzaamheid dan blijkt het volgende, zie tabel 9.3.

Tabel 9.3. Percentage gemeenten dat zelfwerkzaamheid stimuleert of afremt, volgens Werkgroep 2000 na omwerking van de begrippen

	grootteklassen gem.		
	4 %	5 %	6 %
zelfwerkzaamheid wordt gestimuleerd	54	41	42
zelfwerkzaamheid wordt noch gestimuleerd noch afgeremd	42	48	50
zelfwerkzaamheid wordt afgeremd	4	4	-
Totaal	100	100	100

Uitgaande van de hiervoor aangegeven vooronderstelling blijken de resultaten van ons onderzoek en die van Werkgroep 2000, met betrekking tot het aantal stimulerende gemeenten in de grootteklasse 4, van elkaar af te wijken. In ons onderzoek zijn er minder gemeenten in klasse 4 die zelfwerkzaamheid stimuleren. Voor klasse 6, en in mindere mate klasse 5, komen de resultaten tussen beide onderzoeken ongeveer overeen. De verschillen tussen beide onderzoeken houden waarschijnlijk verband met het niet synoniem zijn van de termen "positief of selektief" ten opzichte van zelfwerkzaamheid en het "stimuleren" van zelfwerkzaamheid. In tabel 9.4. is het al dan niet stimuleren van zelfwerkzaamheid door de gemeenten gerelateerd aan het aantal projecten in 1984 in die gemeenten.

Tabel 9.4. Het al dan niet stimuleren van zelfwerkzaamheid door de gemeenten gerelateerd aan het aantal projecten in 1984 in die gemeenten

	aantal projecten in 1984												totaal	
	1 - 2		3 - 5		6 - 10		11 - 20		21 - 50		> 50			
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
gemeente stimuleert zeer	10	47,6	4	19,0	5	23,9	2	9,5	-	-	-	-	21	100
gemeente stimuleert iets	49	62,8	16	20,5	8	10,3	2	2,6	-	-	3	3,8	78	100
gemeente stimuleert niet, remt niet af	72	84,7	11	12,9	1	1,2	-	-	1	1,2	-	-	85	100
gemeente remt iets af	3	(100)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	100
gemeente remt zeer af	1	(100)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	100
aantal respondenten: 188														

Naarmate de gemeenten zelfwerkzaamheid meer stimuleren, zijn er in 1984 meer projecten uitgevoerd. Andersom geldt: naarmate gemeenten meer ervaring hebben met zelfwerkzaamheid (meer projecten in 1984) stimuleren

zij zelfwerkzaamheid meer. Hieruit blijkt een bepaalde tevredenheid van de gemeenten die ervaring hebben met zelfwerkzaamheid. Toch blijkt, onafhankelijk van de vraag of de gemeenten zelfwerkzaamheid al dan niet stimuleren, de modale klasse één tot twee projecten per jaar te zijn. In tabel 9.5. is het al dan niet stimuleren van zelfwerkzaamheid door gemeenten gerelateerd aan de verwachting of zelfwerkzaamheid in de nabije toekomst zal toe- of afnemen.

Tabel 9.5. Het al dan niet stimuleren van zelfwerkzaamheid door de gemeenten gerelateerd aan de verwachting over de omvang van zelfwerkzaamheid in de nabije toekomst

	sterke toename		geringe toename		geen af-/toename		geringe afname		sterke afname		totaal	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
gemeente stimuleert zeer	2	6,1	15	45,5	14	42,4	1	3,0	1	3,0	33	100
gemeente stimuleert iets	5	4,3	40	34,8	62	53,9	7	6,1	1	0,9	115	100
gemeente stimuleert niet en remt niet af	-	-	60	19,3	243	78,1	4	1,3	4	1,3	311	100
gemeente remt iets af	-	-	1 (16,7)		5 (83,3)		-	-	-	-	6	100
gemeente remt zeer af	-	-	-	-	4 (80,0)		-	-	1 (20,0)		5	100
Totaal	7	1,5	116	24,7	328	69,8	12	2,5	7	1,5	470	100

Naarmate gemeenten zelfwerkzaamheid meer stimuleren, verwachten zij een iets grotere toename van zelfwerkzaamheid. Gesproken kan worden van een zwak positief verband tussen deze twee variabelen. In het algemeen blijken gemeenten, die zelfwerkzaamheid stimuleren, in 1984 meer projecten te hebben gehad en in de nabije toekomst een grotere toename te verwachten.

De redenen waarom gemeenten zelfwerkzaamheid stimuleren, afremmen of geen van beide doen zijn de volgende, zie de tabellen 9.6., 9.7. en 9.8.

Tabel 9.6. Redenen waarom gemeenten zelfwerkzaamheid stimuleren

reden	%
bezuinigingen	67,7
hogere kwaliteit van woonomgeving	35,9
andere redenen	32,3
aantal respondenten: 167	100

Tabel 9.7. Redenen waarom gemeenten zelfwerkzaamheid afremmen

reden	%
financiële redenen	24,2
lagere kwaliteit van woonomgeving	30,3
belemmering eigen werkzaamheden	36,4
andere redenen	24,2
aantal respondenten: 33	100

Tabel 9.8. Redenen waarom gemeenten zelfwerkzaamheid noch stimuleren noch afremmen

reden	%
ontbreken politieke aandacht	9,1
ontbreken belangstelling bewoners	81,2
onbekendheid met zelfwerkzaamheid	20,5
andere redenen	11,7
aantal respondenten: 341	100

Gemeenten stimuleren zelfwerkzaamheid vooral vanuit een bezuinigings-optiek. Het noch stimuleren noch afremmen van zelfwerkzaamheid vindt veelal z'n oorzaak in het ontbreken van belangstelling hiervoor vanuit de bewoners. In hoeverre het niet stimuleren door de gemeenten aan dit laatste debet is, is niet duidelijk. Gemeenten die zelfwerkzaamheid afremmen doen dit om uiteenlopende redenen.

Gemeenten die zelfwerkzaamheid zeer of een beetje stimuleren doen dit op de volgende wijzen, zie tabel 9.9.

Tabel 9.9. Wijzen waarop gemeenten zelfwerkzaamheid stimuleren

aktie gemeente	%
voorlichting geven aan bewoners	41,6
vaststellen regels	23,4
subsidie verstrekken	17,5
gereedschap beschikbaar stellen	20,8
materiaal beschikbaar stellen	57,1
kontrole/toezicht houden	44,2
overleg/samenwerken met bewoners	76,6
andere akties gemeente	8,4
aantal respondenten: 154	100

Gemeenten stimuleren vooral door overleg te voeren en met bewoners samen te werken; ook wordt veelal materiaal beschikbaar gesteld zodat de kosten voor een groot deel voor de gemeenten zijn. Het verlenen van subsidie, waardoor bewoners deskundigheid kunnen inhuren of waarmee zij de materialen zelf kunnen bestellen, komt in veel mindere mate voor.

In het onderzoek van Werkgroep 2000 is door 43 respondenten aangegeven hoe zij zelfwerkzame bewoners begeleiden: in 65% van de gemeenten krijgen bewoners adviezen, bij 42% levert de gemeente materiaal, transport en gereedschap, bij 37% houdt de gemeente toezicht en controle en in 16% van de gemeenten voert de gemeente overleg met de bewoners en werkt met hen samen. In ons onderzoek liggen deze percentages beduidend hoger, te weten: leveren materiaal: 53%, toezicht en controle: 41% en samenwerking en overleg: 71%.

Het verlenen van assistentie bij zelfwerkzaamheid is in korte tijd waarschijnlijk flink toegenomen.

In het onderzoek van Werkgroep 2000 blijkt 53% van de gemeenten voorlichting te geven aan bewoners; niet vermeld staat wat voor voorlichting bedoeld wordt. In ons onderzoek blijkt 39% van de gemeenten, die zelfwerkzaamheid stimuleren, dit te doen door het geven van voorlichting.

Gemeenten die zelfwerkzaamheid afremmen doen dat op de volgende wijzen, zie tabel 9.10.

Tabel 9.10. Wijzen waarop gemeenten zelfwerkzaamheid afremmen

actie gemeente	%
geen bekendheid er aan geven	35,1
geen financiën beschikbaar stellen	32,4
het niet toestaan	48,6
andere akties gemeente	21,6
aantal respondenten: 37	100

Gemeenten remmen vooral zelfwerkzaamheid af door het krachtigste afremmingsmiddel: het niet toestaan. Als de gemeente zelfwerkzaamheid niet toestaat is deze, met uitzondering van aktiegerichte zelfwerkzaamheid, geheel niet mogelijk. Het aantal respondenten, waarop tabel 9.10. is gebaseerd, is overigens zeer beperkt.

In hoeverre zelfwerkzaamheid wel eens strijdig is met het beleid van de gemeente blijkt uit tabel 9.11.

Tabel 9.11. Strijdigheid van zelfwerkzaamheid met gemeentebeleid

	%
zelfwerkzaamheid-activiteiten zijn nooit strijdig	76,8
zelfwerkzaamheid-activiteiten zijn wel eens strijdig	23,9
zelfwerkzaamheid-activiteiten zijn vaak strijdig	0,0
aantal respondenten: 222	100

Aktiegerichte zelfwerkzaamheid, tegen het gemeentebeleid in, komt volgens de respondenten niet zo veel voor. De houding van de gemeente zal dus veelal bepalend zijn voor het al dan niet doorgaan van een zelfwerkzaamheid-project. Indien zelfwerkzaamheid-activiteiten strijdig zijn met het beleid van de gemeente, gebeurt er in het algemeen het volgende, zie tabel 9.12.

Tabel 9.12. Akties van de gemeente bij het strijdig zijn van zelfwerkzaamheid met het gemeentebeleid

	%
er wordt naar een kompromis gezocht	77,4
bewoners moeten het ongedaan maken	11,3
de gemeente maakt het ongedaan	3,2
de situatie blijft gehandhaafd, niets wordt ongedaan gemaakt	3,2
andere akties	4,8
aantal respondenten: 62	100

In de meeste gevallen wordt bij strijdigheid tussen zelfwerkzaamheid-activiteiten en gemeentebeleid naar een kompromis gezocht tussen de gemeente en de bewoners. Hoe dat kompromis eruit ziet, is niet bekend.

In gemeenten die op de één of andere manier ervaring hebben met zelfwerkzaamheid, krijgen zelfwerkzame bewoners op de volgende wijzen deskundige ondersteuning, zie tabel 9.13.

Tabel 9.13. Deskundige ondersteuning van zelfwerkzame bewoners in gemeenten die ervaring hebben met zelfwerkzaamheid

	%
ondersteuning vanuit de gemeente, betaald door de gemeente	86,7
ondersteuning vanuit de gemeente, niet betaald door de gemeente	3,7
ondersteuning door externe deskundigen, betaald door de gemeente	5,0
ondersteuning door externe deskundigen, niet betaald door de gemeente	4,1
onbetaalde/vrijwillige deskundige ondersteuning	11,0
deskundige ondersteuning op andere wijze	4,6
geen deskundige ondersteuning	12,8
aantal respondenten: 218	100

Bewoners krijgen veelal niet de beschikking over financiën en kunnen daardoor geen deskundige ondersteuning inhuren. Zij worden voornamelijk gesteund door gemeentelijke ambtenaren en in mindere mate door vrijwilligers.

In tabel 9.14. staat weergegeven in hoeverre gemeenten, die op de één of andere manier ervaring hebben met zelfwerkzaamheid, regels hebben vastgesteld met betrekking tot bewonerszelfwerkzaamheid in de woonomgeving.

Tabel 9.14. Percentage gemeenten, die ervaring hebben met zelfwerkzaamheid, dat regels met betrekking tot zelfwerkzaamheid heeft vastgesteld

	%
regels in inspraakverordening	15,6
regels in bestemmingsplanvoorschriften	5,6
regels in bouwverordening	4,3
regels op andere wijze	6,1
geen regels vastgesteld	82,3
aantal respondenten: 231	100

Regels voor zelfwerkzaamheid, zoals regeling van verantwoordelijkheden, verzekering e.d. zijn in de gemeenten nog nauwelijks vastgesteld. De inspraakverordening bevat nog wel eens regels voor zelfwerkzaamheid. Op zich is het vreemd dat zo weinig gemeenten regels met betrekking tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving hebben vastgesteld. Aan zelfwerkzaamheid zijn risico's verbonden en zijn de aansprakelijkheden niet altijd duidelijk: wie is bijvoorbeeld aansprakelijk als er een ongeluk

gebeurt op een speelterrein dat door bewoners wordt beheerd en wat gebeurt er als een ongeluk veroorzaakt wordt door het foutief plaatsen van een attribuut door de bewoners e.d. Deze risico's en aansprakelijkheden dienen behoorlijk geregeld te zijn.

Op welke wijzen door gemeenten, met ervaring met zelfwerkzaamheid, voorlichting aan bewoners wordt gegeven over de mogelijkheden zelf de woonomgeving vorm te geven, in te richten en/of te onderhouden blijkt uit tabel 9.15.

Tabel 9.15. Wijzen waarop gemeenten, die ervaring hebben met zelfwerkzaamheid, bewoners voorlichting geven over zelfwerkzaamheid

	%
mondelijke voorlichting op afdeling voorlichting	16,0
voorlichting op aanvraag van bewoners door folders	6,1
voorlichting door huis aan huis folders	3,9
voorlichting door plaatselijke krant	9,5
voorlichting op andere wijze	17,7
geen voorlichting	69,7
aantal respondenten: 231	100

Ook uit deze tabel blijkt dat veel gemeenten zelfwerkzaamheid nu nog zien als een incidentele aangelegenheid waarin actieve bewoners zelf het voortouw nemen en waarbij voorlichting niet nodig is.

Samenvattend blijkt dat in gemeenten, waar wel eens zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voorkomt, de gemeente de bewoners veelal niet over deze mogelijkheid voorlicht; dat de gemeente voor zelfwerkzaamheid veelal ook geen dingen op papier regelt, en dat de bewoners veelal zijn aangewezen op deskundigheid vanuit de gemeente. Zelfwerkzaamheid wordt waarschijnlijk veelal gezien als een aangelegenheid waarvoor geen bepaalde voorzieningen nodig zijn.

In tabel 9.9. staat dat 38,6% van de gemeenten die zelfwerkzaamheid stimuleren dit doet door het geven van voorlichting. Uit tabel 9.15. blijkt dat slechts 30,3% van de gemeenten, met ervaring met zelfwerkzaamheid, voorlichting geeft aan bewoners over de mogelijkheid om de woonomgeving zelf vorm te geven. Werkgroep 2000 meldt dat 53% van alle gemeenten, met meer dan 20.000 inwoners, voorlichting geeft aan bewoners; niet vermeld staat wat voor voorlichting bedoelt wordt. Waarschijnlijk wordt het begrip voorlichting niet alleen met betrekking tot zelfwerkzaamheid beschouwd, maar ruimer geïnterpreteerd gezien het hoge percentage ten opzichte van ons onderzoek.

9.3. Zelfwerkzaamheid als bezuinigingsmaatregel voor de gemeenten in de afgelopen en komende drie jaren

In hoeverre zelfwerkzaamheid in de woonomgeving door de gemeenten als een bezuinigingsmaatregel is gehanteerd in de afgelopen 3 jaren blijkt uit de tabellen 9.16. en 9.17.

In deze tabellen staan de percentages van de respondenten die een be-

paalde bezuinigingsmaatregel in de afgelopen 3 jaren (1982 t/m 1984) hebben toegepast met betrekking tot het onderhoud en beheer van zowel groen/watervoorzieningen (tabel 9.16.) als ook van verhardingen (tabel 9.17.).

Tabel 9.16. Bezuinigingsmaatregelen, in de laatste 3 jaren toegepast, met betrekking tot onderhoud en beheer van groen/watervoorzieningen

maatregel	%
verlagen onderhoudsnivo	72,6
onderhoudsintensief maken van bestaand of nieuw aan te leggen gebied	62,3
verhuren/verkopen van grond aan bewoners	58,3
inkrimpen personeelsbestand	53,0
uitbesteden van onderhoud aan particulier bedrijf of sociale werkplaats	37,7
verbeteren organisatie onderhoud, maken beheersplan minder groen/water in nieuwe gebieden, eenvoudiger of goedkoper inrichten	4,0
bevorderen zelfwerkzaamheid van bewoners/clubs	2,5
	2,2
aantal respondenten met één of meer bezuinigingsmaatregelen: 321	100

Tabel 9.17. Bezuinigingsmaatregelen, in de laatste 3 jaren toegepast, met betrekking tot onderhoud en beheer van verhardingen

maatregel	%
verlagen onderhoudsnivo	82,8
inkrimpen personeelsbestand	42,9
uitbesteden van onderhoud aan particulier bedrijf, privatisering	31,0
onderhoudsintensief maken van bestaand of nieuw aan te leggen gebied	29,1
verhuren/verkopen van grond aan bewoners	6,4
verdichten en eenvoudiger/goedkoper inrichten van nieuwe gebieden	3,4
verbetering organisatie onderhoud, mechanisatie	3,0
bevorderen zelfwerkzaamheid van bewoners/clubs	1,5
aantal respondenten met één of meer bezuinigingsmaatregelen: 203	100

Deze tabellen geven aan dat het bevorderen van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving in de laatste drie jaren niet als serieuze bezuinigingsmaatregel is gehanteerd. De enige bezuinigingsmaatregel waarbij bewoners worden ingeschakeld is het verhuren of verkopen van openbare grond aan bewoners; dit valt echter niet onder onze definitie van zelfwerk-

zaamheid in de (semi-)openbare woonomgeving.

Vergelijken we de bezuinigingsmaatregelen bij groen/water met de onderzoeksresultaten van Werkgroep 2000 (zie tabel 5.19.), dan blijken deze in grote lijnen overeen te stemmen. Bij Werkgroep 2000 scoort zelfwerkzaamheid door bewoners, als bezuinigingsmaatregel bij gemeenten, iets hoger dan in ons onderzoek; het percentage gemeenten dat deze maatregel toepast blijft ook in het onderzoek van Werkgroep 2000 zeer bescheiden ten opzichte van andere bezuinigingsmaatregelen.

In tabel 9.18. staat het percentage gemeenten weergegeven waarin wel eens openbaar grondgebied in de woonomgeving aan bewoners wordt verpacht, verhuurd, verkocht of in bruikleen wordt gegeven of genomen.

Tabel 9.18. Percentage gemeenten dat wel eens openbaar grondgebied verkoopt, verhuurt of in bruikleen geeft

	%
gemeente verkoopt wel eens openbaar grondgebied in de woonomgeving	60,3
gemeente verhuurt wel eens openbaar grondgebied in de woonomgeving	58,9
gemeente geeft wel eens openbaar grondgebied in bruikleen	44,3
bewoners nemen wel eens openbaar grondgebied in gebruik zonder toestemming gemeente	42,5
gemeente verpacht wel eens openbaar grondgebied in de woonomgeving	8,2
gemeente verkoopt, verhuurt e.d. nooit openbaar grondgebied in de woonomgeving	12,8
aantal respondenten: 501	100

Bovenstaande tabel bewaarheidt de verwachting die de respondenten in de enquête van Werkgroep 2000 aangaven (zie tabel 5.19.). In 1983 werd, volgens het onderzoek van Werkgroep 2000, in 37% van de gemeenten openbare grond aan bewoners verkocht en in 34% ervan grond verhuurd; de verwachting van de gemeenten toen was, dat in de toekomst 58% van de gemeenten openbare grond zou gaan verkopen en 43% ervan grond zou gaan verhuren. Deze verwachte toename heeft zich, gezien de resultaten van ons onderzoek, nog sterker doorgezet dan indertijd werd verwacht; vooral het aantal gemeenten dat groen verhuurt is meer toegenomen.

Wat de respondenten als bezuinigingsmaatregelen verwachten in de komende drie jaren (1986 t/m 1988), staat aangegeven in de tabellen 9.19. en 9.20.

Tabel 9.19. Verwachte bezuinigingsmaatregelen, in de komende 3 jaren, met betrekking tot onderhoud en beheer van groen/watervoorzieningen

maatregel	%
verder verlagen onderhoudsnivo	59,6
onderhoudsextensief maken van bestaand of nieuw aan te leggen gebied	51,3
verhuren/verkopen van grond aan bewoners	30,7
inkrimpen personeelsbestand	25,9
uitbesteden van onderhoud aan partikulier bedrijf of sociale werkplaats	25,9
verbeteren organisatie onderhoud, maken beheersplan, mechanisatie	11,8
bevorderen zelfwerkzaamheid van bewoners/clubs	8,3
minder groen/water in nieuwe gebieden, eenvoudiger of goedkoper inrichten	5,3
aantal respondenten met één of meer bezuinigingsmaatregelen: 228	100

Tabel 9.20. Verwachte bezuinigingsmaatregelen, in de komende 3 jaren, met betrekking tot onderhoud en beheer van verhardingen

maatregel	%
verder verlagen onderhoudsnivo	74,1
onderhoudsextensief maken van bestaand of nieuw aan te leggen gebied	27,8
inkrimpen personeelsbestand	24,1
uitbesteden van onderhoud aan partikulier bedrijf, privatisering	21,5
verbeteren organisatie onderhoud, mechanisatie	12,0
verhuren/verkopen van grond aan bewoners	8,2
verdichten en eenvoudiger/goedkoper inrichten van nieuwe gebieden	7,0
bevorderen zelfwerkzaamheid van bewoners/clubs	1,9
aantal respondenten met één of meer bezuinigingsmaatregelen: 158	100

Uit deze tabellen blijkt dat ook in de nabije toekomst zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving door de gemeenten niet gezien wordt als een potentiële bezuinigingsmaatregel. Het bevorderen van zelfwerkzaamheid wordt, als maatregel, wel meer genoemd, maar het aandeel blijft zeer gering ten opzichte van het aantal andere maatregelen. Het verhuren of verkopen van openbare grond aan bewoners wordt in de nabije toekomst veel minder verwacht dan in de laatste drie jaren is gebeurd. Opvallend is, dat ondanks het feit dat de aanleiding tot zelfwerkzaamheid toeneemt vanwege een lager onderhoudsnivo van de woonomgeving en doordat minder voorzieningen in de woonomgeving worden aangebracht, de

verwachting van de gemeenten over de toename van zelfwerkzaamheid bij het onderhoud en beheer van de woonomgeving daarbij achter blijft. In het onderzoek van Werkgroep 2000 werd door de respondenten een forse toename gezien van het aandeel dat zelfwerkzaamheid zou kunnen leveren in de gemeentelijke bezuinigingsoperaties (zie tabel 5.19.). In ons onderzoek blijft zelfwerkzaamheid, ook in de nabije toekomst, een zeer gering aandeel leveren in de bezuiniging bij het beheer en onderhoud van het openbaar groen. De verwachte spektakulaire groei van zelfwerkzaamheid in het onderzoek van Werkgroep 2000 en de nog recente groei van de verkoop en verhuur van openbare grond aan bewoners lijken in de nabije toekomst niet door te zetten. Overigens is het aantal respondenten, dat één of meer bezuinigingsmaatregelen voor de komende 3 jaren aangeeft, beperkt. Een groot aantal gemeenten meldt dat zij de bezuinigingsmaatregelen nog niet weten; ook wijzen een aantal gemeenten erop dat verdere bezuiniging niet meer mogelijk is.

Voor het bepalen van de zelfwerkzaamheid-activiteiten die voor de gemeenten het meest voordelig zijn, is aan de respondenten gevraagd 6 zelfwerkzaamheid-activiteiten in volgorde te nummeren van 1 tot 6; 1 is voor de gemeente financieel het meest aantrekkelijk en 6 het minst. In tabel 9.21. staan de gemiddelde waarden aangegeven van de verschillende zelfwerkzaamheid-activiteiten; hoe lager de waarde des te meer is een activiteit financieel voordelig voor de gemeente. In de tabel staat per activiteit aangegeven hoeveel respondenten de desbetreffende zelfwerkzaamheid-activiteit genummerd hebben.

Tabel 9.21. Gemiddelde waarde van financieel voordeel voor de gemeente van een bepaalde zelfwerkzaamheid-activiteit

	gemiddelde waarde	aantal respondenten
beheer/onderhoud van groen/water	2,61	303
beheer/onderhoud van speelplekken	2,85	323
aanleg/uitvoering van speelplekken	3,09	289
aanleg/uitvoering van groen/water	3,47	237
aanleg/uitvoering van verhardingen	3,55	221
beheer/onderhoud van verhardingen	3,81	230

totaal aantal respondenten: 345

Beheer en onderhoud van groen/water is voor gemeenten de financieel meest gunstige zelfwerkzaamheid-activiteit. Hierna komt beheer/onderhoud van speelvoorzieningen. Het aantal respondenten dat beheer van groen/water genummerd heeft, is echter geringer dan dat bij speelvoorzieningen. Het niet nummeren van een activiteit betekent waarschijnlijk het niet van toepassing zijn van deze activiteit. Verdiskonteren we het verschil tussen het aantal respondenten, dan is zowel het beheer/onderhoud van groen- als van speelvoorzieningen voor de gemeenten ongeveer even voordelig. Beheers- en onderhoudsactiviteiten door bewoners zijn voor de gemeenten financieel gunstiger dan aanleg/uitvoeringsactiviteiten; dit ondanks dat de aanlegkosten van voorzieningen, en daardoor de

besparingen bij zelfwerkzaamheid, vaak vele malen hoger zijn dan de beheers-/onderhoudskosten van deze voorzieningen per jaar. De verklaring van deze volgorde moet waarschijnlijk gezocht worden in het verschil tussen besparingen en directe kosten: ondanks dat de besparingen bij aanleg door zelfwerkzaamheid groot kunnen zijn (ten opzichte van de kosten als de voorzieningen door een aannemer moeten worden gerealiseerd) kunnen de directe kosten voor de gemeente hoog zijn in verband met levering van materialen, begeleiding e.d. De directe kosten van beheers- en onderhoudsactiviteiten, bij zelfwerkzaamheid, zijn veelal gering; de besparingen zijn op korte termijn ook klein. Op langere termijn kunnen deze besparingen overigens groter worden.

Tenslotte blijkt uit tabel 9.21. dat zelfwerkzaamheid met betrekking tot verhardingen voor de gemeenten financieel het ongunstigst is.

De verschillen tussen de gemiddelde waarden van de diverse activiteiten zijn niet erg groot. Blijkbaar is er niet echt overeenstemming tussen de gemeenten over de vraag welke zelfwerkzaamheid-activiteiten financieel het meest gunstig zijn.

9.4. Voorkeur van de gemeenten voor bepaalde zelfwerkzaamheid-activiteiten

De voorkeur van de respondenten voor bepaalde zelfwerkzaamheid-activiteiten is op dezelfde wijze verkregen als bij het voorgaande: nummeren van 1 (is meeste voorkeur) tot 6 (is minste voorkeur). Hoe lager de gemiddelde waarde; des te groter de voorkeur van de gemeenten voor een bepaalde activiteit. De gemiddelde voorkeur van de respondenten staat aangegeven in tabel 9.22.

Tabel 9.22. Gemiddelde voorkeur van de respondenten voor een bepaalde zelfwerkzaamheid-activiteit

	gemiddelde aantal res-	
	voorkeur	pondenten
beheer/onderhoud speelplekken	1,59	388
beheer/onderhoud groen/water	2,31	354
aanleg/uitvoering speelplekken	2,56	336
aanleg/uitvoering groen/water	3,93	271
beheer/onderhoud verharding	4,32	261
aanleg/uitvoering verharding	5,53	248
totaal aantal respondenten: 415		

De verschillen tussen de voorkeuren voor bepaalde zelfwerkzaamheid-activiteiten zijn meer uitgesproken dan bij de financiële voordelen (zie tabel 9.21.). Blijkbaar is hierover meer overeenstemming tussen de gemeenten.

De gemeenten geven vooral de voorkeur aan zelfwerkzaamheid bij speelvoorzieningen. Zelfwerkzaamheid bij openbaar groen en water wordt, met name bij de aanleg daarvan, minder vaak gewenst. Dit ondanks het feit dat beheer van groen- en watervoorzieningen, samen met het beheer van speelvoorzieningen, voor de gemeenten financieel het meest gunstig is. Beheers- en onderhoudsactiviteiten van bewoners worden door de gemeenten meer geprefereerd dan activiteiten van bewoners bij de aanleg en uitvoering van voorzieningen. Zelfwerkzaamheid met betrekking tot verhardingen geniet bij de gemeenten weinig populariteit.

Vergelijken we de bovenstaande resultaten met die van Werkgroep 2000 (zie tabel 5.18.), dan blijken de onderzoeken verschillende antwoorden te geven:

In het onderzoek van Werkgroep 2000 richt de voorkeur van de gemeenten, met betrekking tot zelfwerkzaamheid, zich vooral op blok-/snippergroen en stroken groen langs de woning (in ons onderzoek gedefinieerd als semi-openbaar groen). Zelfwerkzaamheid met betrekking tot speelterreinen heeft, met uitzondering van 15 gemeenten, volgens het onderzoek van Werkgroep 2000 een geringe voorkeur. In ons onderzoek blijkt een algemene voorkeur van de gemeenten te zijn voor zelfwerkzaamheid bij speelvoorzieningen, waarbij gemeenten meer voorkeur hebben voor zelfwerkzaamheid bij het beheer en onderhoud dan bij de aanleg/uitvoering daarvan.

De oorzaak van deze verschillen, die beide onderzoeken laten zien, moet vooral gezocht worden in de definiëring van het begrip 'openbaar groen' door Werkgroep 2000. Niet duidelijk is of speelvoorzieningen wel of niet tot het openbaar groen moeten worden gerekend.

9.5. Barrières op gemeentelijk, provinciaal en rijksnivo die zelfwerkzaamheid (nog) belemmeren

We hebben tot nu toe gezien dat zelfwerkzaamheid in de woonomgeving door veel gemeenten niet zeer enthousiast maar toch wel positief wordt benaderd. De gemeenten hebben hierbij vooral een voorkeur voor zelfwerkzaamheid bij speel- en in mindere mate bij groen- en watervoorzieningen.

De barrières die zelfwerkzaamheid op gemeentelijk nivo nog in de weg staan zijn aangegeven in tabel 9.23. In kolom 1 staan de percentages van alle respondenten die de desbetreffende barrières hebben genoemd; in kolom 2 staan de percentages van alleen de gemeenten die ervaring hebben met zelfwerkzaamheid.

Tabel 9.23. Barrières op gemeentelijk nivo, die zelfwerkzaamheid in de woonomgeving belemmeren

barrières	% van alle respondenten	% respondenten met ervaring
mentaliteit in het algemeen	39,5	29,6
houding bewoners, men vindt het een gemeentetaak	27,7	29,6
te weinig financiën, kosten begeleiding	26,3	27,9
bepaalde mankracht, tijdgebrek gemeente	13,6	11,1
geringe deskundigheid bewoners	9,3	14,6
houding/mentaliteit gemeente, ambtelijke tegenwerking	8,2	5,3
bewoners vinden woonomgeving goed, bezit van tuinen	7,7	4,9
dovend enthousiasme na start zelfwerkzaamheid	4,5	6,2
onvoldoende voorlichting vanuit gemeente, geen actief beleid	3,9	2,7
geringe organisatie van bewoners, geen overeenstemming	2,0	1,8
planologische, organisatorische en juridische belemmeringen	2,0	1,8
zelfwerkzaamheid is niet doelmatig, proces duurt te lang	1,4	2,2
gemeente nog onvoldoende ingespeeld op zelfwerkzaamheid	1,1	1,8
vernielingen temperen enthousiasme	0,9	0,9
geen ervaring met zelfwerkzaamheid	0,9	-
overige belemmeringen	2,7	4,0
geen barrières, barrières niet bekend	14,3	14,6
aantal respondenten	441 = 100	226 = 100

De belangrijkste belemmering voor zelfwerkzaamheid vloeit voort uit het gedachtenpatroon: de gemeente verricht alle werkzaamheden in het openbaar gebied, onder andere vanwege de verzekerde hoge kwaliteit; bewoners bemoeien zich alleen met privé-gebieden. De belemmeringen 1, 2, 5 en 6 hebben met dit gedachtenpatroon te maken en komen zowel bij bewoners voor (men vindt het een gemeentetaak) als bij gemeenteambtenaren (zij vermoeden een geringe deskundigheid bij bewoners).

Een andere belangrijke belemmering voor de gemeente zijn de kosten verbonden aan zelfwerkzaamheid (belemmeringen 3 en 4); dit lijkt paradoxaal aan wat eerder gezegd is bij de bezuinigingen maar hoeft dit niet te zijn: het is voor een gemeente, in eerste instantie (op de korte termijn), goedkoper als niets aan de woonomgeving wordt gedaan. Zelfwerkzaamheid kan weliswaar bezuinigend werken ten opzichte van de kosten van de uitvoering van een project door de gemeente of een aannemer, maar het kost de gemeente toch veelal materiaalkosten en arbeidsuren vanwege begeleiding, toezicht, voorbereiding e.d. Als men zelfwerkzaamheid in de woonomgeving wil stimuleren, zal behalve aan de financiële aspecten vooral aan de mentaliteit van bewoners en gemeenteambtenaren iets moeten worden gedaan. Als bewoners ervan doordrongen raken dat door zelfwerkzaamheid in de woonomgeving meer of betere voorzieningen

kunnen worden aangebracht dan wanneer de gemeente het doet met een beperkt budget, zijn de belangen voor de bewoners duidelijk en zullen ze eerder bereid zijn zelfwerkzaam te zijn. Anderzijds zal vanuit de gemeente de mentaliteit moeten worden aangepast aan de bewoners: veel werkzaamheden kunnen door bewoners zonder kwaliteitsverlies ten opzichte van vakmanschap worden verricht.

Vergelijken we de percentages van gemeenten die ervaring hebben met zelfwerkzaamheid (kolom 2) met die van kolom 1 (alle respondenten), dan zijn er geen duidelijke verschillen waar te nemen; de barrières 1 t/m 5 blijven de grootste belemmeringen voor zelfwerkzaamheid. Het percentage gemeenten dat meldt geen barrières te hebben is in beide kolommen gelijk.

Door de respondenten zijn de volgende barrières voor zelfwerkzaamheid aangegeven op provinciaal en rijksniveau. Vermeld staat het percentage van alle respondenten dat de desbetreffende belemmering heeft genoemd, zie tabel 9.24.

Tabel 9.24. Percentage respondenten dat de desbetreffende barrières noemt op provinciaal en rijksniveau, die zelfwerkzaamheid in de woonomgeving (nog) belemmeren

barrières	provinc. nivo	rijks- nivo
financiën, beperkt onderhoudsbudget, geen subsidie	6,2	6,7
weinig stimulerend, weinig voorlichting van praktische aard	2,2	1,8
te veel voorwaarden bij subsidieverlening, bij vergunning	1,8	2,1
planologische barrières, strijdigheid met bestemmingsplan	1,5	0,6
weinig belangstelling, te weinig acties zoals 'Natuur je buur'	0,9	1,2
bureaucratische benadering van initiatieven	0,9	0,6
geen barrières, barrières niet bekend	88,0	88,0
aantal respondenten	325	326

Wat direkt uit deze tabel opvalt, is het geringe aantal genoemde barrières op provinciaal en rijksniveau. De barrières die worden genoemd hebben vooral een financieel aspect (barrières 1, 3 en 5). Dit kan in verband worden gebracht met de barrière op gemeentelijk niveau: te weinig financiën voor zelfwerkzaamheid.

Uit de beschrijving van de acties 'Natuur je buur' en 'Een kern waar pit in zit' blijkt ook duidelijk dat deze acties met hun toch geringe subsidiemogelijkheden een behoorlijke stimulans betekenden voor bewoners om zelfwerkzaam te zijn in de woonomgeving. De symbolische waarde was misschien groter dan de waarde van het geldbedrag.

Het doel van de actie 'Natuur je buur', waarbij de lokale overheden het initiatief overnemen, zal in grotere gemeenten makkelijker gerealiseerd kunnen worden dan in kleinere gemeenten vanwege de hogere deskundigheid

bij grotere gemeenten om dit soort akties op te zetten. Vooral voor de wat kleinere gemeenten zullen landelijke akties van groot belang blijven voor het stimuleren van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving.

In de terug ontvangen enquêtes is enkele keren melding gemaakt van de gevolgen die het niet verlenen van subsidie, in het kader van de aktie 'Natuur je buur', kan hebben. Bewoners die aanvankelijk enthousiast een plan voor zelfwerkzaamheid hadden opgesteld raakten, na het vernemen dat het plan niet gehonoreerd zou worden, gedesillusionieerd, waardoor het plan niet doorging. Vooral de aktie 'Natuur je buur' heeft geleerd hoe het niet moet: door lange procedures ontstonden lange wachttijden voor bewoners en doordat voor niet-gehonoreerde plannen niets werd gedaan, raakten vele bewoners gedemotiveerd.

9.6. Samenvatting

Weinig gemeenten zijn zeer enthousiast over zelfwerkzaamheid in de woonomgeving; in grote gemeenten wordt zelfwerkzaamheid meer gestimuleerd dan in kleine. Stimulering vindt voornamelijk plaats uit bezuinigingsmotieven, hoewel zelfwerkzaamheid in de woonomgeving een zeer bescheiden plaats inneemt bij de bezuinigingsmaatregelen van de laatste drie jaren. Ook in de komende jaren blijft zelfwerkzaamheid een zeer bescheiden plaats innemen als bezuinigingsmaatregel. Alleen het verhuren en verkopen van openbare grond aan bewoners had, in de laatste drie jaren, een redelijk aandeel in de bezuinigingsmaatregelen. Dit aandeel zal in de komende drie jaren sterk afnemen. Stimulering van zelfwerkzaamheid vindt vanuit de gemeenten vooral plaats door samenwerking met bewoners en door het beschikbaar stellen van bouwmaterialen. Aktieve voorlichting door folders e.d. aan bewoners over het kunnen verrichten van zelfwerkzaamheid vindt in weinig gemeenten plaats. Zelfwerkzame bewoners krijgen veelal deskundige steun vanuit de gemeente, soms door vrijwillige deskundigen. Zelfwerkzame bewonersgroepen krijgen bijna nooit de beschikking over financiën en hebben bijna nooit ondersteuning door externe deskundigen die niet in dienst zijn van de gemeente.

Gemeenten die zelfwerkzaamheid noch stimuleren noch afremmen doen dit vanwege het ontbreken van belangstelling hiervoor van de kant van de bewoners.

De mentaliteit van gemeenteambtenaren maar vooral die van bewoners wordt gezien als de grootste barrière voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Men vindt dat het beheer van de woonomgeving een gemeentetaak is. Een andere belangrijke belemmering is het ontbreken van financiële middelen voor de gemeente om zelfwerkzaamheid te betalen. Dit lijkt paradoxaal ten opzichte van wat eerder gezegd is over bezuinigingen maar het financieren van materialen voor zelfwerkzaamheid-projecten en het creëren van extra-voorzieningen en de nodige begeleiding kost de gemeente meer geld dan het geplande 'niets doen'. Van bezuinigingen kan dan worden gesproken in de zin van 'veel meer kwaliteit voor iets meer geld'.

slechts weinig gemeenten hebben regels vastgesteld met betrekking tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Zelfwerkzaamheid wordt blijkbaar als een incidentele aangelegenheid gezien.

Zelfwerkzaamheid-projecten zijn veelal niet strijdig met het gemeentebeleid. Blijkbaar is de houding van de gemeente en het wel of niet beschikbaar willen stellen van materialen of financiën van groot belang voor het al dan niet doorgaan van een projekt.

10. ENKELE KENMERKEN VAN ZELFWERKZAAMHEID-PROJECTEN

10.1. Inleiding

In dit hoofdstuk worden van 393 beschreven zelfwerkzaamheid-projecten enkele kenmerken bekeken. Achtereenvolgens worden behandeld: door de bewoners verrichte activiteiten in de projecten, aanleiding van de projecten, buurtkenmerken, financiële afhandeling projecten, kwaliteit van het resultaat in de projecten.

De 393 projecten zijn in 210 gemeenten uitgevoerd. Aan de respondenten is gevraagd enkele zelfwerkzaamheid-projecten te beschrijven die een redelijk representatief beeld geven; indien mogelijk projecten die van elkaar verschillen (bijvoorbeeld één met betrekking tot groen/water, één met betrekking tot verharding e.d.). De 393 projecten zijn te beschouwen als een selekte steekproef; de projecten zijn namelijk geselecteerd op basis van representativiteit.

10.2. Activiteiten verricht in de zelfwerkzaamheid-projecten

In hoofdstuk 8. is al aangegeven welke en hoeveel activiteiten in de beschreven zelfwerkzaamheid-projecten zijn verricht (zie tabel 8.18. en 8.19.). De projecten bleken gemiddeld meer dan twee activiteiten te omvatten. Door de respondenten zijn vooral projecten beschreven waarin bewoners zelfwerkzaamheid hebben verricht bij speelvoorzieningen. De representatieve projecten waren met betrekking tot speelvoorzieningen vooral gericht op de aanleg ervan, die met betrekking tot (semi-)openbaar groen vooral op het beheer en met betrekking tot verhardingen vooral op het nemen van initiatief en het maken van ontwerpen door bewoners.

10.3. Aanleiding van de zelfwerkzaamheid-projecten

In tabel 10.1. staat aangegeven wat de aanleidingen waren van de beschreven projecten.

Tabel 10.1. Aanleidingen van de beschreven projecten

	%
1. bewoners wilden voorzieningen, waar gemeente geen geld voor had, zelfwerkzaamheid was een voorwaarde	23,8
2. bewoners waren ontevreden met de staat van onderhoud, slechte toestand	19,1
3. stimulering betrokkenheid van bewoners vanuit de gemeente, participatieprogramma, voorlichting/inspraak	8,8
4. wedstrijd, actieve buurt/wijkvereniging, actieve werkgroep, vrijwilligersproject	8,8
5. bezitvorming bewoners, semi-openbare grond bij eigen huis	8,5
6. betrokkenheid bewoners, meer interesse in de woonomgeving, geen chemisch onderhoud	6,2
7. bezuiniging gemeente	6,2
8. initiatief vanuit gemeente	5,5
9. meer kwaliteit voor hetzelfde geld, met bespaarde geld worden andere voorzieningen getroffen	5,0
10. verfraaiing van de woonomgeving	2,3
11. andere werkzaamheden, zoals herstrating, beschikbaarheid van terrein na afbraak	2,0
12. opheffing bestaande/oude voorzieningen	1,8
13. overige, zoals: snellere aanpak stimulering gemeente om iets te doen wens bewoners om eigen ideeën te realiseren	2,0
aantal projecten: 341	100
aantal respondenten: 192	

Uit tabel 10.1. blijkt dat de aanleiding tot zelfwerkzaamheid vooral voorkomt uit wensen van bewoners ten aanzien van hun woonomgeving (redenen 1 en 2). Zelfwerkzaamheid, actief gestimuleerd vanuit de gemeente vanwege meer betrokkenheid van bewoners (reden 3), vanwege bezuiniging gemeente (reden 7) of vanwege andere redenen (redenen 8) komt in veel mindere mate voor. De genoemde aanleidingen tot zelfwerkzaamheid geven niet alle de redenen aan waarom zelfwerkzaamheid wordt verricht. Wel blijkt dat onvrede van bewoners over (bepaalde aspecten van) hun woonomgeving overheerst als aanleiding voor het project en dat het ontbreken van financiën bij de gemeenten om de nodige voorzieningen te treffen veelal de reden is waarom zelfwerkzaamheid wordt verricht.

10.4. Buurtkenmerken

In tabel 10.2. staan een aantal fysieke en sociale buurtkenmerken van de beschreven projecten. Aangegeven is het percentage buurten met het betreffende kenmerk.

Tabel 10.2. Fysieke en sociale buurtkenmerken van de beschreven zelfwerkzaamheid-projecten

eigendomssituatie:	%
overwegend koopwoningen	46,5
overwegend huurwoningen	40,3
huur- en koopwoningen	13,2
aantal projecten: 325	100
woningtype:	%
overwegend hoogbouw (met lift)	2,6
overwegend etagewoningen (zonder lift)	4,6
overwegend ééngezins-/rijtjeswoningen	73,3
overwegend vrijstaande woningen	13,9
ééngezins- en vrijstaande woningen	3,3
etagewoningen en ééngezinswoningen	2,0
hoogbouw en ééngezinswoningen	0,3
aantal projecten: 303	100
bouwjaar woningen	%
overwegend nieuwbouw (na ca. 1975)	29,5
overwegend naoorlogse bouw (1945-1975)	42,9
overwegend vooroorlogse bouw	14,9
nieuwbouw en naoorlogse bouw	10,1
voor- en naoorlogse bouw	2,4
vooroorlogse, naoorlogse en nieuwbouw	0,3
aantal projecten: 336	100
ligging buurt	%
binnenstad (dorp)	45,6
randgebied/uitbreidingsplan	53,5
binnenstad en randgebied	0,9
aantal projecten: 327	100
welstand buurt	%
hoge welstand	29,5
midden welstand	23,8
lage welstand	46,7
aantal projecten: 244	100
bedrijvigheid buurt	%
alleen woningen	47,2
woningen met veel groenvoorzieningen	29,4
woningen en scholen	8,2
woningen en bedrijven/winkels	7,6
aantal projecten: 343	100
onderhoudsnivo woningen	%
onderhoudsnivo overwegend goed	92,7
onderhoudsnivo overwegend slecht	6,1
onderhoudsnivo goed en slecht	1,2
aantal projecten: 328	100

dichtheid buurt	%
lage dichtheid	57,0
hoge dichtheid	37,3
hoge en lage dichtheid	5,7
aantal projekten: 335	100

gezinsfase	%
overwegend gezinnen met jonge kinderen	74,4
overwegend gezinnen zonder jonge kinderen	15,8
gezinnen met en zonder jonge kinderen	5,1
overwegend alleenstaanden	0,9
gezinnen met jonge kinderen en alleenstaanden	0,9
gezinnen en alleenstaanden	3,0
aantal projekten: 336	100

leeftijd bewoners	%
overwegend jonge bewoners	71,4
jonge en oude bewoners	16,7
overwegend oude bewoners	11,9
aantal projekten: 335	100

Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving komt vooral voor in buurten met overwegend ééngesinshuizen, gebouwd na de oorlog. Het zijn veelal buurten zonder bedrijvigheid (geen winkels, scholen of bedrijven). De woningen zijn bijna altijd goed onderhouden. Andere algemene kenmerken met betrekking tot de fysieke woonomgeving zijn niet duidelijk waar te nemen. Zo vindt zelfwerkzaamheid in de woonomgeving zowel in buurten met overwegend koop- als huurhuizen plaats. Ook kan de buurt zowel in het randgebied als bij het centrum liggen en kan de dichtheid zowel laag als hoog zijn.

Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving blijkt voornamelijk verricht door jonge gezinnen met jonge kinderen. Deze konklusie stemt overeen met het feit dat zelfwerkzaamheid veelal gericht is op speelvoorzieningen; vooral gezinnen met jonge kinderen hebben aan deze voorzieningen behoefte.

10.5. Financiële afwikkeling van de projekten

In tabel 10.3. staat weergegeven hoe in de beschreven projekten de financiën zijn geregeld (NB. indien meer financiers aanwezig waren, is de belangrijkste aangegeven).

**Tabel 10.3. Financiële regeling bij de beschreven zelfwerkzaamheid-
projekten**

	%
gemeente betaalde alles	19,0
gemeente betaalde alleen materiaal	25,6
gemeente betaalde groot deel, bewoners de rest	6,3
gemeente en bewoners betaalden gelijk deel	8,5
bewoners betaalden groot deel	2,0
bewoners betaalden alles	8,5
subsidie, fonds	4,5
geen kosten mee gemoeid	25,6
<hr/>	
aantal projekten: 352	100

Meestal stelt de gemeente materialen beschikbaar en betalen bewoners alleen kleine dingen zoals gereedschap, verf e.d.

In enkele gevallen dragen bewoners meer kosten dan alleen de kleine dingen. Het aantal projekten dat voor een groot deel gefinancierd is door subsidie uit bijvoorbeeld de akties 'Natuur je buur' en 'Een kern waar pit in zit' of door subsidie uit fondsen zoals Nationaal Jeugd-fonds (Jantje beton) is zeer gering. Met veel projekten zijn geen of nauwelijks kosten gemoeid, zoals onderhoud groenvoorzieningen e.d.

10.6. Kwaliteit van de gerealiseerde projekten

De mening van de gemeentelijke respondenten over de kwaliteit van de eindresultaten van de projekten staat in tabel 10.4.

**Tabel 10.4. Mening van de respondenten over de kwaliteit van het eind-
resultaat van de beschreven projekten**

	%
goed en redelijk	77,7
matig	16,7
slecht	3,1
nog niet bekend	2,3
<hr/>	
aantal projekten: 354	100

Het aantal projekten dat slecht is uitgevoerd is zeer gering. Over het algemeen is de kwaliteit van het gerealiseerde in de zelfwerkzaamheid-projekten goed. De geringe kwaliteitsverwachting van gemeenteambtenaren ten aanzien van zelfwerkzaamheid (zie tabel 9.23.) lijkt niet gegrond.

Net als bij zelfwerkzaamheid van bewoners in hun woningen, waar zij in staat zijn kwalitatief hoogwaardige voorzieningen aan te brengen, blijken zij ook buiten het privé-gebied, in staat te zijn om werkzaamheden te verrichten met een kwalitatief goed eindprodukt.

Verondersteld kan worden dat de tevredenheid van veel gemeenten over de kwaliteit van de zelfwerkzaamheid-projekten de reden is waarom gemeen-

ten, die veel ervaring hebben met zelfwerkzaamheid, deze ook meer stimuleren dan gemeenten met weinig of geen ervaring, zie hiervoor tabel 9.4.

10.7. Samenvatting

zelfwerkzaamheid-projecten zijn veelal gericht op het initiëren, ontwerpen, aanleggen en onderhouden van speelvoorzieningen. zelfwerkzaamheid in het (semi-)openbaar groen komt in mindere mate voor.

Zelfwerkzaamheid wordt vooral verricht in buurten met overwegend één-gezinshuizen, gebouwd na de oorlog. Vooral in buurten, gebouwd tussen 1945 en 1975, wordt zelfwerkzaamheid verricht; in deze periode zijn ook de meeste huizen gebouwd. De bedrijvigheid in buurten met zelfwerkzaamheid is gering: weinig bedrijven, winkels en scholen. Het onderhoudsnivo van de woningen is overwegend goed.

Zelfwerkzaamheid wordt voornamelijk verricht door jonge bewoners met kleine kinderen; vooral deze groep bewoners is geïnteresseerd in voldoende hoeveelheid speelvoorzieningen in de buurt die goed worden onderhouden.

Het profiel van het doorsnee zelfwerkzaamheid-project is dus: het project is gericht op speelvoorzieningen, in een buurt met overwegend goed onderhouden ééngezinshuizen, gebouwd tussen 1945 en 1975, met weinig bedrijvigheid, veel groenvoorzieningen en met veel jonge gezinnen met kleine kinderen.

Bij de uitvoering van de projecten betaalt de gemeente veelal alle kosten of alleen de materialen. Bewoners betalen zelden meer dan alleen kleine dingen.

De uitvoeringskwaliteit van de zelfwerkzaamheid-projecten is, volgens de respondenten, over het algemeen goed.

de aanleiding tot activiteiten van bewoners is veelal onvrede van de bewoners met hun woonomgeving; de foto geeft de situatie weer van de groenvoorzieningen met geringe gebruiksmogelijkheden, in een buurt van Alblasterdam, voordat deze door de bewoners zijn aangepast.

11. SAMENVATTING DEELONDERZOEK 1

11.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het eerste deel van het empirisch onderzoek kort samengevat. De konklusies en aanbevelingen van dit deelonderzoek staan, samen met die van deelonderzoek 2, beschreven in deel IV van dit rapport: resultaten onderzoek (hoofdstuk 22 t/m 24). In dat deel zijn ook de antwoorden geformuleerd op de onderzoeksvragen en wordt het onderzoek geëvalueerd.

11.2. Onderzoeksopzet deelonderzoek 1

Deelonderzoek 1 heeft tot doel de bijdrage te bepalen van zelfwerkzaamheid van bewoners in het beheer van de bebouwde omgeving; hiertoe zijn in het onderzoek de volgende onderzoeksvragen aan de orde gekomen:

- Wat is en was de omvang van zelfwerkzaamheid nu en in het recente verleden, en wat zijn de verwachte ontwikkelingen ervan in de toekomst?
- Welke problemen worden door zelfwerkzaamheid in de woonomgeving opgelost?
- Wat is de houding van de gemeenten ten opzichte van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving?
- Wat zijn de kenmerken van de buurten, waar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving wordt verricht?

Voor de beantwoording van deze onderzoeksvragen is, begin 1985, een schriftelijke enquête gehouden onder alle gemeenten in Nederland. 69% van de gemeenten hebben hierop respons gegeven. De onderzoekspopulatie is gecontroleerd op representativiteit voor alle gemeenten in Nederland; hieruit blijkt dat alleen grote gemeenten met meer dan 100.000 inwoners ondervertegenwoordigd zijn in de populatie (respons: 47%) zodat uitspraken hierover met enige voorzichtigheid moeten worden gehanteerd.

Hiernaast zijn de resultaten van deelonderzoek 1 vergeleken met die van de, in hoofdstuk 5. beschreven, bestaande onderzoeken naar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, te weten:

vereniging KNHM: onderzoek naar deelnemers eerste competitie van 'Een kern waar pit in zit',

Werkgroep 2000: enquête onder gemeenten met meer dan 20.000 inwoners met betrekking tot zelfwerkzaamheid in het openbaar groen.

11.3. Korte weergave van de resultaten van deelonderzoek 1

Omvang zelfwerkzaamheid

In 51,6% van de gemeenten komt op de één of andere manier zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voor; dit percentage is kleiner bij gemeenten met minder en groter bij gemeenten met meer inwoners.

In kleinere gemeenten komen minder zelfwerkzaamheid-projecten voor dan in grote gemeenten; omgerekend per inwoner vinden in kleine gemeenten veel meer projecten (per inwoner) plaats dan in grote gemeenten.

In de provincies Drenthe, Overijssel en Gelderland hebben relatief veel gemeenten ervaring met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving; in de provincies Zuid-Holland, Zeeland en Limburg hebben relatief weinig gemeenten ervaring daarmee.

In 1982 zijn in Nederland ongeveer 630 projecten in zelfwerkzaamheid uitgevoerd, in 1983 ongeveer 770 en in 1984 ongeveer 960. Per jaar is dit een toename van ongeveer 25%.

Voor de komende drie jaren (1986 t/m 1988) mag een iets geringere groei van het aantal zelfwerkzaamheid-projecten worden verwacht. Globaal zal het aantal projecten in drie jaren tijd met 25% toenemen. Deze vooruitberekening dient onder enig voorbehoud te worden gehanteerd.

Gemeenten met meer ervaring met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving verwachten in de komende drie jaren een grotere toename van zelfwerkzaamheid dan gemeenten met weinig ervaring daarmee.

Zelfwerkzaamheid-projecten omvatten gemiddeld meer dan twee activiteiten; het alleen nemen van initiatieven door bewoners of het maken van een ontwerp wordt in het algemeen, door de respondenten, niet als een project beschouwd.

Problemen die met zelfwerkzaamheid worden aangepakt

Zelfwerkzaamheid is vooral gericht op speelvoorzieningen en in mindere mate op (semi-)openbaar groen. Bij andere onderdelen van de woonomgeving, zoals verharding, straatmeubilair, snelheidsremmende maatregelen komt weinig zelfwerkzaamheid voor.

Bij zelfwerkzaamheid met betrekking tot speelvoorzieningen ligt het aksent vooral op de aanleg daarvan; bij (semi-)openbare groenvoorzieningen ligt de nadruk meer op het beheer en onderhoud. Zelfwerkzaamheid met betrekking tot verhardingen richt zich vooral op het nemen van initiatief en het maken van ontwerpen door bewoners.

Houding van de gemeenten ten opzichte van zelfwerkzaamheid

Weinig gemeenten zijn zeer enthousiast over zelfwerkzaamheid in de woonomgeving; in grote gemeenten wordt zelfwerkzaamheid meer gestimuleerd dan in kleine. Stimulering vindt voornamelijk plaats uit bezuinigingsmotieven, hoewel zelfwerkzaamheid in de woonomgeving een zeer

bescheiden plaats inneemt bij de bezuinigingsmaatregelen van de laatste drie jaren. Ook in de komende jaren blijft zelfwerkzaamheid een zeer bescheiden plaats innemen als bezuinigingsmaatregel. Alleen het verhuren en verkopen van openbare grond aan bewoners had, in de laatste drie jaren, een redelijk aandeel in de bezuinigingsmaatregelen. Dit aandeel zal in de komende drie jaren sterk afnemen. Stimulering van zelfwerkzaamheid vindt vanuit de gemeenten vooral plaats door samenwerking met bewoners en door het beschikbaar stellen van bouwmaterialen. Aktieve voorlichting door folders e.d. aan bewoners over het kunnen verrichten van zelfwerkzaamheid vindt in weinig gemeenten plaats. Zelfwerkzame bewoners krijgen veelal deskundige steun vanuit de gemeente, soms door vrijwillige deskundigen. Zelfwerkzame bewonersgroepen krijgen bijna nooit de beschikking over financiën en hebben bijna nooit ondersteuning door externe deskundigen die niet in dienst zijn van de gemeente. Gemeenten die zelfwerkzaamheid noch stimuleren noch afremmen doen dit vanwege het ontbreken van belangstelling hiervoor van de kant van de bewoners.

De mentaliteit van gemeenteambtenaren maar, vooral die van bewoners, wordt gezien als de grootste barrière voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Men vindt dat het beheer van de woonomgeving een gemeentetaak is. Een andere belangrijke belemmering is het ontbreken van financiële middelen voor de gemeente om zelfwerkzaamheid te betalen. Dit lijkt paradoxaal ten opzichte van wat eerder gezegd is over bezuinigingen, maar het financieren van materialen voor zelfwerkzaamheid-projecten, het creëren van extra-voorzieningen en de nodige begeleiding kosten de gemeenten meer geld dan het geplande 'niets doen'. Van bezuinigingen kan dan worden gesproken in de zin van 'veel meer kwaliteit voor iets meer geld'.

slechts weinig gemeenten hebben regels vastgesteld met betrekking tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Zelfwerkzaamheid wordt blijkbaar als een incidentele aangelegenheid gezien.

Zelfwerkzaamheid-projecten zijn veelal niet strijdig met het gemeentebeleid. Blijkbaar is de houding van de gemeente en het wel of niet beschikbaar willen stellen van materialen of financiën van groot belang voor het al dan niet doorgaan van een project.

Kenmerken van zelfwerkzaamheid-projecten

zelfwerkzaamheid-projecten zijn veelal gericht op het initiëren, ontwerpen, aanleggen en onderhouden van speelvoorzieningen. zelfwerkzaamheid in het (semi-)openbaar groen komt in mindere mate voor.

Zelfwerkzaamheid wordt vooral verricht in buurten met overwegend één-gezinshuizen, gebouwd na de oorlog. Vooral in buurten, gebouwd tussen 1945 en 1975, wordt zelfwerkzaamheid verricht; in deze periode zijn ook de meeste huizen gebouwd. De bedrijvigheid in buurten met zelfwerkzaamheid is gering: weinig bedrijven, winkels en scholen. Het onderhoudsnivo van de woningen is overwegend goed.

Zelfwerkzaamheid wordt voornamelijk verricht door jonge bewoners met kleine kinderen; vooral deze groep bewoners is geïnteresseerd in voldoende hoeveelheid speelvoorzieningen in de buurt die goed worden onderhouden.

Het profiel van het doorsnee zelfwerkzaamheid-project is dus: het project is gericht op speelvoorzieningen, in een buurt met overwegend goed onderhouden ééngezinshuizen, gebouwd tussen 1945 en 1975, met weinig bedrijvigheid, veel groenvoorzieningen en met veel jonge gezinnen met kleine kinderen.

Bij de uitvoering van de projecten betaalt de gemeente veelal alle kosten of alleen de materialen. Bewoners betalen zelden meer dan alleen kleine dingen.

De uitvoeringskwaliteit van de zelfwerkzaamheid-projecten is, volgens de respondenten, over het algemeen goed.

de uitvoeringskwaliteit van de zelfwerkzaamheid-projecten is over het algemeen goed; hier een doordacht detail van een, door bewoners ontworpen en door hen in elkaar gezet, speeltoestel

12. EMPIRISCH ONDERZOEK, DEEL 2

12.1. Inleiding

In deelonderzoek 1 zijn de meningen gepeild van de gemeentelijke overheden met betrekking tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Interessant is het, om ook de ideeën van de bewoners, die aan de projecten hebben deelgenomen, en van hen die niet hebben meegewerkt, te kennen. In deelonderzoek 2 wordt zelfwerkzaamheid in de woonomgeving bekeken vanuit de bewonerskant. Hiertoe zijn uit de, door de gemeentelijke respondenten beschreven, projecten 4 zelfwerkzaamheid-projecten geselecteerd en onderzocht. Het onderzoek omvat een schriftelijke enquête onder bewoners die aan het project hebben meegewerkt en onder buurtbewoners die niet hebben meegewerkt. Per project is ook een sleutelfiguur geïnterviewd.

Evenals deelonderzoek 1 heeft ook deelonderzoek 2 een oriënterend karakter. Aan de hand van de theorieën en hypothesen uit hoofdstuk 4., worden de 4 projecten geanalyseerd; bovendien wordt de waarde van de theorieën en hypothesen voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving nagegaan. Tot slot wordt ook het globaal conceptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving aan de 4 projecten getoetst.

De toetsing van de theorieën en hypothesen is niet het doel van dit onderzoek maar de theorieën vormen een middel om gestructureerd gegevens van de projecten te kunnen ordenen en analyseren.

12.2 Onderzoeksvragen

In deelonderzoek 2 komen de volgende vraagstellingen aan de orde:

- Wat zijn de verwachte ontwikkelingen in de omvang van zelfwerkzaamheid voor de toekomst?
- Welke problemen worden door zelfwerkzaamheid in de woonomgeving opgelost?
- Wat is de houding van de bewoners ten opzichte van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving?
- Wat zijn de kenmerken van bewoners die zelfwerkzaam zijn in de woonomgeving en van hen die dit niet doen?
- Wat is de aanleiding van de zelfwerkzaamheid-projecten?
- Wat is de organisatie van de bewoners en van het project?

12.3. Hypothesen

Met betrekking tot de onderzoeksvragen zijn de volgende vooronderstellingen geformuleerd.

Verwachte ontwikkeling in de omvang van zelfwerkzaamheid voor de toekomst

zowel de theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor als de buffertheorie is van toepassing op zelfwerkzaamheid in de woonomgeving: de bewoners willen meer zeggenschap over hun woonomgeving (uitdijende huishoudelijke sektor), en door bezuinigingen van de gemeenten is zelfwerkzaamheid van de bewoners nodig om de kwaliteit van de woonomgeving op peil te houden (buffertheorie).

Problemen die worden opgelost

zelfwerkzaamheid in de woonomgeving richt zich voornamelijk op basisvoorzieningen, of, indien deze in voldoende mate en in goede staat aanwezig zijn, op kwaliteits- en extra-voorzieningen (vgl. hypothese van basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen, hoofdstuk 4.). Datgene, waarop de zelfwerkzaamheid was gericht, was voor de bewoners het belangrijkste probleem in de woonomgeving.

De houding van de bewoners

Bewoners vinden de aanleg en het beheer van voorzieningen in de woonomgeving een gemeentetaak (vgl. deelonderzoek 1, hoofdstuk 9.); de bewoners proberen eerst de gemeente ertoe te brengen de woonomgeving te verbeteren.

Zelfwerkzaamheid heeft zowel tot doel de woonomgeving te verbeteren als ook de gemeente tot verdere verbetering aan te zetten.

De kenmerken van bewoners

Bewoners die zelfwerkzaam zijn hebben de volgende kenmerken:

- kennis van zelfwerkzaamheid-activiteiten in de woonomgeving,
- grote bereidheid tot actie,
- geen overwegend hoge of lage sociaal-ekonomische groepen.

Overwegend jonge bewoners met kinderen verrichten zelfwerkzaamheid in de woonomgeving (vgl. deelonderzoek 1, hoofdstuk 9.).

De kongruentie-hypothese is toepasbaar voor de deelnemers die de volgende activiteiten verrichten:

- kontakten leggen en onderhouden met de gemeente,
- organiseren van de zelfwerkzaamheid-groep,
- bijhouden van administratie en financiën,
- specifieke vakbekwaamheden, zoals het aanbrengen van verharding, bedienen van zwaar materieel, het hebben van specifieke vakkennis.

De aanleiding van de zelfwerkzaamheid-projecten

Bewoners initiëren een plan voor de woonomgeving omdat zij ontevreden zijn met bepaalde aspecten in hun woonomgeving; het ontbreken van financiën bij de gemeenten is de aanleiding tot het verrichten van zelfwerkzaamheid (vgl. deelonderzoek 1, hoofdstuk 10.).

De organisatie van de bewoners

De bewoners zijn in enige mate georganiseerd vóór het zelfwerkzaamheid-project.

Mensen die deel uitmaken van de actieve kern zijn tegelijkertijd ook actief in het verenigingsleven e.d. (hypothese van cumulativeness of activity).

12.4. Opbouw rapportage deelonderzoek 2

Al eerder is aangegeven dat de theorieën en hypothesen uit hoofdstuk 4 een belangrijk hulpmiddel waren om de onderzoeksgegevens te sorteren en te analyseren. Deze theorieën vormen dan ook de basis voor de opbouw van de rapportage van deelonderzoek 2. Per hoofdstuk wordt een theorie of hypothese behandeld. Aan het eind van het hoofdstuk kan dan worden bepaald wat de toepasbaarheid is van de betreffende theorie of hypothese voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving.

In hoofdstuk 12 worden verder de gehanteerde onderzoeksmethode (paragraaf 12.5.) en de gevolgde werkwijze (paragraaf 12.6.) behandeld. In paragraaf 12.7. staat aangegeven hoe de 4 case-studies zijn gekozen en in hoeverre de steekproef representatief geacht mag worden voor alle zelfwerkzaamheid-projecten in Nederland. In hoofdstuk 13 wordt een beeld gegeven van wat in de 4 zelfwerkzaamheid-projecten door de bewoners is gedaan en hoe de projecten zijn verlopen. In hoofdstuk 14 worden vervolgens enkele statistische gegevens van de bewoners- en buurtkenmerken van deze case-studies weergegeven. Nagegaan wordt ook in hoeverre de respondenten van de enquête representatief geacht mogen worden voor alle buurtbewoners.

De resultaten van het onderzoek staan beschreven per hypothese of theorie uit hoofdstuk 4:

hoofdstuk 15: hypothese van basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen,

hoofdstuk 16: contrast- en kongruentiehypothese,

hoofdstuk 17: theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor en buffertheorie,

hoofdstuk 18: hypothese van cumulativeness of activity,

hoofdstuk 19: konseptueel model van wonen als sociaal aanpassingsproces,

hoofdstuk 20: globaal konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving.

Door deze werkwijze komt het voor, dat empirisch materiaal, op basis waarvan een onderzoeksvraag moet worden beantwoord, verspreid staat over meer dan één hoofdstuk. In hoofdstuk 21 wordt daarom deelonderzoek 2 samengevat, waarbij het empirisch materiaal gesorteerd is naar de verschillende onderzoeksvragen.

In deel IV van dit rapport: resultaten onderzoek (hoofdstukken 22 t/m 24) staan de konklusies en aanbevelingen van dit onderzoek beschreven en zijn de antwoorden geformuleerd op de onderzoeksvragen en de probleemstelling.

12.5. Onderzoeksmethode

In deelonderzoek 2 zijn de gegevens verzameld door middel van een schriftelijke enquête onder alle huishoudens, waarvan iemand aan het projekt heeft meegewerkt (zie bijlage 5) en onder omwonende huishoudens waarvan niemand aan het projekt heeft meegewerkt (zie bijlage 6). Daarnaast vond bij elk projekt een gesprek plaats met een sleutelfiguur. Door deze tweedeling is zowel informatie op individueel nivo vanuit de

bewoners als op beleidsmatig nivo (vanuit de bewonersgroep) verkregen. De gesprekken met de sleutelfiguren vonden plaats op basis van open vragen (zie bijlage 7) om zoveel mogelijk aspecten aan de orde te laten komen. In de open vragen waren ook enkele vragen opgenomen uit de schriftelijke enquête, ter kontrôle van de beantwoording van de enquête en eventueel ter aanvulling als de respons op de schriftelijke enquête laag zou zijn.

12.6. Werkwijze

In juni 1985 is gestart met het opstellen van de enquête. De mondelinge gesprekken vonden plaats in de maanden september en oktober 1985. Na de gesprekken werden de schriftelijke enquêtes persoonlijk bezorgd bij de huishoudens, waarin iemand aan het projekt had meegewerkt en bij omwonende huishoudens, waarin niemand aan het projekt had meegewerkt. Indien niemand thuis was werd, op basis van gegevens van de sleutelfiguur, een enquête voor deel- of voor niet-deelnemers in de brievenbus gedaan. Het projekt in Alblasserdam heeft zoveel omwonende huishoudens (ongeveer 545) dat een andere werkwijze is gevolgd: de enquêtes zijn op basis van gegevens van de sleutelfiguur bij zowel de deel- als niet-deelnemers, alleen met een schriftelijke toelichting, in de brievenbussen gedeponereerd. Om het aantal enquêtes te beperken zijn bij ongeveer 50% van de niet-deelnemers, aselekt, in totaal 199 enquêtes bezorgd. Ongeveer 75% van de deelnemers heeft een enquête ontvangen. Elke enquête bevatte een kode waaruit kon worden opgemaakt wie de enquête wel of niet retourneerde. Ongeveer 3 weken na het uitreiken van de enquêtes zijn aan de non-respondenten herinneringsbrieven verstuurd. De sluitingsdatum was 31 november 1985. De enkele enquêtes die na deze datum zijn binnengekomen, konden niet meer worden verwerkt.

12.7. Steekproef

Vanwege het oriënterende karakter van deelonderzoek 2 is het van belang projekten te onderzoeken die wezenlijk van elkaar verschillen. Projekten kunnen op de volgende wijzen van elkaar verschillen:

- verschillen in aard van werkzaamheden: initiatief, ontwerp, aanleg, onderhoud;
  - verschillen in lokatie van werkzaamheden: speelvoorzieningen, verharding, groen e.d.;
  - verschillen in grootte van de groep: individueel, grote groep;
  - verschillen in houding gemeente: positief, gematigd, negatief;
  - verschillen in tijdsduur projekt: kort, lang;
  - verschillen in buurtkenmerken: stadsvernieuwing, nieuwbouw, hoog-, laagbouw e.d.;
  - verschillen in bewonerskenmerken: bejaarden, jongeren, welvarend e.d.;
- enzovoort.

Voor de beantwoording van de vraagstellingen uit deelonderzoek 2 is het

vooral van belang dat projecten worden onderzocht waarin de buurtkenmerken (problemen in de woonomgeving), de houding van de gemeente en de bewonerskenmerken van elkaar verschillen.

Hiertegenover staat dat deelonderzoek 1 heeft laten zien dat zelfwerkzaamheid vooral voorkomt in buurten met, na de oorlog gebouwde, ééngezinshuizen en dat vooral jonge bewoners met jonge kinderen zelfwerkzaam zijn. Ook blijkt dat er nauwelijks gemeenten zijn die ervaring met zelfwerkzaamheid hebben en hier negatief tegenover staan.

Gekozen is voor een gematigd gevarieerde populatie waarin de uit deelonderzoek 1 gebleken overheersende kenmerken ook in de onderzoekspopulatie overheersen maar waarin ook enkele belangrijke verschillen zijn vertegenwoordigd, zoals bijvoorbeeld een projekt met hoogbouw, terwijl uit deelonderzoek 1 blijkt dat er bij hoogbouw nauwelijks zelfwerkzaamheid in de woonomgeving wordt verricht. De onderzoekspopulatie geeft zo een beeld van veel voorkomende zelfwerkzaamheid-projecten en er kunnen bovendien bepaalde verschillen worden geanalyseerd. Gestreefd is naar een populatie met de volgende kenmerken:

- zowel huur- als koopwoningen,
- minimaal één projekt met hoogbouw; andere projecten met ééngezinshuizen,
- projecten van verschillende grootte,
- zelfwerkzaamheid in de projecten gericht op zowel verharding, groen als speelvoorzieningen.

Het laatste selektiekriterium is bedoeld om enigszins na te kunnen gaan waarom zelfwerkzaamheid met betrekking tot verhardingen veel minder voorkomt dan bijvoorbeeld zelfwerkzaamheid met betrekking tot groen- of speelvoorzieningen (zie deelonderzoek 1).

Tenslotte is ook gekeken naar projecten waarin meer dan één werkzaamheid is verricht (bijvoorbeeld zowel werkzaamheden in het openbaar groen als met betrekking tot verharding).

Bij andere kenmerken is gestreefd deze voor al de 4 projecten gelijk te doen zijn en deze te doen overeenkomen met het landelijke beeld, te weten:

- houding gemeenten: niet negatief;
- ouderdom buurt: na-oorlogse buurt;
- gezinsfase bewoners: gezinnen met kinderen;
- gemeentegrootte: middelgroot (10.000 tot 50.000 inwoners).

Op basis van deze kenmerken zijn de 393 in deelonderzoek 1 beschreven projecten doorgenomen. De volgende projecten zijn geselecteerd:

projekt in gemeente Alblasserdam (Zuid-Holland)

werkzaamheden projekt: verharding, groen- en speelvoorzieningen,
buurtkenmerken: flats en ééngezinshuizen, naoorlogse bouw, veel huur-, enkele koopwoningen,
omvang projekt: groot,
houding gemeente: stimuleert een beetje,
gemeentegrootte: 10.000-50.000 inwoners,

projekt in gemeente Dronten (Flevopolder)

werkzaamheden projekt: groen- en speelvoorzieningen,
buurtkenmerken: ééngezinshuizen, naoorlogse bouw, alleen koopwoningen,
omvang projekt: klein,

houding gemeente: stimuleert een beetje,
gemeentegrootte: 10.000-50.000 inwoners,

project in gemeente Horst (Limburg)

werkzaamheden project: straatmeubilair en speelvoorzieningen,
buurtkenmerken: ééngezinshuizen, naoorlogse bouw, voornamelijk koopwoningen, enkele huurwoningen,
omvang project: middelgroot,
houding gemeente: stimuleert zeer,
gemeentegrootte: 10.000-50.000 inwoners,

project in gemeente Wijk bij Duurstede (Utrecht)

werkzaamheden project: verharding, groen- en speelvoorzieningen,
buurtkenmerken: ééngezinshuizen, naoorlogse bouw, alleen koophuizen (kasko-woningen),
omvang project: klein,
houding gemeente: stimuleert een beetje.
gemeentegrootte: 10.000-50.000 inwoners,

Representativiteit van de 4 projecten voor alle zelfwerkzaamheid-projecten in Nederland

In bijlage 8 zijn de buurt- en bewonerskenmerken van de 4 onderzochte projecten gerelateerd aan de kenmerken van de 393, door de gemeentelijke respondenten beschreven, projecten. De onderzochte projecten blijken een redelijk representatief beeld te vertonen voor de 393 beschreven projecten: werkzaamheden die in de 393 projecten veel voorkamen, komen ook veel voor bij de 4 onderzochte projecten, zoals: het initiëren, ontwerpen en aanleggen van speelvoorzieningen. Alle buurtkenmerken die bij de beschreven projecten overheersen, doen dit ook in de 4 onderzochte projecten, zoals:

- overwegend koopwoningen;
- overwegend ééngezinshuizen;
- overwegend naoorlogse bouw (1945-1975);
- overwegend randgebied/uitbreidingsplan;
- zowel hoge als lage welstand;
- alleen woningen, geen bedrijven, scholen e.d.;
- overwegend goed onderhouden huizen;
- zowel hoge als lage dichtheid buurt.

Ook de bewonerskenmerken van de 4 onderzochte projecten komen overeen met het landelijk beeld: overwegend gezinnen met jonge kinderen. Tot slot laten ook de financiële regeling van de onderzochte projecten en de kwaliteit van de verrichte werkzaamheden een representatief beeld zien.

Kenmerken die in de 393 beschreven projecten nauwelijks voorkomen maar die in de 4 onderzochte projecten wel voorkomen zijn:

- één project met hoogbouw;
- één project gedeeltelijk gefinancierd uit subsidies.

Ondanks het geringe aantal onderzochte projecten kan er dus toch in redelijke mate vanuit worden gegaan dat 4 cases een redelijk representatief beeld geven van alle zelfwerkzaamheid-projecten in Nederland.

13. BESCHRIJVING VAN DE VIER ONDERZOCHE ZELFWERKZAAMHEID-PROJECTEN

13.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt per project beschreven hoe het verloop was, welke werkzaamheden door de bewoners in het project zijn verricht en wat het aantal bewoners was dat aan het project heeft meegewerkt. De gegevens zijn verkregen uit de gesprekken met de sleutelfiguren van de 4 onderzochte projecten. In bijlage 8 zijn diverse illustraties van de projecten, zoals krantenknipsels, samengevoegd.

13.2. Alblisserdam

Verloop van het project

In 1984 kreeg het opbouwwerk in Alblisserdam de beschikking over subsidie, via de landelijke actie 'Natuur in de Stedelijke Omgeving'. In de hierop volgende vergaderingen van de bewoners van de buurt met een opbouwwerker is besloten dat het geld besteed zou worden aan de verbetering van de grootschalige groenvoorzieningen (3,5 hectare) tussen twee flat-komplexen. De bewoners waren ontevreden over de wijze waarop het groen (voornamelijk grasveld) erbij lag, vooral vanwege de geringe bruikbaarheid ervan, doordat zich na regen grote plassen op het terrein vormden. De brede strook openbaar groen was oorspronkelijk bestemd geweest voor een metro-lijn, later toen dit plan niet doorging, werd de strook bestemd voor een ontsluitingsweg. Doordat de groenvoorzieningen als tijdelijk werden gezien is het terrein nooit behoorlijk ingericht en was het onderhoud ervan ook slecht.

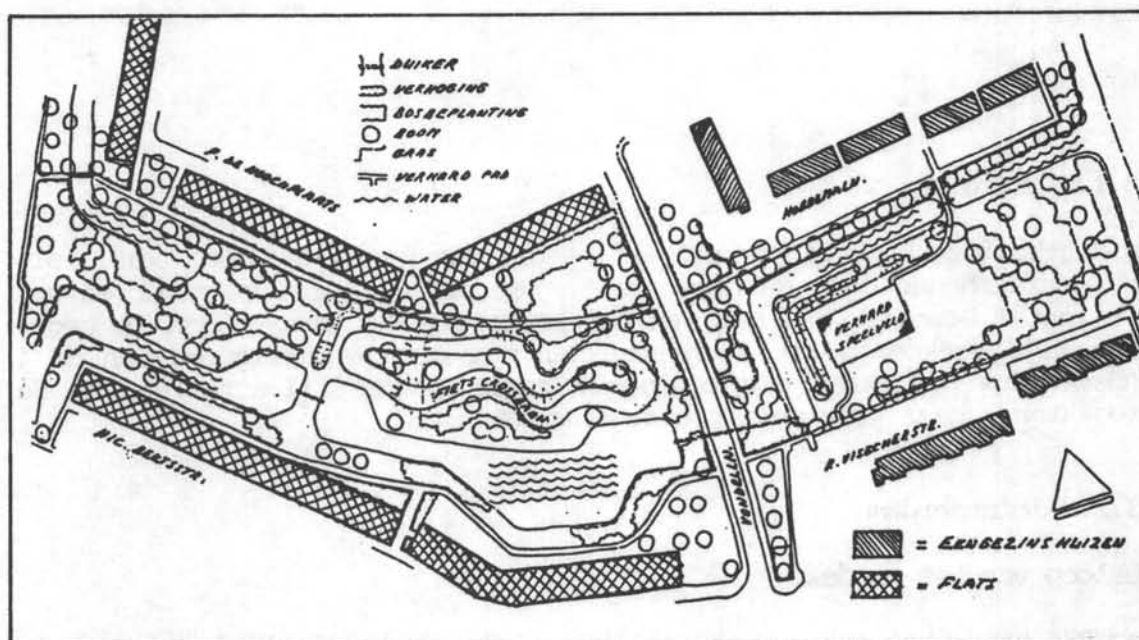
Tijdens de bewonersvergaderingen zijn, op basis van 'meeste stemmen gelden', beslissingen genomen over de inrichting van het terrein. Hoewel alle omwonende huishoudens waren uitgenodigd voor deze vergaderingen, waren slechts ongeveer 30 personen (van de meer dan 500 omwonende huishoudens) hierbij aanwezig.

Uit de vergaderingen vloeide een werkgroep voort die zich voor de verbetering van de groenvoorzieningen inzette; het bestuur van de groep bestond uit 5 mensen, waaronder de sleutelfiguur.

In samenspraak met de gemeentedienst Plantsoenen is een ontwerp gemaakt voor de herinrichting van de groenvoorzieningen. De kosten van de

uitvoering van het plan werden door de gemeentedienst begroot op fl 150.000. Het gemeentebestuur vond dit te duur en keurde het plan af. Na aanpassing van het plan door de bewoners, zie figuur 13.1. werden de kosten begroot op fl 120.000. Mede doordat aan het initiatief van de bewoners publiciteit werd gegeven door lokale bladen ging de gemeenteraad akkoord met het plan mits voor fl 20.000 aan zelfwerkzaamheid door bewoners zou worden verricht; de gemeenteraad stelde dus fl 100.000 beschikbaar.

Figuur 13.1. Door de bewoners gemaakt herinrichtingsplan van de openbare groenstrook tussen Pieter de Hoochplaats en Nicolaas Beetsstraat in Alblasserdam

In februari 1985 startten de werkzaamheden. Een aannemer veranderde de waterpartijen en hoogde het terrein op. Door het organiseren van 2 boomplantdagen is door de lagere schooljeugd (eerste plantdag) en door jongeren uit de buurt (tweede plantdag) een groot deel van de beplanting aangebracht. Ongeveer 90 vrijwilligers (voornamelijk mannelijke) werkten aan het project; later nam het aantal af tot een kern van 10 vrijwilligers. Eind 1985 is door het Nationaal Jeugdfonds (Jantje Beton) een subsidie toegezegd van fl 10.000; het project, dat vanwege het opraken van de financiën bijna ten einde kwam, krijgt door dit aanvullende bedrag in 1986 nog een vervolg.

Verrichte activiteiten door de bewoners tijdens het project

- opruimen van het terrein voor de start van de werkzaamheden van de aannemer,
- ontwerpen en het in elkaar zetten van speeltoestellen, inclusief betonnen fundering, zie figuur 13.2.,
- betegelen van toegangspaden,
- uitzetten en aanleggen van een crossbaan, waaronder het ingraven van

- autobanden, zie figuur 13.3.,
- plaatsen van bankjes,
  - monteren (laswerk) en plaatsen van basketbalvoorzieningen,
  - vleien van klinkers als funderingslaag voor het asfalt van het basketbalplein,
  - monteren en aanbrengen van de landhoofden voor de fietsbrug,
  - aanbrengen van houtsnippers op enkele wandelpaden,
  - planten van bomen en struiken,
  - aanleggen van hondentoiletten, zie figuur 13.4.,
  - wieden van onkruid,
  - aanleggen van drainage,
  - schilderen van speeltoestellen.

Figuur 13.2. Door de bewoners geplaatste speeltoestellen in Alblaserdam

Figuur 13.3. Door de bewoners aangelegde fietscrossbaan in Alblasser-
dam

Figuur 13.4. Door de bewoners aangelegde hondentoilet in Alblasserdam

Grootte groep

Rondom de groenvoorzieningen, die in het projekt zijn verbeterd, wonen ongeveer 550 huishoudens. Bij de bewonersvergaderingen waren slechts ongeveer 25 à 30 personen aanwezig. De werkgroep, met mensen die meewerkten aan de uitvoering van het projekt, bestond aanvankelijk uit ongeveer 90 personen; per avond/zaterdag waren ongeveer 25 - 35 van hen beschikbaar om iets aan het projekt te doen; de laatste tijd waren slechts ongeveer 10 aktieven over. Tijdens de twee georganiseerde boomplantdagen waren meer deelnemers aanwezig.

13.3. Dronten

Verloop van het projekt

Door verval van speel- en groenvoorzieningen raakten de bewoners hierover ontevreden. Ondanks klachten van de bewoners bij de gemeente over de staat waarin deze voorzieningen verkeerden wilde de gemeente hieraan voorlopig niets doen omdat de voorzieningen nog niet waren afgeschreven en omdat de gemeente hiervoor geen geld beschikbaar had. In november 1983 polste de sleutelfiguur omwonenden over eventuele medewerking van hen bij het verrichten van zelfwerkzaamheid. Een groot deel van de bewoners bleek wel enige tijd over te hebben voor het verbeteren van de voorzieningen. In samenwerking met een bekende gemeenteambtenaar (sleutelfiguur werkte bij de gemeente) werd een ontwerp gemaakt en werden de kosten van het plan begroot, uitgaande van zelfwerkzaamheid. In januari 1984 is het ontwerp bij de gemeente ter goedkeuring ingediend; in maart 1984 besloot het gemeentebestuur positief over het plan, zij het, dat niet de gevraagde fl 10.000, maar fl 7260 beschikbaar werd gesteld en onder voorwaarde dat de bewoners, na de aanleg van de voorzieningen, ook het dagelijks onderhoud ervan zouden verzorgen. In april 1984 startten de werkzaamheden van de bewoners; het projekt is op enkele zaterdagen uitgevoerd. Hierna is door een aannemer de bestrating aangepast. Ongeveer een half jaar later werd, na veel touwtrekken tussen de bewoners en de gemeente, toch de beloofde boomschors aangevoerd, en konden de bewoners het projekt afronden.

Verrichte activiteiten door de bewoners tijdens het projekt

- maken van het ontwerp van speel- en groenvoorzieningen,
- slopen van de zandbak, de plantenbak en van de speeltoestellen,
- egaliseren van het terrein,
- aanbrengen van bielzen, aan elkaar bevestigd met betonijzer,
- aanbrengen van beplanting,
- aanvullen van de plantenbakken met grond,
- aanbrengen en deels monteren (laswerk) van enkele speeltoestellen,
- aanbrengen en schilderen van de speelvoorzieningen, zie figuur 13.5.,
- aanbrengen van boomschors ter plaatse van de wandelpaden.

Figuur 13.5. Door de bewoners geplaatste speeltoestellen in Dronten

Grootte groep

Rondom het projekt wonen ongeveer 28 huishoudens. Aan het projekt hebben 30 personen (voornamelijk mannelijke, vanwege het zware werk) uit ongeveer 18 gezinnen meegewerkt. Naast de mannen hebben ook enkele oudere kinderen en enkele vrouwen (snoeiwerk, schilderen) activiteiten in het projekt verricht.

13.4. Horst

Verloop van het projekt

In 1983 staken twee bewoners de koppen bij elkaar en organiseerden een bewonersvergadering in verband met onvrede over de staat waarin het pleintje verkeerde. Bijna alle omwonenden waren bij de vergadering aanwezig (14 van de 16 huishoudens); zij kregen blanco tekeningen van het pleintje mee naar huis en mochten hun wensen daarop aangeven. Op de volgende vergadering zijn de zeer verschillende ideeën geïntegreerd in één ontwerp. Hierna is het overleg met ambtenaren van de gemeentedienst gestart. De gemeente begrootte de kosten van het plan op ongeveer fl 50.000 en vond dit te duur. De bewoners gaven hierna te kennen zelfwerkzaamheid te willen verrichten om de kosten te drukken. De gemeente begrootte het plan opnieuw en wilde akkoord gaan als de bewoners fl 900, per huishouden, zouden willen bijdragen. De bewoners gingen hiermee niet akkoord. Tijdens een overleg met de wethouder van Openbare Werken toonde deze zich zeer enthousiast en beloofde dat het geld be-

schikbaar zou worden gesteld. De gemeenteraad keurde, eind 1984, het voorstel goed. Er is vanaf het begin van het overleg tot de goedkeuring ruim een anderhalf jaar overheen gegaan. In het voorjaar van 1985 startten de werkzaamheden van de bewoners in samenwerking met twee gemeentelijke stratemakers. Het grootste deel van het werk was in 2 weken afgerond; hierna zijn door de bewoners en door de gemeente-ambtenaren zo af en toe werkzaamheden verricht om het werk af te ronden. In oktober 1985 moest alleen nog een pallsade om het spelterreintje geplaatst worden.

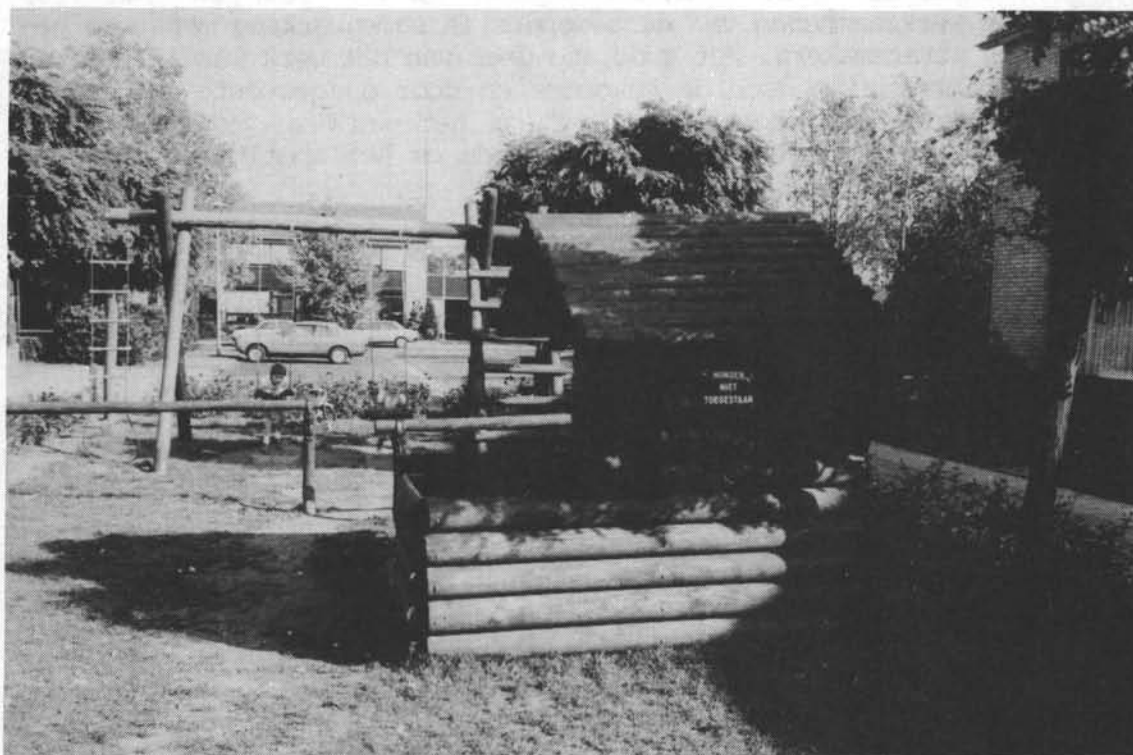
Verrichte activiteiten door de bewoners tijdens het project

- maken ontwerp pleintje,
- verwijderen van trottoirtegels en in pakketten samenbinden,
- vervangen van 30 m³ zand,
- transporteren van klinkers met behulp van een heftruck,
- verlenen van handlangershulp bij het bestraten (klinkers op de juiste plaats leggen, aantrillen zandbed en verharding, invegen van zand), zie figuur 13.6.
- meehelpen bij het vleien van klinkers,
- verplaatsen van enkele straatlantaarns,
- verplaatsen van banken,
- monteren, aanbrengen en schilderen van speeltoestellen, inclusief betonwerk, zie figuur 13.7.

Figuur 13.6. Handlangerswerk door bewoners in Horst

Figuur 13.7. Door de bewoners geplaatste speeltoestellen in Horst

Grootte groep

Bij de eerste bewonersvergadering waren 14 van de 16 omwonende huishoudens vertegenwoordigd. De werkzaamheden zijn door 20 personen (voornamelijk mannen) uitgevoerd (enkele vrouwen hebben de bestrating ingeveegd met zand, één vrouw heeft veel contacten met de gemeente gehad). Iedere dag waren minimaal twee bewoners, samen met twee mensen van de gemeente, de hele dag, aan het werk.

13.5. Wijk bij Duurstede

Verloop van het project

In verband met onvrede over het gebruik van het binnenterrein organiseerde de sleutelfiguur twee bewonersvergaderingen. Tijdens deze avonden, waarin een groot deel van de omwonenden aanwezig was, is op basis van 'meeste stemmen gelden' de herinrichting van het binnenterrein bepaald. In maart 1983 is door de sleutelfiguur, namens de bewoners, het plan aan de gemeente voorgelegd en werd door hem voor dit plan toestemming en financiële steun gevraagd; ook vroeg hij of de gemeente een terrein beschikbaar wil stellen voor de aanleg van een trapveldje. De gemeente stelde een bedrag van ongeveer f1 2300 en een nabij liggend stuk grond beschikbaar. Voor dit geld konden slechts enkele voorzieningen worden aangebracht; de bewoners besloten de voorzieningen zelf aan te brengen omdat dan veel meer voor hetzelfde geld kon worden gedaan. Na de zomervakantie zijn de bewoners aan de slag gegaan. Met een gehuurde

shovel werd in 2 dagen het terrein voor het trapveldje geëgaliseerd en zijn de doelpalen geplaatst. De herinrichting van het binnenterrein nam 12 werkdagen in beslag; vooral het tegelwerk duurde lang. De bewoners hebben alle werkzaamheden zelf uitgevoerd. Na het project onderhouden de bewoners de speeltoestellen.

Verrichte activiteiten door de bewoners tijdens het project

- egaliseren van trapveldje met onder andere een shovel,
- inzaaien van trapveldje,
- monteren en aanbrengen van doelpalen,
- opnemen en opnieuw plaatsen van klimrek op binnenterrein (speelveldje),
- bestellen van hout en van een bouw pakket voor een wip,
- monteren en aanbrengen van speeltoestellen en van het bouw pakket, zie figuur 13.8.,
- aanbrengen van beplanting op het binnenterrein ($\pm 40 \text{ m}^2$),
- aanbrengen tegelverharding op het binnenterrein ($\pm 40 \text{ m}^2$),
- schilderen van de speeltoestellen,
- bijhouden graskanten e.d.

Figuur 13.8. Door de bewoners geplaatste speeltoestellen in Wijk bij Duurstede

Grootte groep

Rondom het binnenterrein wonen 29 huishoudens. Bij de bewonersvergaderingen waren ongeveer 25 à 30 personen (merendeels vrouwen) aanwezig. Ongeveer 9 mannen hebben het projekt uitgevoerd.

na het aanbrengen van de voorzieningen vereist het onderhoud ervan de nodige aandacht; in Wijk bij Duurstede waren een aantal bewoners hierover ontevreden

14. DE RESPONDENTEN; ENKELE STATISTISCHE GEGEVENS

14.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt per projekt aangegeven hoeveel mensen de enquête, vóór de sluitingsdatum, beantwoord hebben teruggestuurd; aan de hand hiervan wordt de representativiteit van de respondenten voor de gehele onderzoekspopulatie vastgesteld. Vervolgens komen enkele persoonlijke kenmerken van de respondenten aan de orde: achtereenvolgens wordt de leeftijd, de gezinsfase, het geslacht en tot slot de sociaal-ekonomische positie van de respondenten behandeld.

14.2. De respondenten

In totaal zijn 326 enquêtes verspreid, verdeeld over 106 huishoudens, waarin iemand aan het projekt heeft meegewerkt, en over 220 huishoudens, waarin niemand aan het projekt heeft meegewerkt. Bij de projekten in Dronten, Horst en in Wijk bij Duurstede hebben alle omwonenden een enquête ontvangen. In Alblasserdam is, vanwege het grote aantal omwonenden (+ 545 huishoudens), ongeveer aan de helft daarvan een enquête verstrekt. Hierbij hebben alle deelnemers, die nabij het projekt wonen, een enquête gekregen. Bij de niet-deelnemers is in iedere nabij het projekt gelegen straat 'om en om' een enquête verspreid. In tabel 14.1. staat per projekt aangegeven hoeveel omwonende huishoudens in de directe omgeving wonen, hoeveel schriftelijke enquêtes zijn verspreid en hoeveel huishoudens de enquête, voor de sluitingsdatum, bruikbaar hebben geretourneerd.

Tabel 14.1. Aantal omwonende huishoudens, aantal verspreide enquêteformulieren en het aantal respondenten

project	aantal omwonende huishoud.	aantal verspreide enquêtes			aantal respondenten		
		deeln.	niet-deeln.	totaal	deeln.	niet-deeln.	totaal
Alblasserd.	545	60	199	259	17(28,3%)	24(12,1%)	41(15,8%)
Dronten	28	16	8	24	10(62,5%)	3(37,5%)	13(54,2%)
Horst	16	14	0	14	9(64,3%)	-	9(64,3%)
Wijk bij D.	29	16	13	29	9(56,3%)	9(69,2%)	18(62,1%)
Totaal	618	106	220	326	45(42,5%)	36(16,4%)	81(24,8%)

Uit tabel 14.1. blijkt dat vooral in Alblasserdam weinig op de enquête is gereageerd. Om enigszins de oorzaak hiervan na te gaan, is een telefoongesprek gevoerd met een bewoner die niet aan het project heeft meegewerkt. In dit gesprek zijn twee argumenten aangevoerd om niet op de enquête te reageren: desinteresse, en ontevredenheid met de kwaliteit van het gerealiseerde project. Deze twee argumenten sluiten m.i. niet op elkaar aan: ontevredenheid met de kwaliteit van het project zou juist aanleiding zijn om wel op de enquête te reageren. Gezien het geringe aantal deelnemers, vergeleken met het aantal omwonende huishoudens (11,0% van de omwonenden hebben iets of veel aan het project gewerkt), kan desinteresse een rol gespeeld hebben bij de lage respons. Om exakt de reden van de lage respons in Alblasserdam te kunnen achterhalen zal een nader onderzoek nodig zijn dat het kader van deze studie te buiten gaat. Bij de andere 3 projecten is door meer dan de helft van het aantal huishoudens op de enquête gereageerd.

14.3. Representativiteit van de respondenten voor de gehele onderzoekspopulatie

Zoals uit tabel 14.1. blijkt, is de respons bij de projecten in Dronten, Horst en Wijk bij Duurstede redelijk hoog. In Dronten is de respons bij de niet-deelnemers echter wat lager, maar deze geeft geen problemen bij de representativiteit. In Horst zijn alleen deelnemers geënuêteerd. Slechts 2 omwonende huishoudens hadden niet aan het project meegewerkt. Deze 2 huishoudens wilden niet aan de enquête meewerken. De respondenten uit Horst kunnen dus alleen representatief geacht worden voor de deelnemers. Voor Alblasserdam zal een nadere analyse nodig zijn om te bepalen voor welke groep de respondenten representatief geacht kunnen worden. In tabel 14.2. staat voor Alblasserdam per straat aangegeven hoeveel enquêtes zijn verspreid en hoeveel zijn terug ontvangen.

Tabel 14.2. Aantal verspreide en terug ontvangen enquêtes in Alblasserdam per straat

straat in Alblasserd.	aantal verspreide enquêtes			aantal ontvangen enquêtes		
	deeln.	niet-deeln.	totaal	deeln.	niet-deeln.	totaal
Pieter de Hoochplaats	18	63	81	5 (27,7%)	11 (17,5%)	16 (19,8%)
Nic. Beetsstraat	16	101	117	5 (31,3%)	7 (6,9%)	12 (10,3%)
R. Visscherstraat	11	5	16	3 (27,3%)	1 (20,0%)	4 (25,0%)
van Lennipstraat	5	3	8	2 (40,0%)	1 (33,3%)	3 (37,5%)
Hobbemalaan	-	12	12	-	3 (25,0%)	3 (25,0%)
Brederostraat	8	6	14	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Vondellaan	2	-	2	2 (100%)	-	2 (100%)
Frans Halslaan	-	9	9	-	1 (11,1%)	1 (11,1%)
Totaal	60	199	259	17 (28,3%)	24 (12,1%)	41 (15,8%)

Uit tabel 14.2. blijkt dat door bewoners uit de Nicolaas Beetsstraat en vooral uit de Brederostraat weinig op de enquête is gereageerd. De respons blijft voor veel straten de onder de 33%. In hoeverre bewoners van flats meer of minder gereageerd hebben dan bewoners van ééngezinshuizen blijkt uit tabel 14.3.

Tabel 14.3. Respons op enquête in Alblasserdam, verdeeld naar woningtype

woningtype	aantal verspreide enquêtes			aantal ontvangen enquêtes		
	deeln.	niet-deeln.	totaal	deeln.	niet-deeln.	totaal
flat	39	164	203	10 (25,6%)	18 (11,0%)	28 (13,8%)
ééngezinshuis	31	35	66	7 (22,6%)	6 (17,1%)	13 (19,7%)

Bewoners van ééngezinshuizen hebben iets meer op de enquête gereageerd als bewoners van flats. De verschillen zijn niet opzienbarend.

Tot slot wordt bekeken in hoeverre bij de deelnemers degenen hebben gereageerd die veel of weinig aan het projekt hebben gedaan, zie tabel 14.4. Gegevens over de vraag wie daadwerkelijk aan het projekt heeft meegewerkt en wie zich indertijd alleen heeft aangemeld of wie slechts weinig heeft gedaan, zijn verkregen van de sleutelfiguur.

Tabel 14.4. Respons bij deelnemers in Alblasserdam, onderscheiden naar deelnemers die veel of weinig hebben meegewerkt

straat in Alblass.d.	aantal deelnemers			aantal verspreide enquêtes			aantal ontvangen enquêtes		
	veel mee-gewerkt	weinig mee-gewerkt	totaal	veel mee-gewerkt	weinig mee-gewerkt	totaal	veel mee-gewerkt	weinig mee-gewerkt	totaal
Pieter de Hoochplaats	5	18	23	5	13	18	3 (60,0%)	2 (15,4%)	5 (27,8%)
Nic. Beetsstraat	4	16	20	3	13	16	1 (33,3%)	4 (30,8%)	5 (31,3%)
R. Visscherstraat	2	9	11	2	9	11	0 (0%)	3 (33,3%)	3 (27,3%)
van Lennipstraat	1	9	10	1	4	5	0 (0%)	2 (50,0%)	2 (40,0%)
Hobbemalaan	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Brederostraat	2	6	8	2	6	8	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Vondellaan	2	1	3	2	0	2	2 (100%)	0 -	2 (100%)
Frans Halslaan	0	1	1	0	0	0	-	-	-
Totaal	16	65	81	15	45	60	6 (40,0%)	11 (24,4%)	17 (28,3%)

Uit tabel 14.4. blijkt dat bewoners die veel aan het projekt, in Alblasserdam, hebben meegewerkt, iets meer op de enquête hebben gereageerd dan bewoners die weinig of bijna niet aan het projekt hebben meegewerkt. Opvallend blijft de lage respons uit de Brederostraat; ook de deelnemers uit de Pieter de Hoochplaats die weinig hebben meegewerkt skoren laag.

Uit de voorgaande tabellen kan niet de geringe respons in Albasserdam worden verklaard. Het niet persoonlijk bezorgen van de enquête kan zeker een rol gespeeld hebben, maar zal waarschijnlijk niet de enige oorzaak zijn geweest. Factoren als desinteresse e.d. zullen hierbij ook zeker belangrijk geweest zijn. Aangenomen kan worden dat het projekt slechts bij een kleine groep mensen leeft.

De respondenten uit Alblasserdam blijken op een aantal punten niet volledig representatief te zijn voor alle omwonenden; erg groot zal de vertekening niet zijn want de respondenten zijn, zoals uit de tabellen 14.2., 14.3. en 14.4. blijkt, redelijk gelijkmatig gespreid over:

- deelnemers versus niet-deelnemers;
- flatbewoners versus bewoners van ééngezinshuizen;
- respondenten uit de verschillende straten;
- deelnemers die veel hebben meegewerkt versus deelnemers die dit weinig hebben gedaan.

Voor dit oriënterend onderzoek was de selektiviteit van de respondenten geen onoverkomenlijk probleem.

14.4. Enkele persoonlijke kenmerken van de respondenten

Achtereenvolgens komen de volgende kenmerken aan de orde: leeftijd, gezinsfase, geslacht en sociaal-ekonomische positie.

leeftijd

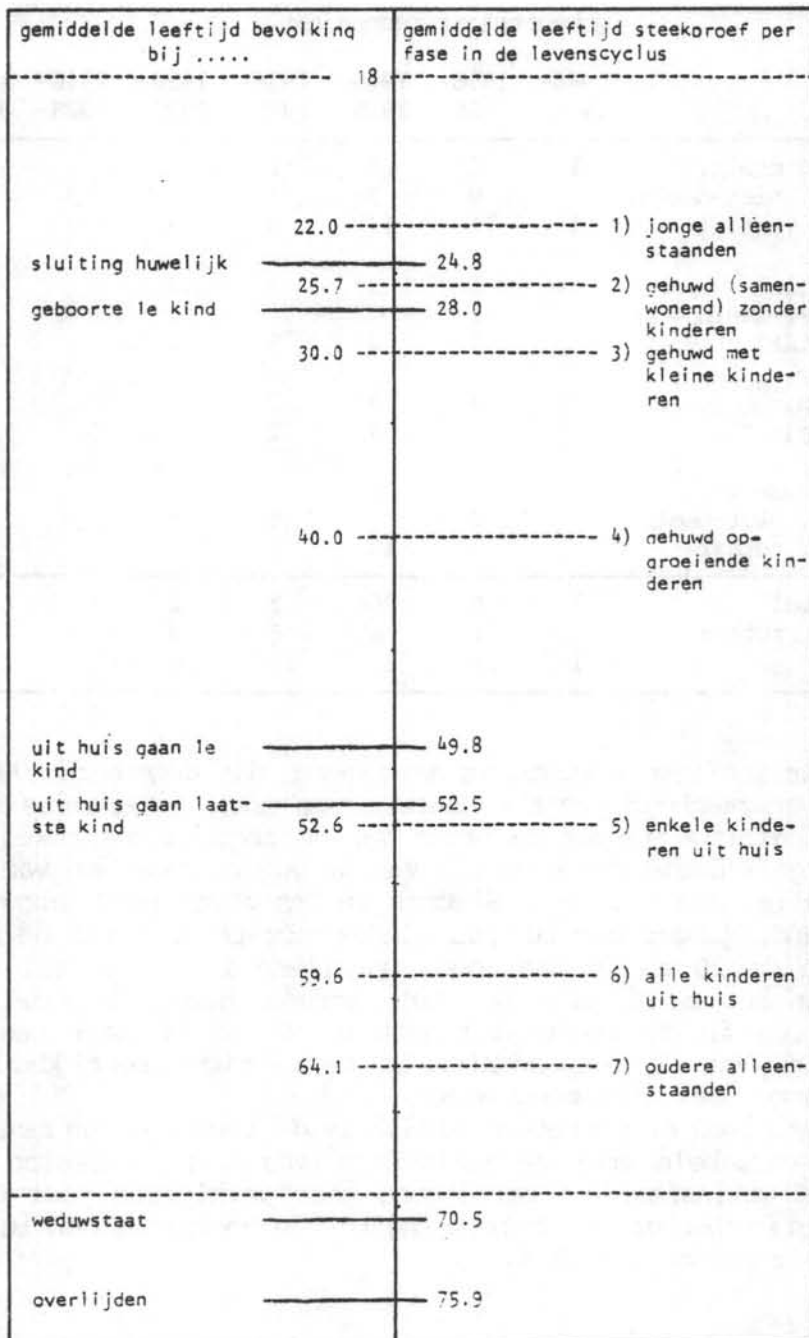
In tabel 14.5. staan de geboortejaren van de respondenten in enkele klassen verdeeld.

Tabel 14.5. Geboortejaren van de respondenten

project	geboortjaar respondent							non respons
	1966- 1970	1956- 1965	1946- 1955	1936- 1945	1926- 1935	1916- 1925	voor 1915	
Alblasserd. deeln.	1	2	11	2				1
Alblasserd. niet-deeln.		9	3	3	3	3	3	
Alblasserd. totaal	1	11	14	5	3	3	3	1
Dronten deeln.		1	2	5	2			
Dronten niet-deeln.		2						1
Dronten totaal		3	2	5	2			1
Horst deeln.		3	4	2				
Horst totaal		3	4	2				
Wijk bij D. deeln.			9					
Wijk bij D. niet-deeln.		2	1	5	1			
Wijk bij D. totaal		2	10	5	1			
deeln. totaal	1	6	26	9	2			1
niet-deeln. totaal		11	6	8	4	3	3	1
Totaal	1	17	32	17	6	3	3	2

In de schriftelijke enquête is aangegeven dat degene die het meest aan het zelfwerkzaamheid-project heeft meegewerkt, de enquête het best kon invullen. Hiertoe is met de opzet van de enquête ook rekening gehouden met de mogelijkheid dat niet één van de ouders maar één van de kinderen het formulier zou invullen. Slechts in één geval is de enquête ingevuld door iemand, jonger dan 20 jaar. Het grootste deel van de respondenten is tussen de 20 en 50 jaar oud. Opvallend is dat vooral respondenten tussen de 30 en 40 jaar aan het project hebben meegewerkt. Van de respondenten in de leeftijd tussen de 40 en 50 jaar heeft de helft meegewerkt. Van de respondenten in de overige leeftijd-klassen heeft het grootste deel niet meegewerkt.

Volgens Driessen en Beereboom (1983) is de leeftijd van mensen een verklarende variabele voor de gezinsfase waarin zij verkeren, zie figuur 14.1.; de gezinsfase is vervolgens weer verklarend voor de behoeften die de mensen hebben met betrekking tot de voorzieningen in hun woonsituatie, zie ook hoofdstuk 4.

Figuur 14.1. Gemiddelde leeftijd per fase in de levenscyclus (volgens Driessen en Beereboom, 1983)

Gezinsfase respondenten

In tabel 14.6. staat per projekt de gezinsfase van de respondenten aangeven. Hierbij zijn de volgende groepen onderscheiden:

- I = jonge alleenstaanden,
- II = gehuwd (samenwonend) zonder kinderen,
- III = gehuwd met kleine kinderen (jonger dan 10 jaar),
- IV = gehuwd met opgroeiende kinderen (ouder dan 10 jaar),
- V = gehuwd enkele kinderen uit huis,
- VI = gehuwd alle kinderen uit huis,
- VII = oudere alleenstaanden (ouder dan 60 jaar),
- VIII = middelbare alleenstaanden (30 - 60 jaar),
- IX = 1 ouder met opgroeiende kinderen (ouder dan 10 jaar).

Bovenstaande onderverdeling is voor een deel overeenkomend met de verdeling die door Driessen en Beereboom (1983) is gehanteerd, zie figuur 14.1. In onze onderverdeling zijn de leeftijden expliciet aangeduid en zijn als extra groepen onderscheiden: middelbare alleenstaanden (30 - 60 jaar) en éénoudergezinnen.

Tabel 14.6. Gezinsfase van de respondenten

projekt	gezinsfase									non respons	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX		
Alblasserd. deeln.		1	9	5							2
Alblasserd. niet-deeln.		5	5	4	2	3	4	1			
Alblasserd. totaal		6	14	9	2	3	4	1			2
Dronten deeln.		1	1	6	2					1	
Dronten niet-deeln.		1	1								1
Dronten totaal		2	1	6	2					1	1
Horst deeln.	1	1	3	4							
Horst totaal	1	1	3	4							
Wijk bij D. deeln.			7	2							
Wijk bij D. niet-deeln.		1	4	3			1				
Wijk bij D. totaal		1	11	5			1				
deeln. totaal	1	3	19	17	2					1	2
niet-deeln. totaal		7	10	7	2	3	5	1			1
Totaal	1	10	29	24	4	3	5	1	1	1	3

Gezinnen met jonge en opgroeiende kinderen zijn oververtegenwoordigd bij de respondenten. In hoeverre deze gezinsfase in de hele buurt, bij de onderzochte projekten, overheerst is niet bekend. Bij het projekt in Dronten hebben gezinnen met kinderen, ouder dan 10 jaar de overhand; bij de andere 3 projekten zijn gezinnen met jongere kinderen in de meerderheid. Bij de gezinnen met jonge en oudere kinderen (groep III en IV) heeft de meerderheid (ongeveer $\frac{2}{3}$ deel) aan de projekten deelgenomen, bij huishoudens zonder kinderen heeft ongeveer $\frac{3}{4}$ deel niet meegewerkt. Deze verschillen komen zeer goed overeen met de verschillen die bij de leeftijden van de respondenten zijn waargenomen, rekening houdend met het verband tussen deze variabelen zoals ze door Driessen en Beereboom zijn beschreven. Zo heeft een groot deel van hen die ge-

huwd (samenwonend) zijn, maar (nog) geen kinderen hebben, niet aan het projekt meegewerkt. Bij de vergelijking van de leeftijden bleek dat 2/3 deel van de respondenten tussen de 20 en 30 jaar niet aan het projekt heeft meegewerkt. Volgens figuur 14.1. is de gemiddelde leeftijd, bij de geboorte van het eerste kind, 28 jaarvoor het grootste deel.

Geslacht respondenten

In tabel 14.7. staan de respondenten, per projekt, onderverdeeld naar geslacht.

Tabel 14.7. Geslacht respondenten

Projekt	non		
	man	vrouw	respons
Alblasserd. deeln.	11	4	2
Alblasserd. niet-deeln.	17	6	1
Alblasserd. totaal	28	10	3
Dronten deeln.	8	2	
Dronten niet-deeln.	2		1
Dronten totaal	10	2	1
Horst deeln.	8	1	
Horst totaal	8	1	
Wijk bij D. deeln.	9		
Wijk bij D. niet-deeln.	5	4	
Wijk bij D. totaal	14	4	
deeln. totaal	36	7	2
niet-deeln. totaal	24	10	2
Totaal	60	17	4

De respondenten zijn vooral van het mannelijk geslacht; de mannelijke respondenten hebben ook relatief meer aan het projekt deelgenomen dan de vrouwelijke respondenten.

Sociaal-ekonomische positie

Driessen en Beereboom (1983) geven in hun studie aan dat de behoefte van bewoners aan bepaalde voorzieningen in de woonsituatie ook afhangt van hun sociaal-ekonomische positie.

De sociaal-ekonomische positie is, analoog aan Driessen en Beereboom, bepaald aan de hand van de variabelen: laatst genoten opleiding, beroepsnivo en inkomen van de respondenten. Deze drie variabelen staan in bijlage 10 nader toegelicht. De klasse-indeling die in deze bijlage is gehanteerd, blijft bij de bepaling van de sociaal-ekonomische positie gehandhaafd; het klasse-nummer geeft het aantal punten weer van de desbetreffende klasse.

Bij de variabelen 'opleiding' en 'beroepsnivo' zijn de hoogst voorkomende waarden in een huishouden gehanteerd; dus als de partner bijvoor-

beeld een hogere opleiding heeft gevolgd dan de respondent dan wordt de opleiding van de partner gerekend. Bij de variabele 'inkomen' is het inkomen van de kostwinner en de partner (indien aanwezig) gesommeerd, zoals dat in bijlage 10 ook is gebeurd.

De sociaal-ekonomische positie is bepaald aan de hand van de som van de punten van de 3 variabelen. De respondenten zijn hierna ingedeeld in de volgende klassen van sociaal-ekonomische positie, zie tabel 14.8.

Tabel 14.8. Klasse-indeling sociaal-ekonomische positie

sociaal-ekonomische positie		punten
I	zeer laag	3 - 8
II	laag	9 - 13
III	midden	14 - 18
IV	hoog	19 - 23
V	zeer hoog	24 - 28

Wanneer een respondent één van de drie variabelen niet heeft ingevuld, is de respondent een plaats op de ranglijst toegewezen op grond van de overige twee skores; wel is hierbij gekeken naar het antwoord van de respondent op de vraag naar de inkomensbron, bijvoorbeeld: als aan een respondent, op basis van twee skores, een sociaal-ekonomische positie van III zou worden toegewezen, en vervolgens blijkt dat hij geen inkomensbron heeft, dan krijgt hij/zij uiteindelijk de positie II. Respondenten die twee van de drie variabelen niet invulden zijn beschouwd als non-respondenten bij deze vraag.

In tabel 14.9. staat per projekt aangegeven de sociaal-ekonomische positie van de respondenten die aan het projekt hebben deelgenomen en die niet hebben deelgenomen.

Tabel 14.9. Sociaal-ekonomische positie van deelnemers en niet-deelnemers per projekt

Projekt	Sociaal-ekonomische positie					non respons
	I	II	III	IV	V	
Alblas.dam, deeln.	1	5	5	2	3	1
Alblas.dam, niet-deeln.	3	2	7	9	2	1
Alblas.dam, totaal	4	7	12	11	5	2
Dronten, deeln.			3	3	4	
Dronten, niet-deeln.					1	2
Dronten totaal			3	3	5	2
Horst, deeln.		2	5	1	1	
Horst, totaal		2	5	1	1	
Wijk b.D, deeln.		2	3	4		
Wijk b.D, niet-deeln.		1	4	2	2	
Wijk b.D, totaal		3	7	6	2	
Totaal, deeln.	1	9	16	10	8	
Totaal, niet-deeln.	3	3	11	11	5	
Totaal	4	12	27	21	13	

De respondenten uit Dronten hebben een relatief hoge sociaal-ekonomische positie; er zijn geen grote verschillen tussen de respondenten. Bij de andere 3 projekten is deze positie iets lager en varieert deze ook meer tussen de respondenten. Opvallend is dat de sociaal-ekonomische positie van de niet-deelnemers uit Alblasterdam hoger is dan die van de deelnemers. Bij Wijk bij Duurstede is dit verschil niet zo duidelijk waarneembaar. Vergelijken we de totalen dan blijkt de sociaal-ekonomische positie van de niet-deelnemers niet wezenlijk anders te zijn dan die van de deelnemers.

De buurt in Alblasterdam is te onderscheiden in twee duidelijk waarneembare delen: een deel bestaande uit hoogbouw en een deel dat alleen bestaat uit ééngesinshuizen; deze twee delen zijn ruimtelijk van elkaar gescheiden door een ontsluitingsweg enerzijds en door grootschalige parkeervoorzieningen anderszijds. In hoeverre de sociaal-ekonomische posities verschillen tussen deze twee buurt-delen in Alblasterdam, blijkt uit tabel 14.10.

Tabel 14.10. Sociaal-ekonomische positie van respondenten uit Alblasserdam, onderscheiden naar woningtype

Projekt	Sociaal-ekonomische positie				
	I	II	III	IV	V
flatbewoners deeln.	1	5	3		1
flatbewoners niet-deeln.	3	2	6	6	
flatbewoners totaal	4	7	9	6	1
ééngesz.bew. deeln.			2	2	2
ééngesz.bew. niet-deeln.			1	3	2
ééngesz.bew. totaal			3	5	4
aantal non respondenten: 2					

De respondenten uit Alblasserdam, die in ééngezinshuizen wonen, hebben een relatief hoge sociaal-ekonomische positie. De bewoners van flats, die aan het projekt hebben deelgenomen, hebben over het algemeen een lage sociaal-ekonomische positie. Opvallend is de hoge positie van een deel van de niet-deelnemers dat in flats woont. Onder hen zitten veel twee-verdieners.

14.5. Samenvatting

In totaal zijn 326 enquêtes verspreid, verdeeld over 106 huishoudens, waarin iemand aan het projekt heeft meegewerkt, en over 220 huishoudens, waarin niemand aan het projekt heeft meegewerkt.

Vooraf in Alblasserdam is weinig op de enquête gereageerd. In een telefoongesprek, gevoerd met een bewoner die niet aan het projekt heeft meegewerkt, zijn twee argumenten aangevoerd om niet op de enquête te reageren: desinteresse, en ontevredenheid met de kwaliteit van het gerealiseerde projekt. De respons bij de projekten in Dronten, Horst en Wijk bij Duurstede is redelijk hoog (meer dan de helft heeft op de enquête gereageerd). Bij Dronten is de respons bij de niet-deelnemers echter wat lager (37,5%), maar dit geeft geen problemen bij de representativiteit. Bij Horst zijn de respondenten alleen representatief voor de deelnemers.

In Alblasserdam blijkt vooral in bepaalde straten weinig op de enquête te zijn gereageerd. Voor veel straten blijft de respons onder de 33%. Bewoners van ééngezinshuizen hebben iets meer op de enquête gereageerd dan bewoners van flats. Bewoners die, in Alblasserdam, veel aan het projekt hebben meegewerkt hebben iets meer op de enquête gereageerd dan bewoners die weinig of bijna niet aan het projekt hebben meegewerkt. De respondenten uit Alblasserdam zijn dus niet volledig representatief voor alle omwonenden, toch is er een redelijke spreiding over de verschillende groepen, te weten:

- deelnemers versus niet-deelnemers;
- flatbewoners versus bewoners van ééngezinshuizen;
- respondenten uit de verschillende straten;
- deelnemers die veel hebben meegewerkt versus deelnemers die dit weinig hebben gedaan.

Het grootste deel van de respondenten heeft een leeftijd tussen de 20 en 50 jaar. Vooral respondenten tussen de 30 en 40 jaar hebben aan het projekt meegewerkt. Van de respondenten met de leeftijd van tussen de 40 en 50 jaar heeft de helft meegewerkt. Van de respondenten in de overige leeftijd-klassen heeft het grootste deel niet meegewerkt.

Gezinnen met jonge en opgroeiende kinderen zijn oververtegenwoordigd in de steekproef. Bij het projekt in Dronten hebben gezinnen met kinderen ouder dan 10 jaar de overhand; bij de andere 3 projekten zijn gezinnen met jongere kinderen in de meerderheid. Bij de gezinnen met jonge en oudere kinderen (groep III en IV) heeft de meerderheid (ongeveer $\frac{2}{3}$ deel) aan de projekten deelgenomen, bij huishoudens zonder kinderen heeft ongeveer een $\frac{3}{4}$ deel niet meegewerkt. Tussen de leeftijd van de respondenten en hun gezinsfase blijkt een duidelijke relatie te bestaan.

De respondenten zijn vooral van het mannelijk geslacht; de mannelijke respondenten hebben ook relatief meer aan het projekt deelgenomen dan de vrouwelijke respondenten.

De respondenten uit Dronten hebben een relatief hoge sociaal-ekonomische positie; er zijn daar geen grote verschillen tussen de respondenten. Bij de andere 3 projekten is deze positie iets lager en varieert deze ook meer tussen de respondenten. Opvallend is dat de sociaal-ekonomische positie van de niet-deelnemers uit Alblusserdam hoger is dan die van de deelnemers. Vergelijken we de totalen, dan blijkt de sociaal-ekonomische positie van de niet-deelnemers niet wezenlijk anders te zijn dan die van de deelnemers.

Onderscheiden naar het woningtype blijken de respondenten uit Alblusserdam, die in ééngesinshuizen wonen, een relatief hoge sociaal-ekonomische positie te hebben. De flatbewoners, die aan het projekt hebben deelgenomen, hebben over het algemeen een lage sociaal-ekonomische positie. Opvallend is de hoge positie van een deel van de niet-deelnemers die in flats wonen. Onder hen bevinden zich veel twee-verdieners.

15. HYPOTHESE VAN BASIS-, KWALITEITS- EN EXTRA-VOORZIE- NINGEN

15.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal een relatie worden gelegd tussen de hypothesen van Driessen en Beereboom, zie hoofdstuk 5, met betrekking tot basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen en zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Allereerst zal hiertoe de tevredenheid van de bewoners met diverse aspecten van hun woonsituatie worden bepaald. Door het samenstellen van een tevredenheidsindex kunnen de meningen van bewoners over hun woonsituatie met elkaar worden vergeleken. Door het benoemen van de voorzieningen die in de projecten zijn aangebracht of zijn verbeterd in basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen en met behulp van de antwoorden van de respondenten op vragen naar:

- andere problemen in de woonomgeving,
  - het belang van de problemen waarop het projekt was gericht,
  - de invloed van het projekt op de tevredenheid met de woonsituatie,
- kan een beeld worden gekregen van de belangrijkste problemen in de woonomgeving vóór het projekt. Nagegaan kan dan worden in hoeverre de keuze van de bewoners van de voorzieningen die in het projekt zijn aangepakt overeenkomt met de hiërarchie die Driessen en Beereboom in hun studie hebben gevonden.

Hieruit kan de toepasbaarheid van deze hypothese voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving worden bepaald.

15.2. Tevredenheid respondenten met hun woonsituatie

Aan de respondenten zijn verschillende aspecten van de woonsituatie voorgelegd. De aspekt-indeling is gebaseerd op de indeling die Driessen en Beereboom (1983) in hun studie hanteren. In bijlage 11 staan de verschillende aspecten en de verschillende formuleringen van die aspecten door Driessen en Beereboom beschreven.

Deze onderscheiden aspecten zijn volgens Driessen en Beereboom in te delen in basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen, zie ook hoofdstuk 4.

Aan de respondenten is gevraagd bij die verschillende aspecten aan te kruisen of ze daarmee tevreden of ontevreden waren; zij konden hierbij kiezen tussen de volgende mogelijkheden:

- 1 = zeer tevreden,
- 2 = tevreden,
- 3 = niet tevreden, niet ontevreden,
- 4 = ontevreden,
- 5 = zeer ontevreden,

In bijlage 12 staat per aspekt en per projekt de tevredenheid van de respondenten aangegeven.

Per projekt zal hieronder samengevat worden met welke voorzieningen men in het algemeen tevreden, ontevreden of geen van beide is. Bij de aspekten waarmee men in het algemeen niet tevreden was, is door de letters (A), (B) en (C) aangegeven of deze aspekten respektievelijk basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen zijn.

Alblasserdam

tevreden met: onderhoud woningen (binnen en buiten), verkeersdrukte, grootte tuin (indien van toepassing), veiligheid buurt, mensen van eigen stand, kwaliteit van natuur/groen in de buurt, onderhoud andere huizen, aanzien buurt, kwaliteit speelgelegenheid, hoeveel mensen op straat, grootte woning, situering parkeergelegenheid, kontakt met de burens en afstand tot park.

niet tevreden en niet ontevreden met: betaalbaarheid woning (B, voor een deel van de bewoners A), geluidsisolatie naar burens toe (A), fraaiheid buurt (B) en afstand naar winkels (B, voor enkele bewoners A).

ontevreden met: bedrijvigheid (C).

Dronten

tevreden met: onderhoud woningen (binnen en buiten), verkeersdrukte, veiligheid buurt, betaalbaarheid woning, mensen van eigen stand, bedrijvigheid, fraaiheid buurt, onderhoud andere huizen, afstand naar winkels, aanzien buurt, kwaliteit speelgelegenheid, hoeveel mensen op straat, grootte woning, kontakt met de burens en afstand tot park.

niet tevreden en niet ontevreden met: grootte tuin (B), geluidsisolatie naar burens toe (A), kwaliteit natuur/groen in de buurt (B, voor enkele bewoners A) en situering parkeergelegenheid (C).

ontevreden met: geen.

Horst

tevreden met: onderhoud woningen (binnen en buiten), verkeersdrukte, veiligheid buurt, betaalbaarheid woning, mensen van eigen stand, kwaliteit van natuur/groen in de buurt, fraaiheid buurt, onderhoud andere huizen, afstand naar winkels, aanzien buurt, kwaliteit speelgelegenheid, grootte woning, situering parkeergelegenheid, kontakt met de burens en afstand tot park.

niet tevreden en niet ontevreden met: grootte van tuin (B), bedrijvigheid (C), hoeveel mensen op straat (B).

ontevreden met: geluidsisolatie naar burens toe (A).

Wijk bij Duurstede

tevreden met: onderhoud woningen (binnen en buiten), verkeersdrukte, grootte tuin, veiligheid buurt, betaalbaarheid woning, mensen van eigen stand, bedrijvigheid, geluidsisolatie naar burens toe, kwaliteit van natuur/groen in de buurt, fraaiheid buurt, onderhoud andere huizen, afstand naar winkels, aanzien buurt, kwaliteit speelgelegenheid, hoeveel mensen op straat, grootte woning, situering parkeergelegenheid, contact met de burens en afstand tot park.

niet tevreden en niet ontevreden met: geen

ontevreden met: geen.

In Alblasterdam is men met minder voorzieningen tevreden dan bij de andere projecten. Bekijken we alleen de basis-voorzieningen dan valt op dat de respondenten van drie projecten over het algemeen niet tevreden zijn over dezelfde basis-voorziening: geluidsisolatie naar de burens toe. In Alblasterdam is men behalve over deze basis-voorziening ook in het algemeen niet tevreden over de betaalbaarheid van de woningen en over de afstand tot de winkels: deze aspecten zijn voor respectievelijk mensen met een lage sociaal-economische positie en voor oudere alleenstaanden basis-voorzieningen.

In Wijk bij Duurstede zijn er geen voorzieningen in de woonomgeving waarover men ontevreden is. Men is dus ook tevreden over de geluidsisolatie naar de burens toe. Omdat het kasko-woningen zijn die de mensen zelf hebben afgebouwd, is dit probleem wellicht door hen zelf opgelost, c.q. voorkomen.

Bovenstaande basis-voorzieningen waarmee men ontevreden is, lenen zich niet of nauwelijks voor zelfwerkzaamheid. Geluidshinder van de burens is alleen door ingrijpende wijzigingen te verminderen, bijvoorbeeld:

- maatregelen bij de bron door ander gedrag burens,
- maatregelen bij de overdracht door isolatie van de bouwmuren, of, indien bij contactgeluid, door isolatie vloeren, plafonds e.d.; dit is een zeer ingrijpende verandering en vermindert het geluid slechts gradueel.
- maatregelen bij de ontvanger door verhuizing, berusting e.d.

Ook de betaalbaarheid van de woningen en de afstand tot de winkels zijn niet door zelfwerkzaamheid te verbeteren; verbetering kan verkregen worden door bijvoorbeeld te verhuizen.

15.3. Tevredenheidsindex

Om de mate waarin men (on-)tevreden is met de woonomgeving te kunnen bepalen en om deze te kunnen vergelijken met de andere projecten is een index samengesteld die de tevredenheid van de respondent met zijn woon-situatie weergeeft. In deze index wordt de tevredenheid van de bewoners uitgedrukt in één cijfer. De index is opgebouwd uit de 20 onderscheiden aspecten uit bijlage 12, exclusief onderhoudsnivo binnenkant woning, kwaliteit van natuur/groen in de buurt en onderhoud andere huizen in de buurt. Aan de aspecten is een gewicht toegekend, gebaseerd op de onderverdeling in basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen, e.e.a. gerelateerd aan de gezinsfase en sociaal-economische positie van de betrokkenen. Door aan de mate van tevredenheid met een bepaald aspect punten toe te kennen (1 t/m 5) en deze te vermenigvuldigen met het gewicht van dat aspect, waarna vervolgens voor alle aspecten de zo ontstane punten

worden gesommeerd en deze som weer wordt gedeeld door de punten: (aspecten x gewicht) kan voor iedere respondent een tevredenheidsindex worden bepaald. In bijlage 13 staat voor alle duidelijkheid de werkwijze bij de vaststelling van de tevredenheidsindex nader toegelicht.

De indexcijfers zijn in de volgende indexklassen ingedeeld:

- 1.0 - 1.5 zeer tevreden met de woonsituatie
- 1.6 - 2.5 tevreden met de woonsituatie
- 2.6 - 3.5 niet tevreden, niet ontevreden met de woonsituatie
- 3.6 - 4.5 ontevreden met de woonsituatie
- 4.6 - 5.0 zeer ontevreden met de woonsituatie

Bij deze ontwikkelde index zijn een aantal kanttekeningen te plaatsen, zoals:

1. de tevredenheid met de woonsituatie wordt door meer of andere aspecten bepaald dan de gehanteerde;
2. aan de mate van tevredenheid moet een andere puntenverdeling worden gekoppeld;
3. de hiërarchische verdeling van de voorzieningen in basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen is op individueel niveau niet toe te passen; of aan deze verdeling moet een andere puntenverdeling worden toegekend;
4. afgevraagd kan worden of de index-indeling lineair verdeeld moet zijn, immers de index-indeling gaat ervan uit dat ontevredenheid met een bepaalde voorziening 'gecompenseerd' kan worden door tevredenheid met een andere voorziening (van gelijk gewicht).

Voordat aan deze index absolute waarde kan worden gehecht zal in elk geval aan de bovenstaande opmerkingen meer aandacht moeten worden besteed. In dit onderzoek wordt de index alleen in vergelijkende zin toegepast; aangenomen mag worden dat de index, in vergelijkende zin, iets zegt over de mate van tevredenheid van bewoners met hun woonsituatie.

De tevredenheidsindexen per project staan weergegeven in tabel 15.1.

Tabel 15.1. Tevredenheidsindex respondenten, per project

project	tevredenheidsindex						Non respons
	1.0 - 1.5	1.6 - 2.0	2.1 - 2.5	2.6 - 3.0	3.1 - 3.5	3.6 - 5.0	
Alblasserd.deeln.		2	8	4	1		2
Alblasserd. niet-deeln.		2	12	5	5		
Alblasserd. totaal		4	20	9	6		2
Dronten deeln.	1	2	7				
Dronten niet deeln.		1	2				
Dronten totaal	1	3	9				
Horst deeln.		2	7				
Horst totaal		2	7				
Wijk bij D. deeln.		5	4				
Wijk bij D. niet deeln.	1	5	3				
Wijk bij D. totaal	1	10	7				
deeln. totaal	1	11	26	4	1		2
niet deeln. totaal	1	8	17	5	5		
Totaal	2	19	43	9	6		2

Duidelijk blijkt dat de respondenten in Alblasserdam minder tevreden zijn met hun woonsituatie dan de respondenten bij de andere projecten. Bijna de helft van de respondenten uit Alblasserdam is niet tevreden met de woonsituatie (index = 2.6 - 3.5). Bij de andere drie projecten zijn alle respondenten tevreden of zeer tevreden met hun woonsituatie (index = 1.0 - 2.5). In hoeverre in Alblasserdam e.e.a. samenhangt met het bewonen van een bepaald woningtype blijkt uit tabel 15.2.

Tabel 15.2. Relatie tussen tevredenheids-index en woningtype in Alblasserdam

tevredenheids-index	flatbewoners	bew. één-gezinshuizen	geen mening
1.0 - 1.5	-	-	
1.6 - 2.0	1	3	
2.1 - 2.5	13	7	
2.6 - 3.0	8	1	
3.1 - 3.5	5	1	
3.6 - 5.0	-	-	
geen mening	1		1
Totaal	28	12	1

Flatbewoners zijn minder tevreden met hun woonsituatie dan bewoners van ééngezinshuizen.

15.4. Belangrijkste knelpunten in de woonomgeving

Aan de respondenten is gevraagd aan te geven wat hij/zij de belangrijkste knelpunten of problemen in de woonomgeving vindt; de vraag moest ruimer worden opgevat dan de 20 onderscheiden aspecten van de woonsituatie. Door de respondenten zijn de volgende knelpunten genoemd, zie tabel 15.3.:

Tabel 15.3. Belangrijkste knelpunten in de woonomgeving, per project

knelpunt-nummer	Alblasserdam		Dronten		Horst		Mijk bij D.	
	deeln	niet-d	deeln	niet-d	deeln	deeln	niet-d	niet-d
1. afwezigheid van bepaalde grootschalige voorzieningen zoals openbaar vervoer, sporthal, winkels, kabelnet, zwembad, goede wegontsluiting e.d.	9	14	1		2			1
2. verkeersonveiligheid door hoge snelheden, doorgaand verkeer, onoverzichtelijke situatie, verkeershinder brandweer, bus in de straat	4	4	2				3	1
3. geen knelpunten in de woonomgeving	1		1	1	3	1		4
4. te weinig onderhoud van groenvoorziening, bestrating en lift/hal	1	4	1	1	1			2
5. te weinig parkeerplaatsen	2	2	3					
6. geluidsoverlast van burens, jongelui op straat/plein, last van spelende jeugd	1	4	1					
7. vervuiling van groen-, speelvoorzieningen en wandelpaden door honden, hierdoor weinig praktische gebruiksmogelijkheden	3	1	1					
8. te hoge bomen in de buurt, te veel schaduw			3	1				
9. te weinig speelvoorzieningen, geen trimbaan	2						1	
10. onvoldoende straatverlichting			2					
11. inrichting straat belemmert sociale contacten, saaie woonomgeving		2						
12. anders met ieder 1 keer	21	6	1	1	2			2

Het belangrijkste knelpunt voor de respondenten uit Alblasserdam is de afwezigheid van bepaalde grootschalige voorzieningen; enkele respondenten vinden de verkeersonveiligheid een belangrijk knelpunt. Voor de respondenten uit Dronten zijn het geringe aantal parkeerplaatsen en de aanwezigheid van hoge bomen, die veel licht wegnemen, de belangrijkste knelpunten. Volgens de respondenten uit Horst zijn er geen knelpunten in de woonomgeving; dit geldt ook voor het grootste deel van de respondenten uit Wijk bij Duurstede. Een iets minder groot aantal respondenten uit Wijk bij Duurstede noemt de verkeersonveiligheid een belangrijk probleem.

Al eerder is aangegeven dat de afstand tot bepaalde grootschalige voorzieningen, zoals winkels, voor oudere alleenstaanden een basis-voorziening is, maar ook dat dit niet door zelfwerkzaamheid is op te lossen. Verkeersveiligheid (geformuleerd als verkeersdrukte in de straat) is volgens Driessen en Beereboom basis-voorziening voor jonge alleenstaanden en jong gehuwden met en zonder kinderen. In Alblasserdam is door bewoners van een flatcomplex al eens een demonstratieve optocht naar het gemeentehuis gehouden in verband met een aanrijding van een kind door een auto met dodelijke afloop. De aktiebereidheid van de bewoners op dit vlak is groot. Door het zelfwerkzaamheid-project worden speelvoorzieningen gemaakt op veilige plaatsen zodat minder kinderen aan de verkeersonveiligheid worden blootgesteld. Aan het probleem zelf wordt in het project niets gedaan.

Gebrek aan parkeerplaatsen is volgens de indeling van Driessen en Beereboom een extra-voorziening en heeft zodoende een lage prioriteit. Aan de hoge bomen is door enkele bewoners al eens door zelfwerkzaamheid gedaan. De gemeente verbiedt dit echter. Ook in Wijk bij Duurstede wordt door enkele bewoners verkeersonveiligheid als een probleem gezien. Langs het woningcomplex loopt een wijkontsluitingsweg waarop hard wordt gereden. Zelfwerkzaamheid van bewoners zal zich kunnen richten op het ontwikkelen van plannen ter verbetering van de veiligheid. Konkrete uitvoering van werkzaamheden door bewoners zal zeker zonder toestemming van de gemeente niet mogelijk zijn, met uitzondering van aktie-gerichte werkzaamheden. De sleutelfiguur vertelde dat de verbetering van de verkeersveiligheid door de bewoners niet als een potentiële zelfwerkzaamheid-project wordt beschouwd. het verbeteren van de veiligheid is volgens hem de taak van de gemeente.

15.5. Voorzieningen die in de zelfwerkzaamheid-projecten zijn aangebracht of zijn verbeterd

In tabel 15.4. staat weergegeven welke voorzieningen in de 4 onderzochte zelfwerkzaamheid-projecten zijn aangebracht of zijn verbeterd. Aangegeven staat ook of het gaat om een basis-, kwaliteits- of extra-voorziening. Driessen en Beereboom geven in hun studie aan dat het al dan niet basis-voorziening zijn van iets voor iemand afhangt van de gezinsfase en de sociaal-ekonomische positie van die persoon en van zijn/haar woonomgeving, zie hiervoor hoofdstuk 4.

Tabel 15.4. Voorzieningen die in de zelfwerkzaamheid-projecten zijn
aangebracht of zijn verbeterd

Projekt	basis-, kwaliteits- of extra-voorzieningen
Alblasserdam:	
aanbrengen speelvoorzieningen (speel- toestellen, crossbaan, basketbal veld, trapveld),	basis-voorz. *
aanbrengen groen- en watervoorzieningen, inklusief wandelpaden en banken,	kwaliteits-voorz. **
aanbrengen hondentoiletten,	kwaliteits-voorz. ***
aanbrengen fietsontsluiting	extra-voorz.
Dronten:	
aanbrengen speelvoorzieningen (speel- toestellen)	basis-voorz.
aanbrengen groenvoorzieningen	kwaliteits-voorz.**
Horst:	
vernieuwen speelvoorzieningen (speel- toestellen)	basis-voorz. *
herstellen zwembadje/ijsbaan, facelift pleintje, inklusief groenvoor- zieningen	basis-voorz. *
betere ontsluiting van woningen met auto	kwaliteits-voorz. ** extra-voorz.
Wijk bij Duurstede:	
aanbrengen speelvoorzieningen (speel- toestellen, zandbak, trapveldje)	basis-voorz. *
aanbrengen groenvoorzieningen	kwaliteits-voorz.**

- * geen basis-voorziening voor gehuwden met enkele of alle kinderen uit huis en voor oudere alleenstaanden.
- ** wel basis-voorziening voor jong gehuwden zonder kinderen en gehuwden waar alle kinderen uit huis zijn.
- *** wel basis-voorziening voor oudere alleenstaanden.

De 4 projecten zijn behalve op basis-voorzieningen ook allemaal gericht op kwaliteits- en/of extra-voorzieningen.

In tabel 15.5. staat per projekt het aantal respondenten aangegeven voor wie het projekt wel en voor wie het niet op een basis-voorziening is gericht; e.e.a. is afhankelijk van de gezinsfase, sociaal-ekonomische positie van de respondent en van zijn/haar woonomgeving.

Tabel 15.5. Aantal respondenten per projekt voor wie het projekt wel en voor wie het niet gericht was op een basis-voorziening

projekt	voorz. is wel basis-voorz.	voorz. is geen basis-voorz.	geen mening
Ablasserd. deeln.	15	0	2
Ablasserd. niet-deeln.	17	7	
Ablasserd. totaal	32	7	
Dronten, deeln.	7	3	
Dronten, niet-deeln.	2		1
Dronten, totaal	9	2	1
Horst, deeln.	9	0	
Horst, totaal	9	0	
Wijk bij D, deeln.	9	0	
Wijk bij D, niet-deeln.	8	1	
Wijk bij D, totaal	17	1	
deeln. totaal	40	3	2
niet-deeln. totaal	27	8	1
Totaal	67	11	3

In Ablasserdam blijkt duidelijk een aantal niet-deelnemers te zijn waarvoor de aangebrachte voorzieningen geen basis-voorzieningen zijn. Bij de andere 3 projekten zijn ook voor bijna alle niet-deelnemers de aangebrachte voorzieningen basis-voorzieningen.

De aanleiding tot het projekt, volgens de sleutelfiguren, geeft een indicatie van het belang van de voorzieningen waarop het projekt was gericht.

Ablasserdam

Aanleiding tot projekt: ontbreken van speelvoorzieningen, veel hinder van water op het grasveld na regen, zodat daarop niet door de kinderen kan worden gespeeld en ontevredenheid over staat van bestaande groen-voorzieningen.

Dronten

Aanleiding tot projekt: slechte toestand speelterrein.

Horst

Aanleiding tot projekt: slechte staat van pleintje (zwembad, speelvoorzieningen en verharding).

Wijk bij Duurstede

Aanleiding tot projekt: hinderlijk voetballende kinderen.

Bij alle 4 projekten is het ontbreken of niet goed functioneren van speelvoorzieningen aanleiding tot initiatieven van bewoners om een projekt op te starten. Speelvoorzieningen zijn, volgens Driessen en Beereboom, basis-voorzieningen voor jonge mensen (met en zonder kinderen),

voor gehuwden met opgroeiende kinderen en ook voor gehuwden met alle kinderen uit huis. In Ablasserdam was ook ontevredenheid over de staat van de groenvoorzieningen aanleiding tot het projekt. Groenvoorzieningen zijn, volgens Driessen en Beereboom, basis-voorzieningen voor jong gehuwden zonder kinderen en gehuwden met alle kinderen uit huis. Duidelijk blijkt dat ontevredenheid met basis-voorzieningen voor de bewoners aanleiding was om initiatieven te nemen tot verbetering van die voorzieningen.

15.6. Belang van de knelpunten waarop projekt was gericht

In tabel 15.6. staan per projekt de antwoorden van de respondenten op de vraag of het zelfwerkzaamheid-projekt destijds op het belangrijkste probleem in de woonomgeving was gericht. Onderscheid is gemaakt tussen de volgende meningen:

1. het projekt was op het meest belangrijke probleem gericht;
  2. het projekt was op één van de belangrijkste problemen gericht;
  3. het projekt was op een minder belangrijk probleem gericht;
  4. het projekt was op een relatief onbelangrijk probleem gericht;
  5. het projekt was op één van de onbelangrijkste problemen gericht;
  6. het projekt was op het onbelangrijkste probleem gericht;
  7. er waren geen andere problemen in de woonomgeving;
  8. anders;
  9. weet niet;
- NR non respons, geen antwoord.

Tabel 15.6. Mening respondenten of projekt destijds op het belangrijkste probleem in de woonomgeving was gericht

projekt	mening respondenten									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	NR
Ablasserd. deeln.	7	5					2	1		2
Ablasserd. niet-deeln.	5	5	3	2			1		4	4
Ablasserd. totaal	12	10	3	2			3	1	4	6
Dronten, deeln.	5	3	1							1
Dronten, niet-deeln.		2							1	
Dronten, totaal	5	3	1						1	1
Horst, deeln.	5	1		1			2			
Horst, totaal	5	1		1			2			
Wijk bij D, deeln.	1	5					2		1	
Wijk bij D, niet-deeln.		3		1					2	3
Wijk bij D, totaal	1	8		1			2		3	3
deeln. totaal	18	14	1	1			6	1	1	3
niet-deeln. totaal	5	10	3	3			1		7	7
Totaal	23	24	4	4			7	1	8	10

Bewoners die aan het projekt hebben meegewerkt vinden, meer dan zij die niet hebben meegewerkt, dat het projekt op het meest belangrijke probleem was gericht. Een aantal deelnemers meldt dat er verder geen andere problemen in hun woonomgeving waren. Opvallend is dat ook een groot deel van de niet-deelnemers aangeeft dat het projekt op het belangrijkste of één van de belangrijkste problemen was gericht. Hierover bestaat dus grotendeels konsensus tussen de deelnemers en niet-deelnemers. In Alblasterdam zijn er toch enkelen die vinden dat het projekt op een relatief of zeer onbelangrijk probleem gericht was. In hoeverre dit samenhangt met het al dan niet basis-voorziening zijn van iets voor de respondenten, zie ook tabel 15.5., blijkt uit tabel 15.7.

Tabel 15.7. Gezinsfase respondenten gerelateerd aan de mening over belangrijkheid van het probleem waarop projekt gericht was

gezinsfase	mening respondenten									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	NR
jong alleenstaand	1									
gehuwd, zonder kinderen	2	3	2	1					1	1
gezin met kinderen (< 10 jaar)	11	11	1	1			2		2	1
gezin met kinderen (> 10 jaar)	5	7	1	2			4	1	2	2
gehuwd, enkele kinderen uit huis	2						1			1
gehuwd, alle kinderen uit huis		1							1	1
ouder alleenstaand (> 60 jaar)	1	2								1
middelbaar alleenstaand (40 - 60 jaar)									1	1
ouder met opgroeiende kinderen	1									
Non repons									1	2

In tegenstelling tot wat verwacht zou kunnen worden blijken gehuwde respondenten met één of meer kinderen uit huis en oudere alleenstaande respondenten (voor wie volgens Driessen en Beereboom speel- en groen-voorzieningen geen basis-voorzieningen zijn) toch veelal van mening te zijn dat het projekt op één van de belangrijkste problemen was gericht. Respondenten die geantwoord hebben dat het projekt op een minder belangrijk probleem was gericht komen uit de groepen, waarvan Driessen en Beereboom in hun studie aangeven dat speelvoorzieningen basis-voorzieningen zijn. Hieruit kan blijken dat de hiërarchie in basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen in grote lijnen wel opgaat maar niet altijd geldt.

15.7. Invloed van de projekten op de tevredenheid met de woonsituatie

In tabel 15.8. staan de antwoorden van de respondenten aangegeven op de vraag of het zelfwerkzaamheid-projekt tot meer of tot minder tevredenheid met de gehele woonsituatie heeft geleid.

Tabel 15.8. Invloed van projekt op tevredenheid met de woonsituatie

projekt	veel meer tevreden	iets meer tevreden	geen invloed	iets minder tevreden	veel minder tevreden	weet niet	Non respons
Alblasserd.deeln.	6	9	1				1
Alblasserd. niet-deeln.	3	2	11	1	2	3	2
Alblasserd. totaal	9	11	12	1	2	3	3
Dronten deeln.	3	5	1				1
Dronten niet deeln.		1				1	1
Dronten totaal	3	6	1				1
Horst deeln.	6	3					
Horst totaal	6	3					
Wijk bij D. deeln.	4	3	2				
Wijk bij D. niet deeln.	2	1	4			1	1
Wijk bij D. totaal	6	4	6			1	1
deeln. totaal	19	20	4				2
niet deeln. totaal	5	4	15	1	2	5	4
Totaal	24	24	19	1	2	5	6

Zoals verwacht mocht worden is bij deelnemers aan het projekt de tevredenheid met de woonsituatie meer vergroot dan bij de niet-deelnemers. In Alblasserdam is dit in zeer sterke mate te konstatoren. Door het projekt zijn er zelfs niet-deelnemers meer ontevreden met de woonsituatie geworden. Voor een deel van de respondenten heeft het projekt geen invloed op de tevredenheid gehad.

Zoals al in hoofdstuk 14 is weergegeven, zijn bij de niet-deelnemers in Alblasserdam, meer dan bij de andere projekten,, veel mensen vertegenwoordigd waarvoor, volgens Driessen en Beereboom, speel- en groenvoorzieningen geen basis-voorzieningen zijn (i.c. gehuwden met één of enkele kinderen uit huis en oudere alleenstaanden). In hoeverre de invloed van het projekt op de tevredenheid met de gezinsfase samenhangt, blijkt uit tabel 15.9.

Tabel 15.9. Invloed van projekt op tevredenheid met woonsituatie gerelateerd aan gezinsfase respondenten

gezinsfase	veel meer tevreden	iets meer tevreden	geen invloed	iets minder tevreden	veel minder tevreden	weet niet	Non respons
jong alleenstaand		1					
gehuwd, zonder kinderen	2	2	4			1	1
gezin met kinderen (< 10 jaar)	10	10	6		1		2
gezin met kinderen (> 10 jaar)	9	9	4		1	1	
gehuwd, enkele kinderen uit huis	1	1	1				1
gehuwd, alle kinderen uit huis			2	1			
ouder alleenstaand (> 60 jaar)		1	2			2	
middelbaar alleenst.(40-60 jaar)						1	
ouder met opgroeiende kinderen	1						
Non respons		1					2

Bij deze tabel blijkt hetzelfde als bij tabel 15.7.: gehuwde respondenten met één of meer kinderen uit huis en oudere alleenstaande respon-

denten (voor wie volgens Driessen en Beereboom speel- en groenvoorzieningen geen basis-voorzieningen zijn) zijn toch meer tevreden dan ontevreden met de woonsituatie door het projekt. Ook hieruit blijkt dat de hypothese van basis-, kwaliteits-, en extra-voorzieningen voor verschillende gezinsfasen, op individueel nivo voorzichtig moet worden gehanteerd.

Bezien we de relatie tussen de tevredenheids-index van de respondenten en de invloed van het projekt op de tevredenheid met de woonsituatie dan blijkt het volgende, zie tabel 15.10.

Tabel 15.10. Tevredenheids-index gerelateerd aan invloed projekt op tevredenheid met woonsituatie

tevredenheids-index	veel meer tevreden	iets meer tevreden	geen invloed	iets minder tevreden	veel minder tevreden	weet niet	Non respons
1.0 - 1.5		1	1				
1.6 - 2.0	7	5	5			1	1
2.1 - 2.5	16	13	8		1	2	3
2.6 - 3.0		3	5	1			
3.1 - 3.5		2			1	2	1
3.6 - 5.0							
Non respons	1						1
Totaal	24	24	19	1	2	5	6

Bij bewoners die nu tevreden zijn met hun woonsituatie (index = 1.6 - 2.5) heeft het projekt voor het merendeel een positieve invloed gehad op die tevredenheid. Bij bewoners die nu niet tevreden zijn (index = 2.6 - 3.5) heeft het projekt in het algemeen geen positieve invloed gehad. Hieruit blijkt dat bewoners die nu tevreden zijn met hun woonsituatie (index = 1.6 - 2.5) in het algemeen vóór het projekt ontevreden waren met het ontbreken of het gebrekkig zijn van de voorzieningen die nu door het projekt zijn aangebracht of verbeterd. Anders gezegd zijn de mensen die nu tevreden zijn met de woonsituatie in het algemeen mede tevreden geworden door het projekt.

15.8. Verklarende waarde van hypothese van basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen

Uit de lijn die in de vorige paragrafen is getrokken blijkt, dat veel bewoners ontevreden waren met het ontbreken van de voorzieningen die nu door het projekt zijn aangebracht of zijn verbeterd. In alle projekten zijn basis-voorzieningen aangebracht en ook kwaliteits- of extra-voorzieningen. Behalve de ontevredenheid met het ontbreken van deze voorzieningen zijn de respondenten ook ontevreden met andere voorzieningen, zie hiervoor de paragrafen 15.2. en 15.4. In deze paragrafen is ook al aangegeven waarom bepaalde basis-voorzieningen, waarmee bepaalde mensen ontevreden zijn, moeilijk of niet door zelfwerkzaamheid kunnen worden opgelost. De bewoners hebben hen projekt gericht op basis-voorzieningen

die door hun zelf waren aan te brengen of te verbeteren. De keuze voor het aanbrengen van basis-voorzieningen strookt met de hypothese van basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen. De hypothese van basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen is voor al de 4 projecten toepasbaar gebleken. Afgevraagd kan echter worden wat de bewoners zullen doen als er bijvoorbeeld hinder is van geluid naar de burens toe (= basis-voorziening) maar ook te weinig parkeerplaatsen (= extra-voorziening) terwijl die parkeerplaatsen door de bewoners eenvoudig te maken zouden zijn. In de hypothese van Driessen en Beereboom ontbreekt het facet: relatie kosten/baten, ofwel de bereidheid van bewoners om offers te brengen om bepaalde voorzieningen verbeterd te krijgen. Een ander probleem is dat de hypothese van Driessen en Beereboom gebaseerd is op gemiddelde uitkomsten voor grote groepen; op individueel nivo kunnen bewoners andere prioriteiten stellen, zie hiervoor ook paragraaf 15.6. Juist omdat zelfwerkzaamheid in de woonomgeving veelal door kleine groepen wordt verricht met vaak slechts enkele zeer actieve mensen kan de keuze van de voorzieningen die worden aangepakt volgens een andere hiërarchie gaan dan zoals die door Driessen en Beereboom is aangegeven. Kortom: de projecten zijn in grote lijnen verlopen zoals op basis van de hypothese van basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen kon worden voorspeld. Maar voor de toepassing op zelfwerkzaamheid in de woonomgeving moet de hypothese ook hanteerbaar zijn op individueel nivo of voor kleine groepen en moet in de hypothese een kosten/baten relatie worden aangebracht.

15.9. Samenvatting

Bijna de helft van de respondenten uit Alblasserdam is niet tevreden met zijn/haar woonsituatie. Bij de andere drie projecten zijn alle respondenten redelijk tot zeer tevreden met hun woonsituatie. Flatbewoners in Alblasserdam zijn minder tevreden met hun woonsituatie dan de bewoners van ééngezinshuizen in Alblasserdam.

Bekijken we alleen de basis-voorzieningen dan valt op dat de respondenten van drie projecten over het algemeen niet tevreden zijn over dezelfde basis-voorziening: geluidsisolatie naar de burens toe. In Alblasserdam is men behalve over deze basis-voorziening ook in het algemeen niet tevreden over de betaalbaarheid van de woningen en over de afstand tot de winkels: deze aspecten zijn voor respectievelijk mensen met een lage sociaal-ekonomische positie en voor oudere alleenstaanden basis-voorzieningen. In Wijk bij Duurstede ontbreken aspecten van de woonsituatie waar men ontevreden over is. Ook is men tevreden over de geluidsisolatie naar de burens toe. De basis-voorzieningen waarmee men niet tevreden is, lenen zich niet of nauwelijks voor zelfwerkzaamheid. Door de respondenten van de 4 projecten worden verschillende knelpunten gesignaleerd in hun woonomgeving. Hoewel enkele van deze knelpunten tot de basis-voorzieningen moeten worden gerekend, zoals het ontbreken van sommige grootschalige voorzieningen (bijvoorbeeld winkels) en verkeersonveiligheid, is oplossing van deze knelpunten door zelfwerkzaamheid bijna of geheel niet mogelijk.

Al de 4 projecten waren gericht op het aanbrengen of verbeteren van speelvoorzieningen, enkele op groenvoorzieningen en één projekt op verhardingen. Speel- en groenvoorzieningen zijn voor de meeste respondenten basis-voorzieningen. Alleen bij de respondenten uit Alblasserdam

was een aantal mensen aanwezig voor wie speel- en groenvoorzieningen geen basis-voorzieningen zijn.

Bewoners die aan het projekt meegewerkt hebben, vinden meer dan zij, die niet hebben meegewerkt, dat het projekt op het meest belangrijke probleem was gericht.

Bij de deelnemers aan het projekt is de tevredenheid met de woonsituatie door het projekt in het algemeen ook meer vergroot dan bij de niet-deelnemers. Bij bewoners die nu tevreden zijn met hun woonsituatie heeft het projekt in het algemeen een positievere invloed gehad op die tevredenheid dan bij bewoners die nu niet tevreden zijn met hun woonsituatie. Bewoners die nu tevreden zijn met hun woonsituatie waren dus in het algemeen, vóór het projekt, ontevreden met het ontbreken of het gebrekkig zijn van de voorzieningen die nu door het projekt zijn aangebracht of verbeterd.

De projekten zijn in grote lijnen verlopen zoals op basis van de hypothese van basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen kon worden voorspeld. Bij de toepassing van de hypothese op zelfwerkzaamheid in de woonomgeving moeten twee kanttekeningen worden geplaatst:

- zelfwerkzaamheid in de woonomgeving vindt vaak plaats in specifieke situaties, door kleine groepen. Afwijkingen van de hypothese zijn in dergelijke gevallen altijd mogelijk;
- de hypothese moet worden ingebed in een afweging van kosten/baten, waarin tot uiting komt wat de bewoners ervoor over hebben om over een bepaalde voorziening in de woonomgeving te beschikken.

16. KONTRAST EN KONGRUENTIE-HYPOTHESE

16.1. Inleiding

In dit hoofdstuk zal worden nagegaan in hoeverre de contrast- of kongruentie-hypothese toepasbaar is op de deel- en niet-deelnemers van de 4 zelfwerkzaamheid-projecten.

Hiertoe is aan de deelnemers gevraagd of hun huidige of vroegere beroep een relatie heeft met enkele of alle werkzaamheden die zij in het projekt hebben verricht. Nagegaan zal worden in hoeverre mensen, bij wie het beroep overeenkomt met enkele of alle werkzaamheden in het projekt, vertegenwoordigd zijn in de actieve kern van de zelfwerkzaamheid-groep. Hieruit kan worden bepaald of de aanwezigheid van deze mensen voorwaarde is voor het organiseren of uitvoeren van een zelfwerkzaamheid-projects.

Ook zal worden nagegaan in hoeverre konklusies met betrekking tot de contrast- en kongruentie-hypothese overeenkomen met resultaten uit twee onderzoeken naar zelfwerkzaamheid van bewoners in woningen.

Tot slot zal bekeken worden wat de verklarende waarde is van de contrast- en kongruentie-hypothese voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving.

16.2. Relatie beroep en werkzaamheden in projekt

In tabel 16.1. staan de resultaten weergegeven op de vraag of het huidige of vroegere beroep te maken heeft met enkele of alle werkzaamheden, verricht in het projekt

Tabel 16.1. Relatie huidige of vroegere beroep met werkzaamheden in projekt

	Alblas.d. deeln.	Dronten deeln.	Horst deeln.	Wijk bij D. deeln.
beroep heeft met alle werkzaamheden in projekt te maken	1		1	2
beroep heeft met groot deel van de werkzaamheden in projekt te maken			2	
beroep heeft met enkele werkzaamheden in projekt te maken			1	1
beroep heeft met klein deel van de werkzaamheden in projekt te maken	1	1		
beroep heeft met geen enkele werkzaamheid in projekt te maken	12	8	5	6
non respons	3	1		

Bij een zeer groot aantal deelnemers hebben de werkzaamheden in het projekt niets met het huidige of vroegere beroep te maken. De kontrast-hypothese zou hier dus van toepassing zijn. Toch zijn er bij de projekten in Horst en Wijk bij Duurstede verschillende deelnemers waarbij het beroep iets of veel te maken heeft met de werkzaamheden die in het projekt verricht zijn. In de totale onderzoekspopulatie heeft bij 10 deelnemers (van de 45) het beroep iets of veel te maken met de werkzaamheden verricht in het projekt. Deze deelnemers hebben de volgende beroepsnivo's:

huishoudelijk werk: 2 personen
 geschoolde handarbeid: 4 personen
 hogere employé: 4 personen

De 10 deelnemers van wie het beroep iets met de werkzaamheden in het projekt te maken heeft, zijn slechts verspreid over 3 beroepsnivo's. In de tabellen 16.2. en 16.3. staat weergegeven, per onderscheiden beroepsnivo, wat de personen, van wie het beroep iets te maken heeft met de werkzaamheden in het projekt, in het projekt gedaan hebben. Het aantal procenten in de tabel geeft aan hoeveel % (in de tijd) die werkzaamheid deel uitmaakte van de totale werkzaamheden die de desbetreffende persoon in het projekt heeft verricht.

Tabel 16.2. Werkzaamheden in projekt van geschoolde handarbeiders en huisvrouwen (aangegeven met *) waarvan de werkzaamheden in het projekt iets te maken hebben met hun beroep

	% van een aktiviteit t.o.v. totaal van zijn/haar werkzaamheden (= 100%)										aantal respondenten
	0	12.5	25	37.5	50	62,5	75	87.5	100		
ontwerp maken	2	3	*								6
helpen bij uitvoering	1		*				4				6
onderhoud verrichten	6										6
kontakten met gemeente leggen	3	1*		*							6
vergaderingen bijwonen		3	1*	*							6
organiseren van vergaderingen	5	*									6
koördineren van werkzaamheden	4	1*									6
bijhouden financiën/administratie	5	*									6
anders	6										6

Tabel 16.3. Werkzaamheden in projekt van hogere employé's waarvan de werkzaamheden in het projekt iets te maken hebben met hun beroep

	% van een aktiviteit t.o.v. totaal van zijn/haar werkzaamheden (= 100%)										aantal respondenten
	0	12.5	25	37.5	50	62.5	75	87.5	100		
ontwerp maken	2		2								4
helpen bij uitvoering			1		2				1		4
onderhoud verrichten	3	1									4
kontakten met gemeente leggen	1	1	1		1						4
vergaderingen bijwonen	3		1								4
organiseren van vergaderingen	2	1	1								4
koördineren van werkzaamheden	3		1								4
bijhouden financiën/administratie	3	1									4
anders	3	1									4

Uit deze tabellen valt op dat alle 4 deelnemers met beroepsnivo 'geschoolde handarbeider' veel gewerkt hebben aan de uitvoering, dat de 2 huisvrouwen allerlei werkzaamheden hebben verricht en dat de 4 hogere employé's bij elkaar alle werkzaamheden, dus ook veel organiserende werkzaamheden, hebben verricht. Bij de geschoolde handarbeiders zal de overeenkomst tussen beroep en werkzaamheden in het projekt gelegen hebben in bepaalde werkzaamheden, verricht bij de uitvoering. Bij de hoge-

re employé's zal de overeenkomst zitten in de organiserende werkzaamheden in het projekt.

In hoeverre bovenstaande deelnemers deel uitmaken van de actieve kern, staat in tabel 16.4. In deze tabel staat het aantal deelnemers per projekt verdeeld naar de hoeveelheid tijd die ze aan het projekt hebben besteed. Uitgegaan wordt van de veronderstelling, dat mensen die meer tijd aan het projekt hebben besteed, meer behoren tot het actievere deel van de groep. De tijd, besteed aan het projekt, is bepaald door het gewerkte aantal weken te vermenigvuldigen met het gemiddeld aantal uren per week.

Tabel 16.4. Tijd besteed aan projekt, per projekt

projekt	aantal deelnemers
Alblasserdam	
0 - 1 uur	4
2 - 5 uur	2
6 -10 uur	-
11-20 uur	4 (**)
21-50 uur	-
51-100uur	2
101-200 uur	1
201-500 uur	2 (*)
> 500 uur	1
non respons	1
Dronten	
0 - 1 uur	-
2 - 5 uur	2
6 -10 uur	2 (*)
11-20 uur	4
21-50 uur	1
non respons	1
Horst	
0 - 1 uur	-
2 - 5 uur	-
6 -10 uur	1
11-20 uur	2 (**)
21-50 uur	3 (*)
51-100uur	2 (**)
non respons	1 (**)
Wijk bij Duurst.	
0 - 1 uur	-
2 - 5 uur	4 (**)
6 -10 uur	3
11-20 uur	1 (**)
21-50 uur	1 (*)
non respons	-

* inklusief persoon waarbij enkele of een klein deel van de werkzaamheden in het projekt overeenkomen met beroep,

** inklusief persoon waarbij alle of groot deel van de werkzaamheden in het projekt overeenkomen met beroep.

Bekijken we alleen de projecten in Horst en Wijk bij Duurstede, dan blijken de mensen, waarbij het beroep overeenkomt met de werkzaamheden in het projekt, zeer actief geweest te zijn. Voor de 4 projecten tesa- men blijken deze personen niet meer tot de actieve kern te behoren dan mensen waarbij het beroep niet overeenkomt met de verrichte werkzaamhe- den.

Bij 2 projecten zijn er dus juist wel veel mensen, waarbij het beroep een relatie heeft met de werkzaamheden, verricht in het projekt, verte- genwoordigd in de actieve kern. Bij 2 andere projecten is dit niet het geval. De aanwezigheid van deze mensen is dus geen voorwaarde om een zelfwerkzaamheid-projekt te organiseren en uit te voeren.

Ter controle is ook aan de sleutelfiguren gevraagd hoeveel mensen deel uitmaakten van de actieve kern, wat deze mensen in het dagelijks leven doen en of er relaties zijn tussen beroep en werkzaamheden in het pro- jekt. De antwoorden waren als volgt:

Alblasserdam

omvang actieve kern: ongeveer 5 mensen (2 vrouwen, 3 mannen). Zij vorm- den het bestuur van de werkgroep.

werkzaamheden actieve kern in projekt: nemen initiatieven, organiseren projekt, kontakten met gemeente en woningbouwvereniging en leiding ge- ven,

werkzaamheden/beroep actieve kern in dagelijks leven: 2 huisvrouwen, zonder werk (sleutelfiguur), employé, buitenwerker bij scheepsbedrijf, Het werk van de leden van de actieve kern in het dagelijks leven heeft niet veel te maken met wat zij in het projekt deden.

Dronten

omvang actieve kern: 1 leiding gevend figuur, 4 mensen actief bij on- derhoud,

werkzaamheden actieve kern in projekt: nemen initiatieven, organiseren projekt, kontakten met gemeente en leiding geven, verrichten van onder- houd,

werkzaamheden/beroep actieve kern in dagelijks leven: sekretaresse (sleutelfiguur), 2 zonder werk (gepensioneerd, afgekeurd), huisvrouw, Het werk van de leden van de actieve kern in het dagelijks leven heeft niet veel te maken met wat zij in het projekt deden.

Horst

omvang actieve kern: ongeveer 5 mensen (1 vrouw, 4 mannen),

werkzaamheden actieve kern in projekt: nemen initiatieven, organiseren projekt, veel meewerken aan de uitvoering, kontakten met gemeente

werkzaamheden/beroep actieve kern in dagelijks leven: schoolmeester (sleutelfiguur), huisvrouw, ex-uitvoerder bij bouwbedrijf,

Vooraf de werkzaamheden van de ex-uitvoerder in het projekt hadden veel te maken met het vroegere beroep van hem. De ex-uitvoerder heeft de or- ganisatie van de uitvoering verzorgd. Bij de andere leden van de ak- tieve kern is de relatie tussen het werk in het dagelijks leven en het werk in het projekt minder groot maar wel aanwezig.

Wijk bij Duurstede

actieve kern: ongeveer 4 mannen,

werkzaamheden actieve kern in projekt: nemen initiatieven, organiseren projekt, kontakten met gemeente en grootste deel van het werk verrich- ten,

werkzaamheden/beroep actieve kern in dagelijks leven: buitenwerk bij PTT, werk in de bouw, kantoorbaan bij NS en kantoorbaan bij juridisch kantoor (sleutelfiguur),

Bij de meeste leden is een relatie aanwezig tussen hun werk en de verrichte werkzaamheden in het projekt. Zij hebben bovendien indertijd hun kasko-woningen afgebouwd, zodat er ervaring is met het uitvoeren van technische werkzaamheden.

Bovenstaande gegevens stroken met de konklusie uit tabel 16.4. Bij 2 projekten zijn mensen in de actieve kern aanwezig, bij wie een relatie bestaat tussen hun werk in het dagelijks leven en het werk dat zij in de projekten verrichten en bij de andere 2 projekten zijn die mensen niet in de actieve kern vertegenwoordigd. Opvallend is verder dat in 3 projekten mensen in de actieve kern zijn vertegenwoordigd die overdag thuis zijn, hetzij vanwege werkzaamheden aan huis, hetzij vanwege het niet (meer) hebben van werk. Alleen bij het projekt in Wijk bij Duurstede zijn deze mensen niet in de actieve kern aanwezig. Waarschijnlijk is de aanwezigheid van iemand die veel tijd aan het projekt kan besteden een belangrijke voorwaarde om de projekten te kunnen uitvoeren. Dit zal zeker gelden naarmate het projekt omvangrijker wordt. De sleutelfiguur in Alblasserdam geeft aan dat de aanwezigheid van een full-time deelnemer voor projekten met die omvang (de tijdsduur van het projekt is ongeveer 9 maanden) een voorwaarde is voor het welslagen van het projekt. Mensen met veel werkervaring (zoals in Wijk bij Duurstede) kunnen het blijikbaar zonder full-time deelnemers.

16.3. Vergelijking met resultaten van twee onderzoeken naar doe-het-zelvers in woningen

Door Groetelaers (1984) en door Hoenderdos en Metselaar (1985) zijn twee case-studies verricht naar bewoners die respectievelijk kasko-woningen hebben afgebouwd en naar bewoners die in flats wonen waarbij flexibele woningplattegronden uitgangspunt zijn geweest bij de bouw.

In beide onderzoeken blijkt dat zelfwerkzaamheid van bewoners in hun woningen vaker kontrasterend is met hun beroepsactiviteit dan kongruent. Toch blijken beide relaties in ruime mate voor te komen.

Deze konklusie komt overeen met die welke uit dit onderzoek kan worden getrokken.

Ook Priemus konkludeert in zijn inleidende analyse van zelfwerkzaamheid in de volkshuisvesting (1984b) na beschouwing van enkele sociaal-wetenschappelijke onderzoeken met betrekking tot de contrast- en kongruentie-hypothese: 'Het is verreweg het meest verstandig om in de praktijk rekening te houden met het bestaan van twee soorten doe-het-zelvers: een groep voor wie de contrast-hypothese opgaat, en een kategorie, waarbij de relatie betaald werk- vrije tijd in overeenstemming is met de kongruentiehypothese' (blz 21).

16.4. Verklarende waarde van contrast- en kongruentie-hypothese voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

Afgevraagd kan worden in hoeverre de contrast- of kongruentie-hypothese enige verklarende waarde heeft voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Deze beide theorieën zijn afgeleid uit onderzoek naar vrijetijdsbesteding van mensen. Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is in principe wel een vrijetijdsbesteding maar verschilt wezenlijk van andere

vrijtijdsbestedingen door het ontbreken van de intrinsieke waarde: de besteding van tijd is niet doel op zich maar vooral een middel om een bepaald resultaat te bereiken.

Op de vraag wat de belangrijkste redenen waren om aan het zelfwerkzaamheid-project deel te nemen is door de deelnemers als volgt geantwoord:

Tabel 16.5. Redenen, genoemd door deelnemers, om aan het project mee te werken

reden	aantal respondenten
1. gezelligheid, verbetering kontakt	22
2. verbetering woonsituatie, woonomgeving waardoor beter gebruik	20
3. behoefte aan bepaalde voorzieningen	18
4. eigen ideeën uitwerken, creativiteit	4
5. meedoen aan buurtactiviteiten	4
6. gevraagd door bewoners, afspraak	2
7. van gemeente geen verbetering te ver- wachten, besparing voor gemeente	2
8. anders	3
9. non respons	0

Duidelijk blijkt dat de bewoners vooral meedoen aan het zelfwerkzaamheid-project om iets te bereiken: een betere omgeving door meer of betere voorzieningen (redenen 2 en 3). Veel deelnemers zien ook als doel het verbeteren van de kontakten met omwonenden. Niemand noemt redenen als: ontspanning, leuk om te schoffelen, te planten o.i.d. Hierin verschilt zelfwerkzaamheid van veel andere vrijetijdsactiviteiten, waarbij ontspanning door middel van de activiteit wel doel is.

In hoeverre het niet leuk zijn van de werkzaamheden reden was voor niet-deelnemers om niet aan het project mee te werken blijkt uit tabel 16.6.

Tabel 16.6. Redenen, genoemd door niet-deelnemers, om niet aan het project mee te werken

reden	aantal respondenten
1. andere activiteiten op dat moment	18
2. lichamelijke konditie en leeftijd	5
3. geen behoefte aan voorzieningen	5
4. niet bij betrokken geweest, niet gevraagd	4
5. slecht onderling kontakt	3
6. binnenkort verhuizen	2
7. hulp was niet nodig	1
8. concurrentievervalsing	1
9. te zwaar werk	1
10. geen hoge verwachtingen	1
11. anders, alle één keer genoemd	5
12. non respons	5

Niemand noemt dat hij/zij de werkzaamheden niet leuk vindt, enkelen melden wel dat het werk te zwaar is voor hun lichamelijke konditie. Toch kan hieruit worden opgemaakt dat het werk zelf niet vervelend is. Blijkbaar speelt het leuk of niet leuk zijn van de werkzaamheden geen grote rol bij de beslissing om wel of niet aan een zelfwerkzaamheid-project deel te nemen. Hierin verschilt zelfwerkzaamheid van andere vrijetijdsbestedingen, waarin de intinsieke waarde van groot belang is. Al met al is er aanleiding genoeg om de verklarende waarde van de contrast- en kongruentie-hypothese voor zelfwerkzaamheid van bewoners in de woongeving te betwijfelen.

16.5 Samenvatting

Bij het grootste deel van de respondenten van de 4 zelfwerkzaamheid-projecten hebben de beroepen geen relatie met de werkzaamheden die zij in het projekt hebben verricht. Toch blijkt er bij 2 projecten een aantal mensen te zijn waarbij het beroep wel iets of veel te maken heeft met de werkzaamheden die zij in het projekt hebben verricht. Deze mensen blijken in die projecten ook zeer actief geweest te zijn. Daarentegen zijn bij de 2 andere projecten bijna geen mensen aanwezig waarbij het beroep te maken heeft met de werkzaamheden in het projekt en blijken deze mensen ook niet deel uit te maken van de actieve kern. De aanwezigheid van mensen waarbij het beroep relaties heeft met de werkzaamheden in het projekt is dus geen voorwaarde om een zelfwerkzaamheid-project te organiseren en uit te voeren.

Vergelijken we deze onderzoeksresultaten met die van onderzoeken naar zelfwerkzame bewoners in woningen dan blijken deze overeen te komen. Ook bij doe-het-zelvers in woningen heeft zelfwerkzaamheid vaker een kontrasterende dan een kongruërende relatie met het beroep.

Bij 3 projecten blijken mensen in de actieve kern aanwezig te zijn die veel thuis zijn vanwege huishoudelijk werk of vanwege het niet (meer) hebben van werk. Zeker voor grotere zelfwerkzaamheid-projecten is het waarschijnlijk noodzakelijk dat er mensen aanwezig zijn die veel tijd aan het projekt kunnen besteden.

De verklarende waarde van de contrast- en kongruentie-hypothese voor zelfwerkzaamheid in de woongeving kan betwijfeld worden. De theorieën zijn ontwikkeld uit studies naar vrijetijdsbestedingen van mensen. Zelfwerkzaamheid in de woongeving verschilt van de meeste andere vrijetijdsbestedingen doordat de werkzaamheden niet ontspanning, maar verbetering van woongeving en van kontakten tot doel hebben.

17. THEORIE VAN DE UITDIJENDE HUISHOUDELIJKE SEKTOR EN DE BUFFERTHEORIE

17.1. Inleiding

Hoewel pas na observaties van ontwikkelingen over een lange tijd kan worden vastgesteld of de theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor of de buffertheorie voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving van toepassing is, wordt in dit hoofdstuk toch op enkele aspecten van deze theorieën ingegaan.

Allereerst wordt nog eens teruggerepen naar deelonderzoek 1 waarin aan de gemeentelijke respondenten is gevraagd wat de bezuinigingsmaatregelen in de afgelopen drie jaren waren en wat deze zullen zijn in de komende drie jaren, zie ook hoofdstuk 9. Hierna komt de reden ter sprake waarom het projekt gedeeltelijk in zelfwerkzaamheid en niet geheel door de gemeente is uitgevoerd. Nagegaan kan dan worden of er een verband bestaat tussen bezuinigingen door de gemeente en zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. hierna wordt bekeken wat de positieve effecten van het zelfwerkzaamheid-projects voor de bewoners en de gemeente waren en of de bewoners bereid zijn om aan een eventueel volgend zelfwerkzaamheid-projects (weer) deel te nemen; tevens wordt nagegaan of de zeggenschap van de bewoners over hun woonomgeving door het projekt is vergroot. Om de mening van de deelnemers en niet-deelnemers te peilen over het structurele karakter van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving zijn aan hen de volgende vragen gesteld:

- denkt u dat voor de oplossing van de door u genoemde knelpunten in de woonomgeving zelfwerkzaamheid van bewoners in de buurt wel of niet is vereist, kunt u dit toelichten?
- kunnen de knelpunten het best door de gemeente of door zelfwerkzame bewoners of door beiden worden opgelost, kunt u dit toelichten?
- Indien de knelpunten het best door gemeente en bewoners samen kunnen worden opgelost, hoe kunnen dan het best de taken worden verdeeld?

Tot slot zal in dit hoofdstuk afgewogen worden welke theorie, na deze globale analyse, het meest van toepassing lijkt op zelfwerkzaamheid in de woonomgeving.

17.2. Bezuinigingsmaatregelen in de afgelopen drie en komende drie jaren

In deelonderzoek 1 is nagegaan in hoeverre zelfwerkzaamheid in de woonomgeving door de gemeenten als bezuinigingsmaatregel wordt gezien. Duidelijk bleek dat zelfwerkzaamheid als bezuinigingsmaatregel niet zo hoog staat genoteerd; enkele gemeenten gaven zelfs aan dat zelfwerkzaamheid juist meer geld kost. Ook werd gekonstateerd dat de aanleiding tot zelfwerkzaamheid toeneemt doordat veel gemeenten bezuinigen door een lager onderhoudsnivo van groenvoorzieningen, door onderhoudsexten-sievere aanleg van nieuwe en bestaande gebieden en ook door semi-openbare grond aan bewoners te verkopen. Vooral deze laatste maatregel wijst op het van toepassing zijn van de theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor: openbare grond wordt privé grond. Vooral semi-openbare grond is vaak voor de gemeente zeer inefficiënt te onderhouden omdat deze stukken grond veelal erg versnipperd zijn. Hierdoor zijn de onderhoudskosten van deze stukken grond vaak relatief hoog vergeleken met die van grote aaneengesloten gebieden. Ook de andere twee bezuinigingsmaatregelen passen in de theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor en niet op de buffertheorie. Immers het beheer van groenvoorzieningen is en blijft een arbeidsintensieve bezigheid. Juist in deze tak is een toename van de arbeidsproductiviteit moeilijk te bereiken. De middelen om de produktiviteit te verhogen zijn onder andere:

- toenemende mechanisatie van het onderhoud,
- rationalisatie beheer.

Aangenomen kan worden dat deze beide maatregelen hun grenzen kennen. Zonder vermindering van het areaal aan openbare grond door verdichting of verkoop moet gerekend worden op stijgende kosten van onderhoud en beheer van openbare grond. Een aantal gemeenten geeft in de landelijke enquête van deelonderzoek 1 aan, dat de ondergrens van de bezuinigingen bij het onderhoud en beheer van openbare grond is bereikt. De vraag is of de bewoners ook niet vinden dat de ondergrens van het onderhoudsnivo van het openbare gebied is bereikt. Door de moeilijke verhoging van de arbeidsproductiviteit en door de druk op de begrotingen van de gemeentelijke overheden, ook in de komende jaren, is een verhoging van het onderhoudsnivo van het openbare gebied niet te verwachten. Aangenomen zou dan kunnen worden dat de activiteiten van bewoners in hun woonomgeving verder zullen toenemen. Deze tendens zal dan gepaard gaan met een voortgaande privatisering in de woonomgeving

17.3. Redenen waarom het project gedeeltelijk in zelfwerkzaamheid en niet geheel door de gemeente is uitgevoerd

Uit hoofdstuk 15 blijkt dat bij al de 4 projecten het ontbreken of niet goed functioneren van speelvoorzieningen aanleiding voor de bewoners was om bij elkaar te komen. De bewoners hebben plannen gemaakt om de situatie te verbeteren en zijn daarna naar de gemeente gegaan met de vraag of deze de projecten wilde uitvoeren. De gemeente bleken hiertoe niet bereid. Als reden waarom de gemeenten de projecten niet wilde uitvoeren is door de sleutelfiguren aangegeven:

Alblasserdam

gemeente had weinig geld beschikbaar; de gemeente wilde alleen het terrein ophogen. Na aanpassing van het plan door de bewoners en met het aanbod om zelfwerkzaamheid te verrichten, waardoor de totale kosten

voor de uitvoering van het plan veel lager kwamen te liggen, ging de gemeente akkoord.

Dronten

materialen waren nog niet afgeschreven en gemeente had geen geld beschikbaar; na het aanbod van de bewoners om zelfwerkzaamheid te verrichten, waardoor de kosten van de uitvoering van het projekt veel lager werden, ging de gemeente met het plan van de bewoners akkoord.

Horst

gemeente wilde het projekt wel uitvoeren, maar het mocht niet meer kosten dan fl 20.000. Hiervoor kon alleen het zwembadje gerepareerd worden. Met zelfwerkzaamheid kon voor dit geld het hele oorspronkelijke plan van de bewoners worden gerealiseerd.

Wijk bij Duurstede

Door het krappe budget van de gemeente was weinig geld beschikbaar. Door dat geld kon de gemeente slechts enkele speeltoestellen plaatsen. Door zelfwerkzaamheid zijn meer voorzieningen aangebracht.

Bij al de 4 projekten was het niet voldoende geld beschikbaar stellen door de gemeente aanleiding voor de bewoners om het projekt geheel of gedeeltelijk in zelfwerkzaamheid uit te voeren. De gemeente wilde dan wel bepaalde, hoogst noodzakelijke, werkzaamheden doen, maar de bewoners namen daarmee geen genoegen omdat de problemen voor hen daarmee nog niet waren opgelost.

In hoofdstuk 16 staat aangegeven dat het verbeteren van de kontakten maar vooral het verbeteren of aanbrengen van bepaalde voorzieningen, voor de bewoners de belangrijkste reden was om deel te nemen aan het zelfwerkzaamheid-projekt. Geen van de deelnemers heeft van de gemeente een financiële vergoeding gehad voor zijn werkzaamheden; dit was dus geen overweging om wel of niet aan het projekt mee te werken.

Uit het voorgaande blijkt er duidelijk een relatie te zijn tussen bezuinigingen van de gemeente (minder onderhoud, minder voorzieningen, minder geld beschikbaar) en zelfwerkzaamheid in de woonomgeving (door ontevredenheid van de bewoners).

17.4. Positieve effecten van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voor bewoners en gemeente

Aan de sleutelfiguren is gevraagd of de bewoners of de gemeenten beter of slechter af zijn met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. De antwoorden hierop waren als volgt:

Alblasserdam

voordeel gemeente: voor iets meer geld veel speelvoorzieningen die goed aansluiten bij behoeften van bewoners. Betere kontakten tussen gemeente en bewoners;

voordeel woningbouwvereniging: op het ogenblik is er nog geen leegstand in de flats; door het projekt kan eventuele toekomstige leegstand misschien worden vertraagd en kan de verhuismobiliteit worden verlaagd. Volgens sleutelfiguur blijven ééngezinshuizen ondanks het projekt meer trekken dan flats;

voordeel bewoners: zonder zelfwerkzaamheid zouden er geen speelvoorzieningen zijn gekomen; bovendien hebben de bewoners de voorzieningen zelf

mogen kiezen. Ook zijn er nu betere kontakten met andere bewoners.

Dronten

voordeel gemeente: door zelfwerkzaamheid goedkoper beheer;

voordeel bewoners: meer tevreden met woonsituatie.

Horst

voordeel gemeente: als de gemeente de voorzieningen had moeten (laten) aanbrengen, waren de kosten veel hoger geweest. Ook als de gemeente de voorzieningen niet zou hebben aangebracht, is het voordeel voor de gemeente: voor wat extra geld een aantrekkelijk pleintje in de buurt;

voordeel bewoners: verbetering woonomgeving en vooral verbetering van de sociale kontakten.

Wijk bij Duurstede

voordeel gemeente: voor hetzelfde geld meer speelvoorzieningen, die bovendien beter aansluiten bij de behoeften van de bewoners;

voordeel bewoners: meer voorzieningen en het zelf kunnen kiezen van deze voorzieningen.

Het voordeel van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voor de gemeenten is dus, volgens de sleutelfiguren: lagere kosten dan wanneer het werk door een aannemer was uitgevoerd, of: voor iets meer geld veel meer kwaliteit in de woonomgeving. Deze voordelen zijn in deelonderzoek 1 ook al door de gemeentelijke respondenten genoemd.

De voordelen van zelfwerkzaamheid voor de bewoners zijn volgens de sleutelfiguren dat de plannen van de bewoners ook daadwerkelijk zijn uitgevoerd; bij enkele projecten was zelfwerkzaamheid een voorwaarde voor het beschikbaar stellen van geld door de gemeente. de bewoners konden de voorzieningen nu bovendien zelf kiezen. Ook zijn de sociale kontakten in de buurt verbeterd.

Gevraagd naar de drie meest positieve ervaringen met het zelfwerkzaamheid-project antwoordden de respondenten van de schriftelijke enquête als volgt, zie tabel 17.1.

Tabel 17.1. Drie meest positieve ervaringen met het zelfwerkzaamheid-
 projekt

ervaring	deelnemers totaal	niet-deeln. totaal	totaal
1. betere onderlinge kontakten, gezelligheid, andere kijk op mensen	24	2	26
2. saamhorigheid buurtbewoners, grote bereidheid om mee te werken, goede samenwerking	17	2	19
3. verbetering van de woonomgeving, goed resultaat, verbetering aanzicht, meer voorzieningen voor de kinderen	12	6	18
4. goede samenwerking met en medewerking van gemeente, aannemer en andere instanties	6		6
5. door betere benutting voorzieningen minder vandalisme, door grotere betrokkenheid beter onderhoud en zorgvuldiger gebruik gebruik van de voorzieningen	3	1	4
6. goede leiding, planning, bestuur, verdeling van werk	3		3
7. mogelijkheid van inspraak, eigen ideeën naar voren brengen	1	2	3
8. voorbeeldfunctie naar andere buurten toe, waardering van buitenstaanders en niet-deelnemers voor resultaat	2		2
9. zinvolle bezigheid voor werklozen, ervaring voor mensen zonder ervaring		2	2
10. anders met ieder 1 keer genoemd, zoals: ontspanning, voorzieningen veiliger door zelfbouw e.d.	5	3	8
11. geen positieve ervaringen genoemd	12	24	36

De meeste deelnemers noemen als meest positieve ervaring met het projekt de verbetering van de sociale kontakten en het gevoel van saamhorigheid. Bij de niet-deelnemers noemt $\frac{2}{3}$ deel geen positieve ervaringen. Duidelijk is dat behalve de verbeteringen die in de woonomgeving zijn aangebracht (doel projekt) ook het betere sociale kontakt (meest positieve ervaring) voor de bewoners een voordeel is. De sleutelfiguur in Horst verwoordde dit door aan te geven dat, achteraf gezien, de verbetering van de sociale kontakten nog een groter voordeel voor de bewoners was dan de feitelijke verbeteringen. Gevraagd naar de drie meest negatieve ervaringen met het zelfwerkzaamheid-
 projekt antwoordden de deelnemers en niet-deelnemers als volgt, zie tabel 17.2.

Tabel 17.2. Drie meest negatieve ervaringen met het zelfwerkzaamheid-
 projekt

ervaring	deelnemers totaal	niet-deeln. totaal	totaal
1. geen negatieve ervaringen genoemd	25	29	54
2. niet iedereen die belang heeft bij de voorzieningen heeft meegewerkt, wel zeggen hoe het moet maar niet meehelpen	7		7
3. veelal dezelfde mensen, kleine groep actieven	6	1	7
4. tegenvallende medewerking van gemeente, laksheid gemeente	4	1	5
5. slecht weer	4		4
6. vandalisme tijdens projekt	3	1	4
7. geen continuïteit in onderhoudswerkzaamheden, slechte afspraken, nadat werk klaar was werd er niet meer naar omgekeken	2	1	3
8. vaak overdag aan projekt werken, geen tijd voor andere dingen	2		2
9. projekt wordt door anderen afgekraakt, omwonenden klagen over ongerief tijdens werkzaamheden	2		2
10. zwaar werk	1	1	2
11. door werk weinig aan het projekt deelgenomen, schuldgevoel (niet meegewerkt terwijl er te weinig mensen waren)	1	1	2
12. buitengesloten door niet aanwezig zijn op eerste avond, via bewoners moeten horen wat er gebeurt, niet gevraagd om mee te helpen		2	2
13 anders met ieder één keer genoemd	5	5	10

Slechts weinig mensen noemen negatieve ervaringen met het zelfwerkzaamheid-
 projekt. Opvallend is dat relatief meer deelnemers negatieve ervaringen
 noemen dan niet-deelnemers. Blijkbaar zijn de niet-deelnemers, ook gezien het
 geringe aantal positieve ervaringen, nauwelijks bij de projekten betrokken geweest.
 De belangrijkste grieven van de deelnemers richten zich op de mensen die niet
 meegewerkt hebben en die wel van de voorzieningen gebruik maken en/of daar
 zelfs kritische opmerkingen over hebben.

17.5. Bereidheid tot deelname aan eventueel komend zelfwerkzaamheid- projekt

Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is de deelnemers dus over het algemeen
 goed bevallen. Zowel aan de deelnemers als niet-deelnemers is gevraagd of ze
 aan een volgend zelfwerkzaamheid-
 projekt in de woonomgeving wel of niet willen deelnemen. In tabel 17.3. staan de
 antwoorden van de respondenten weergegeven:

Tabel 17.3. Deelname aan een volgend zelfwerkzaamheid-project

project	ja, zeer ja, waar- beslist schijnlijk	misschien nee, waar- schijnlijk beslist	nee, zeer non respons	
Alblasserd. deeln.	3	5	8	1
Alblasserd. niet-d.		2	9	7
Alblasserd. totaal	3	7	17	7
Dronten deeln.	4	4	2	
Dronten niet-d.	1		1	1
Dronten totaal	5	4	3	1
Horst deeln.	5	4		
Horst totaal	5	4		
Wijk bij D. deeln.	5	4		
Wijk bij D. niet-d.		3	6	
Wijk bij D. totaal	5	7	6	
deeln. totaal	17	17	20	1
niet-deeln. totaal	1	5	16	7
Totaal	18	22	36	7

De meeste bewoners die aan het project meegewerkt hebben denken aan een volgend project ook deel te nemen; een aantal van hen weet het nog niet. Bewoners die nu niet meegewerkt hebben doen dit ook niet bij een volgend project of weten het nog niet. De bewoners zijn dus wel consequent in hun opvatting over het al dan niet deelnemen. ze zijn in te delen in 3 groepen:

- bewoners die zeker meedoen,
- bewoners die het niet weten en nog 'overgehaald' moeten worden tot deelname,
- bewoners die zeker niet meedoen.

Het aantal mensen dat bij een komend zelfwerkzaamheid-project zal meewerken, zal afhankelijk zijn van de houding van de mensen die het nu nog niet weten. Van deze mensen heeft de helft wel en de helft niet aan het eerste project meegewerkt. Een groter aantal deelnemers aan een volgend project, vergeleken bij het aantal bij het eerste project, is niet te verwachten. De deelname aan een volgend project is ook afhankelijk van het soort probleem dat wordt aangepakt. Zoals uit hoofdstuk 15 bleek, zijn niet voor iedereen dezelfde voorzieningen even belangrijk.

17.6. Invloed van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving op de zeggenschap van de bewoners over hun woonomgeving

Aan de sleutelfiguren is gevraagd of door het zelfwerkzaamheid-project de zeggenschap van de buurtbewoners over hun woonomgeving is vergroot (t.o.v. van andere instanties). De antwoorden op deze vraag zijn:

Alblasserdam

Door het project zullen gemeente en woningbouwvereniging eerder geneigd zijn bewoners te betrekken bij eventuele volgende plannen. De woningbouwvereniging blijft schuchter ten opzichte van zelfwerkzaamheid vanwege concurrentievervalsing.

Dronten

De bewoners verrichten het dagelijks onderhoud van het speelterreintje. De zeggenschap van de bewoners over hun woonomgeving is verder door het projekt niet vergroot.

Horst

Door het projekt zal de gemeente eerder geneigd zijn bewoners te betrekken bij eventuele volgende plannen.

Wijk bij Duurstede

Door het projekt is de zeggenschap van de bewoners over hun woonomgeving niet vergroot. De bewoners hadden al het idee dat ze voor hun eigen binnenterrein moesten zorgen; de woonomgeving buiten het bouwblok wordt veel formeler gezien; bijvoorbeeld: bewoners willen verkeersdrempels in de straat; dit wordt door hen niet gezien als een mogelijk zelfwerkzaamheid-projekt omdat dit het werk en de verantwoordelijkheid is van de gemeente.

De zeggenschap van de bewoners over hun woonomgeving is bij geen van de projekten vergroot. Twee sleutelfiguren geven aan dat zij door de gemeente nauwer bij de planvorming worden betrokken, maar dit vergroot niet de zeggenschap van de bewoners. Zeggenschap moet gekoppeld zijn aan bepaalde bevoegdheden om over iets te beslissen en deze bevoegdheden zijn bij geen van de projekten vergroot.

17.7. Struktureel karakter van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

Om iets te weten te komen over het structurele karakter van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving moet worden nagegaan of de bewoners van buurten, waar al eens zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is verricht, de resterende knelpunten ook denken op te lossen door zelfwerkzaamheid. Hiertoe zijn zowel aan de deelnemers als niet-deelnemers de volgende vragen gesteld:

1. denkt u dat voor de oplossing van de door u genoemde knelpunten in de woonomgeving zelfwerkzaamheid van bewoners in de buurt wel of niet is vereist?
2. kunnen de knelpunten het best door de gemeente, door zelfwerkzame bewoners of door beiden worden opgelost?
3. Indien de knelpunten het best door gemeente en bewoners samen kunnen worden opgelost, hoe kunnen dan het best de taken worden verdeeld?

zelfwerkzaamheid wel of niet vereist voor de oplossing van de resterende knelpunten

Nadat aan de respondenten is gevraagd wat de belangrijkste knelpunten in hun woonomgeving waren (zie hoofdstuk 15) is vervolgens gevraagd of zelfwerkzaamheid van bewoners wel of niet vereist is voor de oplossing van die knelpunten. De antwoorden van de respondenten staan weergegeven in tabel 17.4. Onderscheid is gemaakt tussen de volgende antwoordmogelijkheden:

- I = zelfwerkzaamheid is vereist voor oplossing van de knelpunten,
 II = zelfwerkzaamheid is niet vereist, maar draagt zeer bij tot oplossing van de knelpunten,
 III = zelfwerkzaamheid is niet vereist, maar draagt iets bij tot oplossing van de knelpunten,
 IV = zelfwerkzaamheid lost knelpunten geheel niet op,
 V = anders,
 NR = non respons, geen antwoord.

Tabel 17.4. Zelfwerkzaamheid wel of niet vereist voor het oplossen van knelpunten in de woonomgeving

project	I	II	III	IV	V	NR
Alblasserd. deeln.	3	4	1	4		5
Alblasserd. niet-d.		1	4	13	3	3
Alblasserd. totaal	3	5	5	17	3	8
Dronten deeln.		3	3	4		
Dronten niet-d.				1	1	1
Dronten totaal		3	3	5	1	1
Horst deeln.	2	1		3		3
Horst totaal	2	1		3		3
Wijk bij D. deeln.	1	1		2		5
Wijk bij D. niet-d.		3	3		1	2
Wijk bij D. totaal	1	4	3	2	1	7
deeln. totaal	6	9	4	13		13
niet-deeln. totaal		4	7	14	5	6
Totaal	6	13	11	27	5	19

Slechts een klein deel van de deelnemers aan het project zegt dat zelfwerkzaamheid vereist is voor de oplossing van de genoemde knelpunten, een groot deel zegt dat zelfwerkzaamheid wel aan de oplossing van knelpunten bijdraagt; ook een groot deel van de deelnemers en het grootste deel van de niet-deelnemers is van mening dat zelfwerkzaamheid de knelpunten niet kan oplossen; het aantal non-respondenten is hoog. De respondenten gaven de meest uiteenlopende toelichtingen bij hun antwoorden, zoals:

zelfwerkzaamheid draagt niet bij aan oplossing van knelpunt(en);

in totaal 13 toelichtingen, 15 keer een factor genoemd, zoals:

- teveel afhankelijk van goede wil en tijd van enkelingen; nu niet structureel. (2 keer genoemd),
- geen ruimte aanwezig (1 keer genoemd),
- buurt opknappen lost nadeel van wonen in een flat niet op (1 keer genoemd),
- moeten vakmensen doen (1 keer genoemd).

zelfwerkzaamheid draagt iets bij aan oplossing van knelpunt(en);

in totaal 8 toelichtingen, ieder één keer genoemd, zoals:

- gemeente schept onvoldoende voorwaarden, activeert te weinig,
- zelfwerkzaamheid moet gemeente activeren,
- gemeente lachende derde.

zelfwerkzaamheid draagt wel bij aan oplossing van knelpunt(en);

in totaal 8 toelichtingen, 14 keer een faktor genoemd, zoals:

- met zelfwerkzaamheid bereik je meer, zonder zelfwerkzaamheid doet de gemeente niets (5 keer genoemd),
- gemeente doet niets/te weinig (3 keer genoemd),
- door zelfwerkzaamheid is knelpunt eerder opgelost.

knelpunten het best opgelost door de gemeente, door zelfwerkzame bewoners of door beiden samen

In tabel 17.5. staan de meningen van de respondenten. Onderscheid is gemaakt tussen de volgende antwoordmogelijkheden:

- I = de knelpunten kunnen het best geheel door zelfwerkzaamheid van bewoners worden opgelost,
- II = de knelpunten kunnen het best samen door gemeente en door bewoners worden opgelost,
- III = de gemeente kan het best de knelpunten geheel oplossen,
- IV = de knelpunten kunnen niet worden opgelost,
- V = anders,
- NR = non respons, geen antwoord.

Tabel 17.5. Knelpunten het best opgelost door de gemeente, door de bewoners of door beiden

projekt	I	II	III	IV	V	NR
Alblasserd. deeln.		8	6			3
Alblasserd. niet-d.		10	12			2
Alblasserd. totaal		18	18			5
Dronten deeln.		7	3			
Dronten niet-d.		1				2
Dronten totaal		8	3			2
Horst deeln.		5				4
Horst totaal		5				4
Wijk bij D. deeln.	1	4	2			2
Wijk bij D. niet-d.		4	2		1	2
Wijk bij D. totaal	1	8	4		1	4
deeln. totaal	1	24	11			9
niet-deeln. totaal		15	14		1	6
Totaal	1	39	25		1	15

De meerderheid van de respondenten vindt, dat de knelpunten het best door de gemeente en door de bewoners samen kunnen worden opgelost. Een groot deel, bij de niet-deelnemers een groter deel dan bij de deelnemers, is van mening dat de gemeente de knelpunten het best zelf kan oplossen. Opvallend is dat bijna niemand vindt dat de knelpunten het best geheel door zelfwerkzaamheid kunnen worden opgelost.

De toelichtingen van de respondenten liepen bij deze vraag minder uiteen:

knelpunt(en) het best door de gemeente en bewoners samen opgelost;

in totaal 7 toelichtingen, 20 keer een faktor genoemd, zoals:

- bewoners hebben het beste inzicht in knelpunt maar de gemeente heeft de vakkennis en het geld (7 keer genoemd),
- samenspel goede zaak, valt veel te regelen (2 keer genoemd),
- eigenlijk alleen zaak van bewoners maar gemeente is formeel erbij betrokken (2 keer genoemd),
- zonder samenwerking gebeurt niets, knelpunten sneller opgelost (2 keer genoemd).

knelpunt(en) het best door de gemeente alleen opgelost;

in totaal 6 toelichtingen, 11 keer een faktor genoemd, zoals:

- vanwege de aard van de werkzaamheden (6 keer genoemd),
- gemeente kan voor continuïteit zorgen (1 keer genoemd),
- bewoners hebben al inspraak (1 keer genoemd),
- bewoners betalen genoeg belasting (1 keer genoemd).

Verdeling van taken tussen bewoners en gemeente

Indien de respondent van mening was dat de knelpunt(en) het best door gemeente en bewoners samen konden worden opgelost, is gevraagd hoe dan het best de taken kunnen worden verdeeld. Per onderscheiden activiteit staat, in tabel 17.6., aangegeven hoeveel respondenten vinden dat die verricht moet worden door de bewoners, door de gemeente of door beiden.

Tabel 17.6. Aantal respondenten dat vindt dat een bepaalde activiteit het best door de bewoners, de gemeente of door beiden kan worden verricht

aktiviteit	geheel door bewoners	bewoners gemeente samen	geheel door gemeente
ontwerp	14	4	3
financiën			13
materiaal beschikbaar stellen			6
klein onderhoud	8		
groot onderhoud			9
onderhoud		3	3
aanvoer groot materieel			8
uitvoering	2	6	1
deelhulp	3		
planbegeleiding			1
anders	3		2

aantal respondenten: 26

De respondenten hebben dus, in het algemeen, de volgende voorkeur met betrekking tot de verdeling van de werkzaamheden tussen de bewoners en de gemeente bij het verrichten van zelfwerkzaamheid:

bewoners: ontwerp, klein onderhoud en meewerken aan de uitvoering, eventueel alleen deelprojecten,

gemeente: financiën, beschikbaar stellen van materiaal, aanvoer groot materieel, groot onderhoud, en de grote werkzaamheden bij de uitvoering.

De gemeente moet dus voor het geld en voor de grote klussen zorgen; bewoners die de knelpunten in zelfwerkzaamheid willen uitvoeren bedoelen hier niet mee dat zij alles in zelfwerkzaamheid willen doen maar alleen het ontwerp en kleine werkzaamheden.

17.8. Toepasbaarheid van theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor en de buffertheorie voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

In de voorgaande paragrafen is een aantal aspecten aan de orde geweest die een richting aangeven waarin zelfwerkzaamheid zich ontwikkelt. Het lage onderhoudsnivo van het openbare gebied, als bezuinigingsmaatregel mag als blijvend worden verondersteld omdat de arbeidsproduktiviteit van onderhoud moeilijk is te verhogen. Zeker gezien de afname van de verkoop van semi-openbare grond (snippergroen e.d.) aan particulieren in de komende drie jaren, zoals is vastgesteld in hoofdstuk 9, mag deze verwachting van de geringe stijging van de arbeidsproduktiviteit als reëel worden gezien. Hierdoor zal, ook door de blijvende vergroting van het areaal aan openbaar gebied, door nieuwbouw, het onderhoud en beheer een blijvende druk geven op de begroting van de gemeentelijke overheden. Door dit verwachte lage of nog lager wordende onderhoudsnivo zal de aanleiding tot zelfwerkzaamheid toenemen.

De animo bij de bewoners om zelfwerkzaamheid in de woonomgeving te verrichten, blijkt voor een eventueel tweede projekt niet groter te zijn dan bij het eerste projekt. De deelnemers aan een volgend zelfwerkzaamheid-projekt zullen waarschijnlijk voor een groot deel bestaan uit de mensen die ook aan het eerste projekt hebben meegewerkt. De bewoners blijken er niet veel voor te voelen om grote projekten aan te pakken; zij denken meer aan initiatief- en ontwerpaktiviteiten en aan klein onderhoud, het meehelpen bij de uitvoering e.d. Projekten, ter grootte van het projekt in Alblasserdam moeten als éénmalig worden beschouwd. Strukturele uitbreiding van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, vanuit de bewoners, mag dus niet worden verwacht. De twee hiervoor geschetste ontwikkelingen lopen niet synchroon. De vraag rijst wat de resultante van deze twee ontwikkelingen zal zijn. Op deze vraag kan hier voor alsnog geen definitief antwoord worden gegeven. De meest logische trend lijkt een voortgaande verkoop of zelfs afstaan 'om niet' van publieke grond aan particulieren: privatisering; dit omdat de motivatie van bewoners om zelfwerkzaam te zijn op privé-terrein waarschijnlijk veel groter is dan hun motivatie voor zelfwerkzaamheid in het openbaar gebied.

17.9. Samenvatting

Zelfwerkzaamheid wordt volgens deelonderzoek 1 door weinig gemeenten gezien als een potentiële bezuinigingsmaatregel in de nabije toekomst, terwijl de aanleiding tot zelfwerkzaamheid toeneemt omdat veelal wel wordt bezuinigd door een lager onderhoudsnivo van openbare voorzieningen in de woonomgeving, door onderhoudsintensievere aanleg van nieuwe en bestaande gebieden en ook door semi-openbare grond aan bewoners te verkopen. Vooral deze laatste maatregel past in de theorie van

de uitdijende huishoudelijke sektor: openbare grond wordt privé grond. Ook de andere 2 bezuinigingsmaatregelen duiden op de theorie van de uitdijende huishoudelijke sektor en niet op de buffertheorie. Immers het beheer van groenvoorzieningen is en blijft een arbeidsintensieve bezigheid. Juist in deze tak is een toename van de arbeidsproduktiviteit moeilijk te bereiken. Door de moeilijke verhoging van de arbeidsproduktiviteit en door de druk op de begrotingen van de gemeentelijke overheden, ook in de komende jaren, is een verhoging van het onderhoudsnivo van het openbare gebied niet te verwachten. Aangenomen zou dan kunnen worden dat de activiteiten van bewoners in hun woonomgeving meer zullen toenemen.

Bij al de 4 projekten was het niet-voldoende-geld-beschikbaar-stellen door de gemeente, aanleiding voor de bewoners om het projekt geheel of gedeeltelijk in zelfwerkzaamheid uit te voeren. De gemeente wilde dan wel bepaalde, hoogst noodzakelijke, werkzaamheden doen, maar de bewoners namen daarmee geen genoegen omdat de problemen voor hen daarmee nog niet waren opgelost.

Het verbeteren van de kontakten maar vooral het verbeteren of aanbrengen van bepaalde voorzieningen was voor de bewoners de belangrijkste reden was om deel te nemen aan het zelfwerkzaamheid-projekt. Geen van de deelnemers heeft van de gemeente een financiële vergoeding gehad voor zijn werkzaamheden; dit was dus geen overweging om wel of niet aan het projekt mee te werken.

Uit het voorgaande blijkt duidelijk een relatie te zijn tussen bezuinigingen van de gemeente (minder onderhoud, minder voorzieningen, minder geld beschikbaar) en zelfwerkzaamheid in de woonomgeving (door ontevredenheid bewoners).

Het voordeel van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voor de gemeenten is, volgens de sleutelfiguren: lagere kosten dan als het werk door een aannemer was uitgevoerd, of: voor iets meer geld veel meer kwaliteit in de woonomgeving. Deze voordelen zijn in deelonderzoek 1 ook al door de gemeentelijke respondenten genoemd.

De voordelen van zelfwerkzaamheid voor de bewoners zijn volgens de sleutelfiguren dat de plannen van de bewoners ook daadwerkelijk zijn uitgevoerd; bij enkele projekten was zelfwerkzaamheid een voorwaarde voor het beschikbaar stellen van geld door de gemeente. De bewoners konden de voorzieningen nu ook zelf kiezen. Ook zijn de sociale kontakten in de buurt verbeterd.

De meeste deelnemers noemen als meest positieve ervaring met het projekt de verbetering van de sociale kontakten en het gevoel van saamhorigheid. Bij de niet-deelnemers noemt $\frac{2}{3}$ deel geen positieve ervaringen. Duidelijk is dat behalve de verbeteringen die in de woonomgeving zijn aangebracht (doel projekt) ook de betere sociale kontakten (meest positieve ervaring) voor de bewoners een voordeel zijn.

Slechts weinig mensen noemen negatieve ervaringen met het zelfwerkzaamheid-projekt. Opvallend is dat relatief meer deelnemers negatieve ervaringen noemen dan niet-deelnemers. Blijkbaar zijn de niet-deelnemers, ook gezien het geringe aantal positieve ervaringen, nauwelijks bij de projekten betrokken geweest.

De meeste bewoners die aan het projekt meegewerkt hebben denken aan een volgend projekt ook deel te nemen; een aantal van hen weet het nog niet. Bewoners die nu niet meegewerkt hebben doen dit ook niet bij een volgend projekt of weten het nog niet. De bewoners zijn dus wel konsekwent in hun opvatting over het al dan niet deelnemen.

Een groter aantal deelnemers aan een volgend projekt, vergeleken bij het aantal bij het eerste projekt, is niet te verwachten.

De zeggenschap van de bewoners over hun woonomgeving is bij geen van de projecten vergroot. Twee sleutelfiguren geven aan dat zij door de gemeente nauwer bij de planvorming worden betrokken, maar dit vergroot niet de zeggenschap van de bewoners.

Slechts een klein deel van de deelnemers aan het project zegt dat zelfwerkzaamheid vereist is voor het oplossen van resterende knelpunten in de woonomgeving, een groot deel zegt dat zelfwerkzaamheid wel bij de oplossing van knelpunten bijdraagt, maar niet vereist is; ook een groot deel van de deelnemers en het grootste deel van de niet-deelnemers is van mening dat zelfwerkzaamheid de knelpunten niet kan oplossen.

De meerderheid van de respondenten vindt dat de knelpunten het best door de gemeente en door de bewoners samen kunnen worden opgelost. Een groot deel, bij de niet-deelnemers een groter deel dan bij de deelnemers, is van mening dat de gemeente de knelpunten het best zelf kan oplossen. Opvallend is dat bijna niemand vindt dat de knelpunten het best geheel door zelfwerkzaamheid

Zij die vinden dat de problemen het best door de bewoners en de gemeente samen kunnen worden opgelost hebben, in het algemeen, de volgende voorkeur met betrekking tot de verdeling van de werkzaamheden tussen de bewoners en de gemeente bij het verrichten van zelfwerkzaamheid:

De gemeente moet voor het geld en voor de grote klussen zorgen; bewoners maken (deel-)ontwerpen, verrichten kleine werkzaamheden. Bewoners die de knelpunten in zelfwerkzaamheid willen uitvoeren bedoelen dus niet dat zij alles in zelfwerkzaamheid willen doen maar alleen het ontwerp en kleine werkzaamheden.

de meest positieve ervaring van veel deelnemers van de zelfwerkzaamheid-projecten is de verbetering van de contacten met andere bewoners

18. HYPOTHESE VAN CUMULATIVENESS OF ACTIVITY

18.1. Inleiding

In dit hoofdstuk zal worden nagegaan in hoeverre de hypothese van cumulativeness of activity toepasbaar is op de deelnemers en niet-deelnemers van de 4 zelfwerkzaamheid-projecten.

Eerst zal worden bepaald hoeveel uren de deelnemers aan de projecten hebben besteed. Door dit aantal uren te relateren aan het aantal verrichte werkzaamheden ontstaat een beeld van de activiteiten van de deelnemers in de zelfwerkzaamheid-projecten.

Voor de toetsing van de hypothese van cumulativeness of activity wordt de mate van activiteit van de respondenten in het projekt vergeleken met het aantal uren dat besteed wordt aan verenigingen, clubs e.d. Hiernaast wordt de relatie bekeken tussen het verrichten van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving en het klussen in huis of in de tuin. Ook wordt nagegaan in hoeverre er een verband is tussen het hebben van een baan en het al dan niet actief zelfwerkzaam zijn en in hoeverre de aktievelingen van de onderzochte projecten zich ook actief opstellen voor een eventueel volgend projekt. Vervolgens komt de handigheid van de respondenten aan de orde bij werkzaamheden die verricht kunnen worden in de woonomgeving. Nagegaan wordt in hoeverre er verschillen zijn, in handigheid, tussen bewoners die aan het projekt hebben meegewerkt en zij die dat niet gedaan hebben, en tussen deelnemers die relatief veel tijd aan het projekt hebben besteed en deelnemers die relatief weinig tijd aan het projekt hebben besteed. Ook wordt bekeken in hoeverre de handigheid van de bewoners samenhangt met het al dan niet ter beschikking hebben van een tuin of andere buitenruimte.

Het hoofdstuk besluit met de bepaling van de verklarende waarde van de hypothese van cumulativeness of activity voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving en de eventuele belemmeringen of voorwaarden die hieruit voor zelfwerkzaamheid-projecten blijken en met een korte weergave van de onderzoeksresultaten uit dit hoofdstuk.

18.2. Tijdsbesteding van de respondenten aan de projecten

In hoofdstuk 16 is in tabel 16.4. aangegeven hoeveel uren de deelnemers aan de 4 projecten hebben gewerkt. Om de 4 projecten met elkaar vergelijkbaar te maken, zijn de tijdsbestedingen van de respondenten in 4

tijdsklassen verdeeld. Uitgangspunt is dat bewoners die in Dronten het maximaal aantal uren hebben gewerkt in dezelfde tijdsklasse zitten als de mensen die in Alblasserdam het maximaal aantal uren hebben gewerkt. In tabel 18.1. staat per projekt en per aantal gewerkte uren de desbetreffende tijdsklasse aangegeven.

Tabel 18.1. Verdeling van het aantal gewerkte uren per projekt naar tijdsklasse

aantal ge- werkte uren	tijdsklasse
Alblasserdam	
0 - 1 uur	1
2 - 5 uur	1
6 - 10 uur	1
11 - 20 uur	2
21 - 50 uur	2
51 - 100 uur	3
101 - 200 uur	3
201 - 500 uur	4
> 500 uur	4
Dronten	
0 - 1 uur	1
2 - 5 uur	1
6 - 10 uur	2
11 - 20 uur	3
21 - 50 uur	4
Horst	
0 - 1 uur	1
2 - 5 uur	1
6 - 10 uur	2
11 - 20 uur	2
21 - 50 uur	3
51 - 100 uur	4
Wijk bij Duurstede	
0 - 1 uur	1
2 - 5 uur	1
6 - 10 uur	2
11 - 20 uur	3
21 - 50 uur	4

In tabel 18.2. zijn de respondenten, per projekt, gegroepeerd naar tijdsklasse.

Tabel 18.2. Respondenten verdeeld naar tijdsklasse per projekt

Projekt	tijdsklasse				non respons
	1	2	3	4	
Alblasserdam	6	4	3	3	1
Dronten	2	2	4	1	1
Horst		3	3	2	1
Wijk bij D.	4	3	1	1	
Totaal	12	12	11	7	3

De respondenten zijn redelijk gelijkmatig verdeeld over de verschillende tijdsklassen. Bij het projekt in Wijk bij Duurstede blijkt slechts een zeer klein deel van de deelnemers zeer actief geweest te zijn.

18.3. Verrichte activiteiten door de respondenten in de projecten

Per projekt zijn de volgende activiteiten onderscheiden:

1. ontwerp maken
2. helpen bij uitvoering
3. onderhoud verrichten
4. kontakten met gemeente leggen
5. vergaderingen bijwonen
6. organiseren van vergaderingen
7. koördineren van werkzaamheden
8. bijhouden financiën/administratie
9. anders

In tabel 18.3. staat per projekt het aantal respondenten dat de desbetreffende activiteit in het projekt heeft verricht. Tevens staat door middel van percentages aangegeven hoeveel procent die activiteit deel uitmaakte van de totale werkzaamheden van de respondent. Indien een activiteit minder dan 5% of meer dan 95% deel uitmaakte van de totale werkzaamheden betekent dit respectievelijk dat die activiteit niet, of dat er niets anders dan alleen die activiteit door de respondent is verricht.

Tabel 18.3. Aantal respondenten dat de desbetreffende activiteit in het project heeft verricht

Project	aantal respondenten per activiteit									
	ontwerp uit-voering	onderhoud	kontakt met gem.	vergad. bijwon.	organ. vergad.	koörd. werkzh	financ/ adm.	andere		
Alblasserd.										
0 - 5%	10	6	13	12	7	12	12	11	10	
5 - 35%	3	1	1	2	6	2	2	3	1	
35 - 65%	1	2			1					
65 - 95%		2							1	
95 -100%		3							2	
non respons	3	3	3	3	3	3	3	3	3	
Dronten										
0 - 5%	6	1	6	7	4	7	7	8	8	
5 - 35%	2		1	1	4	1	1			
35 - 65%	1	3	1							
65 - 95%		3								
95 -100%		2								
non respons	1	1	2	2	2	2	2	2	2	
Horst										
0 - 5%	4	1	7	5	1	7	7	9	8	
5 - 35%	5	1	2	3	7	2	2		1	
35 - 65%		2		1	1					
65 - 95%		4								
95 -100%		1								
non respons										
Wijk bij D.										
0 - 5%	7	1	8	7	8	8	8	8	9	
5 - 35%	1		1	1	1	1	1	1		
35 - 65%		2		1						
65 - 95%		1								
95 -100%	1	5								
non respons										

Bijna alle respondenten hebben geholpen bij de uitvoering van het project; veel hebben ook vergaderingen bijgewoond. Activiteiten als organisatie, coördinatie, bijhouden van financiën of administratie en het leggen van kontakten worden door weinig mensen verricht en kosten ook relatief weinig tijd.

Kruisen we de tijdsklassen van de respondenten, uit de vorige paragraaf, met het aantal door hen verrichte activiteiten in het project, dan ontstaat het volgende beeld, zie tabel 18.4.

Tabel 18.4. Tijd, door de respondenten besteed aan het projekt, gerelateerd aan het aantal door hen verrichte activiteiten in het projekt

tijds klasse	aantal activiteiten										non respons
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1	2	7	2								1
2		6	3	1	1			1			
3		2	4	1	1		2				1
4			2		1	1	2		1		
non respons				1							

Naarmate meer tijd aan het projekt is besteed, zijn door de desbetreffende respondenten meer activiteiten verricht.

Relateren we het aantal werkzaamheden die verricht zijn aan de soort activiteiten, dan blijkt het volgende, zie tabel 18.5.

Tabel 18.5. Relatie tussen het aantal, door de respondenten verrichte activiteiten en het soort activiteiten die zij hebben verricht

aantal activiteiten	aantal respondenten	aantal respondenten per activiteit									
		ontwerp	uitvoering	onderhoud	kontakt met gem.	vergad. bijwon.	organ. vergad.	koörd. werkh.	financ. adm.	andere	non respons
1	15	1	11	1							2
2	11	2	9	1	1	8				1	
3	3	3	2		1	3					
4	3	3	3	1		3		1	1		
5	1	1	1		1	1		1			
6	4	2	4	1	4	3	4	3	2	1	
7	1	1	1	1	1	1	1	1			
8	1	1	1	1	1	1	1	1	1		

non respons of geen activiteiten verricht: 6

Deelnemers die één activiteit in het projekt hebben verricht, hebben vooral meegeholpen met de uitvoering van het projekt. Deelnemers met 2 activiteiten hebben daarnaast voornamelijk ook vergaderingen bijgewoond. Activiteiten als: het leggen van kontakten met de gemeente, het organiseren of koördineren van de werkzaamheden e.d. komen bijna alleen voor bij deelnemers die meer dan twee activiteiten hebben verricht. Opvallend is dat bijna alle deelnemers die de voorbereiding en organisatie e.d. hebben verzorgd, ook meegewerkt hebben bij de uitvoering. Blijkbaar staat de uitvoering van het projekt centraal en is de organisatie e.d. te gering om daarvoor speciaal iemand in te zetten. Vergelijken bij professionele werken in uitvoering hebben zelfwerkzaamheid-projekten een zeer geringe 'overhead'. Specialisatie, zoals je die tegenkomt bij de uitvoering van werken in het bedrijfsleven, en de daarmee

verbonden hiërarchische funktiedeling zoals: uitvoerder, opzichter, arbeider e.d. komt bij zelfwerkzaamheid-projecten niet voor. Gezien de relatie tussen de hoeveelheid tijd die deelnemers aan het project besteden en het al dan niet verrichten van leidinggevende activiteiten (organiseren, coördineren e.d.) kan worden verondersteld dat de hiërarchie binnen de zelfwerkzaamheidgroep niet wordt bepaald door het al dan niet beschikken over kennis of vaardigheden, zoals in het bedrijfsleven, maar meer door het al dan niet veel tijd aan het project kunnen en willen besteden.

18.4. Relatie tussen activiteiten van de respondenten in het project en activiteiten in het verenigingsleven

Indien we de activiteiten van de respondenten in het project vergelijken met hun functies (lid/deelnemer, bestuurslid of anders) en het aantal bestede uren in het verenigingsleven (clubs, verenigingen, kerk, groepen of anders), dan blijkt het volgende, zie tabel 18.6.:

Tabel 18.6. Relatie tussen het aantal door de respondenten, verrichte activiteiten in het zelfwerkzaamheid-project en hun functie(s) en tijdsbesteding in het verenigingsleven

aantal uren bestede aan verenigingen per week	aantal verrichte activiteiten in project									totaal deeln. deeln.	totaal niet- deeln.
	1	2	3	4	5	6	7	8	0/non respons		
lid/deeln.											
0 uur	10	5	2	2	1	4		1	4	29	23
0 - 1.0 uur	1								1	2	0
1.1 - 2.0 uur		1					1			2	3
2.1 - 4.0 uur		3								3	3
4.1 - 6.0 uur	1									1	1
6.1 - 8.0 uur		1	1							2	0
8.1 -10.0 uur									1	1	1
10.1-15.0 uur				1						1	1
> 15.1 uur										0	0
Non respons		3	1							4	4
Totaal	12	13	4	3	1	4	1	1	6	45	36
bestuurslid											
0 uur	9	7	3	3		3			4	29	21
0 - 1.0 uur	1						1			2	1
1.1 - 2.0 uur		1			1					2	2
2.1 - 4.0 uur	1								1	2	1
4.1 - 6.0 uur										0	4
6.1 - 8.0 uur	1									1	2
8.1 -10.0 uur	1									1	0
10.1-15.0 uur									1	1	0
> 15.1 uur						1				1	2
non respons	2	3					1			6	3
Totaal	15	11	3	3	1	4	2		6	45	36
andere											
0 uur	12	10	1	2	1	2	1	1	5	35	30
0 - 1.0 uur			1	1						2	2
1.1 - 2.0 uur						1				1	0
2.1 - 4.0 uur	1		1							2	1
4.1 - 6.0 uur						1				1	0
6.1 - 8.0 uur									1	1	1
non respons	2	1								3	2
Totaal	15	11	3	3	1	4	1	1	6	45	36

Deelnemers aan de projecten zijn blijkbaar niet aktiever in het verenigingsleven dan niet-deelnemers. Ook blijkt bij de deelnemers geen tendens te zijn dat aktievere bewoners binnen het projekt ook aktiever zijn in het verenigingsleven. De hypothese van cumulativeness of activity wordt door deze resultaten niet bevestigd.

18.5. Relatie tussen deelname aan het zelfwerkzaamheid-projekt en klussen aan het huis of in de tuin

In hoeverre er een relatie bestaat tussen het deelnemen aan het zelfwerkzaamheid-projekt en het klussen aan het huis of in de tuin, blijkt uit de tabellen 18.7. en 18.8.

Tabel 18.7. Relatie tussen tijdsbesteding aan het projekt en het klussen aan huis

tijds- klasse	frekwentie van klussen aan huis						totaal
	nooit	enkele keer	regelmatig	vaak	zeer vaak	non respons	
1	2	4	3	1	1	1	12
2		2	4	2	4		12
3		2	5	2	2		11
4		1	5		1		7
non respons			1		2		3
totaal deeln.	2	9	18	5	10	1	45
totaal niet-d.	5	12	8	5	6		36
Totaal	7	21	26	10	16	1	81

Tabel 18.8. Relatie tussen tijdsbesteding aan het projekt en het klussen in de tuin

Tijds- klasse	frekwentie van klussen in de tuin						totaal
	nooit	enkele keer	regelmatig	vaak	zeer vaak	geen tuin	
1	1	2	4	1		3	12
2		5	4		1	2	12
3	1	2	5	1	1	1	11
4	1	3	1		1	1	7
non respons			1		2		3
totaal deeln.	3	12	15	2	5	7	45
totaal niet-d.	1	8	11	1	1	13	36
Totaal	4	20	26	3	6	20	81

Deelnemers aan de projecten klussen iets meer aan de woning en ook iets meer in de tuin dan niet-deelnemers. Deelnemers die meer tijd aan het projekt hebben besteed, klussen ook iets meer aan hun huis, maar niet meer in de tuin, dan deelnemers die minder tijd aan het projekt hebben gewerkt. De verschillen tussen de deelnemers en niet-deelnemers zijn niet schokkend. De resultaten konfirmeren de hypothese van cumulative-ness of activity.

18.6. Relatie tussen het al dan niet hebben van een baan en het actief zelfwerkzaam zijn in de woonomgeving

In tabel 18.9. zijn de beroepsnivo's van de respondenten gerelateerd aan de hoeveelheid tijd die zij aan het zelfwerkzaamheid-project hebben besteed.

Tabel 18.9. Tijd, door de respondenten besteed aan het project, gerelateerd aan hun beroepsnivo's

beroepsnivo	niet-deelnemer	tijdsklasse				non respons
		1	2	3	4	
huishoudelijk werk	7	1	1			1
geen werk, pensioen e.d.	3	1			1	
studerend	1					
ongeschoolde handarbeid						
geschoolde handarbeid	4	2	3	2	1	
lagere employé	7	2	2	3	2	
hogere employé	8	3	3	4	1	
zelfstandigen	1	1	1			
academisch nivo	1		2	1	1	2
non respons	4	2		1	1	
Totaal	36	12	12	11	7	3

Vooraf mensen met het beroepsnivo geschoolde handarbeid en lagere en hogere employé zijn oververtegenwoordigd in de onderzoekspopulatie. Maken we onderscheid tussen enerzijds de beroepsnivo's huishoudelijk werk, geen werk/pensioen en studierend, zijnde mensen die overdag relatief veel thuis zijn, en anderzijds de andere beroepsnivo's, zijnde mensen met een betaalde baan die overdag weinig thuis zijn, dan blijken de projekten vooral uitgevoerd te zijn door mensen met een betaalde baan. Mensen van de eerste drie genoemde beroepsnivo's hebben overwegend niet aan het projekt meegewerkt. Hierbij moeten enkele kanttekeningen worden gemaakt:

- het aantal respondenten met de beroepsnivo's geen werk/pensioen en studierend is gering,
- in het beroepsnivo geen werk/pensioen zijn ook bejaarden vertegenwoordigd die van zichzelf menen dat het werk buiten te zwaar voor hun is,
- huishoudelijk werk wordt veelal verricht door vrouwen; al eerder is gebleken dat weinig vrouwen aan het projekt hebben meegewerkt,
- in Alblasterdam en in Horst hebben een aantal mensen, die door werkloosheid of door huishoudelijk werk overdag veel thuis waren, zeer veel werk verzet tijdens het projekt.

De kleinere projekten (Wijk bij Duurstede en Dronten) zijn vooral uitgevoerd in de avonduren en op zaterdagen. De grotere projekten (Horst en Alblasterdam) zijn voor een deel ook overdag uitgevoerd. Vooral bij deze laatste twee projekten bleek de aanwezigheid van mensen die overdag tijd beschikbaar willen stellen van groot belang.

We zien hiermee dus zowel een bevestiging als een ontkenning van de hy-

pothese van de cumulativeness of activity. Enerzijds zijn de projecten grotendeels uitgevoerd door mensen met overdag een betaalde baan (bevestiging hypothese), anderzijds hebben bij de twee grotere projecten mensen die overdag veel thuis zijn, vanwege werkloosheid of huishoudelijk werk, een belangrijke rol gespeeld bij de realisering ervan (ontkenning hypothese).

18.7. Relatie tussen de tijdsbesteding van de respondenten aan het zelfwerkzaamheid-project en hun deelname aan een eventueel volgend project

In tabel 18.10. is het al dan niet willen deelnemen aan een eventueel volgend zelfwerkzaamheid-project gerelateerd aan de hoeveelheid tijd die de respondenten aan het zelfwerkzaamheid-project hebben besteed.

Tabel 18.10. Tijd, door de respondenten besteed aan het project, gerelateerd aan hun deelname aan een eventueel volgend project

deelname aan volgend project	niet- deel- nemers	tijdsklasse				non respons
		1	2	3	4	
ja, zeer beslist	1	3	3	8	2	1
ja, waarschijnlijk	5	3	6	3	4	1
misschien	16	5	3		1	1
nee, waarschijnlijk	7					
nee, zeer beslist	7					
non respons		1				
Totaal	36	12	12	11	7	3

Naarmate de respondenten meer tijd aan het project hebben besteed, geven ze meer aan dat ze ook aan een volgend project willen meewerken. De actieve mensen uit de onderzochte projecten zullen dus waarschijnlijk, in het algemeen, ook actief zijn in een volgend zelfwerkzaamheid-project.

18.8. Handigheid van deelnemers en niet-deelnemers in werkzaamheden met betrekking tot de woonomgeving

Afgevraagd kan worden of deelnemers aan het project beter bepaalde werkzaamheden in het buitengebied kunnen verrichten dan niet-deelnemers. Aangenomen kan worden dat mensen die bepaalde werkzaamheden makkelijker kunnen uitvoeren eerder aan het project zullen deelnemen dan mensen die deze werkzaamheden moeilijker kunnen uitvoeren. Handigheid van mensen wordt volgens Stolk (1985) bepaald door de volgende drie aspecten:

- vaardigheden,
- inzicht,
- creativiteit.

Het alleen kunnen omgaan met gereedschap zegt niets over, bijvoorbeeld, iemands creativiteit of zijn/haar inzicht, en geeft dus nog niet aan of iemand handig is of niet. Door na te gaan of mensen bepaalde complete werkzaamheden wel of niet kunnen verrichten worden de drie genoemde componenten van handigheid alle meegewogen. Bijvoorbeeld, het kunnen verrichten van vegetatieve vermeerdering bij planten is afhankelijk van: kennis van zaken (inzicht), het kunnen hanteren van een snoeimes (vaardigheid) en ook van creativiteit, omdat niet elke plant dezelfde is. Om de handigheid van de deelnemers en niet-deelnemers na te kunnen gaan, is aan de respondenten gevraagd van 28 opgesomde werkzaamheden aan te geven of hij/zij deze niet of wel en zo ja, in welke mate kunnen uitvoeren.

Om de resultaten onderling te kunnen vergelijken is voor iedere respondent een 'handigheidsindex' bepaald. Hiertoe zijn de werkzaamheden ten opzichte van elkaar gewogen: activiteiten die moeilijker zijn, krijgen meer punten dan die welke minder moeilijk zijn. In bijlage 14 wordt nader uiteengezet hoe de index is samengesteld. De index wordt in deze studie uitgedrukt in de volgende kwalitatieve beoordeling:

- 1.0 - 1.9 niet handig; mensen die gemiddeld alle activiteiten niet of een beetje kunnen,
- 2.0 - 2.9 handig; mensen die gemiddeld alle activiteiten een beetje tot goed kunnen,
- 3.0 - 4.0 zeer handig; mensen die gemiddeld alle activiteiten goed tot zeer goed kunnen.

Deze kwalitatieve beoordeling van de respondenten kan niet, vanwege het ontbreken van andere onderzoeksresultaten, getoetst worden en zal daarom als indicatief moeten worden beschouwd.

In tabel 18.11. staan de handigheidsindexen van de respondenten per project gegroepeerd.

Tabel 18.11. Handigheidsindex van de respondenten, per project

Project	handigheidsindex						non respons totaal	
	1.0-1.4	1.5-1.9	2.0-2.4	2.5-2.9	3.0-3.4	3.5-4.0		
Alblasserd deeln.	6	4	6				1	17
Alblasserd niet-d	11	7	3		1		2	24
Alblasserd totaal	17	11	9		1		3	41
Dronten deeln.	2	4	2	1	1			10
Dronten niet-d	1	1		1				3
Dronten totaal	3	5	2	2	1			13
Horst deeln.		3	4	1	1			9
Horst totaal		3	4	1	1			9
Wijk bij D deeln.	2	2	4	1				9
Wijk bij D niet-d	3	2	4					9
Wijk bij D totaal	5	4	8	1				18
Deelnemers totaal	10	13	16	3	2		1	45
Niet-deeln totaal	15	10	7	1	1		2	36
Totaal	25	23	23	4	3		3	81

Deelnemers blijken volgens henzelf inderdaad iets handiger te zijn dan niet-deelnemers. Tussen de 4 projekten zijn er bijna geen verschillen in de handigheidsindexen; alleen de niet-deelnemers in Alblasserdam hebben gemiddeld een lagere handigheids-index. Dit laatste wordt onder andere veroorzaakt door het relatief grote aantal bejaarden bij de niet-deelnemers in Alblasserdam. Aangenomen mag worden dat, door het deelnemen aan een zelfwerkzaamheid-projekt, de handigheid van mensen toeneemt. De verschillen tussen de indexen van deelnemers en niet-deelnemers, na het projekt, is zo gering dat kan worden verondersteld dat de handigheid van hen, vóór het projekt, ongeveer gelijk geweest moet zijn. Het al dan niet handig zijn, is blijkbaar geen absolute voorwaarde voor het al dan niet deelnemen aan een zelfwerkzaamheid-projekt. In hoeverre het wel of niet hebben van een tuin of andere buitenruimte van invloed is op de handigheid, blijkt uit tabel 18.12.

Tabel 18.12. Relatie tussen handigheidsindex en het al dan niet beschikken over een tuin of andere buitenruimte

buitenruimte	handigheidsindex					non respons	totaal
	1.0-1.4	1.5-1.9	2.0-2.4	2.5-2.9	3.0-3.5		
geen tuin of verharde buitenruimte	9	5	4			2	20
kleine tuin	6	7	9	2			24
middelgrote tuin	6	6	5	2	1		20
grote tuin			1				1
verharde buitenruimte	1						1
volkstuin/stukje grond	2	2	1		1		6
anders		1					1
tuin + recreatiegrond		2	2				4
tuin + verharde buitenruimte	1		1		1		3
non respons						1	1

Respondenten die niet over een (volks-)tuin beschikken, vinden zichzelf gemiddeld iets minder handig in werkzaamheden met betrekking tot de woonomgeving dan zij die daarover wel kunnen beschikken. Kruisen we tot slot de handigheidsindexen met de hoeveelheid tijd die door de respondenten aan de projekten zijn besteed, dan blijkt het volgende, zie tabel 18.13.

Tabel 18.13. Handigheidsindexen gerelateerd aan de hoeveelheid tijd besteed aan het projekt (tijdsklasse)

tijds klasse	handigheids-index					non respons	totaal
	1.0-1.4	1.5-1.9	2.0-2.4	2.5-2.9	3.0-3.5		
1	7	2	2			1	12
2	1	3	6	2			12
3		6	4	1			11
4	2	2	3				7
non respons			1		2		3
totaal deeln.	10	13	16	3	2	1	45
totaal niet-d.	15	10	7	1	1	2	36
Totaal	25	23	23	4	3	3	81

Deelnemers die in het projekt meer uren hebben gewerkt, zijn niet handiger dan zij die minder aan het projekt hebben gewerkt. Dit ondersteunt de veronderstelling die al eerder is gedaan: dat vaardigheden (handigheid) geen invloed heeft op de hiërarchie binnen de zelfwerkzaamheid-groep, want bewoners die veel tijd aan het projekt besteden, en ook veel organiserende taken in de groep hebben, blijken niet handiger te zijn. Alleen deelnemers die relatief weinig aan het projekt hebben meegewerkt (tijdsklasse 1) zijn duidelijk minder handig dan de overige deelnemers.

18.9. Toepasbaarheid van de hypothese van cumulativeness of activity op de zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

De onderzoeksresultaten geven aan dat de hypothese van cumulativeness of activity slechts in beperkte mate van toepassing is op de 4 onderzochte zelfwerkzaamheid-projekten. Niet-deelnemers zijn op andere gebieden, zoals verenigingsleven, klussen in huis en tuin bijna net zo actief als de deelnemers aan de projekten. Mensen die in het projekt zeer actief zijn geweest zijn niet aktiever in het verenigingsleven dan anderen, ook zijn ze niet handiger in werkzaamheden die in de woonomgeving voorkomen. In dit opzicht biedt de hypothese dus geen aanknopingspunten. Aktieve deelnemers uit de projekten blijken wel meer dan de minder aktieve deelnemers en de niet-deelnemers bereid te zijn om aan een volgend zelfwerkzaamheid-projekt ook mee te werken. Dit past wel in de hypothese van cumulativeness of activity.

Aan de hand van de hypothese kunnen geen dwingende voorwaarde of belemmeringen worden ontleend voor zelfwerkzaamheid-projekten. Wel is de aanwezigheid van mensen die veel tijd aan het projekt kunnen en willen besteden en daarmee een trekkersrol kunnen vervullen van belang gebleken. Bij de grotere projekten (Horst en Wijk bij Duurstede), die grotendeels overdag op door de weekse dagen zijn uitgevoerd, hebben mensen die overdag veel thuis waren, door werkloosheid of door huishoudelijk werk, een belangrijke rol gespeeld. Vooral voor grotere projekten waar

een deel van de uitvoering overdag gebeurt, hetzij door de inschakeling van een aannemer of omdat anders het projekt te lang duurt, lijkt de beschikbaarheid van mensen die door de weeks overdag tijd beschikbaar kunnen stellen een belangrijke voorwaarde voor het realiseren van het projekt.

18.10. Samenvatting

De respondenten zijn redelijk gelijkmatig verdeeld over de verschillende tijdsklassen. Bij het projekt in Wijk bij Duurstede blijkt slechts een zeer klein deel van de deelnemers zeer actief geweest te zijn.

Bijna alle respondenten hebben geholpen bij de uitvoering van het projekt; veel hebben ook vergaderingen bijgewoond. Naarmate meer tijd aan een projekt is besteed zijn door de desbetreffenden respondenten meer activiteiten verricht.

Deelnemers die één activiteit in het projekt hebben verricht, hebben vooral meegeholpen met de uitvoering van het projekt. Deelnemers met twee activiteiten hebben daarnaast voornamelijk ook vergaderingen bijgewoond. Activiteiten als: het leggen van kontakten met de gemeente, het organiseren of koördineren van de werkzaamheden, het bijhouden van financiën of administratie komen bijna alleen voor bij deelnemers die meer dan twee activiteiten hebben verricht. Opvallend is dat bijna alle deelnemers die de voorbereiding en organisatie e.d. hebben verzorgd ook meegewerkt hebben bij de uitvoering. Blijkbaar staat de uitvoering van het projekt centraal en is de organisatie e.d. te gering om daar speciaal iemand voor in te zetten. Gezien de relatie tussen de hoeveelheid tijd die deelnemers aan het projekt besteden en het al dan niet verrichten van leidinggevende activiteiten (organiseren, koördineren e.d.) kan worden verondersteld dat de hiërarchie binnen de zelfwerkzaamheidsgroep niet wordt bepaald door het al dan niet beschikken over kennis of vaardigheden, zoals in het bedrijfsleven, maar meer door het al dan niet veel tijd aan het projekt kunnen besteden.

Deelnemers aan de projekten zijn niet aktiever in het verenigingsleven dan niet-deelnemers. Ook is er bij de deelnemers geen tendens dat aktievere bewoners binnen het projekt ook aktiever zijn in het verenigingsleven.

Deelnemers aan de projekten klussen iets meer aan de woning en ook iets meer in de tuin dan niet-deelnemers. Deelnemers die meer tijd aan het projekt hebben besteed klussen ook iets meer aan hun huis, maar niet meer in de tuin, dan deelnemers die minder tijd aan het projekt hebben gewerkt. De verschillen tussen de deelnemers en niet-deelnemers zijn niet schokkend.

De onderzochte projekten zijn vooral uitgevoerd door mensen die overdag een betaalde baan hebben. Mensen die overdag veel thuis zijn doordat ze huishoudelijk werk verrichten, werkloos of met pensioen zijn e.d. hebben in het algemeen niet aan het projekt meegewerkt. Toch blijken aan de andere kant bij de grotere projekten mensen van deze beroepsnivo's een belangrijke rol gespeeld te hebben bij de realisering ervan.

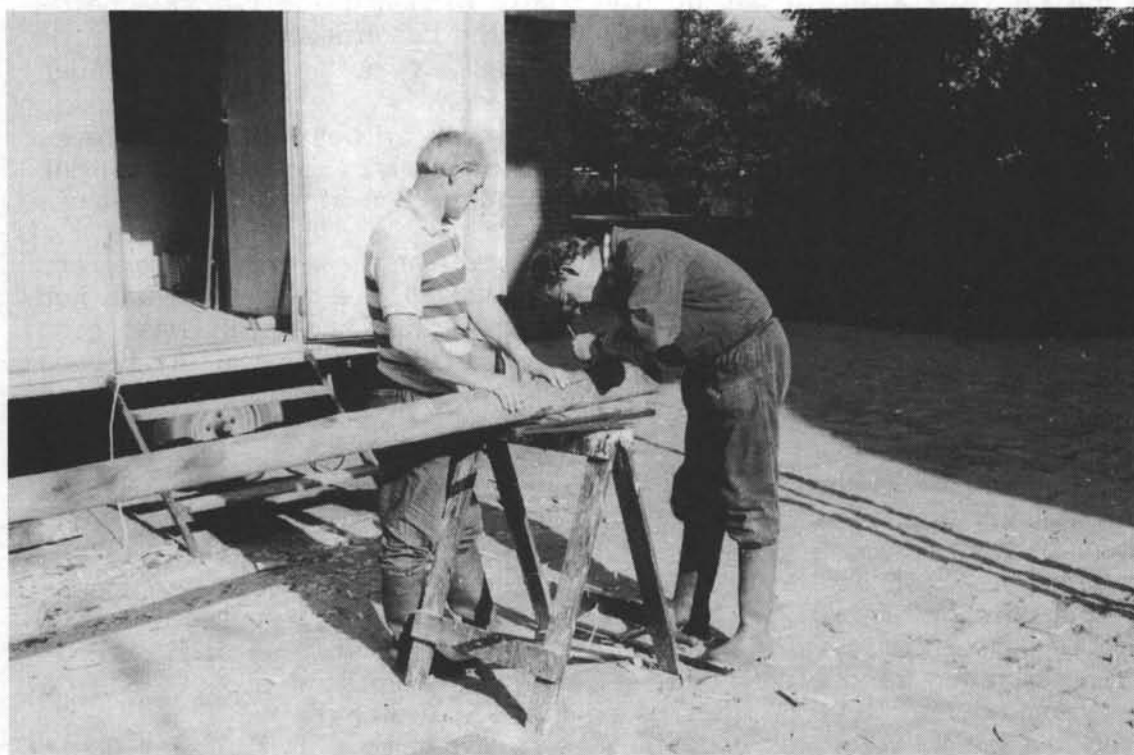
De aktieve deelnemers van de onderzochte projekten stellen zich enthousiaster op voor de deelname aan een eventueel volgend projekt dan de anderen (minder aktieve deelnemers en niet-deelnemers).

Deelnemers blijken volgens henzelf iets handiger te zijn dan niet-deelnemers. Tussen de 4 projekten zijn bijna geen verschillen in de handigheidsindexen; alleen de niet-deelnemers in Alblasterdam hebben gemiddeld een lagere handigheidsindex. Dit laatste wordt onder andere ver-

oorzaakt door het relatief grote aantal bejaarden bij de niet-deelnemers in Alblasterdam. Aangenomen mag worden dat het al dan niet deelnemen aan een zelfwerkzaamheid-project invloed heeft op het kunnen verrichten van bepaalde werkzaamheden. De verschillen tussen de indexen van deelnemers en niet-deelnemers zijn zo gering dat kan worden verondersteld dat de handigheid van hen, vóór het project, ongeveer gelijk geweest moet zijn. Het al dan niet handig zijn is blijkbaar geen voorwaarde voor het al dan niet deelnemen aan een zelfwerkzaamheid-project. Respondenten die niet over een (volks-)tuin beschikken vinden zichzelf gemiddeld iets minder handig in werkzaamheden met betrekking tot de woonomgeving dan zij die daar wel over kunnen beschikken.

Deelnemers die in het project meer uren hebben gewerkt zijn niet handiger dan zij die minder aan het project hebben gewerkt. Dit ondersteunt de veronderstelling die al eerder is gedaan: dat vaardigheden (handigheid) geen invloed heeft op de hiërarchie binnen de zelfwerkzaamheid-groep, want bewoners die veel tijd aan het project besteden, en ook veel organiserende taken in de groep hebben blijken niet handiger te zijn. Alleen deelnemers die relatief weinig aan het project hebben meegewerkt (tijdsklasse 1) zijn duidelijk minder handig dan de overige deelnemers.

De hypothese van cumulativeness of activity is slechts in beperkte mate toepasbaar gebleken voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Uit de hypothese kunnen geen directe voorwaarden of belemmeringen voor zelfwerkzaamheid worden ontleend. Wel blijkt de beschikbaarheid van mensen die veel tijd aan het project kunnen en willen besteden van groot belang. Voor de grotere projecten lijkt de aanwezigheid van mensen die overdag tijd kunnen vrij maken een voorwaarde voor het succesvol doen verlopen van het project.

bij de grotere projecten was de aanwezigheid van deelnemers die overdag tijd beschikbaar hadden van groot belang

19. KONSEPTUEEL MODEL VAN WONEN ALS SOCIAAL AANPASSINGS- PROCES

19.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een relatie gelegd tussen het deel van het konseptueel model van wonen als sociaal aanpassingsproces (zie hoofdstuk 4) en zelfwerkzaamheid in de woonomgeving.

Het toetsen van dit model is niet eenvoudig; zowel impliciete als expliciete beslissingen worden in het model analytisch onderscheiden. Hiernaast omvat het model een tijdsperiode en vinden veel terugkoppelingen plaats. Om te achterhalen wat de beslissingen van iemand in het verleden waren, moet een beroep worden gedaan op zijn/haar geheugen dat op dit gebied zeer selectief zal zijn. Vooral niet expliciete beslissingen zullen snel worden vergeten of niet als een beslissing worden herkend. Een toetsing van het model is in het kader van deze studie niet mogelijk; daarvoor is dit onderzoek te breed opgezet. Toch lijkt het model zodanig van belang voor de vraag waarom mensen tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving komen dat toch enkele aspecten van het model in dit onderzoek aan de orde komen.

Allereerst zal nog eens worden teruggegrepen naar de tevredenheid van de deelnemers en niet-deelnemers met hun woonsituatie vóór het projekt. Hiernaast zal worden nagegaan of er ook knelpunten in de woonomgeving zijn opgelost, doordat het gebruik of de beleving ervan zijn veranderd. Ook zal de invloed van het projekt op eventuele verhuisplannen worden gepeild. Aan de orde komt ook de aktie-bereidheid van de mensen; van belang is ook het aspiratienivo van de bewoners: bewoners die weinig aspiratie hebben, zullen eerder in bepaalde situaties berusten dan mensen met een hoog aspiratienivo. Tot slot zal worden bekeken wat voor akties door de zelfwerkzaamheid-groepen zijn verricht vóór het projekt en wat het doel van het projekt voor de deelnemers was. Deze laatste 2 aspecten komen naar voren in mondelinge gesprekken met de sleutelfiguren. Zij geven hun eigen mening weer, maar betrekken dit niet op individueel- maar op groepsnivo.

Uit bovenstaande aspecten kan enigszins worden achterhaald wat zich voor het projekt heeft afgespeeld.

19.2. (On-)tevredenheid respondenten met hun woonsituatie en de mogelijkheden om hieraan iets te veranderen

In hoofdstuk 15 is al ingegaan op de tevredenheid van de bewoners met hun woonsituatie. Deelnemers zijn meer tevreden met hun woonsituatie dan niet-deelnemers. De respondenten in Alblasserdam zijn minder tevreden met hun woonsituatie dan de respondenten bij de andere projecten. Bewoners van flats zijn vervolgens minder tevreden met hun woonsituatie dan bewoners van ééngezinshuizen in Alblasserdam. Of het bewonen van een flat hiervan de oorzaak is, of dat andere variabelen ook van belang zijn, zoals: geringe betrokkenheid van de bewoners met de woonomgeving e.d., is niet bekend. Vooral bij mensen die nu tevreden zijn met hun woonsituatie, heeft het projekt bijgedragen aan meer tevredenheid. Bij mensen die nu ontevreden zijn met hun woonsituatie, heeft het projekt weinig verbetering gegeven; enkele mensen zijn zelfs door het projekt minder tevreden geworden. Hieruit kan worden gekonkludeerd dat een groot deel van de bewoners ontevreden was met de woonsituatie voor het projekt.

In het konseptueel model van wonen als sociaal aanpassingsproces wordt door Priemus (1984a) aangegeven dat de ontstane situatie van 'residential stress', gepaard gaande met ontevredenheid met de woonsituatie op de volgende wijzen kan worden verminderd:

1. verhuizing,
2. verbetering woonsituatie,
3. gebruiksverandering,
4. belevingsverandering,
5. geen verbetering, protest,
6. geen verbetering, apathie.

Deze handelingsmogelijkheden sluiten elkaar niet uit: men kan verbeteren en het gebruik veranderen. Vaak zal echter het aksent vallen op één van de aangeduide opties, en worden alternatieve opties tegen elkaar afgewogen, bewust of onbewust.

19.3. Verbetering van de woonsituatie door verhuizing

Verhuizen vanwege ontevredenheid met de woonsituatie moet gerekend worden tot het uiterste middel om de 'stress-situatie' te verbeteren. Aangenomen kan worden dat eerst verbetering van de woonsituatie wordt overwogen voordat verhuizing aan de orde komt.

In hoeverre de deelnemers en niet-deelnemers van de 4 projecten verhuisplannen hadden voor en na het projekt en wat de invloed van het projekt daarop was, blijkt uit tabel 19.1

Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de volgende mogelijkheden:

1. door projekt, voorheen wel maar nu geen verhuisplannen,
  2. door projekt, voorheen geen maar nu wel verhuisplannen,
  3. door projekt nu nog steeds geen verhuisplannen,
  4. het projekt heeft geen of nauwelijks invloed op eventuele verhuisplannen,
  5. anders,
- NR non respons, geen antwoord.

Tabel 19.1. Verhuisplannen respondenten voor en na het projekt en invloed van het projekt daarop

Projekt	invloed projekt op verhuisplannen					NR
	1	2	3	4	5	
Alblasserd. deeln.	1		4	11		1
Alblasserd. niet-d			3	16	2	3
Alblasserd. totaal	1		7	27	2	4
Dronten deeln.			2	7		1
Dronten niet-deeln.			1	2		
Dronten totaal			3	9		1
Horst deeln.			2	6	1	
Horst totaal			2	6	1	
Wijk bij D. deeln.			2	7		
Wijk bij D. niet-d			1	4	1	3
Wijk bij D. totaal			3	11	1	3
Deeln. totaal	1		10	31	1	2
Niet-deeln. totaal			5	22	3	6
Totaal	1		15	53	4	8

Het projekt heeft voor een groot deel van de respondenten geen invloed gehad op eventuele verhuisplannen. Een aantal deelnemers en niet-deelnemers geeft te kennen dat mede dankzij het projekt zij nog steeds geen verhuisplannen hebben; het projekt heeft bij hen dus enige invloed gehad op eventuele verhuisplannen. In hoeverre de respondenten, waarbij het projekt niet of nauwelijks invloed heeft gehad op eventuele verhuisplannen, nu wel of geen verhuisplannen hebben, blijkt uit tabel 19.2. Hierin staat de relatie weergegeven tussen de invloed van het projekt op de tevredenheid met de gehele woonsituatie en de invloed van het projekt op eventuele verhuisplannen; voor de betekenis van de cijfers 1 t/m 5, zie tabel 19.1.

Tabel 19.2. Relatie tussen de invloed van het projekt op de tevredenheid van de bewoners met hun woonsituatie en de invloed van het projekt op eventuele verhuisplannen van hen

Invloed projekt op tevredenheid met woonsituatie	invloed projekt op verhuisplannen					NR
	1	2	3	4	5	
door projekt, nu veel meer tevreden met woonsituatie	1		9	12	1	1
door projekt, nu iets meer tevreden met woonsituatie			3	21		
projekt heeft (on-)tevredenheid nauwelijks beïnvloed			2	16		1
door projekt, nu iets minder tevreden met woonsituatie				1		
door projekt, nu veel minder tevreden met woonsituatie					2	
weet niet				3	1	1
non respons			1			5

Respondenten waarbij het projekt niet of nauwelijks invloed heeft gehad op eventuele verhuisplannen (4) zijn bijna allemaal wel meer tevreden geworden met de woonsituatie. In hoofdstuk 15. is een positief verband aangetroffen tussen de invloed van het projekt op de tevredenheid en de tevredenheid met de woonsituatie na het projekt. Bij mensen die nu tevreden zijn met hun woonsituatie, heeft het projekt voor het merendeel een positieve invloed gehad op die tevredenheid. Gekonkludeerd mag worden dat bewoners, bij wie het projekt geen invloed heeft gehad op eventuele verhuisplannen, vóór het projekt geen verhuisplannen hadden en die nu nog steeds niet hebben.

Uit de tabellen 19.1. en 19.2. blijkt dus dat bijna alle respondenten zowel vóór als na het projekt geen verhuisplannen hadden. Het verbeteren van de woonsituatie is dus een optie die eerder wordt afgewogen dan het eventuele verhuizen.

Afgevraagd kan worden hoeveel mensen al door onvrede met de woonsituatie zijn verhuisd. In het kader van dit onderzoek kan dit niet worden onderzocht. Aan de sleutelfiguren is wel een vraag gesteld over de verhuisfrequentie in de desbetreffende buurten.

Alblasserdam

In 1984 hebben de flats als tijdelijke woonruimte (wisselwoningen) gediend in verband met een renovatie-projekt in Alblasserdam. Ook vóór die tijd zijn er veel verhuizingen geweest vanwege de oplevering van veel nieuwbouw in Alblasserdam: bewoners wonen, volgens sleutelfiguur, liever in een ééngesinshuis dan in een flat (ontevredenheid met woonsituatie bij flatbewoners). Sleutelfiguur verwacht ook in de nabije toekomst verhuizingen omdat nog steeds ééngesinshuizen worden gebouwd.

Dronten

Weinig verhuizingen vóór het projekt; 2 verhuizingen na het projekt.

Horst

In de eerste jaren hoge mobiliteit, mede doordat toen meer woningen in de buurt werden verhuurd; de laatste jaren geen verhuizingen. Ook de komende jaren worden geen verhuizingen verwacht.

Wijk bij Duurstede

In de laatste 10 jaren zijn ongeveer 7 verhuizingen geweest in de buurt. Volgens sleutelfiguur binden de kasko- woningen de mensen.

Alleen bij het projekt in Alblasserdam kan verondersteld worden dat onvrede met de woonsituatie aanleiding is geweest voor verhuizingen. Bij de andere projekten zijn weinig verhuizingen geweest, mede vanwege de binding die het hebben van een koopwoning met zich brengt; zie ook de konklusie van sleutelfiguur in Horst die aangeeft dat toen er meer huurwoningen in de buurt waren, het aantal verhuizingen groter was. In huurwoningen is aanpassing van de woonsituatie door verhuizing makkelijker uit te voeren dan in koopwoningen, mits vervangende woonruimte aanwezig is. Door huuropzegging kan binnen korte tijd zonder al te veel kosten andere woonruimte worden betrokken. Bij koophuizen zijn hoge kosten verbonden aan het verhuizen. De kosten van overdracht van eigendom bedragen ongeveer 10% van de koopwaarde; verondersteld mag worden dat bewoners van koopwoningen nog in sterkere mate dan bewoners van huurwoningen andere opties proberen, ter vermindering van de onvrede met de woonsituatie, voordat tot verhuizen wordt besloten.

19.4. Verbetering woonsituatie

De onderzochte projecten hebben als doel de woonsituatie te verbeteren. Al eerder is aangegeven dat de voorzieningen die in de projecten zijn aangebracht of zijn verbeterd niet voor iedereen even belangrijk zijn. In hoeverre bewoners andere verbeteringen aanbrengen in hun woonsituatie kan gepeild worden uit de klusfrequentie in huis en in de tuin, zie tabel 19.3. en 19.4.

Tabel 19.3. Klusfrequentie respondenten aan huis

Project	nooit	enkele keer	regelmatig	vaak	zeer vaak	non-respons
Alblasserd. deeln.	2	6	4	2	2	1
Alblasserd. niet-d	4	10	6	3	1	
Alblasserd. totaal	6	16	10	5	3	1
Dronten deeln.		3	6		1	
Dronten niet-deeln.	1		1	1		
Dronten totaal	1	3	7	1	1	
Horst deeln.			5		4	
Horst totaal			5		4	
Wijk bij D. deeln.			3	3	3	
Wijk bij D. niet-d		2	1	1	5	
Wijk bij D. totaal		2	4	4	8	
Deeln. totaal	2	9	18	5	10	1
Niet-deeln. totaal	5	12	8	5	6	
Totaal	7	21	26	10	16	1

Tabel 19.4. Klusfrequentie respondenten in de tuin

Project	nooit	enkele keer	regelmatig	vaak	zeer vaak	geen tuin	non-respons
Alblasserd. deeln.	3	4	1		1	7	1
Alblasserd. niet-d		3	7			13	1
Alblasserd. totaal	22	8	8		1		2
Dronten deeln.		3	6		1		
Dronten niet-deeln.	1	1		1			
Dronten totaal	1	4	6	1	1		
Horst deeln.		3	4	1	1		
Horst totaal		3	4	1	1		
Wijk bij D. deeln.		2	4	1	2		
Wijk bij D. niet-d		4	4		1		
Wijk bij D. totaal		6	8	1	2		
Deeln. totaal	3	12	15	2	5	7	1
Niet-deeln. totaal	1	8	11	1	1	13	1
Totaal	4	20	26	3	6	20	2

Deelnemers aan de projecten klussen iets meer aan huis en in de tuin dan niet-deelnemers. Respondenten uit Alblasserdam klussen minder aan huis dan de overige respondenten. Relateren we de klusfrequentie aan huis in Alblasserdam aan de eigendomssituatie van de woning dan blijkt het volgende, zie tabel 19.5.

Tabel 19.5. Relatie klusfrequentie met eigendomssituatie woning in Alblasserdam

Eigendom- situatie	nooit	enkele regel- keer	regel- matig	vaak	zeer vaak	non- respons
koopwoning		5	2	3	2	
huurwoning	6	11	8	2	1	
non respons						1

Respondenten met een eigen woning klussen meer aan huis dan respondenten met een huur-woning. Een veel gehoord argument waarom huurders minder aan huis klussen, is het probleem van de natrekkingsregel: het in oorspronkelijke staat brengen van een woning wanneer deze verlaten wordt en het veelal niet terugkrijgen van de gedane investering. Het minder klussen aan huis zou ook kunnen samenhangen met de mogelijkheid dat huurders hun woonsituatie eenvoudiger kunnen veranderen door verhuizing dan bewoners-eigenaren of dat huurders eerder denken te gaan verhuizen dan zij die een huis gekocht hebben. De invloed van deze laatste aspecten op de klusfrequentie van bewoners zou nader onderzocht moeten worden.

In hoeverre bewoners van koophuizen meer in de tuin klussen dan bewoners van huurhuizen kan niet worden bepaald vanwege het geringe aantal hurende respondenten in de onderzoekspopulatie met een tuin of verharde buitenruimte.

19.5. Gebruiks- en belevingsverandering

In hoeverre ontevredenheid met de woonsituatie in het verleden is verminderd door verandering in gebruik of beleving is moeilijk te bepalen in een schriftelijke enquête. De respondenten zullen zich vooral opvallende veranderingen herinneren die niet te lang geleden hebben plaats gevonden. Veranderingen die zich langzaam hebben voltrokken kunnen bewoners zich waarschijnlijk moeilijk herinneren. In de enquête is aan de respondent gevraagd of er problemen in de woonomgeving zijn opgelost doordat het gebruik is veranderd of doordat hij/zij het nu anders beleeft. De antwoorden op deze vraag zal met het nodige voorbehoud moeten worden bekeken, zie tabel 19.6. Bij deze vraag is onderscheid gemaakt tussen de volgende antwoorden:

1. geen knelpunten opgelost door aanpassing gebruik/beleving,
  2. één knelpunt opgelost door aanpassing gebruik/beleving,
  3. enkele knelpunten opgelost door aanpassing gebruik/beleving,
  4. meer knelpunten opgelost door aanpassing gebruik/beleving,
  5. weet niet,
- NR non respons, geen antwoord.

Tabel 19.6. Mening van de respondenten of problemen in de woonomgeving zijn opgelost doordat het gebruik is veranderd of doordat hij/zij het nu anders beleeft

Projekt	1	2	3	4	5	NR
Alblasserd. deeln.	3	4	1	5	1	3
Alblasserd. niet-d	6	5	5	1	5	2
Alblasserd. totaal	9	9	6	6	6	5
Dronten deeln.	3	3	2		1	1
Dronten niet-deeln.	1				2	
Dronten totaal	4	3	2		3	1
Horst deeln.		1	2	4	2	
Horst totaal		1	2	4	2	
Wijk bij D. deeln.		2	4		1	2
Wijk bij D. niet-d	2	2			2	3
Wijk bij D. totaal	2	4	4		3	2
Deeln. totaal	6	10	9	9	5	6
Niet-deeln. totaal	9	7	5	1	9	5
Totaal	15	17	14	10	14	11

In deze tabel valt de gelijkmatige spreiding van de antwoorden op. Hoewel de mogelijkheid open was om met 'weet niet' op deze moeilijke vraag te antwoorden, hebben niet veel respondenten dit gedaan. Vooral respondenten in Horst melden dat een aantal knelpunten zijn opgelost door andere beleving of gebruik. Bij de deelnemers aan de projecten zijn meer problemen opgelost door aanpassing van gebruik of beleving dan bij de niet-deelnemers. Bijna alle projecten hadden ook als doel het gebruik van een bepaalde voorziening te veranderen en zodoende een knelpunt op te lossen:

In Alblasserdam zijn bijvoorbeeld hondentoiletten gemaakt, in Wijk bij Duurstede is ergens anders een trapveldje aangelegd zodat de jeugd niet meer op het binnenterrein zou voetballen, in Horst zijn de woningen nu met de auto bereikbaar. Alleen in Dronten zijn alleen de gebruiksmogelijkheden wat uitgebreid, niet veranderd.

19.6. geen verbetering, protest

In deze optie trachten bewoners aanpassing van de woonsituatie te krijgen door te protesteren en anderen ertoe te zetten de situatie te verbeteren.

Zoals in hoofdstuk 17 al is beschreven, hebben de bewoners, bij al de 4 projecten, eerst geprobeerd hun plannen door de gemeente uitgevoerd te krijgen. Dit lukte niet omdat de gemeente door gebrek aan financiën of vanwege andere redenen het plan van de bewoners te duur vond. Bij de projecten in Alblasserdam, Horst en Wijk bij Duurstede wilde de gemeente wel een klein deel van het plan laten uitvoeren, maar voor de bewoners was dit niet genoeg om de problemen voldoende op te lossen. De bewoners zijn hierna met het voorstel gekomen om, met behulp van zelf-

werkzaamheid, de kosten de drukken zodat toch het gehele plan zou kunnen worden uitgevoerd. Het voorstel van de bewoners om zelfwerkzaamheid te verrichten was voor de gemeenten aanleiding om geld beschikbaar te stellen; in Dronten onder de voorwaarde dat de bewoners ook vervolgwerkzaamheden zouden verrichten (onderhoud). De bewoners bij de 4 projecten zijn snel akkoord gegaan met de geringe budgetten die de gemeenten beschikbaar stelden. Bij geen van de 4 projecten hebben bewoners, na de vaststelling van het budget, door acties of protesten geprobeerd het budget verhoogd te krijgen of de gemeente toch de gehele uitvoering te laten doen. De bewoners waren al lang tevreden met het beschikbaar stellen van de budgetten door de gemeenten. In hoeverre de deelnemers en niet-deelnemers van de 4 projecten actie-bereid zijn bij betogingen, demonstraties of bij acties als 'hou ... groen', 'hond in de goot' e.d. blijkt uit tabel 19.7.

Tabel 19.7. Deelname aan acties door de respondenten

Project	nooit	enkele keer	regelmatig	vaak	zeer vaak	non-respons
Alblasserd. deeln.	11	5				1
Alblasserd. niet-d	18	5	1			
Alblasserd. totaal	29	10	1			1
Dronten deeln.	6	4				
Dronten niet-deeln.	3					
Dronten totaal	9	4				
Horst deeln.	8	1				
Horst totaal	8	1				
Wijk bij D. deeln.	6	3				
Wijk bij D. niet-d	9					
Wijk bij D. totaal	15	3				
Deeln. totaal	31	13				1
Niet-deeln. totaal	30	5	1			
Totaal	61	18	1			1

Ongeveer de helft van de deelnemers van de projecten neemt, met uitzondering van die in Horst, wel eens actief deel aan acties. In Horst neemt bijna niemand wel eens deel aan acties. Ook bij de niet-deelnemers van Dronten en Wijk bij Duurstede zijn bijna geen mensen aanwezig die wel eens actief aan betogingen, demonstraties of acties deelnemen. Gevraagd naar de actie-bereidheid van de bewoners in de buurt, met betrekking tot zelfwerkzaamheid e.d., antwoordden de 4 sleutelfiguren als volgt.

Alblasserdam

Over het algemeen geringe actie-bereidheid bij bewoners. Zij zijn moeilijk tot zelfwerkzaamheid te porren. Enige jaren geleden is door een groot aantal bewoners van een flat-komplex uit de buurt een optocht gehouden naar het gemeentehuis omdat voor de flat een kind door een auto dodelijk is verongelukt (ongeveer 80% van de bewoners van die flat

namen deel). In ernstige situaties is de aktie-bereidheid dus groot.

Dronten

Veel bewoners met afwachtende houding in de buurt; slechts enkele bewoners zijn aktief.

Horst

Matige bereidheid tot aktie; bewoners proberen eerder met praten hun doel te bereiken dan met aktie.

Wijk bij Duurstede

Bewoners zijn redelijk gemakkelijk tot zelfwerkzaamheid aan te zetten. Bewoners tot aktie aan te zetten, in de zin van protest e.d., is moeilijk

Over het algemeen was het dus niet eenvoudig om de bewoners, in de projekten, tot zelfwerkzaamheid aan te zetten.

Interessant is ook de vraag wat de bewoners gedaan zouden hebben als de gemeente niet het geld beschikbaar zou hebben gesteld. De sleutelfiguren van de 4 projekten gaven de volgende antwoorden.

Alblasserdam

Projekt zou niet zijn doorgedaan.

Dronten

Projekt zou niet zijn doorgedaan.

Horst

Bewoners zouden zijn blijven doorpraten, eventueel met meer publiciteit.

Wijk bij Duurstede

Bewoners zouden het projekt uit eigen zak hebben betaald.

Alleen bij het projekt in Horst zouden de bewoners waarschijnlijk zijn doorgedaan om te proberen de gemeente alsnog over te halen om geld beschikbaar te stellen. Men heeft daar de mening dat de kontakten met de gemeente beter goed kunnen zijn en blijven dan dat deze door akties worden verstoord. Dit strookt ook met de geringe aktie-bereidheid van de bewoners met betrekking tot betogingen e.d., zie tabel 19.7. Van de andere drie projekten, waar deze aktie-bereidheid veel groter is, zouden alleen de bewoners van het projekt in Wijk bij Duurstede toch het projekt hebben doorgezet, betaald uit eigen middelen. Bij de andere twee projekten zouden de bewoners het er waarschijnlijk bij hebben laten zitten en vervallen zo in de optie: 'geen verbetering, apathie' of de optie: 'verhuizing'. Een duidelijk voorbeeld hiervan is te zien in Alblasserdam: in 1980 is door een bewonersgroep in dezelfde buurt als waar nu het projekt wordt uitgevoerd, een plan ter verbetering van de groenvoorzieningen opgesteld. De gemeente ging met deze plannen niet akkoord. Van deze bewonersgroep heeft bijna niemand geparticipeerd in de groep die de voorzieningen nu wel verbeterd heeft. Volgens de sleutelfiguur zijn de bewoners destijds zodanig door de gemeente teleurgesteld dat zij alle interesse om iets voor de woonomgeving te doen hebben verloren.

19.7. Geen verbetering, apathie

Indien bewoners hun woonsituatie niet kunnen verbeteren en daarin berusten kan worden gesproken van apathie. Volgens Priemus, in zijn model van wonen als sociaal aanpassingsproces (1984a), ontstaat kumulatieve stress, i.c. onvrede met de woonsituatie, als het aspiratiebeeld verschilt van het beeld dat men heeft van de eigen woonsituatie. Apathie ontstaat vervolgens als men de woonsituatie niet kan/wilt veranderen aan dat aspiratiebeeld en daarin berust. Onverschilligheid ten opzichte van de omgeving zal hiervan een resultante kunnen zijn.

Apathie lijkt van toepassing te zijn op de niet-deelnemers bij de zelfwerkzaamheid-projecten: ondanks dat zij toch in het algemeen van mening zijn dat het een belangrijk probleem was, waarop het project was gericht (zie tabel 15.6.), verbeterden en verhuisden zij immers niet.

Vooraf bij het project in Alblasterdam lijkt apathie van veel omwonenden een belangrijke rol gespeeld te hebben. Aanwijzingen hiervoor zijn:

- het hiervoor beschreven geval van een groep bewoners die na een mislukte poging om verbeteringen in de woonomgeving aan te brengen vervolgens aan het onderzochte project niet heeft meegewerkt;
- lage respons op de enquête, vergeleken met de andere drie projecten,
- relatief zeer geringe deelname van de omwonenden aan het project (ongeveer 10 mensen die aan het eind nog actief aan het project meewerkten van de ongeveer 545 omwonende huishoudens).

Deze houding kan verband hebben met een geringe betrokkenheid van de bewoners met hun woonomgeving omdat zij bijvoorbeeld binnenkort denken te verhuizen of omdat hoogbouw de betrokkenheid belemmert e.d. Wil over dit laatste iets met zekerheid kunnen worden vastgesteld, dan zal daarvoor verder onderzoek nodig zijn.

19.8. Verklarende waarde van het konseptueel model van wonen als sociaal aanpassingsproces voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

Zoals al in de inleiding is aangegeven is dit onderzoek niet toegesneden op de toetsing van het konseptueel model van wonen als sociaal aanpassingsproces; wel zijn enkele aspecten van het model globaal geanalyseerd aan de hand van de 4 zelfwerkzaamheid-projecten.

Van de 6 onderscheide aanpassingsmechanismen om de 'kumulatieve stress' te verminderen blijkt als eerste waarneembare optie 'geen verbetering, protest' door de bewoners te zijn toegepast. Verondersteld kan worden dat de bewoners vóór deze optie eerst geprobeerd hebben het probleem op te lossen door de opties 'belevings- en gebruiksverandering' toe te passen. Nadat deze opties geen succes hadden en nadat bleek dat de protesten bij de gemeente geen resultaat hadden pasten de bewoners de optie 'verbetering van de woonsituatie' toe. De optie 'verbetering van de woonsituatie' blijkt door de bewoners eerder te worden overwogen dan de optie 'verhuizing'. Verhuizing moet gezien worden als het uiterste middel om de onvrede met de woonsituatie te verminderen; ofwel de 'stress' zal zeer hoog moeten zijn opgelopen wil verhuizing worden overwogen.

Overigens lopen de opties, analytisch gezien, met betrekking tot verschillende problemen door elkaar: voor het ene probleem wordt bijvoorbeeld de optie 'gebruiksverandering' toegepast, voor het andere de optie 'belevingsverandering'.

19.9. Samenvatting

Verhuizing

De zelfwerkzaamheid-projecten hebben voor een groot deel van de respondenten geen invloed gehad op eventuele verhuisplannen. Een aantal deelnemers en niet-deelnemers geeft te kennen dat mede dankzij het project zij nog steeds geen verhuisplannen hebben; het project heeft bij hen dus enige invloed gehad op eventuele verhuisplannen.

Respondenten waarbij het project niet of nauwelijks invloed heeft gehad op eventuele verhuisplannen, zijn bijna allemaal wel meer tevreden geworden met de woonsituatie.

Bijna alle respondenten hadden zowel vóór als na het project geen verhuisplannen. Het verbeteren van de woonsituatie is dus een optie die eerder wordt afgewogen dan het eventuele verhuizen.

Alleen bij het project in Alblasserdam kan verondersteld worden dat onvrede met de woonsituatie aanleiding is geweest voor verhuizingen. Bij de andere projecten zijn weinig verhuizingen geweest, mede vanwege de binding die het hebben van een koopwoning met zich brengt.

Verbetering van de woonsituatie

Deelnemers aan de projecten klussen iets meer aan huis en in de tuin dan niet-deelnemers. Respondenten uit Alblasserdam klussen minder aan huis dan de overige respondenten.

Respondenten met een eigen woning klussen meer aan huis dan respondenten met een huur-woning.

Gebruiks- en belevingsverandering

Vooralsnog respondenten in Horst melden dat een aantal knelpunten is opgelost door andere beleving of ander gebruik. Bij de deelnemers aan de projecten zijn meer problemen opgelost door aanpassing van gebruik of beleving dan bij de niet-deelnemers. Bijna alle projecten hadden ook als doel het gebruik van een bepaalde voorziening te veranderen en zodoende een knelpunt op te lossen.

Geen verbetering, protest

De bewoners hebben bij al de 4 projecten eerst geprobeerd hun plannen door de gemeente uitgevoerd te krijgen. De gemeenten vonden de plannen te duur. De bewoners zijn hierna met het voorstel gekomen om, met behulp van zelfwerkzaamheid (optie: verbetering), de kosten te drukken zodat toch het plan zou kunnen worden uitgevoerd. De bewoners bij de 4 projecten zijn snel akkoord gegaan met de geringe budgetten die de gemeenten beschikbaar stelden. Bij geen van de 4 projecten hebben bewoners, na de vaststelling van het budget, door acties of protesten geprobeerd het budget verhoogd te krijgen of de gemeente toch de gehele uitvoering te laten doen.

Ongeveer de helft van de deelnemers van de projecten neemt, met uitzondering van degenen in Horst, wel eens actief deel aan acties, demonstraties e.d. In Horst neemt bijna niemand wel eens deel aan acties. Ook bij de niet-deelnemers van Dronten en Wijk bij Duurstede zijn bijna geen mensen aanwezig die wel eens actief aan betogingen, demonstraties of acties deelnemen.

Over het algemeen was het niet eenvoudig om bewoners, in de projecten, tot zelfwerkzaamheid aan te zetten.

Als de gemeente geweigerd had om aan het project medewerking te verlenen zouden alleen bij het project in Horst de bewoners waarschijnlijk zijn doorgeslagen om te proberen de gemeente alsnog over te halen. Van de

andere drie projekten, waar de aktie-bereidheid met betrekking tot demonstraties e.d. veel groter is, zouden alleen de bewoners van het projekt in Wijk bij Duurstede toch het projekt hebben doorgezet, betaald uit eigen middelen. Bij de andere 2 projekten zouden de bewoners het er waarschijnlijk bij hebben laten zitten en vervallen zo in de optie: 'geen verbetering, apathie' of de optie 'verhuizing'.

Geen verbetering, apathie

Apathie lijkt van toepassing te zijn op de niet-deelnemers bij de zelfwerkzaamheid-projekten: hoewel zij het probleem wel belangrijk vonden, verbeterden en verhuisden zij niet.

Bij het projekt in Alblasterdam heeft apathie van veel omwonenden mogelijk een belangrijke rol gespeeld, gezien de geringe deelname van de omwonenden aan het projekt en de lage respons op de enquête.

20. GLOBAAL KONSEPTUEEL MODEL VAN ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING

20.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt nagegaan in hoeverre het globaal konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving uit hoofdstuk 4. toepasbaar is op de deelnemers en niet-deelnemers van de 4 zelfwerkzaamheid-projecten.

Het model omvat de volgende 5 aspecten die de bereidheid en de mogelijkheid van bewoners tot zelfwerkzaamheid bepalen:

1. wensen bewoners,
2. persoonlijke kenmerken bewoners,
3. ruimtelijk milieu,
4. sociaal-ekonomische organisatie,
5. technologie

Achtereenvolgens wordt per aspekt bekeken of er een verband bestaat met de zelfwerkzaamheid in de 4 onderzochte projekten. Aan het eind van dit hoofdstuk wordt nagegaan in hoeverre het globaal konseptueel model aanpassing behoeft. In hoofdstuk 23 wordt op basis van de onderzoeksresultaten een verbeterd theoretisch model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving gepresenteerd.

20.2. Wensen bewoners

In hoofdstuk 16 is al aangegeven wat de respondenten als belangrijkste redenen aangeven waarom zij aan het projekt hebben meegewerkt. De bewoners doen vooral mee om iets te bereiken: een betere omgeving door meer of betere voorzieningen. In hoofdstuk 15 is al aangegeven dat bij al de 4 projekten het ontbreken of niet goed funktioneren van de speelvoorzieningen de aanleiding voor de bewoners was om verbeteringsplannen te ontwikkelen. Uit hoofdstuk 17 blijkt dat de geringe financiële middelen de belangrijkste reden vormden voor de gemeenten om de plannen van de bewoners niet uit te voeren; dit was voor de bewoners de aanleiding om zelfwerkzaamheid bij de uitvoering van het projekt voor te stellen aan de gemeente om zo het projekt goedkoper te maken. De sleutelfiguren gaven als doel van de projekten het volgende aan:

Alblasserdam

het creëren van doelmatige speelvoorzieningen voor de jeugd, en het creëren van een meer aantrekkelijke openbare ruimte.

Dronten

het verbeteren van groen- en speelvoorzieningen en het verbeteren van contacten tussen omwonenden.

Horst

het verbeteren van de woonomgeving; de omgeving was verouderd. De verbeteringen waren: bereikbaarheid van de woningen met auto, aanbrengen autowasplaats, vernieuwen speelvoorzieningen en een face-lift voor het pleintje.

Wijk bij Duurstede

het creëren van doelmatige speelvoorzieningen voor jonge kinderen en een betere benutting van de bestaande ruimte.

De projecten hadden dus als hoofddoel het aanbrengen van bepaalde voorzieningen en ook wel het verbeteren van de onderlinge contacten tussen de bewoners.

Duidelijk is dat wensen van de bewoners met betrekking tot hun woonsituatie bij de 4 onderzochte projecten de drijfveer is geweest om plannen te maken en ook om vervolgens zelfwerkzaamheid te verrichten, toen bleek dat de gemeenten de plannen niet of slechts gedeeltelijk wilde (laten) uitvoeren.

20.3. Persoonlijke kenmerken bewoners

In de voorgaande hoofdstukken zijn al enkele persoonlijke kenmerken van de deelnemers en niet-deelnemers behandeld zoals:

- leeftijd, geslacht, gezinsfase en de sociaal-ekonomische positie in hoofdstuk 14,
- activiteiten in verenigingen, beroepsnivo en handigheid in hoofdstuk 18,
- verhuisgeneigdheid in hoofdstuk 19.

Van de bovenstaande persoonlijke kenmerken bleek alleen de gezinsfase een wezenlijk onderscheid op te leveren tussen deelnemers en niet-deelnemers bij de 4 projecten. De gezinsfase beïnvloedt in belangrijke mate de wensen ten aanzien van de woonsituatie (zie ook hoofdstuk 15). De andere kenmerken zijn kennelijk geen voorwaarde voor het deelnemen van bewoners aan een zelfwerkzaamheid-project.

Enkele andere bewonerskenmerken die van belang kunnen zijn en nog niet zijn behandeld zijn: kennis van zelfwerkzaamheid-projecten en de organisatie van de bewoners voor, tijdens en na het project.

Kennis van zelfwerkzaamheid-projecten

Aan de sleutelfiguren is gevraagd of hij/zij of iemand anders in de zelfwerkzaamheid-groep, vóór het project, wel eens gehoord had van de mogelijkheid tot het verrichten van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving.

Uit hun antwoorden bleek dat vóór het project in 3 van de 4 projecten

geheel niets bekend was over de mogelijkheid van zelfwerkzaamheid. In Horst wisten de bewoners alleen dat zelfwerkzaamheid met betrekking tot speelvoorzieningen door de gemeente werd gestimuleerd, maar hadden ze geen idee of zelfwerkzaamheid bij andere voorzieningen ook mogelijk was.

In de onderzochte projecten was dus geen kennis van de mogelijkheden van zelfwerkzaamheid aanwezig. De kennis over zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is dus geen voorwaarde voor het initiëren van een zelfwerkzaamheid-project.

Organisatie van de bewoners voor, tijdens en na het project

Aan de sleutelfiguren is gevraagd aan te geven hoe de bewoners voor, tijdens en na het project waren georganiseerd. De antwoorden van de 4 sleutelfiguren waren als volgt:

Alblasserdam

Zowel voor als na het project zijn er verschillende organisaties voor de bewoners in Alblasserdam, zoals het opbouwwerk en de flatbelangen groep.

Mede door initiatieven vanuit het opbouwwerk is het project in gang gezet.

Tijdens het project bestond een stevige organisatie van de deelnemers door middel van een werkgroep van ongeveer 90 personen, die zich bezig hield met de uitvoering van het project, en een bestuur, bestaande uit 5 mensen. De dagelijkse leiding bij de uitvoering van het project berustte bij de sleutelfiguur (lid van het bestuur), die zelf full time voor het project beschikbaar was.

Na het project wordt de werkgroep waarschijnlijk in een stichtingvorm voortgezet in verband met toekomstige subsidieaanvragen en vanwege continuïteit bij het onderhoud. Subsidies kunnen meestal alleen worden verstrekt aan groepen met een rechtspersoonlijke organisatiestructuur. Het ontbreken van deze rechtspersoonlijkheid heeft bij het project in Alblasserdam moeilijkheden gegeven. De subsidies werden nu eerst verstrekt aan het opbouwwerk die het geld vervolgens overmaakte aan de bewoners; de bewoners beheerden het geld in eigen kas.

Dronten

vóór het project was er geen enkele vorm van organisatie bij de buurtbewoners. Tijdens het project ontstond een informele organisatie: de sleutelfiguur regelde veel zaken en gaf leiding aan de groep. Na het project bleef deze informele organisatie in zwakkere vorm voortduren: als de bewoners iets willen veranderen, komen ze eerst bij sleutelfiguur.

Horst

In de omgeving is een buurtvereniging aanwezig waarvan ongeveer 1/3 deel van de bewoners lid is; op het pleintje is ongeveer de helft van de bewoners lid. De buurtvereniging heeft geen enkele bemoeienis gehad met het zelfwerkzaamheid-project. Voor het oplossen van het probleem zijn de bewoners bij elkaar gekomen. Tijdens de voorbereiding en uitvoering van het project bestond wel een informele organisatie: bepaalde personen verrichtten bepaalde werkzaamheden. Bij de uitvoering was één bewoner gehele dagen aanwezig en regelde de organisatie van werkzaamheden.

Wijk bij Duurstede

Tijdens de (af-) bouw van de kasko-woningen bestond een eigenaren-vereniging voor het regelen van architect, notaris e.d. Spoedig na de afbouw van de woningen is de vereniging opgeheven. Verder is er geen organisatie (buurtvereniging e.d.) van de bewoners. Voor en na het project zijn de bewoners niet georganiseerd; er bestaat wel een stevige informele band tussen de bewoners als gevolg van de afbouw van de woningen. Tijdens het project was er nauwelijks een informele organisatie van de deelnemers aanwezig. Er is geen taakverdeling gemaakt; iedereen deed wat op dat moment nodig was.

Bij de twee kleinere zelfwerkzaamheid-projecten (Wijk bij Duurstede en Dronten) was de organisatie van het werk informeler dan bij het middelgrote project in Horst. De organisatie bij het grote project in Alblasserdam was duidelijk formeler opgezet dan bij de andere drie projecten. Naarmate het project groter en ingewikkelder is (samenwerking met gemeente en/of aannemer), is een strakkere organisatie blijkbaar van belang. De bewoners van de drie projecten met koopwoningen zijn niet of nauwelijks georganiseerd. Dit was geen belemmering om een zelfwerkzaamheid-project te organiseren. Bij grootschalige buurten, zoals bij het project in Alblasserdam, is waarschijnlijk een bestaande organisatie noodzakelijk om een project te kunnen starten.

Op de vraag of de actieve mensen in de bestaande organisaties vóór het project ook actief waren in het project antwoorden de sleutelfiguren dat dit in het algemeen niet zo is.

Alblasserdam

Aktieve bewoners in flatbelangengroep zijn in het algemeen niet de actieve mensen in het project. Uit de bewonersgroep die in 1980 een plan heeft opgesteld om de groenvoorzieningen te verbeteren (zie ook hoofdstuk 19) is niemand actief geweest in het zelfwerkzaamheid-project.

Dronten

Een bewoner die veel organiseert voor kinderen in de buurt, heeft niet aan het project meegewerkt.

Horst

Sleutelfiguur is bestuurslid van de buurtvereniging, verder zijn er geen bewoners van het pleintje actief in de buurtvereniging.

Wijk bij Duurstede

Aktieve mensen in de eigenaren-vereniging waren niet direkt actief bij het zelfwerkzaamheid-project

Opvallend is dat actieve mensen in de bestaande bewoners-organisaties bij de onderzochte projecten niet actief waren bij de zelfwerkzaamheid-projecten. Ook opvallend is dat de bewonersgroep in Alblasserdam, die al een keer plannen bij de gemeente had ingediend, niet of nauwelijks in het project heeft geparticipeerd.

Het al dan niet willen meedoen van actieve mensen uit bestaande bewonersorganisaties is dus geen voorwaarde voor het uitvoeren van een zelfwerkzaamheid-project. Bij kleinere buurten is de aanwezigheid van een bestaande bewonersorganisatie voor het initiëren van een zelfwerkzaamheid-project niet nodig. Voor omvangrijke buurten, zoals bij het

projekt in Alblasserdam, zou het bestaan van een actieve bewonersorganisatie wel een noodzaak kunnen zijn voor het op gang brengen van die projekten. Een organisatiestructuur (informeel of formeel) lijkt noodzakelijk voor het doen slagen van een projekt als de bewoners elkaar niet op een andere wijze kennen (zoals bij het projekt in Wijk bij Duurstede). Als het projekt gesubsidieerd wordt, is een rechtspersoonlijke organisatiestructuur gewenst.

20.4. Ruimtelijk milieu

De woonomgeving moet zelfwerkzaamheid mogelijk maken. Indien er gebrek aan ruimte is, kunnen om die reden bepaalde voorzieningen niet of slechts ten koste van andere voorzieningen worden aangebracht. Dit probleem doet zich voor in binnensteden waar bijvoorbeeld niet of nauwelijks speel- en groenvoorzieningen aanwezig zijn. Bij de 4 onderzochte projekten was ruimtegebrek geen probleem. Wel moesten keuzen worden gemaakt tussen bijvoorbeeld speelwerktuigen, maar dat kwam meer voort uit budgettaire problemen dan uit ruimtegebrek. Beschikbaarheid van ruimte lijkt een dwingende voorwaarde voor het uitvoeren van projekten door bewoners zelf omdat als andere voorzieningen moeten verdwijnen (bijvoorbeeld afbraak huizen, parkeerplaatsen e.d.) de voorzieningen van de bewoners (speel- en groenvoorzieningen) in een economische afweging al gauw een lagere prioriteit krijgen.

20.5. Sociaal-ekonomische organisatie

Eerder is al duidelijk gemaakt dat het niet willen uitvoeren van de bewonersplannen door de gemeente voor de bewoners aanleiding was om zelfwerkzaamheid voor te stellen. Indien de gemeenten de plannen hadden uitgevoerd, zouden de bewoners geen zelfwerkzaamheid hebben verricht. De gemeente bepaalt, als publiekrechtelijke eigenaar van de woonomgeving, of zelfwerkzaamheid wel of niet nodig is, en ook of het mogelijk is. Met uitzondering van aktiegerichte zelfwerkzaamheids-activiteiten kan de gemeente zelfwerkzaamheid in de woonomgeving tegenhouden of stimuleren.

In hoofdstuk 19 is beschreven wat de bewoners gedaan zouden hebben als de gemeente de gewijzigde plannen van de bewoners (inklusief zelfwerkzaamheid) niet goedgekeurd zou hebben: bij twee projekten zouden de bewoners niet meer verder zijn gegaan; bij het kleinste projekt (financieel gezien) zouden de bewoners de voorzieningen toch hebben aangebracht, betaald uit eigen middelen, en bij één projekt zouden de bewoners toch nog verder geprobeerd hebben de gemeente over te halen. Duidelijk is dat de houding van de gemeente van groot belang is voor het wel of niet doorgaan van de projekten.

door middel

woningexploitant. Bij koophuizen is de eigenaar direkt belanghebbende bij de verbetering van de woonomgeving; behalve dat hij van de aangebrachte voorzieningen gebruik kan maken, blijft door de verbetering van de woonomgeving de waarde van zijn huis in stand of wordt zelfs verhoogd. Bij huurhuizen ligt de situatie anders: de huurders hebben niet de baat, zoals de bewoner-eigenaren, van een meerwaarde van hun huis; zij kunnen daarentegen door het verbeteren van de woonomgeving een verhoging van de huur voorgeschoteld krijgen vanwege een hoger aantal punten dat, doormiddel van de puntenwaardering, aan de woonomgeving kan

worden toegekend. Dit speelde ook in Alblasserdam: de woningbouwvereniging wilde na het aanbrengen van diverse voorzieningen in de woonomgeving door de bewoners de huur verhogen. Na veel protesten van de bewoners is deze huurverhoging niet doorgegaan. Toch blijkt hieruit dat de woningverhuurder, hoewel geen direkt betrokkene bij zelfwerkzaamheid in de woonomgeving: de woonomgeving is immers geen eigendom van de woningexploitant, indirekt wel te maken heeft met de verbetering van de woonomgeving. Het komt ook wel voor dat de woningverhuurder wel semi-openbare grond in bezit heeft; het onderhoud wordt dan verricht door de verhuurder zelf of door de gemeente; vaak is in de servicekosten ook een bedrag opgenomen voor het onderhoud van de groen- en/of speelvoorzieningen. Dat het wel eens niet duidelijk is van wie de grond is en wie onderhoudsplichtig is blijkt uit het projekt in Alblasserdam: de woningbouwvereniging ontving fl 3,50 per maand (servicekosten) van de bewoners voor het onderhoud van de groenvoorzieningen; pas tijdens het projekt bleek, dat de groenvoorzieningen niet het eigendom van de woningbouwvereniging waren maar van de gemeente; de gemeente was ook onderhoudsplichtig. Deze fl 3,50 aan servicekosten was vanaf dat moment dan ook van de baan. Tot slot moet nog worden opgemerkt dat in flatgebouwen semi-openbare ruimten aanwezig zijn waarbij de gemeente niet of nauwelijks betrokken is, zoals galerijen, trappenhuis e.d. Het onderhoud van deze voorzieningen is voor rekening van de woningexploitant en wordt via de servicekosten veelal doorberekend aan de bewoners.

Bij huurwoningen is de houding van de woning-exploitant dus van belang met betrekking tot het al dan niet toestaan van zelfwerkzaamheid in het semi-openbaar gebied waarvan de exploitant eigenaar is en met betrekking tot het waarderen van de verbetering van de woonomgeving in extrapunten, waardoor een hogere huur kan worden gerekend.

Aan de sleutelfiguren is gevraagd hoe de houding van de gemeente en van andere betrokken instanties bij het projekt was, hoe hun medewerking was, of ze voorlichting en/of financiële steun gaven en of er conflicten tussen hen en de bewoners zijn geweest.

De antwoorden van de sleutelfiguren zijn:

Alblasserdam

Betrokken instanties:

gemeente, opbouwwerk, woningbouwvereniging, flatbelangengroep, werkgroep.

Houding/medewerking gemeentelijk bestuur:

aanvankelijk geen medewerking van gemeentebestuur. Na herziening van het plan door de bewoners heeft de gemeente, mede door de lokale publiciteit, positief beslist. De tegenwerkende wethouder is tijdens de uitvoering van het projekt zeer positief over zelfwerkzaamheid geworden.

Houding/medewerking gemeentelijke diensten:

Dienst Plantsoenen: positief stimulerend (later meer dan in het begin). De Dienst heeft de tekeningen gemaakt, geadviseerd en werken aanbesteed.

Houding/medewerking woningbouwvereniging:

de woningbouwvereniging heeft op verzoek van de bewoners f 3000,- beschikbaar gesteld; verder hebben zij zich geheel niet met het projekt bemoeid. De woningbouwvereniging wilde zoals hiervoor al is aangegeven

de huur voor de woningen in het flatcomplex in de Nic. Beetsstraat verhogen in verband met de door de bewoners aangebrachte speelvoorzieningen (hogere kwaliteit van de woonomgeving). De bewoners hebben hier tegen geprotesteerd. Toen ook bleek dat de groen- en speelvoorzieningen gemeente-eigendom waren, en de woningbouwvereniging altijd fl 3,50 per maand aan servicekosten rekende voor het onderhoud van die voorzieningen was zowel de huurverhoging als de fl 3,50 servicekosten van de baan. De bewoners hebben aan de woningbouwvereniging voorgesteld om ook zelfwerkzaamheid te verrichten bij het onderhoud of opknappen van enkele semi-openbare voorzieningen in een flat-komplex in de Pieter de Hoochplaats, zoals het schilderen van de kelder. De woningbouwvereniging wilde dit vanwege 'konkurrentievervalsing' niet door de bewoners laten doen en heeft vervolgens e.e.a. laten uitvoeren door derden.

Houding/medewerking opbouwwerk:

positief stimulerend, zij hebben de eerste bewonersvergadering georganiseerd en het projekt geïnitieerd.

Houding/medewerking flatbelangengroep:

weinig bemoeienissen met het projekt.

Voorlichting gemeente over zelfwerkzaamheid:

geen voorlichting gemeente.

Financiële steun gemeente en woningbouwvereniging:

door de gemeente is een budget van fl 100.000 beschikbaar gesteld; door de aktie 'Natuur je buur' en door het Nationaal Jeugdfonds (Jantje beton) zijn subsidies aan het projekt toegekend. De woningbouwvereniging heeft fl 3.000 bijgedragen; hiermee gaf zij te kennen akkoord te gaan met het zelfwerkzaamheid-projekt.

Konflikten tussen bewoners en gemeente:

behalve de eerste afwijzing van de plannen waren er verder geen konflikten. De bewoners konden met het budget uit de voeten.

Dronten

Betrokken instanties:

alleen de gemeente.

Houding/medewerking gemeentelijk bestuur:

negatief: de gemeente stimuleert zelfwerkzaamheid in woorden, niet in daden omdat het geld kost. In een andere buurt geeft de gemeente geen toestemming tot zelfwerkzaamheid (reden onbekend).

Houding/medewerking gemeentelijke diensten:

Plantsoenendienst: positief (sleutelfiguur werkte bij gemeente), verder geen direkte medewerking.

Voorlichting gemeente over zelfwerkzaamheid:

geen voorlichting.

Financiële steun gemeente:

kosten materialen en transport en uitvoering werken door derden; het budget van fl 7260 dat beschikbaar is gesteld, is overschreden.

Konflikten tussen bewoners en gemeente:

konflikt tussen bewoners en gemeente over te leveren boomschors: in raadsbesluit is het schors aan de bewoners toegezegd. Omdat het projekt het budget had overschreden, wilde de gemeente alleen houtsnippers beschikbaar stellen. Na een half jaar touwtrekken is het schors toch geleverd. Verder waren er geen konflikten. De gemeente heeft zich verder weinig met het projekt bemoeid.

Horst

Betrokken instanties:

alleen de gemeente. Eén woning op het pleintje is huurwoning van een partikuliere verhuurder; deze verhuurder heeft geen enkele rol gespeeld bij het projekt. De buurtvereniging heeft ook geen enkele rol gespeeld bij het projekt.

Houding/medewerking gemeentelijk bestuur:

positief, niet passief maar ook niet aktief: het duurde lang voordat het projekt een agendapunt in de gemeenteraad was. Het gemeentebestuur was in een later stadium erg enthousiast en heeft medewerking verleend.

Houding/medewerking gemeentelijke diensten:

afdeling Openbare Werken: passief, niet stimulerend maar ook niet afremmend: antwoorden en begrotingen lieten lang op zich wachten; de medewerking was aanvankelijk niet echt groot. De afdeling Openbare Werken vond het plein er nog prima uitzien, alleen over het lekkende zwembadje waren ze het eens met de bewoners, later probeerde deze afdeling de bewoners nog fl 900 per huishouden te laten betalen. Ook toen het plan door de gemeenteraad was goedgekeurd moesten de bewoners, in het voorjaar van 1985, de gemeente aansporen tot spoed. Toen de werkzaamheden startten, was de medewerking van de afdeling Openbare Werken goed: twee gemeentelijke stratemakers zijn door deze afdeling ingezet. Elke dag kwam een opzichter de bewoners adviseren wat de volgende dag gedaan zou worden.

Van de afdeling Plantsoenen is de houding niet bekend; aangenomen kan worden dat deze afdeling zich aktief en positief opgesteld heeft in verband met de gebruikelijke zelfwerkzaamheid in de gemeente Horst bij het plaatsen van speelvoorzieningen.

Ambtenaren van de afdeling Plantsoenen hebben de struiken geplant en het speelterrein ingezaaid. De werkzaamheden verliepen zonder problemen.

Voorlichting gemeente over zelfwerkzaamheid:

geen aktieve, wel passieve voorlichting (als bewoners erom vragen) door de gemeente. Bij zelfwerkzaamheid met betrekking tot speelvoorzieningen is het gebruikelijk dat bewoners een brochure ter inzage krijgen waaruit zij ideeën kunnen opdoen.

Financiële steun gemeente:

de gemeente heeft een budget van fl 20.000 beschikbaar gesteld. Het budget is met ongeveer fl 1.000 overschreden; bovendien zijn de uren, gemaakt door ambtenaren, zeer krap geschreven. De kosten van ambtenaren zijn dus wel op het projekt geboekt.

Konflikten tussen bewoners en gemeente:

behalve de eerste afwijzing van de plannen door de gemeente en vooral de bedoeling van de gemeente om bewoners een deel van de kosten te laten betalen, waren er verder geen conflicten. De bewoners konden met het budget uit de voeten.

Wijk bij Duurstede

Betrokken instanties:

alleen de gemeente.

Houding/medewerking gemeentelijk bestuur:

budget beschikbaar gesteld, verdere houding niet bekend.

Houding/medewerking gemeentelijke diensten:

passief, niet negatief. Gemeente stelde alleen budget beschikbaar en bemoeide zich verder niet met het projekt; de gemeente oefende ook geen controle uit. In hoeverre de aanwezigheid van een bewoner, die ook bij de gemeente werkte, hierin een rol heeft gespeeld is niet bekend. Deze deelnemer/ambtenaar heeft actief aan het projekt deelgenomen en heeft foldermateriaal beschikbaar gesteld om een keuze te kunnen maken uit speeltoestellen.

Voorlichting gemeente over zelfwerkzaamheid:

geen voorlichting vanuit gemeente. Deelnemer/ambtenaar heeft foldermateriaal beschikbaar gesteld.

Financiële steun gemeente:

gemeente stelde een budget van ongeveer fl 2300 beschikbaar; de gemeente leverde ook, ongevraagd, een prullenbak en enkele banken.

Konflikten tussen bewoners en gemeente:

geen conflicten, bewoners waren tevreden met budget. Verder geen bemoeienissen met gemeente. Gemeente heeft beplanting die door de bewoners was aangebracht gedeeltelijk weer verwijderd en vervolgens weer nieuwe geplant; de reden hiervoor is niet bekend maar gaf geen aanleiding tot konflikt.

Alleen bij de twee, financieel gezien, grootste projekten (Horst en Ablasserdam) heeft de gemeente een redelijk actieve rol gespeeld. De gemeenten werkten bij deze projekten in een later stadium beter mee dan in het begin. Bij de twee kleinere projekten heeft de gemeente zich weinig met de werkzaamheden bemoeid. Alleen in de gemeente Horst werd destijds door de gemeentedienst voorlichting gegeven over de mogelijkheid om zelfwerkzaamheid te verrichten.

Gevraagd naar de ondervonden belemmeringen bij het projekt met betrekking tot de samenwerking met de gemeenten antwoorden de sleutelfiguren als volgt.

Ablasserdam

- Geen toestemming van gemeente in eerste instantie.
- De gemeente werkt erg bureaucratisch: snelle beslissingen kunnen niet worden genomen. Bewoners hebben niet altijd zoveel tijd.

Dronen

- De gemeente wilde geen boomschors leveren omdat het projekt boven de begroting was gekomen; na veel zeuren is het schors toch gekomen.

Horst

- Geen toestemming van de gemeente in eerste instantie.
- De gemeente werkt erg bureaucratisch. Snelle beslissingen kunnen niet worden genomen. Bewoners hadden soms het idee dat de plannen in de ijskast lagen. Echt demotiverend heeft het niet gewerkt, omdat er enig begrip/kennis was over ambtelijke procedures en afwegingsproblemen van de gemeente zoals precedentwerking.

Wijk bij Duurstede

Geen belemmeringen.

Houding gemeente

De houding van de gemeenten is, met uitzondering van het projekt in Wijk bij Duurstede waar slechts geringe financiële middelen nodig waren, allesbepalend geweest voor het al dan niet doorgaan van de projecten. De grootste belemmering voor de gemeente is niet de inhoud van het projekt, maar de kosten die eraan verbonden zijn. Geen van de gemeenten was bereid om het geld, dat nodig was om het projekt zonder zelfwerkzaamheid te laten uitvoeren, beschikbaar te stellen.

De houding van de gemeenten blijkt wel beïnvloedbaar te zijn: door het aanbod om zelfwerkzaamheid te verrichten hebben de gemeenten alsnog geld beschikbaar gesteld voor het plan van de bewoners. Ook blijkt publiciteit in lokale bladen in Alblasserdam de houding van de gemeente te hebben beïnvloed.

Houding woningexploitant

Uit het projekt Alblasserdam blijkt dat de woningexploitant (i.c. de woningbouwvereniging) een rol van betekenis kan spelen bij een zelfwerkzaamheid-projekt in de woonomgeving, met name als deze exploitant openbare grond in bezit en/of in onderhoud heeft. Een woningexploitant kan op de volgende wijzen betrokken zijn bij zelfwerkzaamheid in de woonomgeving:

- de exploitant heeft openbare grond in bezit en onderhoudt deze;
- de exploitant heeft openbare grond in bezit maar de gemeente onderhoudt deze;
- de exploitant heeft geen openbare grond in bezit maar onderhoudt deze wel.
- de exploitant heeft geen openbare grond in bezit en onderhoudt deze niet;

Heeft de woningexploitant openbare grond in bezit en/of wordt deze grond door hem onderhouden, dan wordt in het algemeen aan de huurders daarvoor servicekosten gerekend. De servicekosten betreffen dan het onderhoud van dat gebied. De houding van de woningexploitant staat in dit geval centraal bij het al dan niet zelfwerkzaam zijn van bewoners. Al wat hiervoor bij de houding van de gemeente is aangegeven, geldt dan ook voor de woningexploitant. Hoewel zelfwerkzaamheid voor de gemeente financieel voordeel kan opleveren, door goedkoper beheer, is dit voor woningexploitant niet van toepassing. De exploitant rekent immers de

kosten door naar de bewoners door middel van de servicekosten. Lagere onderhoudskosten voor het openbaar groen impliceert dan lagere servicekosten. De bewoners kunnen dus besparen op hun woonlasten. Anderzijds kan, wanneer door zelfwerkzaamheid de kwaliteit van de woonomgeving wordt verbeterd, zoals meer speelvoorzieningen, door toekenning van meer punten aan de woonomgeving de huur verhoogd worden. Hoewel dit niet redelijk voorkomt kan dit voor bewoners een reden zijn om **niet** de kwaliteit van de woonomgeving te verhogen. Opgemerkt moet nog worden dat de toekenning van punten aan de woonomgeving vaak ondoorzichtig gebeurt, zodat moeilijk van tevoren is in te schatten hoeveel extra punten een bepaalde verbetering oplevert. Behalve de bewoners kan ook de exploitant baat hebben bij zelfwerkzaamheid. Uit ervaringen met zelfwerkzaamheid en zeggenschap in de sociale woningbouw blijkt dat de bewoners vrijwillig onderhoudstaken overnemen van de Woningbouwvereniging. In deze zin kan ook zelfwerkzaamheid in de woonomgeving een voor de woningexploitant positief uitstralingseffect hebben. Dit kan resulteren in minder leegstand in het desbetreffende woningcomplex.

Indien de woningexploitant geen openbare grond bezit en deze niet onderhoudt, dan is deze nauwelijks bij zelfwerkzaamheid in de woonomgeving betrokken, zoals blijkt uit de case-studies. Verbetering van de kwaliteit van de woonomgeving door zelfwerkzaamheid kan wel resulteren in een huurverhoging doordat aan de woonomgeving meer punten kan worden toegekend. De houding van de exploitant is in dit geval van geringe betekenis voor het al dan niet doorgaan van een zelfwerkzaamheid-project. De bewoners kunnen dan echter ook niet hun woonlasten (servicekosten) verlagen door zelfwerkzaamheid.

20.6. Technologie

Als laatste aspekt van het globaal konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving komt de technologie aan de orde.

Het niet kunnen verrichten van werkzaamheden kan een belemmering zijn voor het verrichten van zelfwerkzaamheid. Bij de behandeling van de handigheidsindex van de deelnemers en niet-deelnemers in hoofdstuk 18 bleek dat de handigheid van deelnemers en niet-deelnemers na het project iets uit elkaar liep maar dat aangenomen kan worden dat de handigheid van deelnemers en niet-deelnemers vóór het project ongeveer gelijk moet zijn geweest. Handigheid zal daarom voor bewoners geen doorslaggevend criterium zijn voor het al dan niet verrichten van zelfwerkzaamheid, mede doordat een groot deel van de werkzaamheden in een project bestaat uit eenvoudige activiteiten, zoals graven, sjouwen e.d. Anders wordt het als de gemeente geen hoge verwachtingen heeft van de handigheid van bewoners. Dit zou een aanleiding voor de gemeente kunnen zijn om niet met het project akkoord te gaan. De gemeente blijft immers verantwoordelijk voor hetgeen wordt aangelegd. Bovendien berust ook de verantwoordelijkheid voor het onderhoud van de voorzieningen in principe bij de gemeente. Een lage kwaliteitsverwachting is een veel gehoord argument om zelfwerkzaamheid te verbieden, zie hiervoor ook deelonderzoek 1, hoofdstuk 9. Aan de sleutelfiguren is gevraagd naar hun mening over de belemmerende werking van het niet kunnen verrichten van bepaalde werkzaamheden bij de uitvoering van het project. Hiervoor is het nodig om eerst aan te geven welke werkzaamheden door de bewoners in de projecten niet zijn uitgevoerd.

Alblasserdam

Grondwerkzaamheden met zwaar materieel en asfalteren van basketbalterrein.

Dronten

Bestratingswerkzaamheden.

Horst

Bestratingswerkzaamheden, aanbrengen van beplanting, reparatie zwembad en het aanbrengen van waterleiding met kraan ten behoeve van de auto-wasplaats.

Wijk bij Duurstede

Geen.

In Wijk bij Duurstede konden de bewoners alle werkzaamheden aan. Dat in de andere projecten de bewoners niet alle werkzaamheden hebben verricht wil niet direkt zeggen dat ze die werkzaamheden ook niet aankunnen, maar meer dat de gemeente de bewoners niet in staat acht dat zij deze werkzaamheden goed, of binnen een bepaalde tijd kunnen uitvoeren.

De antwoorden van de sleutelfiguren op de vraag naar het belemmerend werken van het niet kunnen uitvoeren van deze werkzaamheden zijn:

Alblasserdam

Het niet kunnen bedienen van materieel was geen belemmering omdat een aannemer was ingeschakeld die deze werkzaamheden dan kon uitvoeren.

Dronten

Het niet kunnen bedienen van materieel was geen belemmering: het aanbrengen van verharding is uitbesteed aan een aannemer. Het niet kunnen verrichten van bepaalde werkzaamheden zou in de toekomst wel een belemmering kunnen zijn omdat de kosten van de werkzaamheden van de aannemer voor de gemeente waren tegengevallen.

Horst

Het niet kunnen bedienen van materieel was geen belemmering omdat vakmensen waren ingeschakeld.

Wijk bij Duurstede

Alle werkzaamheden konden worden uitgevoerd door de bewoners, inclusief grondwerk met shovel (gehuurd), tegelwerk e.d.

Voor de onderzochte projecten was het niet kunnen verrichten van bepaalde werkzaamheden geen belemmering om de projecten door te laten gaan omdat die werkzaamheden werden uitbesteed en zodoende in de begroting waren opgenomen. In Alblasserdam zijn door de bewoners ook werkzaamheden uitgevoerd die oorspronkelijk zouden worden uitbesteed, zoals aanleggen tegelverharding e.d. Het aandeel van zelfwerkzaamheid, oorspronkelijk begroot op fl 20.000 liep daardoor op naar ongeveer fl 50.000 waardoor meer voorzieningen konden worden aangebracht voor 'hetzelfde geld'.

20.7. Aanpassing van het globaal konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

Van de 5 variabelen van het globaal konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is in de 4 onderzochte projecten met name de houding van de gemeente van groot belang gebleken. De gemeente moet positief over het projekt besluiten. Het niet actief voorlichten van de gemeenten aan de bewoners over de mogelijkheid om zelfwerkzaamheid te verrichten is bij de onderzochte projecten geen belemmering gebleken. Aktieve voorlichting zal het aantal projecten waarschijnlijk wel verhogen. Andere aspecten die ook van belang zijn voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving zijn:

Wensen

Bewoners moeten een konkreet probleem (wensen) voor ogen hebben, willen zij bereid zijn om zelfwerkzaamheid te verrichten, zoals het in slechte staat zijn of ontbreken van bepaalde voorzieningen of het verbeteren van de onderlinge kontakten. Door weinigen wordt zelfwerkzaamheid verricht alleen omdat het leuk is; zie hiervoor hoofdstuk 16.

Persoonlijke kenmerken bewoners

het al dan niet hebben van bepaalde wensen (i.c. problemen in de woonsituatie) hangt af van de gezinsfase en van de sociaal-ekonomische positie van de bewoners; zie hoofdstuk 15. De aanwezigheid van een (in-)formele organisatiestructuur tijdens de uitvoering van het projekt lijkt, met uitzondering van buurten waar de bewoners elkaar toch al goed kennen, van belang. Ook de aanwezigheid van mensen die de leiding op zich nemen en veel tijd in het projekt steken, is noodzakelijk voor een goede afloop van het projekt.

Ruimtelijk milieu

Ook de beschikbaarheid van een geschikte ruimte voor de gewenste voorzieningen lijkt een voorwaarde voor de uitvoering van de plannen van de bewoners. Dit aspekt is in dit onderzoek niet diepgaand getoetst omdat bij geen van de projecten ruimte een probleem was. Aangenomen kan echter worden dat, als andere voorzieningen moeten verdwijnen, zoals bijvoorbeeld parkeerplaatsen, huizen e.d., de plannen van de bewoners niet snel zullen worden goedgekeurd.

In hoofdstuk 23 wordt het theoretisch model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, op basis van deze onderzoeksresultaten, gewijzigd.

20.8. Samenvatting

Wensen

De bewoners doen vooral mee om iets te bereiken: een betere omgeving door meer of betere voorzieningen. Bij elk van de 4 projecten was het ontbreken of niet goed funktionieren van de speelvoorzieningen de aanleiding voor de bewoners om verbeteringsplannen te ontwikkelen. De geringe financiële middelen vormde de belangrijkste reden voor de gemeenten om de plannen van de bewoners niet uit te voeren; dit was voor de bewoners aanleiding om zelfwerkzaamheid bij de uitvoering van het pro-

jekt voor te stellen aan de gemeente om zo het projekt goedkoper te maken.

De projekten hadden als hoofddoel het aanbrengen van bepaalde voorzieningen en ook wel het verbeteren van de onderlinge kontakten tussen de bewoners.

Bepaalde wensen van de bewoners met betrekking tot hun woonsituatie zijn bij de 4 onderzochte projekten de drijfveer geweest om plannen te maken en om vervolgens zelfwerkzaamheid te verrichten toen bleek dat de gemeenten de plannen niet of slechts gedeeltelijk wilde (laten) uitvoeren.

Persoonlijke kenmerken bewoners

Van de onderzochte bewonerskenmerken blijkt alleen de gezinsfase een wezenlijk onderscheid op te leveren tussen deelnemers en niet-deelnemers bij de 4 projekten. De gezinsfase beïnvloedt in belangrijke mate de wensen ten aanzien van de woonsituatie. De andere kenmerken hebben dus geen verband met het al dan niet deelnemen van bewoners aan een zelfwerkzaamheid-projekt.

In 3 van de 4 projekten was vóór het projekt geen kennis van de mogelijkheden van zelfwerkzaamheid aanwezig. De kennis over zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is dus geen voorwaarde voor het initiëren van een zelfwerkzaamheid-projekt.

Bij elk van de 4 projekten was, tijdens de uitvoering, één of andere vorm van organisatie aanwezig. Bij de 2 kleinere zelfwerkzaamheid-projekten (Wijk bij Duurstede en Dronten) was de organisatie van het werk informeler dan bij het middelgrote projekt in Horst. De organisatie bij het grote projekt in Alblasterdam was duidelijk formeler opgezet dan bij de andere 3 projekten. Naarmate het projekt groter en ingewikkelder wordt is de organisatie strakker. De bewoners van de 3 projekten met koopwoningen waren vóór het projekt niet of nauwelijks georganiseerd. Dit was geen belemmering om een zelfwerkzaamheid-projekt op te zetten. Bij het projekt in Alblasterdam waren vóór het projekt diverse organisaties aanwezig voor de bewoners.

Aktieve mensen in bestaande bewoners-organisaties, bij de onderzochte projekten, waren niet actief bij de zelfwerkzaamheid-projekten. Opvallend is dat de bewonersgroep in Alblasterdam, die al een keer plannen bij de gemeente had ingediend, niet of nauwelijks in het projekt heeft geparticipeerd.

Het al dan niet willen meedoen van actieve mensen uit bestaande bewonersorganisaties is dus geen voorwaarde voor het uitvoeren van een zelfwerkzaamheid-projekt. Bij kleinere buurten is de aanwezigheid van een bestaande bewonersorganisatie voor het initiëren van een zelfwerkzaamheid-projekt niet nodig. Aktieve mensen die leiding willen geven en die veel tijd aan het projekt willen besteden, zijn onontbeerlijk voor een succesvol verloop van de projekten.

Ruimtelijk milieu

Bij de 4 onderzochte projekten was ruimtegebrek geen probleem. Wel moesten keuzen worden gemaakt tussen bijvoorbeeld spelwerktuigen, maar dat kwam meer voort uit budgettaire problemen dan uit ruimtegebrek. Beschikbaarheid van ruimte lijkt een dwingende voorwaarde voor het uitvoeren van projekten door bewoners zelf, omdat als andere voorzieningen moeten verdwijnen (bijvoorbeeld afbraak huizen, parkeerplaatsen e.d.), de voorzieningen van de bewoners (speel- en groenvoorzieningen) in een economische afweging al gauw een lagere prioriteit krijgen.

Sociaal-ekonomische organisatie

Alleen bij de twee, financieel gezien, grootste projekten (Horst en Alblasserdam) heeft de gemeente een redelijk actieve rol gespeeld. Bij de twee kleinere projekten heeft de gemeente zich weinig met de werkzaamheden bemoeid. Alleen in de gemeente Horst werd destijds door de gemeentedienst voorlichting gegeven over de mogelijkheid om zelfwerkzaamheid te verrichten.

De houding van de gemeenten is, met uitzondering van het projekt in Wijk bij Duurstede waar slechts geringe financiële middelen nodig waren, bepalend geweest voor het al dan niet doorgaan van de projekten. De grootste belemmering voor de gemeente is niet de inhoud van het projekt, maar de kosten die eraan verbonden zijn. Geen van de gemeenten was bereid om het geld, dat nodig was om het projekt zonder zelfwerkzaamheid te laten uitvoeren, beschikbaar te stellen.

De houding van de gemeenten blijkt wel beïnvloedbaar te zijn: door het aanbod om zelfwerkzaamheid te verrichten hebben de gemeenten alsnog geld beschikbaar gesteld voor het plan van de bewoners. Ook blijkt publiciteit in lokale bladen in Alblasserdam de houding van de gemeente te hebben beïnvloed.

Technologie

De handigheid van deelnemers en niet-deelnemers lopen, na de zelfwerkzaamheid-projekten, niet ver uit elkaar. Vóór het projekt zal de handigheid van hen ongeveer gelijk geweest zijn. Handigheid is voor de bewoners geen doorslaggevend criterium voor het al dan niet verrichten van zelfwerkzaamheid, mede doordat een groot deel van de werkzaamheden in een projekt bestaat uit eenvoudige activiteiten.

Anders wordt het als de gemeente geen hoge verwachtingen heeft van de handigheid van bewoners. Een lage kwaliteitsverwachting is een veel gehoord argument om zelfwerkzaamheid te verbieden.

Alleen in Wijk bij Duurstede hebben de bewoners alle werkzaamheden verricht. Het niet kunnen verrichten van bepaalde werkzaamheden heeft de drie andere projekten niet belemmerd omdat die werkzaamheden werden uitbesteed en zodoende in de begroting waren opgenomen.

Van de 5 variabelen van het globaal konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is in de 4 onderzochte projekten met name de houding van de gemeente van groot belang gebleken. De gemeente moet positief over het projekt besluiten. Het niet actief voorlichten van de gemeenten aan de bewoners over de mogelijkheid zelfwerkzaamheid te verrichten was in de onderzochte projekten geen belemmering.

Bewoners moeten een konkreet probleem (wensen) voor ogen hebben willen zij bereid zijn om zelfwerkzaamheid te verrichten. Door weinigen wordt zelfwerkzaamheid verricht alleen omdat het leuk is.

Het al dan niet hebben van bepaalde wensen (i.c. problemen in de woonsituatie) hangt af van de gezinsfase en van de sociaal-ekonomische positie van de bewoners. De aanwezigheid van een (in-)formele organisatiestructuur tijdens de uitvoering van het projekt lijkt, met uitzondering van buurten waar de bewoners elkaar goed kennen, van belang. Ook de aanwezigheid van mensen die de leiding op zich nemen en veel tijd in het projekt steken is noodzakelijk voor een goede afloop van het projekt.

Ook de beschikbaarheid van een geschikte ruimte voor de gewenste voorzieningen lijkt een voorwaarde voor de uitvoering van de plannen van de bewoners.

21. SAMENVATTING DEELONDERZOEK 2

21.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het tweede deel van het empirisch onderzoek kort samengevat. De konklusies uit dit deelonderzoek staan, samen met de konklusies uit deelonderzoek 1, beschreven in deel IV van dit rapport: Resultaten onderzoek (hoofdstuk 22 t/m 24). In dat deel worden ook aanbevelingen, zowel beleidsmatig als voor verder onderzoek, gedaan en wordt het onderzoek geëvalueerd.

21.2. Onderzoeksopzet deelonderzoek 2

Deelonderzoek 2 heeft tot doel de houding van bewoners te bepalen ten opzichte van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving; hiertoe zijn 4 recentelijk uitgevoerde zelfwerkzaamheid-projecten onderzocht.

Het onderzoek omvatte een schriftelijke enquête onder alle huishoudens, waarvan iemand aan het projekt heeft meegewerkt en onder omwonende huishoudens waarvan niemand aan het projekt heeft meegewerkt. Hiernaast vond bij elk projekt een gesprek plaats met een sleutelfiguur.

Bij het selekteren van de 4 zelfwerkzaamheid-projecten is uitgegaan van een gematigd gevarieerde populatie, waarin de uit deelonderzoek 1 gebleken overheersende kenmerken ook in de onderzoekspopulatie overheersen, maar waarin ook enkele belangrijke verschillen zijn vertegenwoordigd, zoals bijvoorbeeld een projekt met hoogbouw.

De onderzochte projecten blijken een redelijk representatief beeld te vertonen voor de 393 beschreven projecten: werkzaamheden die in de 393 projecten veel voorkomen, komen ook veel voor bij de 4 onderzochte projecten. Ook de bewonerskenmerken van de 4 onderzochte projecten komen overeen met het landelijk beeld: overwegend gezinnen met jonge kinderen.

De respons op de enquête is bij drie projecten boven de 50%; de respondenten kunnen representatief worden geacht voor alle deelnemers en niet-deelnemers van die projecten. De respons bij het projekt in Alblasserdam is laag (16%). De respondenten uit Alblasserdam blijken op een aantal punten enigszins selektief te zijn.

Voor deelonderzoek 2 was de geringe selektiviteit van de respondenten

geen onoverkomelijk probleem; toch dienen de resultaten van de case-studie uit Alblasserdam met enige voorzichtigheid te worden gehanteerd.

21.3. Korte weergave van de resultaten van deelonderzoek 2

De onderzoeksgegevens staan beschreven per onderzoeksvraag (zie hoofdstuk 12); de tussen haakjes vermelde hoofdstuknummers geven aan uit welk deel van het rapport de resultaten zijn herleid.

Verwachte ontwikkeling in de omvang van zelfwerkzaamheid in de toekomst

De meeste bewoners die aan het projekt meegewerkt hebben, denken aan een volgend projekt ook deel te nemen. Bewoners die nu niet meegewerkt hebben doen dit ook niet bij een volgend projekt of weten het nog niet. Aan een volgend zelfwerkzaamheid-projekt zullen waarschijnlijk niet meer bewoners deelnemen dan bij het eerste projekt. Hoewel de gemeenten een verdere toename van zelfwerkzaamheid verwachten is deze toename, gezien vanuit de bewoners, niet zeker (hoofdstuk 17).

Problemen die worden opgelost

Al de 4 projekten waren gericht op het aanbrengen of verbeteren van speelvoorzieningen, enkele op groenvoorzieningen en één projekt op verhardingen. Spiel- en groenvoorzieningen zijn voor de meeste respondenten basis-voorzieningen. Voor enkele respondenten uit Alblasserdam was het projekt niet gericht op basis-voorzieningen (hoofdstuk 15).

de projekten zijn in grote lijnen verlopen zoals op basis van de hypothese van basis-, kwaliteits- en extra-voorzieningen kon worden voorspeld. De bewoners hebben hun projekt gericht op basis-voorzieningen die door hen zelf waren aan te brengen of te verbeteren. In individuele situaties wijkt de hypothese soms echter af (hoofdstuk 15).

De houding van de gemeenten

Alleen bij de twee grootste projekten heeft de gemeente een redelijk actieve rol gespeeld bij het projekt. In één van deze gemeenten werd destijds door de gemeentedienst voorlichting gegeven over de mogelijkheid om zelfwerkzaamheid te verrichten.

Het niet actief voorlichten door de gemeenten aan de bewoners over de mogelijkheid zelfwerkzaamheid te verrichten was in de onderzochte projekten geen belemmering.

De houding van de gemeente is bij drie projekten van groot belang geweest voor het al dan niet doorgaan ervan. Bij het vierde projekt zou, ondanks de houding van de gemeente, toch een deel van het plan door de bewoners zijn uitgevoerd. De grootste belemmering voor de gemeente was niet de inhoud van het projekt, maar de kosten die eraan verbonden waren.

De houding van de gemeenten blijkt wel beïnvloedbaar te zijn: onder andere door het aanbod om zelfwerkzaamheid te verrichten hebben de gemeenten alsnog geld beschikbaar gesteld voor het plan van de bewoners (hoofdstuk 20).

De voordelen van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voor de gemeenten zijn, volgens de sleutelfiguren: lagere kosten dan wanneer het werk door een aannemer was uitgevoerd, of: voor iets meer geld veel meer kwaliteit in de woonomgeving. Deze voordelen zijn in deelonderzoek 1 ook al door de gemeentelijke respondenten genoemd (hoofdstuk 17).

De houding van de bewoners

Slechts een klein deel van de deelnemers aan het project zegt dat zelfwerkzaamheid vereist is voor het oplossen van de nog resterende knelpunten (na het project) in de woonomgeving. Een groot deel zegt dat zelfwerkzaamheid aan de oplossing bijdraagt, maar dat deze niet vereist is; ook een groot deel van de deelnemers en het grootste deel van de niet-deelnemers is van mening dat zelfwerkzaamheid de knelpunten niet kan oplossen. Bijna niemand vindt dat de knelpunten het best geheel door zelfwerkzaamheid kunnen worden opgelost. De helft van de niet-deelnemers is van mening dat de gemeente de knelpunten het best zelf kan oplossen. De meerderheid van de respondenten vindt dat de knelpunten het best door de gemeente en door de bewoners samen kunnen worden opgelost. Zij hebben hierbij de volgende voorkeur met betrekking tot de verdeling van de werkzaamheden tussen de bewoners en de gemeente: de gemeente moet voor het geld en voor de grote klussen zorgen; de bewoners maken (deel-)ontwerpen en verrichten kleine werkzaamheden (hoofdstuk 17).

De voordelen van zelfwerkzaamheid voor de bewoners zijn volgens de sleutelfiguren, dat de plannen van de bewoners ook daadwerkelijk zijn uitgevoerd; de noodzakelijke verbeteringen zijn aangebracht. De bewoners konden de voorzieningen nu ook zelf kiezen; bovendien zijn de sociale kontakten in de buurt verbeterd. Dit, en het gevoel van saamhorigheid, noemen veel deelnemers als meest positieve ervaring bij het project (hoofdstuk 17).

Slechts weinig mensen noemen negatieve ervaringen met het zelfwerkzaamheid-project. Opvallend is, dat relatief meer deelnemers negatieve ervaringen noemen dan niet-deelnemers. Blijkbaar zijn de niet-deelnemers, ook gezien het geringe aantal positieve ervaringen, nauwelijks bij de projecten betrokken geweest (hoofdstuk 17).

De zelfwerkzaamheid-projecten hebben voor een groot deel van de respondenten geen invloed gehad op eventuele verhuisplannen. Wel is men bijna allemaal meer tevreden geworden met de woonsituatie. Een aantal deelnemers en niet-deelnemers geven te kennen dat zij mede dankzij het project, nog steeds geen verhuisplannen hebben; het project heeft bij hen dus enige invloed gehad op eventuele verhuisplannen.

Bijna alle respondenten hadden zowel vóór als na het project geen verhuisplannen. Het verbeteren van de woonsituatie is dus een optie die eerder wordt afgewogen dan het eventuele verhuizen (hoofdstuk 19).

De bewoners hebben bij al de 4 projecten eerst geprobeerd hun plannen door de gemeente uitgevoerd te krijgen. Deze vonden de plannen te duur. De bewoners zijn hierna met het voorstel gekomen om, met behulp van zelfwerkzaamheid, de kosten te drukken zodat toch het plan zou kunnen worden uitgevoerd. De bewoners bij de 4 projecten zijn snel akkoord gegaan met de geringe budgetten die de gemeenten beschikbaar stelden. Bij geen van de 4 projecten hebben bewoners, na de vaststelling van het

budget, door akties of protesten geprobeerd het budget verhoogd te krijgen of de gemeente toch de gehele uitvoering te laten doen. Als de gemeente geweigerd had om aan het projekt medewerking te verlenen zouden alleen bij het projekt in Horst de bewoners waarschijnlijk zijn doorgestaan om te proberen de gemeente alsnog over te halen. Van de andere 3 projekten, waar de aktie-bereidheid met betrekking tot demonstraties e.d. veel groter is, zouden alleen de bewoners van het projekt in Wijk bij Duurstede toch het projekt hebben doorgezet, betaald uit eigen middelen. Bij de andere 2 projekten zouden de bewoners het er waarschijnlijk bij hebben laten zitten (hoofdstuk 19).

Apathie lijkt van toepassing te zijn op de niet-deelnemers bij de zelfwerkzaamheid-projekten: hoewel zij het probleem wel belangrijk vonden, verbeterden en verhuisden zij niet.

Bij het projekt in Alblasserdam heeft apathie van veel omwonenden mogelijk een belangrijke rol gespeeld gezien de geringe deelname aan het projekt en de lage respons bij de enquête (hoofdstuk 19).

Om de onvrede met de woonsituatie te verminderen blijkt dat door de bewoners allereerst (waarneembaar) de optie 'geen verbetering, protest' (uit het model van wonen als sociaal aanpassingsproces, zie hoofdstuk 19) is toegepast; waarschijnlijk zal daarvoor door de optie 'gebruiksen belevingsverandering' geprobeerd zijn om de onvrede met de woonsituatie te verminderen; nadat de gemeenten op de protesten van de bewoners niet zijn ingegaan pasten de bewoners de optie 'verbetering van de woonsituatie' toe (hoofdstuk 17).

De kenmerken van bewoners

Vooraf bewoners van 30 tot 40 jaar hebben aan de projekten meegewerkt. De helft van de respondenten tussen de 40 en 50 jaar heeft meegewerkt. Van de respondenten in de overige leeftijd-klassen heeft het grootste deel niet meegewerkt. Van de gezinnen met jonge en oudere kinderen heeft de meerderheid (ongeveer $\frac{2}{3}$ deel) aan de projekten deelgenomen, bij huishoudens zonder kinderen hebben de meesten (ongeveer $\frac{3}{4}$ deel) niet meegewerkt. Tussen de leeftijd van de respondenten en hun gezinsfase bestaat een verband. Mannelijke respondenten hebben relatief meer aan de projekten deelgenomen dan vrouwelijke respondenten (hoofdstuk 14).

De respondenten uit Dronten hebben een relatief hoge sociaal-ekonomische positie. Bij de andere 3 projekten is deze positie iets lager en varieert deze ook meer tussen de respondenten. Respondenten uit Alblasserdam, die in ééngezinshuizen wonen, hebben een relatief hoge sociaal-ekonomische positie. De bewoners van flats, die aan het projekt hebben deelgenomen, hebben over het algemeen een lage sociaal-ekonomische positie. Opvallend is de hoge positie van een deel van de niet-deelnemers die in flats wonen. Onder hen zijn veel twee-verdieners. Vergelijken we de totalen van de 4 projekten tesamen, dan blijkt de sociaal-ekonomische positie van de niet-deelnemers niet wezenlijk anders te zijn dan die van de deelnemers (hoofdstuk 14).

Ongeveer de helft van de deelnemers van de projekten, met uitzondering van degenen in Horst, neemt wel eens aktief deel aan akties, demonstraties e.d. Bij de deelnemers uit Horst en de niet-deelnemers van Dronten en Wijk bij Duurstede zijn bijna geen mensen aanwezig die wel eens aktief aan betogingen, demonstraties of akties deelnemen (hoofdstuk 20).

Bij twee projekten zijn een aantal mensen waarbij het beroep wel iets of veel te maken heeft met hun werkzaamheden in het projekt. Deze mensen blijken in die projekten ook zeer actief geweest te zijn. Bij de twee andere projekten zijn zeer weinig mensen aanwezig waarbij het beroep een relatie heeft met hun werkzaamheden in het projekt; deze mensen maken geen deel uit van de actieve kern. De aanwezigheid van mensen waarbij het beroep relaties heeft met de werkzaamheden in het projekt is dus geen voorwaarde om een zelfwerkzaamheid-projekt te organiseren en uit te voeren. Net als bij zelfwerkzame bewoners in woningen heeft ook zelfwerkzaamheid in de woonomgeving vaker een kompensatorische dan een kontinuïtieve relatie met het beroep (hoofdstuk 16).

De onderzochte projekten zijn vooral uitgevoerd door mensen die overdag een betaalde baan hebben. Mensen die overdag veel thuis zijn vanwege huishoudelijk werk, werkloosheid, pensionering e.d., hebben in het algemeen niet aan de projekten meegewerkt; toch blijken aan de andere kant enkelen van hen een belangrijke rol gespeeld te hebben bij de realisering van de grotere projekten, die deels overdag zijn uitgevoerd (hoofdstuk 16).

Aktieve mensen in bestaande bewoners-organisaties waren niet actief in de zelfwerkzaamheid-projekten. Een bewonersgroep in Alblasserdam, die al een keer plannen bij de gemeente had ingediend, heeft niet of nauwelijks in het projekt geparticipeerd. Het al dan niet mee willen doen van actieve mensen uit bestaande bewonersorganisaties is dus geen voorwaarde voor het uitvoeren van een zelfwerkzaamheid-projekt (hoofdstuk 20).

Deelnemers aan de projekten zijn niet aktiever in het verenigingsleven dan niet-deelnemers; wel klussen ze iets meer aan de woning of in de tuin. Ze blijken zichzelf ook iets handiger te vinden in werkzaamheden die in de woonomgeving voorkomen dan de niet-deelnemers; de verschillen zijn niet groot. Tussen de 4 projekten zijn bijna geen verschillen in de handigheid van de bewoners; alleen de niet-deelnemers in Alblasserdam vinden zich gemiddeld minder handig. Dit laatste wordt onder andere veroorzaakt door het relatief grote aantal bejaarden bij de niet-deelnemers in Alblasserdam en door het veelal niet de beschikking hebben over een tuin; respondenten die niet over een (volks-)tuin beschikken vinden zichzelf gemiddeld iets minder handig in werkzaamheden met betrekking tot de woonomgeving dan zij die daar wel over beschikken.

Vóór de projekten zal de handigheid van de deelnemers en niet-deelnemers ongeveer gelijk geweest zijn, omdat aangenomen mag worden dat het al dan niet deelnemen aan een zelfwerkzaamheid-projekt invloed heeft op het kunnen verrichten van bepaalde werkzaamheden. Het al dan niet handig zijn is blijkbaar geen voorwaarde voor het al dan niet deelnemen aan een zelfwerkzaamheid-projekt.

Aktievere deelnemers binnen het projekt blijken geen bijzondere scholing te hebben, vergeleken met anderen, ook blijken ze niet aktiever te zijn in verenigingen of handiger in werkzaamheden die in de woonomgeving voorkomen dan de minder actieve deelnemers; alleen deelnemers die relatief weinig aan het projekt hebben meegewerkt zijn duidelijk minder handig dan de overige deelnemers. Wel klussen de actievere deelnemers iets meer aan hun huis, maar niet meer in de tuin en stellen de actievere deelnemers zich enthousiaster op met betrekking tot deelname aan een eventueel volgend zelfwerkzaamheid-projekt dan de minder actieve deelnemers (hoofdstuk 18).

De hypothese van cumulativeness of activity is slechts in beperkte mate toepasbaar gebleken voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Aan de hypothese kunnen geen direkte voorwaarden of belemmeringen voor zelfwerkzaamheid worden ontleend (hoofdstuk 18).

In één projekt hebben de bewoners alle werkzaamheden verricht. Het niet kunnen verrichten van bepaalde werkzaamheden heeft de drie andere projecten niet belemmerd omdat die werkzaamheden aan derden werden uitbesteed en zodoende in de begroting waren opgenomen.

In drie van de vier projecten was vóór het projekt geen kennis van de mogelijkheden van zelfwerkzaamheid aanwezig. De kennis over zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is dus geen voorwaarde voor het initiëren van een zelfwerkzaamheid-projekt (hoofdstuk 20).

Van de onderzochte persoonlijke kenmerken blijkt alleen de gezinsfase een wezenlijk onderscheid op te leveren tussen deelnemers en niet-deelnemers bij de 4 projecten. De gezinsfase beïnvloedt de wensen ten aanzien van de woonsituatie. De andere kenmerken hebben dus geen direct verband met het al dan niet deelnemen van bewoners aan een zelfwerkzaamheid-projekt (hoofdstuk 20).

De aanleiding van de zelfwerkzaamheid-projects

Bij al de 4 projecten was het ontbreken of niet goed functioneren van de speelvoorzieningen de aanleiding voor de bewoners om verbeteringsplannen te ontwikkelen. De geringe financiële middelen vormden de belangrijkste reden voor de gemeenten om de plannen niet uit te voeren; dit was voor de bewoners aanleiding om zelfwerkzaamheid bij de uitvoering van het projekt voor te stellen om zo het projekt goedkoper te maken (hoofdstuk 20).

Het verbeteren van de kontakten, maar vooral het verbeteren of aanbrengen van bepaalde voorzieningen was voor de bewoners de belangrijkste reden om deel te nemen aan het zelfwerkzaamheid-projekt. Geen van de deelnemers heeft van de gemeente een financiële vergoeding gehad voor zijn werkzaamheden; dit was dus geen overweging om wel of niet aan het projekt mee te werken (hoofdstuk 17).

Niemand noemt redenen als: ontspanning o.i.d. Van de niet-deelnemers noemt niemand dat hij de werkzaamheden niet leuk vindt, enkelen melden wel dat het werk te zwaar is voor hun lichamelijke konditie. Blijkbaar speelt het leuk of niet leuk zijn van de werkzaamheden geen rol bij de beslissing om wel of niet aan een zelfwerkzaamheid-projekt deel te nemen (hoofdstuk 16).

Bewoners moeten dus een konkreet probleem (wensen) voor ogen hebben willen zij bereid zijn om zelfwerkzaamheid te verrichten.

Het al dan niet hebben van bepaalde wensen (i.c. problemen in de woonsituatie) hangt af van de gezinsfase en van de sociaal-ekonomische positie van de bewoners (hoofdstuk 15).

Bewoners die aan het projekt meegewerkt hebben vinden meer dan zij, die niet hebben meegewerkt, dat het projekt op het meest belangrijke probleem was gericht. Door de respondenten van de 4 projecten worden verschillende andere knelpunten gesignaleerd in hun woonomgeving; enkele van deze knelpunten zijn basis-voorzieningen, zoals het ontbreken van sommige grootschalige voorzieningen en verkeersonveiligheid. De oplos-

sing van deze knelpunten door zelfwerkzaamheid, is bijna of geheel niet mogelijk (hoofdstuk 15).

Bij de deelnemers aan het projekt is de tevredenheid met de woonsituatie door het projekt in het algemeen ook meer vergroot dan bij de niet-deelnemers. Bij bewoners die nu tevreden zijn met hun woonsituatie heeft het projekt in het algemeen een positievere invloed gehad op die tevredenheid dan bij bewoners die nu niet tevreden zijn met hun woonsituatie. Bewoners die nu tevreden zijn met hun woonsituatie waren dus in het algemeen, vóór het projekt, ontevreden met het ontbreken of het gebrekkig zijn van de voorzieningen die nu door het projekt zijn aangebracht of verbeterd (hoofdstuk 15).

De organisatie van de bewoners en van het projekt

Bij al de 4 projekten was, tijdens de uitvoering, één of andere vorm van organisatie aanwezig. Naarmate het projekt groter en ingewikkelder was bleek de organisatie strakker te zijn.

De bewoners van de drie projekten met koopwoningen waren vóór het projekt niet of nauwelijks georganiseerd. Dit was geen belemmering om een zelfwerkzaamheid-projekt op te zetten. Bij het projekt in Alblisserdam waren vóór het projekt diverse organisaties aanwezig voor de bewoners. Bij kleinere buurten is de aanwezigheid van een bestaande bewonersorganisatie voor het initiëren van een zelfwerkzaamheid-projekt blijkbaar niet nodig. In de onderzochte projekten bleken actieve mensen die leiding willen geven en die veel tijd aan het projekt willen besteden ontbeerlijk voor een succesvol verloop van het projekt (hoofdstuk 20).

Bij drie van de vier projekten is het aantal actieve en minder actieve deelnemers ongeveer even groot. Bij het projekt in Wijk bij Duurstede blijkt slechts een zeer klein deel van de deelnemers zeer actief geweest te zijn.

Naarmate door een respondent meer tijd aan het projekt is besteed heeft hij ook meer verschillende activiteiten verricht. Bijna alle respondenten hebben meegewerkt bij de uitvoering van het projekt; veel hebben ook vergaderingen bijgewoond. Deelnemers die één activiteit in het projekt hebben verricht, hebben vooral meegeholpen met de uitvoering van het projekt. Deelnemers met twee activiteiten hebben daarnaast voornamelijk ook vergaderingen bijgewoond. Werkzaamheden als: het leggen van kontakten met de gemeente, het organiseren of koördineren van de werkzaamheden, bijhouden van financiën of administratie worden bijna alleen uitgevoerd door deelnemers die meer dan twee activiteiten in het projekt hebben verricht. Bij de onderzochte projekten bestaat tussen de hoeveelheid tijd die deelnemers aan het projekt besteden en het al dan niet verrichten van leidinggevende activiteiten (organiseren, koördineren e.d.) een relatie. Tussen het beschikken over kennis met betrekking tot zelfwerkzaamheid of over vaardigheden in werkzaamheden die in de woonomgeving voorkomen of tussen het beschikken over een bepaald beroepsnivo en het al dan niet verrichten van leidinggevende werkzaamheden is geen verband aangetroffen (hoofdstuk 18).

22. SAMENVATTING EN FEITELIJKE KONKLUSIES VAN HET EMPIRISCH ONDERZOEK (DEELONDERZOEK 1 EN 2)

22.1. Inleiding

Deel IV bevat de konklusies en aanbevelingen van het voorgaande empirisch onderzoek. In dit hoofdstuk wordt eerst het gehele empirisch onderzoek (deelonderzoek 1 en 2) samengevat. De resultaten van het onderzoek staan beschreven per onderzoeksvraag. Hierna volgen de feitelijke konklusies. In hoofdstuk 23 worden deze konklusies verklaard en zal een antwoord worden geformuleerd op de onderzoeksvragen en de probleemstelling; in het theoretisch model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving staan de variabelen met elkaar in verband gebracht die van invloed zijn op zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Hoofdstuk 24 bevat naast een evaluatie van het onderzoek en een visie op hoe zelfwerkzaamheid het best kan functioneren, door middel van drie stellingen, ook aanbevelingen voor bewoners, beleidsambtenaren en voor verder onderzoek.

22.2. Samenvatting empirisch onderzoek

Onderzoeksopzet

De probleemstelling van dit onderzoek is als volgt geformuleerd: wat is de bijdrage van zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving aan het beheer van de gebouwde omgeving en waarvan is deze bijdrage afhankelijk?

Deze probleemstelling is geoperationaliseerd in de volgende vraagstellingen:

- Wat is en was de omvang van zelfwerkzaamheid nu en in het recente verleden, en wat zijn de verwachte ontwikkelingen ervan in de toekomst?
- Welke problemen worden door zelfwerkzaamheid in de woonomgeving opgelost?
- Wat is de houding van de gemeenten ten opzichte van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving?
- Wat is de houding van de bewoners ten opzichte van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving?
- Wat zijn de ruimtelijke kenmerken van de buurten, waar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving wordt verricht?

- Wat zijn de kenmerken van bewoners die zelfwerkzaam zijn in de woonomgeving en van hen die dit niet doen?
- Wat is de aanleiding van de zelfwerkzaamheid-projecten?
- Wat is de organisatie van de bewoners en van het project?

Het empirische onderzoek bestaat uit twee deelonderzoeken. In het eerste deelonderzoek is een landelijke enquête gehouden onder alle gemeenten in Nederland; het doel hiervan was de omvang van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving en de houding van de gemeenten te bepalen. In het tweede deelonderzoek is, aan de hand van 4 recentelijk uitgevoerde zelfwerkzaamheid-projecten in Alblasserdam, Dronten, Horst en Wijk bij Duurstede, de houding van bewoners ten opzichte van zelfwerkzaamheid bepaald. De 4 case-studies omvatten een schriftelijke enquête onder zowel deelnemers als niet-deelnemers aan de projecten; daarnaast is bij elk project een gesprek gevoerd met een sleutelfiguur. De respons op de enquêtes was in het algemeen goed (landelijke enquête 69%, drie case-studies meer dan 50%); alleen bij de case-studie in Alblasserdam was de respons laag. Toetsing van de onderzoekspopulaties op representativiteit gaf het volgende aan:

- de landelijke enquête geeft een representatief beeld voor de omvang van zelfwerkzaamheid en de houding van de gemeenten voor geheel Nederland; alleen gemeenten met meer dan 100.000 inwoners zijn ondervertegenwoordigd in de populatie;
- de 4 case-studies geven een goed beeld van de doorsnee zelfwerkzaamheid-projecten;
- de respondenten van 3 case-studies mogen representatief geacht worden voor alle deelnemers en niet-deelnemers bij die projecten; de respondenten van de case-studie in Alblasserdam zijn in geringe mate selectief.

De onderzoeksresultaten moeten dus met enige voorzichtigheid worden gehanteerd voor grotere gemeenten en voor het zelfwerkzaamheid-project in Alblasserdam.

De resultaten van het empirisch onderzoek zijn per vraagstelling als volgt samengevat:

Resultaten empirisch onderzoek

Omvang zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

In meer dan de helft van de gemeenten komt op de één of andere manier zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voor. De zelfwerkzaamheid richt zich vooral op speelvoorzieningen en in mindere mate op het openbaar groen.

Zelfwerkzaamheid-projecten zijn met betrekking tot speelvoorzieningen vooral gericht op de aanleg ervan, met betrekking tot (semi-)openbare groenvoorzieningen vooral op het beheer en bij verhardingen vooral op het nemen van initiatief en het maken van ontwerpen. Zelfwerkzaamheid in het semi-openbaar gebied komt volgens de gemeentelijke respondenten minder voor dan in het openbaar gebied.

In kleinere gemeenten komen minder projecten voor dan in grote gemeenten; omgerekend per inwoner vindt in kleine gemeenten veel meer zelfwerkzaamheid (per inwoner) plaats dan in grote gemeenten.

In 1982 zijn in geheel Nederland ongeveer 600 projecten in zelfwerkzaamheid uitgevoerd; sindsdien is het aantal jaarlijks met ongeveer 25% gestegen.

Voor de komende drie jaren wordt, door de respondenten, een iets geringere groei van het aantal zelfwerkzaamheid-projecten verwacht.

Als belangrijkste barrières voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving worden genoemd: de mentaliteit van gemeente-ambtenaren, maar vooral die van bewoners: 'men vindt het een gemeentetaak'; ook ontbreken vaak de financiële middelen voor de gemeenten: het financieren van zelfwerkzaamheid-projecten is voor de gemeente duurder dan niets doen.

Het aantal deelnemers bij een eventueel volgend zelfwerkzaamheid-project zal waarschijnlijk niet groter zijn dan het aantal deelnemers bij de onderzochte projecten. Gezien vanuit de gemeenten mag dus een verdere toename van zelfwerkzaamheid worden verwacht; gezien vanuit de bewoners valt deze toename te betwijfelen.

De problemen die door zelfwerkzaamheid in de woonomgeving worden opgelost

De zelfwerkzaamheid-projecten richten zich vooral op speel- en groenvoorzieningen; dit zijn basis-voorzieningen die eenvoudig zijn aan te brengen en/of te onderhouden. Onder basis-voorzieningen moet worden verstaan: voorzieningen die door de meeste mensen belangrijk worden gevonden. Voorzieningen die moeilijk zijn te realiseren worden door bewoners niet gezien als mogelijk zelfwerkzaamheid-project, zoals bijvoorbeeld het verbeteren van de verkeersveiligheid van doorgaande verkeerswegen e.d.; toch willen de bewoners voor de oplossing van deze problemen meewerken bij het maken van ontwerpen en eventueel onderdelen meehelpen uitvoeren. Het probleem dat door zelfwerkzaamheid is opgelost wordt door zowel de deelnemers als de niet-deelnemers bestempeld als het belangrijkste probleem destijds in de woonomgeving.

Houding gemeenten

Weinig gemeenten zijn zeer enthousiast over zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Het merendeel van de gemeenten stimuleert zelfwerkzaamheid niet, maar remt het ook niet af. In grote gemeenten wordt zelfwerkzaamheid meer gestimuleerd dan in kleine. Stimulering vindt voornamelijk plaats uit bezuinigingsmotieven, hoewel zelfwerkzaamheid in de woonomgeving een zeer bescheiden plaats inneemt bij de bezuinigingsmaatregelen van de laatste drie jaren. Ook in de komende jaren neemt zelfwerkzaamheid volgens de respondenten een zeer bescheiden plaats in als bezuinigingsmaatregel. Alleen het verhuren en verkopen van openbare grond aan bewoners had een redelijk aandeel in de bezuinigingsmaatregelen van de afgelopen drie jaren. Dit aandeel zal in de komende drie jaren sterk afnemen.

De zelfwerkzaamheid-projecten die worden uitgevoerd zijn bijna nooit strijdig met het gemeentebeleid. Weinig gemeenten geven actieve voorlichting aan de bewoners over de mogelijkheden van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving; ook zijn er veelal geen regels vastgesteld binnen de gemeenten met betrekking tot de verantwoordelijkheden en aansprakelijkheden bij zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Hieruit blijkt dat de meeste gemeenten zelfwerkzaamheid in de woonomgeving zien als een incidentele aangelegenheid. Bijna alle gemeenten die ervaring hebben met zelfwerkzaamheid geven zelfwerkzame bewoners deskundige ondersteuning vanuit de gemeente; ondersteuning door externe deskundigen, betaald door de gemeente, komt nauwelijks voor.

De gemeenten zijn meestal wel tevreden over de kwaliteit van de uitgevoerde zelfwerkzaamheid-projecten. Gemeenten met meer ervaring met zelfwerkzaamheid stimuleren deze ook meer en verwachten in de nabije toekomst ook een grotere toename.

Bij de uitgevoerde projecten betaalden de gemeenten veelal alle kosten

of leverden zij alle materialen.

De houding van de gemeente is van groot belang voor het al dan niet doorgaan van een zelfwerkzaamheid-project. Bij de 4 onderzochte projecten bleek, dat als de gemeente geen materialen of financiën beschikbaar zou hebben gesteld, drie van de vier projecten niet zouden zijn doorgegaan. Bij het kleinste project zouden de bewoners waarschijnlijk e.e.a. wel hebben uitgevoerd, betaald uit eigen zak.

Houding bewoners

Veel gemeenten vinden de mentaliteit van de bewoners een belemmering voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving.

Volgens de gemeentelijke respondenten vinden veel bewoners de aanleg en het beheer van de woonomgeving een gemeentetaak.

De bewoners hebben bij de onderzochte projecten eerst geprobeerd de gemeenten hun plannen te laten uitvoeren. Na het project is de meerderheid van de respondenten van mening dat de knelpunten in de woonomgeving het best door de gemeente en door de bewoners samen kunnen worden opgelost. Zij willen hierbij (deel-) ontwerpen maken en kleine werkzaamheden verrichten; de gemeente moet dan voor geld en voor de grotere klussen zorgen.

Buurtkenmerken

Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving wordt vooral verricht in buurten met overwegend ééngezinshuizen, gebouwd tussen 1945 en 1975. Zelfwerkzaamheid komt weinig voor in buurten met hoogbouw.

Bewonerskenmerken

Zelfwerkzaamheid wordt vooral verricht door jonge bewoners met jonge of opgroeiende kinderen; speelvoorzieningen zijn juist voor deze mensen een basis-voorziening. Zelfwerkzaamheid wordt niet of nauwelijks verricht door ouderen. De projecten worden voornamelijk uitgevoerd door mannen. De sociaal-ekonomische positie van bewoners blijkt geen relatie te hebben met het al dan niet deelnemen aan een zelfwerkzaamheid-project. Zelfwerkzaamheid heeft vaker, ongeacht de activiteiten die in het project worden verricht, een kontrasterende dan een kongruërende relatie met het beroep. Het hebben van kennis van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving blijkt bij de deelnemers van de onderzochte zelfwerkzaamheid-projecten nauwelijks voor te komen. Ook blijkt de aktiebereidheid bij de deelnemers van de projecten in het algemeen niet groot te zijn.

Aanleiding zelfwerkzaamheid-projecten

Aanleiding tot het aanbrengen of verbeteren van voorzieningen in de woonomgeving is vooral de onvrede van de bewoners over het ontbreken van bepaalde basis-voorzieningen of over de staat waarin zij verkeren. Het niet willen of kunnen beschikbaar stellen van voldoende financiën door de gemeenten, waardoor de problemen voor de bewoners niet (voldoende) worden opgelost, is veelal de reden waarom de bewoners deze voorzieningen in zelfwerkzaamheid aanbrengen.

De bewoners doen vooral aan een project mee om iets te bereiken: een betere omgeving door meer of betere voorzieningen. Veel deelnemers zien ook als doel het verbeteren van de kontakten met omwonenden. Het leuk of niet leuk zijn van de werkzaamheden speelt geen rol bij de beslissing om wel of niet aan een project deel te nemen.

Voordeel van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voor de bewoners: oplossing van het probleem en de betere sociale kontakten; door de bewoners worden weinig negatieve ervaringen genoemd.

Organisatie van bewoners

Naarmate de onderzochte projekten groter en ingewikkelder waren was de organisatie van het projekt strakker.

Bij kleinere buurten is de aanwezigheid van een bestaande bewonersorganisatie voor het initiëren van zelfwerkzaamheid niet nodig.

In de onderzochte projekten bestaat een relatie tussen de hoeveelheid tijd die deelnemers aan het projekt besteden en het al dan niet verrichten van leidinggevende activiteiten (organiseren, koördineren e.d.); geen relatie blijkt er te bestaan tussen het verrichten van leidinggevende werkzaamheden in het projekt en het beschikken over kennis van de mogelijkheden van zelfwerkzaamheid of over vaardigheden (handigheid). De deelnemers aan de zelfwerkzaamheid-projekten zijn niet duidelijk aktiever in verenigingen, klussen aan huis en tuinieren dan niet-deelnemers; ook zijn aktieve deelnemers niet aktiever in het verenigingsleven of handiger in werkzaamheden die in de woonomgeving kunnen worden verricht dan anderen. Wel blijken de meer aktieve deelnemers enthousiaster te zijn met betrekking tot de deelname aan een eventueel volgend zelfwerkzaamheid-projekt dan de minder aktievelingen. Hoewel mensen die overdag veel thuis zijn, vanwege huishoudelijk werk, werkloosheid, pensionering e.d., in de onderzochte projekten veelal niet deelnamen aan de projekten blijken aan de andere kant enkele van deze mensen juist trekkers te zijn geweest bij de onderzochte projekten. Vooral bij grote projekten, die deels overdag worden uitgevoerd, lijkt de bereidheid van mensen die overdag tijd beschikbaar hebben van groot belang voor het succesvol verlopen van de zelfwerkzaamheid-projekten.

22.3. Feitelijke konklusies

Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is voor veel gemeenten geen onbekend feit; toch is de omvang, vergeleken bij de totale inspanningen voor het beheer van de gebouwde omgeving, nu en in de nabije toekomst beperkt.

Hoewel de aanleiding tot zelfwerkzaamheid, door bezuinigingen van de gemeenten, steeds meer toeneemt, verwachten de gemeentelijke respondenten slechts een geringe toename van zelfwerkzaamheid van bewoners in hun woonomgeving. De belangrijkste belemmering is de houding van bewoners en gemeenteambtenaren: het beheer van de gebouwde omgeving is een overheidstaak.

Veel gemeenten zien zelfwerkzaamheid (nog) als een incidentele aangelegenheid, welke geïnitieerd wordt door bewoners en waarin de gemeenten weinig energie hoeven te steken.

Gemeenten met ervaring met zelfwerkzaamheid zijn over het algemeen tevreden hiermee; toch zijn weinig gemeenten zeer enthousiast.

Zelfwerkzaamheid komt voornamelijk voor bij speel- en groenvoorzieningen; dit zijn basis-voorzieningen die eenvoudig zijn aan te brengen, te verbeteren of te onderhouden.

De houding van de gemeenten is van grote invloed op het al dan niet doorgaan van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving.

Bewoners verrichten geen zelfwerkzaamheid omdat ze het leuk vinden maar alleen omdat het een manier is om hun problemen op te lossen.

Hoewel de bewoners eerst probeerden de gemeente hun plannen uit te laten voeren, vinden de bewoners van de 4 onderzochte projekten nu dat de problemen in hun woonomgeving het best door de gemeente en de bewoners samen kunnen worden opgelost; de bewoners willen hierbij alleen kleine, afgebakende werkzaamheden doen.

Zelfwerkzaamheid biedt zowel aan de gemeenten als aan de bewoners meer voordelen dan nadelen.

Hoewel zelfwerkzaamheid vooral in buurten, gebouwd tussen 1945 en 1975 voorkomt, vindt weinig zelfwerkzaamheid plaats in buurten met hoogbouw.

Voornamelijk jonge mensen met kinderen verrichten zelfwerkzaamheid in de woonomgeving; juist voor hen zijn speelvoorzieningen een basisvoorziening.

Aktieve mensen die leiding willen geven en die veel tijd aan het projekt willen besteden zijn onontbeerlijk voor een succesvol verloop van het projekt. Aan deze mensen worden geen bepaalde eisen gesteld, zoals: scholing, handigheid, activiteiten in het verenigingsleven.

Hoewel de meeste mensen, die overdag veel thuis zijn vanwege huishoudelijk werk, werkloosheid, pensionering e.d., niet aan de onderzochte projekten hebben meegewerkt, hebben enkele van hen een belangrijke rol gespeeld bij de projekten die gedeeltelijk overdag zijn uitgevoerd.

23. WAT IS DE BIJDRAGE VAN ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING AAN HET BEHEER VAN DE GEBOUWDE OMGEVING

23.1. Inleiding

In dit hoofdstuk zijn de antwoorden geformuleerd op de vraagstellingen en de probleemstelling in dit onderzoek. Hierna worden de verschillende variabelen, die van invloed zijn op zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, in een theoretisch model met elkaar in verband gebracht.

23.2. De vraagstellingen

De omvang van zelfwerkzaamheid nu en in het recente verleden, en de verwachte ontwikkelingen ervan in de toekomst

Het aantal zelfwerkzaamheid-projecten is niet gering, als wordt bedacht, dat zelfwerkzaamheid in de woonomgeving nog vrij onbekend is: In meer dan de helft van de gemeenten komt op de één of andere manier zelfwerkzaamheid in de woonomgeving voor; in 1984 zijn zo'n kleine 1000 zelfwerkzaamheid-projecten verricht. In verhouding met de totale inspanningen, nodig om de gebouwde omgeving te beheren, is het aantal projecten en de omvang ervan echter wel gering. Voor de nabije toekomst wordt weliswaar een geringe groei van zelfwerkzaamheid verwacht; toch zal de omvang, volgens verwachting van de gemeentelijke respondenten, niet groot worden; dit terwijl de aanleiding tot zelfwerkzaamheid, door een steeds lager onderhoudsnivo en door minder voorzieningen in de woonomgeving, steeds meer toeneemt. Uit de 4 case-studies blijkt, dat structurele uitbreiding van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving vanuit de bewoners niet mag worden verwacht. De resultante van deze twee ontwikkelingen zal m.i. een voortgaande verkoop of zelfs afstaan om niet van publieke grond aan particulieren zijn. Op particulier terrein is de zelfwerkzaamheid-motivatie van bewoners waarschijnlijk veel groter dan op publiek terrein.

Problemen die door zelfwerkzaamheid in de woonomgeving worden opgelost

Zelfwerkzaamheid richt zich vooral op speel- en groenvoorzieningen; dit zijn basis-voorzieningen die eenvoudig aan te brengen en/of te onderhouden zijn.

Bij de afweging welke problemen wel en welke niet in zelfwerkzaamheid worden opgelost, spelen m.i. de volgende factoren een rol:

- urgentie van het probleem,
- nivo van het probleem (individueel-, buurt-, wijknivo e.d.)
- moeilijkheid van het probleem (moeilijkheid van de werkzaamheden),
- tijdsduur oplossing van het probleem,
- kostenbesparing van zelfwerkzaamheid bij oplossing van het probleem.

ad1. Bij lage urgentie van het probleem voor de bewoners zullen zij niet bereid zijn daarin energie te steken.

ad2. Als het nivo van het probleem te hoog is, zoals doorgaande weg, zal de gemeente daarvoor verantwoordelijk willen zijn. Veel respondenten bij de 4 case-studies bepleiten weliswaar dat zij mee willen werken aan het ontwerp van de voorzieningen, maar door vermenging van belangen verdient deze zelfwerkzaamheid geen aanbeveling. Bewoners verrichten alleen zelfwerkzaamheid als de oplossing van een probleem strookt met hun ideeën.

ad3. Als het probleem te moeilijk is, zoals rekonstruktie straat, zal de gemeente dit niet aan de bewoners over willen laten.

ad4. Als de tijdsduur van het projekt te lang is geeft de motivatie van de bewoners problemen.

ad5. Pas als zelfwerkzaamheid voldoende kosten bespaart zal deze in overweging worden genomen.

De houding van de gemeenten ten opzichte van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

Gemeenten met ervaring met zelfwerkzaamheid zijn over het algemeen tevreden hiermee; toch zijn weinig gemeenten zeer enthousiast. Redenen hiervoor zijn:

kostenbesparingen zijn niet zo groot,
kontinuiteit geeft problemen,
mentaliteit van ambtenaren en bewoners belemmert.

ad1. zelfwerkzaamheid is duurder dan het door de gemeenten veelal geplande 'niets doen'; in het algemeen geldt: 'door zelfwerkzaamheid veel meer kwaliteit voor iets meer geld'.

ad2. Het continueren van zelfwerkzaamheid blijkt veel problemen op te leveren; na het aanbrengen van de verbeteringen wordt het onderhoud door bewoners vaak onderschat; bij langdurige projekten is het blijvend motiveren van bewoners erg moeilijk.

ad3. de grootste belemmering van zelfwerkzaamheid blijkt, volgens de gemeentelijke respondenten, de mentaliteit van ambtenaren en bewoners te zijn: zij vinden het beheer van de gebouwde omgeving een gemeentetaak.

Veel gemeenten zien zelfwerkzaamheid dus als een incidentele aangelegenheid.

De houding van de gemeente bepaalt in grote mate of zelfwerkzaamheid wel of niet wordt verricht:

Beheert de gemeente de gebouwde omgeving goed, dan zullen bewoners geen zelfwerkzaamheid-initiatieven ontplooien. Zijn er echter belangrijke problemen in de woonomgeving dan zullen bewoners in bepaalde gevallen initiatieven tot zelfwerkzaamheid nemen. De gemeente kan vervolgens

deze initiatieven stimuleren, gedogen of frustreren.

De houding van de gemeenten blijkt in de case-studies te beïnvloeden te zijn door publiciteit in lokale bladen of door vasthoudendheid van bewoners.

De houding van de bewoners ten opzichte van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

Volgens veel gemeentelijke respondenten vinden de bewoners vaak dat de verbetering en het onderhoud van de woonomgeving een overheidstaken zijn. Ook in de 4 onderzochte projekten hebben de bewoners eerst geprobeerd hun eigen plan door de gemeente te laten uitvoeren. Na het projekt vinden veel mensen dat de problemen in de woonomgeving het best door de bewoners en de gemeente samen kunnen worden opgelost waarbij de bewoners het liefst invloed hebben op het ontwerp; zij willen hierbij ook wel enkele werkzaamheden verrichten bij de uitvoering van het projekt. De bewoners zijn er zich waarschijnlijk van bewust dat door zelfwerkzaamheid reële invloed op het ontwerp mogelijk is. Het mee willen helpen aan de uitvoering is waarschijnlijk een offer dat zij willen brengen om te kunnen participeren bij het maken van het ontwerp om zo doende te kunnen bepalen wat wel en niet in de buurt gebeurt. In deze gedachtengang zit een afweging tussen de kosten voor de bewoners (tijd/moeite) en de baten voor hen (invloed op wat in de buurt gebeurt).

De buurtkenmerken, daar waar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving wordt verricht

Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving komt veel voor in buurten met één-gezinshuizen, die tussen 1945 en 1975 gebouwd zijn. Dit zijn in het algemeen buurten die royaal voorzien zijn van openbare ruimten voor speel- en groenvoorzieningen. Zelfwerkzaamheid blijkt ook vooral op deze voorzieningen gericht te zijn. Hieruit kan worden afgeleid dat vooral in buurten die ruimte hebben voor deze voorzieningen zelfwerkzaamheid voorkomt. Zo geredeneerd is de aanwezigheid van voldoende ruimte een voorwaarde voor zelfwerkzaamheid. Een andere voorwaarde deze is niet onderzocht, lijkt mij de betrokkenheid van bewoners met hun woonomgeving. Hoewel betrokkenheid een persoonlijk kenmerk is, hangt deze waarschijnlijk ook samen met buurtkenmerken. De reden waarom in buurten met flats weinig zelfwerkzaamheid wordt verricht, zoals blijkt uit het landelijk onderzoek, hangt m.i. samen met het ontbreken van betrokkenheid van bewoners met hun woonomgeving.

De kenmerken van bewoners die zelfwerkzaam zijn in de woonomgeving en van hen die dit niet doen

Zelfwerkzaamheid blijkt vooral door jonge mensen met kinderen te worden verricht. De aanwezigheid van goede speelvoorzieningen is vooral voor deze kategorie mensen van belang. Vooral mensen voor wie de problemen, die door zelfwerkzaamheid kunnen worden opgelost, belangrijk zijn, nemen dus deel aan zelfwerkzaamheid-projekten. Het al dan niet belangrijk zijn van een probleem blijkt afhankelijk te zijn van de gezinsfase en de sociaal-ekonomische positie van iemand.

Degenen die zelfwerkzaamheid in de woonomgeving verrichten blijken niet handiger te zijn dan zij die niet zelfwerkzaam zijn. Handige mensen in de buurt is dus geen voorwaarde voor het starten van een zelfwerkzaamheid-projekt.

De aanleiding van de zelfwerkzaamheid-projecten

De aanleiding tot het maken van plannen van bewoners blijkt, in het algemeen, het ontbreken of niet goed functioneren van bepaalde voorzieningen te zijn. Waarschijnlijk maakt men van te voren onderscheid tussen voorzieningen die wel en voorzieningen die niet kunnen worden aangebracht.

De aanleiding tot zelfwerkzaamheid van bewoners is bij de onderzochte projecten, het, door de gemeente, niet beschikbaar willen stellen van voldoende financiën voor het voldoende oplossen van de problemen. De bewoners maken hierbij waarschijnlijk ook een afweging tussen de hoeveelheid tijd en moeite die zij aan het project moeten besteden en het voordeel dat zij van de aanwezigheid van goede voorzieningen hebben. De bewoners blijken geen zelfwerkzaamheid te verrichten omdat ze het leuk vinden, maar alleen omdat zo hun problemen worden opgelost.

De organisatie van de bewoners en van het project

Al de 4 onderzochte projecten blijken een meer of minder formele organisatievorm te hebben bij de uitvoering. Grotere projecten zijn formeler georganiseerd dan kleinere. Grotere projecten zullen dus waarschijnlijk, in het algemeen, strakker moeten worden georganiseerd dan kleinere. Ook geldt waarschijnlijk, hoe groter de buurt hoe belangrijker de aanwezigheid van een bestaande, goed functionerende bewonersorganisatie is voor het initiëren van plannen. In kleine buurten weten de bewoners elkaar wel te vinden. Een bewonersvergadering is daar gauw georganiseerd, zoals blijkt uit de kleinere onderzochte projecten. Bij het grootste onderzochte project, daarentegen, bleek een bestaande organisatie een voorwaarde te zijn voor het gezamenlijk maken van plannen.

Het nadeel van het inschakelen van bestaande organisaties is, dat niet iedereen in deze organisaties participeert. Deze mensen kunnen zich gauw buitengesloten voelen als zo'n organisatie een zelfwerkzaamheid-project oppakt.

Ook na een project is een organisatie van bewoners van belang voor het regelen van het onderhoud en beheer van de aangebrachte voorzieningen; dit aspect dient niet te worden onderschat. Enkele bewoners bij de onderzochte projecten klagen over het slechte onderhoud van de aangebrachte voorzieningen.

In de onderzochte projecten is gebleken dat wanneer er enkele actieve mensen zijn, die veel energie en tijd aan het project willen besteden, dit het project zeer ten goede komt. De aanwezigheid van deze mensen is waarschijnlijk een voorwaarde voor het initiëren en het succesvol doen verlopen van een zelfwerkzaamheid-project. Deze mensen verrichten leidinggevende taken in het project. Uit het onderzoek blijkt dat deze mensen geen bijzondere scholing of handigheid hebben. Toch kan verondersteld worden dat zij wel vaardigheden tot leiding geven (organiseren, kontakten leggen e.d.) bezitten.

23.3. De probleemstelling

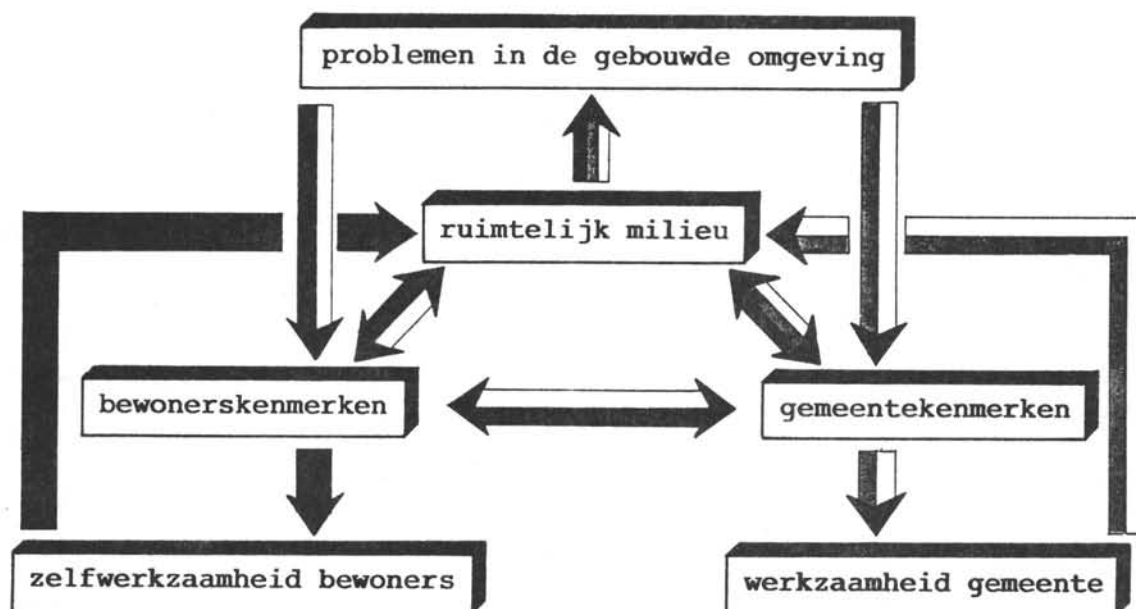
Met betrekking tot de probleemstelling: 'wat is de bijdrage van zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving aan het beheer van de gebouwde omgeving en waarvan is deze bijdrage afhankelijk' kan, op basis van het voorgaande, het volgende worden gekonkludeerd:

De bijdrage van zelfwerkzaamheid aan het beheer van de gebouwde omgeving, is in het algemeen niet groot. In bepaalde buurten blijken de bewoners wel eens bepaalde problemen te kunnen oplossen; de zelfwerkzaamheid geeft daar een positieve bijdrage aan een betere fysieke en sociale woonomgeving. Toch blijven ook in die buurten nog belangrijke problemen over die niet met zelfwerkzaamheid kunnen worden opgelost. In andere buurten zijn de voorwaarden voor zelfwerkzaamheid niet aanwezig, zoals geringe betrokkenheid van de bewoners met de woonomgeving, geen ruimte beschikbaar e.d. In deze buurten zal het oplossen van problemen een overheidstaak zijn.

Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving kan dus een zinvolle maar selectieve bijdrage leveren aan het beheer van de gebouwde omgeving.

23.4. Globaal konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

De variabelen die van belang zijn voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, zijn in te passen in een theoretisch model. Deze variabelen zijn in figuur 23.1. met elkaar in verband gebracht.

Figuur 23.1. Globaal konseptueel model van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

In dit model staan drie mogelijke opties aangegeven voor het verbeteren van de gebouwde omgeving; de opties hebben hierbij een naam gekregen.

1. de technokratische optie; deze is weergegeven met grijze pijlen: de gemeente signaleert problemen in het ruimtelijk milieu aan de hand van eigen wensen, of door het gebruik van hulpmiddelen, zoals technische eisen of richtlijnen. De gemeente past vervolgens het ruimtelijk milieu aan.
2. de inspraak-optie; deze is aangegeven met witte pijlen: bewoners signaleren problemen doordat het ruimtelijk milieu niet voldoet aan hun behoeften; deze behoeften zijn o.a. afhankelijk van de gezinsfa-

se en de sociaal-ekonomische positie van de bewoners. Na het melden van deze problemen past de gemeente het ruimtelijk milieu aan; ook kan in deze optie het initiatief liggen bij de gemeente: de gemeente wil het ruimtelijk milieu aanpassen en geeft de bewoners de gelegenheid hun wensen kenbaar te maken.

3. de zelfwerkzaamheid-optie tenslotte; deze is aangegeven met zwarte pijlen, loopt gedeeltelijk parallel aan de vorige optie: bewoners signaleren problemen. De gemeente is echter niet bereid het ruimtelijk milieu voldoende aan te passen. Afhankelijk van de houding van de gemeente, zullen de bewoners in bepaalde gevallen, door zelfwerkzaamheid, het ruimtelijk milieu aanpassen; dit is afhankelijk van de bewonerskenmerken en van de haalbaarheid van de oplossing kwa tijd, moeite en beschikbaarheid van de ruimte en financiën.

De drie opties gaan ervan uit dat de verbeteringen uiteindelijk worden uitgevoerd; door allerlei factoren kan een optie vroegtijdig gefrustreerd raken waardoor overgestapt moet worden naar een andere optie of waardoor uiteindelijk geen verbetering plaats vindt; de bewoners zullen dan, in het laatste geval, een andere manier moeten vinden om hun 'cumulatieve stress' te verminderen; zie hiervoor het konseptueel model van wonen als sociaal aanpassingsproces in hoofdstuk 4.

24. EVALUATIE ONDERZOEK, DISKUSSIE EN AANBEVELINGEN

24.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het onderzoek naar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving geëvalueerd. Nagegaan wordt waar het onderzoek te kort is geschoten. Aan de hand van drie stellingen geef ik mijn visie weer op hoe zelfwerkzaamheid in de woonomgeving het beste kan functioneren; vervolgens worden aanbevelingen gedaan aan bewoners, beleidsambtenaren en voor verder onderzoek.

24.2. Evaluatie onderzoek

Van mislukte projecten zijn in ons landelijk onderzoek niet erg veel gegevens binnengekomen. Dit kan wijzen op het niet veel voorkomen daarvan of op een selektieve respons.

de oorzaak van een selektieve respons kan zijn: de respondent is een mislukt zelfwerkzaamheid-project vergeten of hij wil dit liever vergeten; ook is mogelijk dat de respondent een mislukt project niet als een project beschouwd en zeker niet als een representatief project. Vooral dit laatste kan de reden geweest zijn waarom weinig mislukte projecten zijn beschreven bij de 393 representatieve zelfwerkzaamheid-projecten. Ook de andere genoemde punten kunnen een belangrijke oorzaak zijn van een selektieve respons. Zo is het aan de respondent overgelaten om inhoud te geven aan het begrip 'project'; dit, omdat op dat moment geen inzicht was in de omvang en vorm waarin zelfwerkzaamheid voorkwam. Aan de hand van de door de respondenten beschreven representatieve projecten kon dan worden nagegaan hoe het begrip 'project' door hen is geïnterpreteerd. Hierdoor was het mogelijk dat bepaalde activiteiten van bewoners door de respondenten niet als een project werden gezien; om dit enigszins te ondervangen zijn, voordat aan de respondent gevraagd werd representatieve projecten te beschrijven, in de enquête allerlei vragen gesteld waarin duidelijk werd gemaakt welke activiteiten van bewoners door ons als zelfwerkzaamheid werden beschouwd.

Ook de 4 onderzochte projecten mogen over het algemeen, net als de beschreven representatieve zelfwerkzaamheid-projecten, als geslaagd worden beschouwd: zowel de fysieke als de sociale woonomgeving is verbeterd.

Toch zijn er tijdens het onderzoek enkele aanwijzingen geweest dat het niet altijd goed gaat met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Het was de bedoeling om ook het projekt 'Het Kampke' uit de gemeente Aarle Rixtel in het onderzoek te betrekken. In een telefoongesprek met een bewoner, waarvan de naam door de gemeente was doorgegeven, bleek Het Kampke te bestaan uit twee dicht bij elkaar liggende pleintjes. Aan het ene pleintje zijn, door middel van zelfwerkzaamheid, verbeteringen aangebracht; aan het andere pleintje is niets gedaan. Tijdens het gesprek bleek dat de bewoner aan het pleintje woont waaraan (nog) niets is gebeurd; hij vertelde dat de bewoners van dat pleintje aan de gemeente gevraagd hebben of deze hun pleintje wilde verbeteren; de gemeente wil echter alleen geld beschikbaar stellen als de bewoners ook zelfwerkzaamheid verrichten, net zoals bij de verbetering van het andere pleintje was gebeurd. De bewoners gaan, volgens de informant, hiermee niet akkoord vanwege hun drukke werkzaamheden. Het gevolg is dat niets aan het pleintje gebeurt terwijl het er slecht uitziet, vergeleken bij het verbeterde pleintje, zie hiervoor onderstaande afbeeldingen.

Het verbeterde pleintje in Aarle Rixtel

Het niet-verbeterde pleintje in Aarle Rixtel

De bewoner vertelde tot slot dat de solidariteit die oorspronkelijk tussen beide pleintjes bestond door dit voorval geheel verstoord was. In vervolg hierop zijn twee sleutelfiguren benaderd die aan het verbeterde pleintje woonden; de bewoners hebben het pleintje door zelfwerkzaamheid opgeknapt. Beide bewoners wilden echter geen medewerking verlenen aan het onderzoek zodat dit projekt afviel. Eén van de bewoners liet wel blijken dat e.e.a. niet soepel was verlopen.

Ook in Alblasserdam zijn door het projekt conflicten ontstaan tussen buurtbewoners, hetgeen het sociale klimaat niet verbetert. Bij de andere drie onderzochte zelfwerkzaamheid-projekten waren ook altijd wel buurtbewoners die niet of minder tevreden waren met het projekt.

Niet alle projekten lopen dus even goed. Projekten die mislukken zijn waarschijnlijk de moeite waard om te onderzoeken omdat daaruit kan blijken wat niet door zelfwerkzaamheid kan worden gerealiseerd.

24.3. Stellingen

Mijn visie op hoe zelfwerkzaamheid in de woonomgeving het best kan functioneren is weergegeven aan de hand van de volgende drie stellingen.

1. Basis-voorzieningen in de woonomgeving moeten door de gemeenten worden aangebracht!
2. Zelfwerkzaamheid van bewoners bij voorzieningen, die als extra's beschouwd kunnen worden ten opzichte van basisvoorzieningen, dient te worden gestimuleerd!
3. Als een gemeente het openbare gebied niet meer naar behoren kan onderhouden, kan zij het beste openbare grond afstoten aan particulieren (verkoop, verhuur, uitlenen 'om niet' e.d.)!

Stelling 1: indien door bewoners basis-voorzieningen (zoals normale speel- en groenvoorzieningen) worden aangebracht of worden verbeterd kan terecht worden gesproken van stimulering van het grijze circuit of wel van het ontnemen van reguliere arbeidsplaatsen. Hiernaast kan van een oneerlijke keuze worden gesproken als de bewoners moeten kiezen tussen de basis-voorzieningen zelf aanbrengen of geen basis-voorzieningen in de woonomgeving. Ook bewoners die niet zelfwerkzaam willen of kunnen zijn moeten kunnen beschikken over goed onderhouden basisvoorzieningen; dat deze basis-voorzieningen minder luxe zijn dan wanneer wel zelfwerkzaamheid is verricht is een acceptabel uitgangspunt. De gemeenten mogen dus niet zo ver bezuinigen dat de basis-voorzieningen achterwege blijven of niet worden onderhouden.

Stelling 2: zelfwerkzaamheid heeft meestal een positief effect op de tevredenheid van bewoners met hun woonsituatie, op de sociale contacten in de buurt en op het verantwoordelijkheidsgevoel van bewoners ten opzichte van de openbare voorzieningen in de buurt. Deze positieve effecten kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het doelmatig beheer van de gebouwde omgeving; gedacht moet hierbij worden aan een goede signalering van de problemen in de woonomgeving, een goede oplossing van die problemen en ook een goed onderhoud van de aangebrachte voorzieningen, eventueel door de bewoners zelf uitgevoerd. Door doelmatig beheer kunnen de beheerskosten voor de gemeente op termijn lager uitvallen door het verminderen van vervolgschade, door tijdige signalering van gebreken, door het niet plaatsen van verval-gevoelige attributen: voorzieningen die niet worden gebruikt (of anders worden gebruikt dan waarvoor ze bedoeld waren) vervallen waarschijnlijk eerder dan voorzieningen die wel en naar behoren worden gebruikt. Tot slot kan het betrekken van bewoners bij het onderhoud van voorzieningen leiden tot verhoogde sociale controle waardoor misbruik of vandalisme kan worden tegengegaan.

Bewoners willen wat terug voor de gedane moeite, terecht gaan zij uit van de gedachte: 'voor wat hoort wat'. Hiertoe moet het mogelijk zijn dat bewoners die zelfwerkzaam willen zijn hiermee een meer aantrekkelijke buurt krijgen: bijvoorbeeld meer speelvoorzieningen, meer onderhoudsintensieve beplanting e.d. Zelfwerkzaamheid mag in geen geval door de gemeente afgedwongen worden door het niet aanbrengen of niet onderhouden van basis-voorzieningen; zie hiervoor ook stelling 1.

Stelling 3: mocht de gemeente toch nog meer willen bezuinigen, dan kan zij dit beter doen door openbare grond aan bewoners af te staan. Bij privé-grond is de verantwoordelijkheid van de bewoners groter dan bij openbare grond, zodat deze grond beter onderhouden wordt. Anderzijds mag de gemeente hierin niet zo ver gaan, dat er geen openbare grond overblijft voor de nodige basis-voorzieningen.

24.4. Aanbevelingen voor bewoners

Een greep uit de aanbevelingen die de respondenten van de schriftelijke bewoners-enquête doen aan bewoners, die zich bezig willen houden met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, leert:

- blijven volhouden als de gemeente niet zo vlot werkt;
- gemeente positief benaderen, in samenspel kan je veel bereiken; goede verstandhouding met gemeenteambtenaren is noodzakelijk, deze moeten op hun manier gemotiveerd worden;
- alles in goed overleg doen en de mensen er enthousiast voor maken;
- probeer zoveel mogelijk, vanaf het allereerste begin, alle bewoners bij het projekt te betrekken;
- zorg dat er een goede koördinatie en begeleiding is in zowel de voorbereiding als uitvoering; zeer regelmatig om de tafel (bijv. wekelijkse werkbespreking);
- goede (begin-) planning van wie kan welke werkzaamheden uitvoeren en welke tijden/dagen van de week;
- voorkomen van verslapping van motivatie door het projekt niet te lang te laten duren en door de inzet van veel mensen; lange termijn actievelingen zijn op een gegeven moment opgebrand;
- bewoners moeten veel aandacht schenken (afspraken maken) aan het onderhoud na het aanbrenge van de voorzieningen, anders verpauperen de voorzieningen weer snel;
- bij inspraak voor zelfwerkzaamheid is deskundigheid en voorlichting nodig;
- goed overdenken wat voor konsekventies de plannen hebben voor niet belanghebbenden.

24.5. Aanbevelingen voor beleid

Gemeente

Niet veel gemeenten zijn doordrongen van het mogelijke belang van zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving als middel om de gebouwde omgeving te beheren.

Zelfwerkzaamheid wordt veelal geboren uit de wens van bewoners om bepaalde voorzieningen in de woonomgeving te krijgen en krijgt gestalte door het ontbreken van de financiële middelen van de gemeente om deze voorzieningen aan te brengen. Voor weinig geld kan door zelfwerkzaamheid veel kwaliteit in de woonomgeving worden aangebracht. Niet veel gemeenten benaderen zelfwerkzaamheid vanuit de optiek dat het zich verantwoordelijk voelen voor de woonomgeving van de bewoners (door eigen werkzaamheden) ook z'n invloed kan hebben op de tevredenheid van veel bewoners met hun woonsituatie waarmee andere indirecte positieve effecten kunnen samenhangen (bijv. minder vernielingen). Duidelijk is, dat behalve een mentaliteitsverandering bij veel bewoners (door voorlichting) ook een mentaliteitsverandering bij gemeente-ambtenaren nodig is

(om voorlichting te geven) wil zelfwerkzaamheid in de woonomgeving een meer verbreid verschijnsel worden. Een mentaliteitsverandering bij veel bewoners is nodig, willen zij meer betrokken raken bij het beheer van de gebouwde omgeving; dit kan onder andere door, zoals in stelling 2 is verwoord, de bewoners de mogelijkheid te bieden extra kwaliteit in de woonomgeving aan te laten brengen ten opzichte van de 'normale' basisvoorzieningen. De gemeente doet er daarbij verstandig aan verder te zien dan de aanvankelijk iets hogere kosten die zelfwerkzaamheid met zich brengt. Door indirecte positieve effecten kunnen deze hogere kosten waarschijnlijk weer worden terugverdiend. Ook bij veel gemeente-ambtenaren is een mentaliteitsverandering nodig: zij zullen het belang van zelfwerkzaamheid voor het beheer van de gebouwde omgeving beter moeten zien; zij zijn het die zelfwerkzaamheid-projecten moeten begeleiden en ze moeten hoeden voor een 'ambtelijke molen'. Van belang is dat binnen de gemeenten zelfwerkzaamheid meer structureel wordt aangepakt; zo zullen de aansprakelijkheid, de verantwoordelijkheid, de begeleiding en de financiering met betrekking tot zelfwerkzaamheid geregeld moeten worden; het laatste door bijvoorbeeld een apart subsidie-potje voor initiatieven van bewoners. Ook zal meer actieve voorlichting aan de bewoners moeten worden gegeven, zoals nu al in een aantal gemeenten gebeurt met betrekking tot geveltuintjes.

Ook de keerzijde van zelfwerkzaamheid van bewoners zal in de gaten moeten worden gehouden, zoals al is aangegeven in stelling 1. Zelfwerkzaamheid mag ook geen reguliere arbeidsplaatsen verdringen. Zelfwerkzaamheid leent zich daarom goed voor het aanbrengen en onderhouden van voorzieningen die zonder zelfwerkzaamheid er niet geweest zouden zijn, zoals meer en/of luxere speelvoorzieningen, luxere beplanting e.d. Als bewoners normale voorzieningen aanbrengen en onderhouden, zoals plantsoenen e.d. dan onttrekken zij arbeidsplaatsen in de groensektor van vooral laaggeschoolden; juist bij hen is het werkloosheidspercentage hoog. Hiernaast zal het moeilijk zijn bewoners te motiveren voor het onderhouden van 'normale' voorzieningen. Terecht redeneren bewoners: 'voor wat, hoort wat'. Uitgangspunt voor zelfwerkzaamheid moet dan ook zijn: 'meer kwaliteit in de woonomgeving voor iets meer geld'. De bewoners verdienen hierdoor wat voor hun inspanning; de gemeente verkrijgt een woonomgeving van betere kwaliteit en door intensievere contacten tussen bewoners en gemeente-ambtenaren zal de kloof tussen beiden waarschijnlijk kleiner worden. Participatie van bewoners krijgt hierdoor meer inhoud en de reguliere arbeidsplaatsen zullen op deze wijze niet worden bedreigd, waardoor ambtelijke weerstand, gebaseerd op deze bedreiging, wordt overwonnen.

De respondenten van de bewoners-enquête geven de gemeente-ambtenaren de volgende aanbevelingen met betrekking tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving:

- overleg van buurtbewoners en gemeente is wenselijk bij gemeentelijke plannen,
- stimulering van de bewoners om vol te houden,
- de bewoners niet dom (onmondig) laten, betrek ze bij hun eigen leefomgeving,
- de gemeente moet projecten van algemeen belang uitvoeren; projecten voor specifieke groepen kunnen in zelfwerkzaamheid worden uitgevoerd, voor zover de beroepsbevolking niet in het geding komt,
- waardeer de betrokkenheid van bewoners bij hun omgeving,

- geef de mensen de gelegenheid één keer (per jaar) met iets mee te doen, bijvoorbeeld iedere straat jaarlijks één dag actief,
- vraag ieder voor zich en niet aan belangengroepen of verenigingen, vraag eens de mensen die niets gevraagd wordt.

Rijk, provincie

Zelfwerkzaamheid in de woonomgeving is in iets minder dan de helft van de nederlandse gemeenten een onbekend verschijnsel. Door acties zoals 'Een kern waar pit in zit' en 'Natuur je buur' wordt zelfwerkzaamheid laandelijk bekend gemaakt. Gezien de grote hoeveelheid gemeenten waarin nog geen zelfwerkzaamheid plaats heeft gevonden en gezien het incidentele karakter waarmee zelfwerkzaamheid door veel gemeenten nu wordt benaderd, ondersteund door het incidentele karakter van de twee genoemde acties, is een structureel kader waarin zelfwerkzaamheid van bewoners wordt gestimuleerd gewenst.

De actie 'Natuur je buur' is bedoeld om éénmalig te zijn en de derde competitie 'Een kern waar pit in zit' is waarschijnlijk de laatste. Van belang is, wil zelfwerkzaamheid in de woonomgeving gestimuleerd worden, dat een kader wordt gevormd dat een vervolg kan zijn op beide acties, met een meer structureel karakter. Dit structureel kader zou op een hoger nivo dan het gemeentelijk (Rijk, provincie, en/of VNG) moeten worden aangeboden vanwege de onbekendheid van veel gemeenten met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving. Binnen dit kader kunnen zelfwerkzaamheidsactiviteiten van bewoners worden gestimuleerd door het geven van voorlichting en het beschikbaar stellen van financiële middelen die kunnen dienen als startbudget.

24.6. Aanbevelingen voor nader onderzoek

Het onderzoek naar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving was oriënterend van aard. Een aanzet is gegeven tot theorievorming met betrekking tot dit onderwerp. Het is zinvol nog beter na te gaan voor welke problemen zelfwerkzaamheid wel en voor welke niet geschikt is. Ook dient te worden achterhaald voor welke bewoners en welke buurten zelfwerkzaamheid niet mogelijk is en waarom die niet mogelijk is. Hiertoe is het nodig ook projecten te onderzoeken die niet zijn geslaagd en bewonersgroepen die geen zelfwerkzaamheid verrichten. Tot slot is het ook zinvol meer kwalitatief onderzoek te verrichten naar zelfwerkzaamheid in de woonomgeving; hierin kunnen projecten over langere tijd worden gevolgd. Vaak wordt gesuggereerd dat zelfwerkzaamheid op de lange termijn gezien bezuinigingen oplevert voor de gemeente door bijvoorbeeld minder vernielingen, meer verantwoordelijkheidsgevoel bij bewoners e.d. In zo'n onderzoek kan het beheersproces van zelfwerkzaamheidsprojecten worden vergeleken met gelijkwaardige projecten die zonder zelfwerkzaamheid tot stand kwamen.

TECHNISCHE HOGESCHOOL DELFT
Afdeling der Bouwkunde

BIJLAGE 1: Vragenlijst gemeenten en begeleidende brieven

Aan de Colleges van Burgemeester en
Wethouders van alle gemeenten in
Nederland

Uw kenmerk	Uw brief van	Ons kenmerk	Datum	Delft, Berlageweg 1
.		AG/IH	5 februari 1985	Doorkiesnummer (015) 78 4093
Onderwerp				4210

ENQUETE ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING

Geacht College,

Inspraak van bewoners bij plannen voor de ruimtelijke ordening van de gebouwde omgeving is bij de meeste gemeenten geen onbekend feit.

In steeds meer gemeenten verrichten bewoners ook activiteiten t.b.v. hun woonomgeving die verder gaan dan alleen inspraak. Deze zelfwerkzaamheid van bewoners heeft betrekking op de aanleg, instandhouding en/of op de verbetering van hun woonomgeving.

Van deze zelfwerkzaamheid van bewoners in hun woonomgeving zijn weinig empirische gegevens bekend. Om een beeld te krijgen van ervaringen in de praktijk wordt een enquête verricht door de onderzoeksgroep "Zelfwerkzaamheid en volkshuisvesting" van de Technische Hogeschool in Delft, Afdeling der Bouwkunde. Dit onderzoek wordt financieel gesteund door het Ministerie van VROM en wordt onder alle gemeenten gehouden.

De uitkomsten van het onderzoek zullen in een afzonderlijk rapport, een z.g.n. working paper, worden gepubliceerd. Dit working paper is t.z.t. te bestellen bij de Delftse Universitaire Pers, Mijnbouwplein 11, 2628 RT Delft.

Over de belangrijkste uitkomsten zullen wij U afzonderlijk berichten.

De bijgaande vragenlijst omvat de volgende onderwerpen

- I Ervaringen met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving
- II Beleid en regelgeving m.b.t. zelfwerkzaamheid in de woonomgeving

De vraagstelling richt zich niet alleen op concrete ervaringen met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving, uitgesplitst in groen/water en verhardingen, maar ook op beleidsmatige en financiële aspecten. In verband hiermee zouden wij het op prijs stellen als het enquêteformulier door iemand wordt ingevuld die inzicht heeft in deze verschillende aspecten, b.v. een ambtenaar van de Dienst Gemeente-/Openbare-/Publieke Werken.

Indien in Uw gemeente nooit zelfwerkzaamheid in de woonomgeving plaats vindt, kan volstaan worden met het beantwoorden van een klein deel van de vragen (zie vraag 0, pagina 1).

Op de eerste pagina van de vragenlijst is de naam van Uw gemeente vermeld. Het doel hiervan is ons de mogelijkheid te verschaffen nader in contact te treden met enkele gemeenten die concrete ervaringen hebben opgedaan met zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving. Ook willen wij gemeenten die bijzondere ervaringen hebben met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving in de working paper met name noemen. De verdere verwerking van de enquête-resultaten zal anoniem gebeuren. Hierbij is discretie verzekerd.

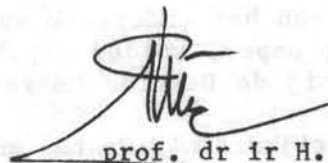
Hoewel wij er ons van bewust zijn dat de bijgevoegde vragenlijst niet eenvoudig is, hopen wij dat U voor het beantwoorden ervan tijd kunt vinden. Voor het welslagen van het onderzoek is een grote respons nodig. Voor aanvullende informatie kunt U terecht bij ing. A. Graafland, tel. (015) 784093 (di. en vrij.), of bij ir A. Hoenderdos, tel. (015) 784210. De ingevulde enquête kunt U ongefrankeerd terugsturen in de bijgesloten antwoortenveloppe, zo mogelijk vóór 15 maart 1985.

Indien U veel bijlagen wilt mee zenden, dan kunt U de antwoortenveloppe ook als adresseeretiket op een grotere enveloppe gebruiken; U hoeft deze enveloppe niet te frankeren.

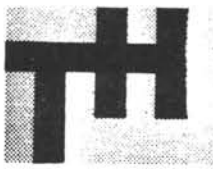
Hartelijk dank voor Uw medewerking.

Namens de onderzoeksgroep "Zelfwerkzaamheid en volkshuisvesting", T.H.-Delft.

prof. mr C.A. Adriaansens
ir. C.M.J.T. Baartmans
ir J.H.M. van Bokhoven
ing A. Graafland
ir P. Groetelaers
ir A.L.M. Hoenderdos
drs F. Meijer
ir A.W.C. Metselaar
prof. dr ir H. Priemus
drs. A.A. van Schaik

prof. dr ir H. Priemus

TECHNISCHE HOGESCHOOL DELFT
Afdeling der Bouwkunde

Aan de Colleges van
Burgemeester en Wethouders
van alle gemeenten in
Nederland.

Uw kenmerk	Uw brief van	Ons kenmerk AG/IH	Datum 15 maart 1985	Delft, Berlageweg 1 Doorkiesnummer (015) 78	4093 4210
------------	--------------	----------------------	------------------------	--	--------------

Onderwerp

ENQUETE ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING

Geacht College,

In verband met ons onderzoek naar zelfwerkzaamheid van bewoners in hun woonomgeving hebben wij U, d.d. 5 februari 1985, een enquête-formulier toegestuurd (kenmerk AG/IH).

Tot op heden hebben wij dit formulier van U nog niet terug ontvangen.

Het onderzoek wordt verricht door de onderzoeksgroep 'Zelfwerkzaamheid en volkshuisvesting' van de Technische Hogeschool in Delft, Afdeling der Bouwkunde. Dit onderzoek wordt financieel gesteund door het Ministerie van VROM en vindt plaats in nauw contact met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten; zie ook de mededeling in het blad 'de Nederlandse Gemeente' nr. 9, hier bijgevoegd.

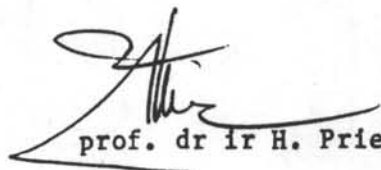
Voor het welslagen van het onderzoek is een grote respons nodig. Tot 12 maart j.l. hebben 350 gemeenten de enquête beantwoord. Wij stellen het op prijs als U de enquête nog vóór 15 april wilt retourneren. U kunt de ingevulde enquête ongefrankeerd terugsturen in de, bij de enquête meege- stuurde antwoortenveloppe, of in een eigen enveloppe naar:

Technische Hogeschool Delft
Afdeling der Bouwkunde, kamer 7.50
Antwoordnummer 350,
2600 VB Delft.

Indien U niet meer over de enquête beschikt kunt U deze verkrijgen bij
ing. A. Graafland, tel. (015) 784093 (di. en vrij.) of bij ir A. Hoenderdos,
tel. (015) 784210. U kunt hier ook nadere informatie verkrijgen.

Hartelijk dank voor Uw medewerking.

Namens de onderzoeksgroep "Zelfwerkzaamheid en volkshuisvesting", T.H.-
Delft.

prof. dr ir H. Priemus

prof. mr C.A. Adriaansens
ir C.M.J.T. Baartmans
ir J.H.M. van Bokhoven
ing. A. Graafland
ir P. Groetelaers
ir A.L.M. Hoenderdos
drs F. Meijer
ir A.W.C. Metselaar
prof. dr ir H. Priemus
drs A.A. van Schaik

BEGRIPSBEPALING

Ter verduidelijking worden hieronder enkele begrippen, die in de enquête worden gehanteerd, nader omschreven.

- woonomgeving: het gebied in de nabijheid van en direkt grenzend aan de woningen, voorzover dat geen privé eigendom is.

- semi-openbaar gebied: het aan het privé gebied grenzende gebied, dat niet of moeilijk toegankelijk is voor ander publiek dan omwonenden (bijv. gemeentegroen, -water grenzend aan privé-tuinen).

- openbaar gebied: al het overige gebied niet zijnde privé- of semi-openbaar gebied bij woningen en/of andere gebouwen (zoals straten, openbaar groen/water).

- zelfwerkzaamheid in de woonomgeving: alle onbetaalde en vrijwillige activiteiten die bewoners verrichten m.b.t. de aanleg, instandhouding en/of de verbetering van hun eigen woonomgeving.

VRAGENLIJST ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING

Naam van gemeente:

(Van degene(n) die deze enquête invullen):

Naam:

Functie:

Afdeling:

Dienst:

Adres:

Telefoonnr.:

Gemeente(n) waarvoor deze enquête ook wordt ingevuld:

N.B. Als Uw gemeente, samen met andere gemeenten, een gemeenschappelijke technische dienst heeft; en de enquête wordt door deze dienst ingevuld, dan kan ook 1 enquêteformulier voor alle gemeenten tesamen worden ingevuld. Graag dan wel duidelijk aangeven welke informatie voor welke gemeente geldt.

Voor nadere informatie kunt U terecht bij ing. A. Graafland tel. (015) 784093 (di. en vrij.) en bij ir A. Hoenderdos tel. (015) 784210.

I ERVARINGEN MET ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING

0. Heeft Uw gemeente(n) ervaring met zelfwerkzaamheid van bewoners in de woonomgeving?

ja, bewoners nemen wel eens initiatief tot zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	☐
ja, bewoners ontwerpen wel eens wat	☐
ja, bewoners leggen wel eens wat aan	☐
ja, bewoners onderhouden wel eens wat	☐
nee, komt nooit voor; beantwoord de vragen 11 t/m 14 en 18 t/m 26.	☐

**)

**) aankruisen wat van toepassing is, meer antwoorden mogelijk

vraag

1. Hebben bewoners in de laatste drie jaar wel eens het initiatief genomen tot, of hebben zij wel eens voorstellen gedaan voor het aanbrengen, veranderen of verwijderen van bepaalde zaken bij de hiernaast genoemde onderdelen? (Buiten inspraakavonden om).

Verharding= straat, stoep, woonerf; niet: verharding behorend bij groen/ water.

Groen/ water= inclusief kleine verharding behorend bij het groen zoals: pad in plantsoen e.d.; inclusief onverharde speelterreinen.

antwoord

INITIATIEF/VOORSTEL

	nooit	soms	vaak
verharding in openbaar gebied			
verharding in semi-openbaar gebied			
straatmeubilair (prullenbak, bank e.d.)			
snelheidsremmende maatregelen			
groen/water in openbaar gebied			
groen/water in semi -openbaar gebied			
speelplekken (inkl. meubilair)			
anders:			

*)

2. Hebben bewoners in de laatste drie jaar wel eens een (deel- of schets-) ontwerp gemaakt bij de hiernaast genoemde onderdelen? (Zowel op eigen initiatief als met de ontwerper van de gemeente; dus meer dan inspraak alleen).

ONTWERP

	nooit	soms	vaak
verharding in openbaar gebied			
verharding in semi-openbaar gebied			
straatmeubilair (prullenbak, bank e.d.)			
snelheidsremmende maatregelen			
groen/water in openbaar gebied			
groen/water in semi -openbaar gebied			
speelplekken (inkl. meubilair)			
anders:			

*)

vraag

- Hebben bewoners in de laatste drie jaar wel eens meegeholpen bij de aanleg of uitvoering van de hiernaast genoemde onderdelen? (Zowel op eigen initiatief als samen met de gemeente).

antwoord

<u>AANLEG/UITVOERING</u>	nooit	soms	vaak
verharding in openbaar gebied			
verharding in semi-openbaar gebied			
straatmeubilair (prullenbak, bank e.d.)			
snelheidsremmende maatregelen			
groen/water in openbaar gebied			
groen/water in semi-openbaar gebied			
speelplekken (inkl. meubilair)			
anders:			

*)

- Hebben bewoners in de laatste drie jaar wel eens meegeholpen bij het beheer en onderhoud van de hiernaast genoemde onderdelen? (Zowel op eigen initiatief als samen met de gemeente).

<u>BEHEER/ONDERHOUD</u>	nooit	soms	vaak
verharding in openbaar gebied			
verharding in semi-openbaar gebied			
straatmeubilair (prullenbak, bank e.d.)			
snelheidsremmende maatregelen			
groen/water in openbaar gebied			
groen/water in semi-openbaar gebied			
speelplekken (inkl. meubilair)			
anders:			

*)

- Kunt U schatten hoeveel projecten op het gebied van zelfwerkzaamheid in de woonomgeving in 1982, '83 en '84 binnen Uw gemeente(n) in uitvoering waren of zijn uitgevoerd?

	Aantal projecten						
	0	1-2	3-5	6-10	11-20	21-50	>50
1982							
1983							
1984							

*)

*) aankruisen wat van toepassing is

vraag

6. Kunt U enkele ervaringen met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving beschrijven die een redelijk representatief beeld geven?

Indien mogelijk projecten beschrijven die van elkaar verschillen (bijvoorbeeld één m.b.t. groen/water, één m.b.t. verhardingen e.d.).

	A	B
straat: buurt: datum aanvang/einde zelfwerkzaamheid: (globaal)		
omschrijving soort zelfwerkzaamheid: (wat werd door bewoners gedaan en wat door de gemeente, wie nam het initiatief, hoe zat het met de financiën, wie betaalde wat, was er deskundige begeleiding)		
aanleiding zelfwerkzaamheid:		
eindresultaat: goed/matig/slecht		
Opmerkingen:		

vervolg vraag 6.

N.B. U kunt ook de achterkant van deze pagina benutten.

C

D

straat:

buurt:

datum aanvang/einde zelfwerkzaamheid:
(globaal)

omschrijving soort zelfwerkzaamheid:
(wat werd door bewoners gedaan en wat door de gemeente, wie nam het initiatief, hoe zat het met de financiën, wie betaalde wat, was er deskundige begeleiding)

aanleiding zelfwerkzaamheid:

eindresultaat: goed/matig/slecht

Opmerkingen:

vraag

7. Bestaan er stukken, tekeningen, literatuur, knipsels o.i.d. over de ervaringen, beschreven in vorige vraag?

Zo ja: kunt U hiervan orginelen en/ of kopieën meesturen?

8. Kunt U aankruisen wat de buurtkenmerken zijn van de bij vraag 6. beschreven buurten?

antwoord

nee, bestaan niet	☐	*)
ja, geen kopieën en/of originelen meegestuurd	☐	
ja, kopieën en/of originelen meegestuurd	☐	

ZIE VRAAG 6.

	buurt/straat A	buurt/straat B	buurt/straat C	buurt/straat D	
overwegend koopwoningen	☐	☐	☐	☐	*)
overwegend huurwoningen	☐	☐	☐	☐	
overwegend hoogbouw (met lift)	☐	☐	☐	☐	
overwegend etagewoningen (zonder lift)	☐	☐	☐	☐	
overwegend eengezins/rijtjes-woningen	☐	☐	☐	☐	
overwegend vrijstaande woningen	☐	☐	☐	☐	
overwegend nieuwbouw (na ca. 1975)	☐	☐	☐	☐	
overwegend naoorlogse bouw (1945-1975)	☐	☐	☐	☐	
overwegend vooroorlogse bouw	☐	☐	☐	☐	
binnenstad (dorp)	☐	☐	☐	☐	
randgebied/uitbreidingsplan	☐	☐	☐	☐	
buurt met hoge welstand	☐	☐	☐	☐	
buurt met lage welstand	☐	☐	☐	☐	
alleen woningen	☐	☐	☐	☐	
woningen + bedrijven/winkels	☐	☐	☐	☐	
woningen + scholen	☐	☐	☐	☐	
woningen + veel groenvoorzieningen	☐	☐	☐	☐	
onderhoudsnivo woningen overwegend goed	☐	☐	☐	☐	
onderhoudsnivo woningen overwegend slecht	☐	☐	☐	☐	
overwegend gezinnen zonder jonge kinderen	☐	☐	☐	☐	
overwegend gezinnen met jonge kinderen	☐	☐	☐	☐	
overwegend alleenstaanden	☐	☐	☐	☐	
overwegend jonge bewoners	☐	☐	☐	☐	
overwegend oude bewoners	☐	☐	☐	☐	
lage dichtheid	☐	☐	☐	☐	
hoge dichtheid	☐	☐	☐	☐	

*) aankruisen wat van toepassing is

vraag

antwoord

9. Is hetgeen dat door zelfwerkzaamheid in de woonomgeving wordt aangelegd of wordt beheerd wel eens in strijd met het beleid van de gemeente?

nee, is nooit strijdig	☐	*)
ja, is wel eens strijdig	☐	
ja, is vaak strijdig	☐	

10. Zo ja, wat gebeurt er dan in het algemeen?

de bewoners moeten het ongedaan maken	☐	*)
de gemeente maakt het ongedaan	☐	
er wordt naar een kompromis gezocht	☐	
de situatie blijft gehandhaaft, niets wordt ongedaan gemaakt	☐	
anders: n.l.	☐	

11. Verhuurt, verpacht of verkoopt Uw gemeente(n) wel eens openbaar grondgebied in de woonomgeving aan bewoners, geeft de gemeente wel eens grond in bruikleen (bijvoorbeeld een tegeltuintje), of nemen bewoners wel eens openbaar grondgebied in gebruik zonder toestemming van de gemeente?

nee,	☐	**)
ja, de gemeente <u>verhuurt</u> wel eens openbaar grondgebied in de woonomgeving	☐	
ja, de gemeente <u>verpacht</u> wel eens openbaar grondgebied in de woonomgeving	☐	
ja, de gemeente <u>verkoopt</u> wel eens openbaar grondgebied in de woonomgeving	☐	
ja, de gemeente geeft wel eens openbaar grondgebied in <u>bruikleen</u>	☐	
ja, bewoners nemen wel eens openbaar grondgebied in <u>gebruik</u> zonder toestemming van de gemeente	☐	

12. Stimuleert Uw gemeente(n) zelfwerkzaamheid in de woonomgeving of remt Uw gemeente(n) het juist af?

De gemeente stimuleert het zeer	☐	*)
De gemeente stimuleert het een beetje	☐	
De gemeente stimuleert het niet en remt het niet af	☐	
De gemeente remt het een beetje af	☐	
De gemeente remt het zeer af	☐	

*) aankruisen wat van toepassing is
 **) aankruisen wat van toepassing is, meer antwoorden mogelijk

vraag	antwoord																								
13a Indien Uw gemeente(n) zelfwerkzaamheid in de woonomgeving <u>stimuleert</u> , <u>waarom</u> doet Uw gemeente(n) dit?	<table border="1"> <tr> <td>vanwege bezuinigingen</td> <td>☐</td> <td>**)</td> </tr> <tr> <td>vanwege hogere kwaliteit woonomgeving</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>anders n.l.:</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> </table>	vanwege bezuinigingen	☐	**)	vanwege hogere kwaliteit woonomgeving	☐		anders n.l.:	☐																
vanwege bezuinigingen	☐	**)																							
vanwege hogere kwaliteit woonomgeving	☐																								
anders n.l.:	☐																								
13b Indien Uw gemeente(n) zelfwerkzaamheid in de woonomgeving <u>afremt</u> , <u>waarom</u> doet Uw gemeente(n) dit?	<table border="1"> <tr> <td>vanwege financiële redenen</td> <td>☐</td> <td>**)</td> </tr> <tr> <td>vanwege lagere kwaliteit woonomgeving</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>vanwege belemmering van eigen werkzaamheden</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>anders n.l.:</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> </table>	vanwege financiële redenen	☐	**)	vanwege lagere kwaliteit woonomgeving	☐		vanwege belemmering van eigen werkzaamheden	☐		anders n.l.:	☐													
vanwege financiële redenen	☐	**)																							
vanwege lagere kwaliteit woonomgeving	☐																								
vanwege belemmering van eigen werkzaamheden	☐																								
anders n.l.:	☐																								
13c Indien Uw gemeente(n) zelfwerkzaamheid in de woonomgeving <u>noch stimuleert</u> <u>noch afremt</u> , <u>waarom</u> doet Uw gemeente(n) dit?	<table border="1"> <tr> <td>vanwege ontbreken van politieke aandacht</td> <td>☐</td> <td>**)</td> </tr> <tr> <td>vanwege ontbreken van belangstelling hiervoor vanuit de bewoners</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>vanwege onbekendheid met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>anders n.l.:</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> </table>	vanwege ontbreken van politieke aandacht	☐	**)	vanwege ontbreken van belangstelling hiervoor vanuit de bewoners	☐		vanwege onbekendheid met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	☐		anders n.l.:	☐													
vanwege ontbreken van politieke aandacht	☐	**)																							
vanwege ontbreken van belangstelling hiervoor vanuit de bewoners	☐																								
vanwege onbekendheid met zelfwerkzaamheid in de woonomgeving	☐																								
anders n.l.:	☐																								
14a Indien Uw gemeente(n) zelfwerkzaamheid in de woonomgeving <u>stimuleert</u> , <u>hoe</u> doet Uw gemeente(n) dit?	<table border="1"> <tr> <td>door voorlichting</td> <td>☐</td> <td>**)</td> </tr> <tr> <td>door vaststellen van regels</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>door subsidie</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>door gereedschap beschikbaar te stellen</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>door materiaal beschikbaar te stellen</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>door toezicht/kontrole door gemeente</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>door overleg/samenwerking met de gemeente</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>anders n.l.:</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> </table>	door voorlichting	☐	**)	door vaststellen van regels	☐		door subsidie	☐		door gereedschap beschikbaar te stellen	☐		door materiaal beschikbaar te stellen	☐		door toezicht/kontrole door gemeente	☐		door overleg/samenwerking met de gemeente	☐		anders n.l.:	☐	
door voorlichting	☐	**)																							
door vaststellen van regels	☐																								
door subsidie	☐																								
door gereedschap beschikbaar te stellen	☐																								
door materiaal beschikbaar te stellen	☐																								
door toezicht/kontrole door gemeente	☐																								
door overleg/samenwerking met de gemeente	☐																								
anders n.l.:	☐																								
14b Indien Uw gemeente(n) zelfwerkzaamheid in de woonomgeving <u>afremt</u> , <u>hoe</u> doet Uw gemeente(n) dit?	<table border="1"> <tr> <td>door er geen bekendheid aan te geven</td> <td>☐</td> <td>**)</td> </tr> <tr> <td>door het niet toestaan</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>door het niet beschikbaar stellen van financiële middelen</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>anders n.l.:</td> <td>☐</td> <td></td> </tr> </table>	door er geen bekendheid aan te geven	☐	**)	door het niet toestaan	☐		door het niet beschikbaar stellen van financiële middelen	☐		anders n.l.:	☐													
door er geen bekendheid aan te geven	☐	**)																							
door het niet toestaan	☐																								
door het niet beschikbaar stellen van financiële middelen	☐																								
anders n.l.:	☐																								

**) aankruisen wat van toepassing is, meer antwoorden mogelijk

vraag

antwoord

15. Krijgen bewoners in Uw gemeente(n) over het algemeen deskundige ondersteuning bij hun activiteiten?

Zo ja, in wat voor dienstverband?

nee		**)
ja, vanuit de gemeente, betaald door de gemeente		
ja, vanuit de gemeente, <u>niet</u> betaald door de gemeente		
ja, externe deskundigen, betaald door de gemeente		
ja, externe deskundigen, <u>niet</u> betaald door de gemeente		
ja, <u>onbetaalde/vrijwillige</u> deskundige		
ja, anders nl.:		

16. Zijn er binnen Uw gemeente(n) regels vastgesteld m.b.t. bewonerszelfwerkzaamheid in de woonomgeving?

Bijvoorbeeld: inspraakverordening, regels in de bestemmingsplanvoorschriften, bouwverordening e.d.

Zo ja, kunt U ons (kopie-) exemplaren zenden van deze verordeningen en regels?

nee		**)
ja: inspraakverordening		
ja: regels in bestemmingsplanvoorschriften		
ja: bouwverordening		
ja: anders n.l.:		

kopie(ën) meegestuurd

nee		*)
ja		

17. Geeft Uw gemeente(n) voorlichting aan bewoners m.b.t. de mogelijkheden zelf de woonomgeving vorm te geven, in te richten en/ of te onderhouden?

Zo ja, graag dokumentatie bijvoegen indien beschikbaar.

nee		**)
ja: mondelinge voorlichting op afd. voorlichting		
ja: voorlichting op aanvraag van bewoners d.m.v. folders		
ja: voorlichting d.m.v. huis aan huis folders		
ja: voorlichting d.m.v. plaatselijke krant		
ja: anders n.l.:		

Dokumentatie bijgevoegd?

nee		*)
ja		

*) aankruisen wat van toepassing is

***) aankruisen wat van toepassing is, meer antwoorden mogelijk

vraag

antwoord

18. Welke barrières in het algemeen binnen Uw gemeente(n) staan zelfwerkzaamheid in de woonomgeving volgens U (nog) in de weg? (zoals: financiën, menskracht, mentaliteit e.d.)

1) .....

2) .....

3) .....

4) .....

19. Welke barrières op provinciaal en rijksnivo staan volgens U zelfwerkzaamheid in de woonomgeving (nog) in de weg?

provinciaal nivo

rijksnivo

1) .....

2) .....

3) .....

4) .....

1) .....

2) .....

3) .....

4) .....

20. Denkt U dat in Uw gemeente(n) zelfwerkzaamheid in de woonomgeving in de komende 3 jaren toeneemt of afneemt?

sterke toename	☐
geringe toename	☐
geen toename, geen afname	☐
geringe afname	☐
sterke afname	☐

*)

vraag

21. Zijn er in Uw gemeente organisaties op buurt- of wijkniveau, die zich met de woonomgeving bezig houden, zoals buurt-huizen, bouwbureau's, kopersverenigingen e.d.?
Graag namen, adressen, kontaktpersonen.

antwoord

nee	☐
ja	☐

*)

naam:	naam: .....
straat:	straat: .....
plaats:	plaats: .....
tel. nr.:	tel. nr.: .....
kontaktpers.:	kontaktpers.: .....

naam:	naam: .....
straat:	straat: .....
plaats:	plaats: .....
tel. nr.:	tel. nr.: .....
kontaktpers.:	kontaktpers.: .....

- 282 -

22. Zijn er in Uw gemeente(n) (afdelingen van) actiegroepen van bewoners, die aspecten van de woonomgeving in hun akties betrekken, zoals "hou ... groen", hond in de goot", e.d.?
Graag namen, adressen en kontaktpersonen.

nee	☐
ja	☐

*)

naam:	naam: .....
straat:	straat: .....
plaats:	plaats: .....
tel. nr.:	tel. nr.: .....
kontaktpers.:	kontaktpers.: .....

naam:	naam: .....
straat:	straat: .....
plaats:	plaats: .....
tel. nr.:	tel. nr.: .....
kontaktpers.:	kontaktpers.: .....

*) aankruisen wat van toepassing is

vraag

23. Kunt U hiernaast, in de eerste kolom, de volgorde aangeven (nummers vanaf 1) van Uw voorkeur voor zelfwerkzaamheid-activiteiten in de woonomgeving.
Kunt U bovendien in de tweede kolom de volgorde aangeven van de activiteiten die voor Uw gemeente(n) financieel het meest aantrekkelijk zijn (1= financieel het meest aantrekkelijk).

antwoord

		voorkeur		financieel voordelig	
Beheer/onderhoud	verharding				
Beheer/onderhoud	groen/water				
Beheer/onderhoud	speelplekken				
Aanleg/uitvoering	verharding				
Aanleg/uitvoering	groen/water				
Aanleg/uitvoering	speelplekken				

***)

24. Als op het budget voor onderhoud en beheer de laatste drie jaren is bezuinigd, kunt U dan in volgorde van tijd aangeven wat de bezuinigingsmaatregelen voor het groen/ water en de verhardingen waren?

Bijvoorbeeld:

- verlagen onderhoudsniveau;
- inkrimpen personeelsbestand;
- verhuren of verkopen van grond aan bewoners;
- uitbesteden van onderhoud aan particulier bedrijf;
- onderhoudsintensief maken van bestaand of nieuw aan te leggen gebied.

tijds- volgorde	bezuinigingsmaatregelen m.b.t. groen/water	bezuinigingsmaatregelen m.b.t. verhardingen
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		

***) nummers naar volgorde

BIJLAGE 2: Toelichting typologie urbanisatiegraad

De gemeenten worden door het CBS (1971) onderscheiden in drie hoofdcategorieën t.w.:

- A. Plattelandsgemeenten;
- B. Verstedelijkte plattelandsgemeenten;
- C. Stedelijke gemeenten.

Elk van deze hoofdcategorieën is weer in een aantal sub-categorieën onderverdeeld. Overeenkomstig de typologie van 1960 zijn 12 categorieën of typen van gemeenten onderscheiden, waarvan de navolgende kenmerken gelden.

Hoofdcategorie A. Plattelandsgemeenten

Als algemeen kenmerk van deze gemeenten geldt dat méér dan 20% van de mannelijke beroepsbevolking in de bedrijfstak landbouw werkzaam is. Daarnaast worden deze gemeenten door een nog overwegend landelijk karakter gekenmerkt, hetgeen o.m. tot uitdrukking komt in het feit, dat de bevolkingsdichtheid als regel minder dan 300 inwoners per km² bedraagt, terwijl de grootste woonkern als regel minder dan 5 000 inwoners telt. Uitzonderingen hierop vormen enkele specifieke tuinbouwgemeenten (m.n. in het Westland en in de Bollenstreek) en enkele visserij-gemeenten (bijv. Urk).

De graduele onderscheiding tussen de sub-categorieën A1 t/m A4 berust op het percentuele aandeel van de mannelijke agrarische beroepsbevolking, t.w.:

- A1 Plattelandsgemeenten met > 50% mannelijke agrarische beroepsbevolking;
- A2 Plattelandsgemeenten met 40 - < 50% mannelijke agrarische beroepsbevolking;
- A3 Plattelandsgemeenten met 30 - < 40% mannelijke agrarische beroepsbevolking;
- A4 Plattelandsgemeenten met 20 - < 30% mannelijke agrarische beroepsbevolking.

Deze vier sub-categorieën binnen de hoofdcategorie A typeren de gemeenten van zuiver agrarisch platteland (A1 en A2) tot overgangstypen van "agrarisch" naar het "verstedelijkt" platteland (A3 en A4). De A1- en A2-gemeenten hebben dan ook qua uiterlijke verschijningsvorm een sterker landelijk karakter dan de A3- en A4-gemeenten. Hoewel bij de meeste plattelandsgemeenten het forensisme nog betrekkelijk gering ontwikkeld is, blijkt dat met name in de A4 gemeenten het pendelverkeer onder de ter plaatse wonende beroepsbevolking naar elders gelegen industriële en/of stedelijke centra aan belang heeft gewonnen. Hierbij zij opgemerkt dat het merendeel van de gemeenten met dit dualistisch karakter gekenmerkt wordt door een overwegend autochtoon forensisme, waarbij specifieke kenmerken van de eigenlijke forensengemeenten ontbreken. Indien echter sprake is van een plattelandsgemeente waarbij het forensisme overwegend allochtoon is en ruimschoots aan de criteria van specifieke forensengemeente voldoet, is bij de typering de voorkeur gegeven om deze "rurale" forensengemeente te benoemen als B3 (specifieke forensengemeente). In concreto gaat het hierbij om de gemeenten: Berkel en Rodenrijs, Mijnsheerenland, Nootdorp, Pijnacker en Rockanje. In afwijking met 1960 is voor deze toedeling gekozen omdat juist deze rurale forensengemeenten gelegen zijn in de nabijheid van een stad of in een industriële zône.

Hoofdcategorie B. Verstedelijkte plattelandsgemeenten

Tot deze hoofdcategorie zijn in het algemeen gerekend de gemeenten, die uit het oogpunt van de beroepsstructuur een overwegend niet-agrarisch karakter bezitten (80% niet-agrarische beroepsbevolking), doch qua nederzettingvorm nog in hoofdtrekken een landelijk aanzien hebben behouden. Binnen de hoofdcategorie B wordt onderscheid gemaakt tussen enerzijds B1- en B2-gemeenten en anderzijds B3-gemeenten (specifieke forensengemeenten).

De B1- en B2-gemeenten zijn gradueel van elkaar onderscheiden doordat de hoofdwoonkern in de B1-gemeente minder dan 5 000 inwoners telt, terwijl dit in de B2-gemeente varieert van 5 000 - 30 000 inwoners.

Het gemeenschappelijke kenmerk van de B1- en B2-gemeenten betreft een hoog percentage van de beroepsbevolking werkzaam in de nijverheid.

Het in 1960 gehanteerde percentage van méér dan 50% van de totale mannelijke beroepsbevolking werkzaam in de nijverheid, geldt niet meer in 1971 voor alle B1- en B2-gemeenten. Als gevolg van de toename sinds 1960 van de beroepsbevolking werkzaam in de dienstensector (met name autochtone forensen) en de daarmee samenhangende daling van het aandeel werkzame personen in de nijverheid, voldoen niet alle B1- en B2-gemeenten aan laatstgenoemd criterium. Een groot aantal B1-gemeenten is te beschouwen als een overgangsvorm naar de B3-gemeenten. Deze overgang moet gezien worden als gevolg van de daling van de agrarische beroepsbevolking en de daaruit voortvloeiende sterkere oriëntatie op nabijgelegen steden. In tegenstelling tot de specifieke forensengemeenten wordt een groot aantal B1-gemeenten gekenmerkt door een hoog percentage autochtone

woonforensen. Hoewel deze gemeenten een woonfunctie vervullen voor de oorspronkelijke bewoners, kunnen zij aangemerkt worden als potentiële specifieke forensengemeenten.

De B2-gemeenten zijn in het algemeen meer geïndustrialiseerd en vertonen een tendentie naar de C2-groep (kleine steden).

Tot de sub-categorie B3 zijn gerekend de gemeenten met een uitgesproken woonfunctie voor allochtone woonforensen. Doordat de van origine agrarische gemeenten steeds meer de functie vervullen van vestigingsplaatsen voor in de steden werkende beroepsbevolking, is het forensisme als één van de belangrijkste factoren te beschouwen die de verstedelijking van het platteland bewerkt hebben. Als belangrijkste statistische indicatoren voor de specifieke forensengemeenten gelden:

- méér dan 30% woonforensen onder de totale beroepsbevolking;
- méér dan 60% elders geboren onder de woonforensen;
- méér dan 80 employés per 100 arbeiders onder de totale beroepsbevolking.

In afwijking van de typologie van 1960 heeft de huidige sub-categorie B3 betrekking op het percentage woonforensen onder de mannelijke én vrouwelijke beroepsbevolking; het aantal allochtonen geldt nu uitsluitend voor de woonforensen en de drempelwaarde van de verhouding employés op 100 arbeiders is verhoogd van 60 naar 80. Laatstgenoemde verhoging moet gezien worden in het kader van de toename van het aantal employés. Bij de typologie van 1947 bedroeg dit verhoudingscijfer 40, in 1960 60 en bij de huidige typologie is een verhoging van deze drempelwaarde tot 80 doorgevoerd.

De kleinere B3-gemeenten (in regel hoofdwoonkern minder dan 20 000 inwoners) zouden in zekere zin als "tuin- of villadorpen" aangeduid kunnen worden, terwijl de grotere B3-gemeenten (hoofdwoonkern méér dan 20 000 inwoners) als "forensensteden" in een grootstedelijke agglomeratie beschouwd kunnen worden. Hoewel een aantal van de grotere specifieke forensengemeenten onder de B3-categorie valt, zouden deze gemeenten eveneens tot de hoofdcategorie C kunnen behoren. Voorbeelden hiervan zijn Amstelveen, Bussum,

Rijswijk en Voorburg. Gelet op het sociaal-economische criterium van de verstedelijking (hoog percentage allochtone woonforensen) is de voorkeur gegeven om deze gemeenten als specifieke forensengemeenten te blijven rangschikken. De B3-gemeenten vormen dan ook een duidelijke overgangsvorm van platteland naar stad.

Hoofdcategorie C. Stedelijke gemeenten

Deze hoofdcategorie kenmerkt zich door:

- dichte aaneengesloten bebouwing, met in het algemeen voor de bebouwde kom een bevolkingsdichtheid van meer dan 2 000 inwoners per km² en voor het totale grondgebied van de gemeente van meer dan 300 per km²;
- binnen de bebouwde kom van de stedelijke woonkern woont als regel tenminste 70% van de totale gemeentelijke bevolking;
- een gering percentage agrarische beroepsbevolking, in het algemeen minder dan 10%;
- de aanwezigheid van typisch stedelijke diensten en instellingen.

Bij het onderscheiden van deze tot de hoofdcategorie C gerekende gemeenten naar de sub-categorieën C1 t/m C5 is van de grootte van het inwonertal binnen de eigenlijke stedelijke woonkern uitgegaan. Daarbij zijn de volgende klassegrenzen aangehouden:

C1 Plattelandsstadjes

De stedelijke woonkern heeft een inwonertal van 2 000 tot 10 000. Tot deze sub-categorie zijn vooral gemeenten gerekend, die gezien hun historie zich als stadjes hebben ontwikkeld en tevens een verzorgende functie ten opzichte van het omringende platteland vervullen. Een aantal C1-gemeenten die in de nabijheid van grote steden gelegen zijn, voldeden in 1971 tevens aan de voorwaarde van specifieke forensengemeenten, bijvoorbeeld Vianen, Brielle, Muiden en Monnickendam.

Gelet op de duidelijke centrumfunctie van deze gemeenten en uit oogpunt van vergelijkbaarheid in de tijd zijn deze gemeenten met een dualistisch karakter gerekend tot de C-categorie.

C2. Kleine steden

Het inwonertal van de grootste woonkern bedraagt tussen de 10 000 en 30 000 inwoners. De verzorgende functie van de kleine steden heeft - evenals die van de plattelandsstadjes - een beperkte reikwijdte ten opzichte van het ommeland.

C3. Middelgrote steden, met grootste woonkern 30 000 tot 50 000 inwoners.

C4. Middelgrote steden, met grootste woonkern 50 000 tot 100 000 inwoners.

Tot de middelgrote steden behorende gemeenten zijn te beschouwen als concentratiepunten van typisch regionaal-stedelijke functies (bijvoorbeeld: aanwezigheid van scholen, overheidsinstellingen, schouwburgen, e.d.).

C5. Grote steden

De stedelijke woonkern telt meer dan 100 000 inwoners. De grote steden oefenen culturele, politieke, administratieve en industriële functies uit op nationaal of regionaal niveau.

BIJLAGE 3: Toelichting berekening van het totaal aantal projecten in 1982 in geheel Nederland

Aantal respondenten, verdeeld naar grootteklasse van gemeenten en aantal projecten in 1982, analoog aan tabel 8.12., pagina 97

aantal projecten 1982	grootteklasse van gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
1 - 2	20	34	34	17	6	2
3 - 5	3	8	7	6	4	1
6 - 10	1	1	1	2	2	1
11 - 20	-	-	-	-	-	-
21 - 50	-	-	-	-	-	-
meer dan 50	-	-	2	-	-	-
aantal gemeenten met één of meer projecten in 1982	24	43	44	25	12	4
aantal respondenten per grootteklasse	140	140	129	76	20	8
aantal gemeenten in Ned. per grootteklasse (d.d. 1-1-1984)	192	197	187	122	34	17

Het aantal projecten bij de respondenten, per grootteklasse, kan berekend worden door het klassemidden te vermenigvuldigen met het aantal waarnemingen:

totaal aantal projecten = klassemidden x aantal waarnemingen

Bij waarnemingen met meer dan 50 projecten wordt als klassemidden het aantal van 50 projecten gehanteerd.

Aantal waarnemingen verdeeld naar grootteklasse

klassemidden	grootteklasse van gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
1,5	20	34	34	17	6	2
4	3	8	7	6	4	1
8	1	1	1	2	2	1
15,5	-	-	-	-	-	-
35,5	-	-	-	-	-	-
50	-	-	2	-	-	-
totaal aantal projecten per grootteklasse	50	91	87* 187**	66	41	15

* exclusief waarnemingen van meer dan 50 projecten

** inclusief waarnemingen van meer dan 50 projecten

Gemiddeld aantal projecten per respondent, per grootteklasse

	grootteklasse van gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
aantal projecten per grootteklasse	50	91	87*/ 187**	66	41	15
aantal respondenten per grootteklasse	140	140	127*/ 129**	76	20	8
gemiddeld aantal pro- jekten per respondent per grootteklasse	0,36	0,65	0,69*/ 1,45**	0,86	2,05	1,88

Indien we ervan uitgaan dat de respondenten representatief zijn voor alle gemeenten in Nederland, dan is het totaal aantal projecten in 1982 in Nederland, per grootteklasse als volgt:

Totaal aantal projecten in 1982 per grootteklasse

	grootteklasse van gemeenten					
	1	2	3	4	5	6
aantal gemeenten in Ned. per grootteklasse	192	197	187	122	34	17
gemiddeld aantal projek- ten per respondent	0,36	0,65	0,69*/ 1,45**	0,86	2,05	1,88
totaal aantal projecten in 1982 in Nederland	69	128	129*/ 271**	105	70	32

Het totaal aantal projecten in Nederland kan voor 1982 geschat worden op: 69 + 128 + 129 (+ 2 waarnemingen met meer dan 50 projecten) + 105 + 70 + 32 = 633 zelfwerkzaamheid-projecten.

BIJLAGE 4: Toelichting berekening van het verwachte aantal projecten in 1988

Bij de schatting van het aantal projecten in 1988, is als uitgangspunt genomen het aantal projecten in 1984, gerelateerd aan de verwachting van de gemeentelijke respondenten over de ontwikkeling van de omvang van zelfwerkzaamheid in de komende drie jaren (1986 t/m 1988); zie tabel 8.21., pagina 103.

Bij de schatting van het aantal projecten in 1988 zijn de volgende vooronderstellingen gehanteerd, zie ook figuur 8.2. en tabel 8.23., pagina 105.

- een sterke toename is een vermeerdering van het aantal projecten in 1988, ten opzichte van 1984, met 33% of meer; de vermenigvuldigingsfactor is 1,5;
- een geringe toename is een vermeerdering van het aantal projecten met minder dan 33%; de vermenigvuldigingsfactor is 1,17;
- geen toename of afname: de vermenigvuldigingsfactor is 1,0;
- een geringe afname is een vermindering van het aantal projecten met minder dan 33%; de vermenigvuldigingsfactor is 0,83;
- een sterke afname is een vermindering van het aantal projecten met meer dan 33%; de vermenigvuldigingsfactor is 0,5;
- indien in 1984 één of twee projecten zijn uitgevoerd rekenen we voor een geringe toename een vermeerdering met één project in 1988, ten opzichte van 1984, en voor een sterke toename een vermeerdering met twee projecten; een geringe afname is vervolgens een vermindering met één project en een sterke afname een vermindering met twee projecten; dit laatste alleen als in 1984 twee projecten zijn uitgevoerd;
- bij waarnemingen met meer dan 50 projecten wordt als klassemidden het aantal van 50 projecten gehanteerd.

Verwachting over de toe- of afname van zelfwerkzaamheid in de komende drie jaren, gerelateerd aan het aantal projecten in 1984, analoog aan tabel 8.22.

aantal projek- ten in 1984	aantal respondenten				
	sterke toename	geringe toename	geen af-/ toename	geringe afname	sterke afname
geen	2	66	214	6	3
1 - 2	1	32	92	5	4
3 - 5	1	11	19	1	-
6 - 10	2	7	5	-	-
11 - 20	-	2	2	-	-
21 - 50	-	1	-	-	-
21 - 50	1	2	-	-	-
Totaal	7	121	332	12	7

Aantal projecten in 1984 (aantal respondenten x klassemiden), verdeeld naar de verwachting van de respondenten over de omvang van zelfwerkzaamheid in de komende drie jaren

klassemidden	aantal projecten in 1984					totaal
	sterke toename	geringe toename	geen af-/toename	geringe afname	sterke afname	
0	0	0	0	0	0	0
1,5	1,5	48	138	7,5	6	201
4	4	44	76	4	0	128
8	16	56	40	0	0	112
15,5	0	31	31	0	0	62
35,5	0	35,5	0	0	0	36
50	50	100	0	0	0	150
Totaal						689

Geschat aantal projecten in 1988 bij de gemeentelijke respondenten

aantal projecten in 1984	klasse- midden	aantal projecten in 1988				totaal	
		sterke toename (x 1,5)	geringe toename (x 1,17)	geen af-/toename (x 1,0)	geringe afname (x 0,83)		sterke afname (x 0,5)
0	0	4	66	0	0	0	70
1 - 2	1,5	3,5	80	138	2,5	0	224
3 - 5	4	6	51	76	3	0	136
6 - 10	8	24	66	40	0	0	130
11 - 20	15,5	0	36	31	0	0	67
21 - 50	35,5	0	42	0	0	0	42
> 50	50	75	117	0	0	0	192
Totaal						861	

Gaan we ervan uit dat de respondenten representatief zijn voor alle gemeenten in Nederland, dan kan het totaal aantal zelfwerkzaamheid-projecten in Nederland geschat worden op: 749 (aantal gemeenten in Nederland) / 516 (aantal respondenten) x 861 (geschat aantal projecten in 1988 bij de respondenten) = 1248 projecten.

**BIJLAGE 5: Vragenlijst bewoners die aan de zelfwerkzaamheid-projek-
ten hebben deelgenomen en begeleidende brieven**

Aan de bewoners van de van Goghstraat, die meegewerkt hebben aan het ontwerpen van en/of aan het uitvoeren van werkzaamheden aan het pleintje aan de van Goghstraat

Uw kenmerk en datum	Ons kenmerk	Doorkiesnummer	Datum
-	AG/AG	(015) 78 4093	2 okt. 1985

Onderwerp

ENQUETE BEWONERS: ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING

Geachte bewoner/bewoonster,

Onlangs hebben wij: het onderzoeksteam 'Zelfwerkzaamheid en Volkshuisvesting' van het Onderzoeksinstituut voor Technische Bestuurskunde aan de Technische Hogeschool in Delft, een enquête gehouden onder alle gemeenten in Nederland over zelfwerkzaamheid van bewoners in hun woonomgeving. Uit deze enquête blijkt dat in de helft van de gemeenten in Nederland bewoners wel eens zelfwerkzaam zijn in hun woonomgeving.

In vervolg op deze enquête willen wij enkele concrete zelfwerkzaamheid-projekten nader onderzoeken. In de enquêtes van de gemeenten zijn ongeveer 400 projekten beschreven. Hieruit hebben wij er 5 gekozen om nader te bekijken. Het onderzoek omvat een schriftelijke enquête onder alle deelnemers en niet-deelnemers aan het projekt en een mondeling gesprek met een van de deelnemers (dhr J.G.M. Coeners, van Goghstraat 8).

De uitkomsten van het onderzoek zullen in een rapport, een zgn. working paper, worden gepubliceerd. Dit working paper is t.z.t. te bestellen bij de Delftse Universitaire Pers, Mijnbouwplein 11, 2628 RT Delft.

De bijgaande vragenlijst omvat de volgende onderwerpen:

- I Algemene vragen
- II Vragen over het projekt
- III Vragen over vrijetijd
- IV Vragen over de woning
- V Vragen over de woonomgeving
- VI Slotvragen

De vragen gaan voor een groot deel over degene die het meest aan het zelfwerkzaamheid-projekt heeft (mee-) gewerkt. Daarom kan hij of zij deze enquete het makkelijkst invullen.

De verwerking van de enquete-resultaten zal anoniem gebeuren. De antwoorden op deze vragenlijst zullen alleen de onderzoekers te zien krijgen. Uiteindelijk zullen uitsluitend de totale resultaten gepubliceerd worden.

Omdat het aantal deelnemers aan dit projekt, en daardoor het aantal uitgedeelde enquetes, gering is, is het van groot belang voor het welslagen van de enquete, dat u hieraan wilt meewerken. Indien bepaalde dingen onduidelijk zijn, neemt u dan contact op met ondergetekende, tel. (015) 784093 (di. en vrij.).

Ook dhr J.G.M. Coeners, van Goghstraat 8, tel. 3348, kan u desgevraagd enige informatie verschaffen.

De ingevulde enquete kunt u ongefrankeerd terugsturen in de bijgesloten antwoordenvolp, zo mogelijk voor 15 oktober 1985.

Hartelijk dank voor uw medewerking.

Namens de onderzoeksgroep 'zelfwerkzaamheid en Volkshuisvesting', T.H.-Delft.

A. Graafland

Aan de bewoners van de van Goghstraat.

Uw kenmerk en datum

Ons kenmerk

Doorkiesnummer

Datum

AG/AG

(015) 78 4093

21 okt. 1985

Onderwerp

ENQUETE ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING

Geachte bewoner/bewoonster,

In verband met ons onderzoek naar vier projecten, waar bewoners zelfwerkzaam zijn geweest in de woonomgeving, heb ik 2 oktober j.l. bij u een schriftelijke enquête bezorgd. Tot op heden hebben wij dit formulier van u nog niet terug ontvangen.

Het onderzoek naar de vier konkrete projecten heeft als doel na te gaan hoe het verloop van de projecten is geweest, wat de problemen voor, tijdens en na het projekt waren, wat de meningen van de bewoners over het zelfwerkzaamheid-projekt zijn en tenslotte wat voor activiteiten bewoners wel of niet kunnen verrichten. Omdat bewoners in toenemende mate ingeschakeld worden bij het beheer van hun woonomgeving, kunnen aan de hand van de resultaten van dit onderzoek aanbevelingen gedaan worden aan andere groepen, die zelfwerkzaam willen zijn in de woonomgeving, en aan de betrokken overheden.

Het onderzoek wordt verricht door de onderzoeksgroep 'Zelfwerkzaamheid en volkshuisvesting' van het Onderzoeksinstituut Technische Bestuurskunde aan de Technische Hogeschool in Delft. Het onderzoek wordt financieel gesteund door het Ministerie van VROM.

Voor het welslagen van het onderzoek is een grote respons nodig. Tot op heden zijn 3 enquêtes gere-
tourneerd (van de 14 uitgedeelde enquêtes). Wij
stellen het op prijs als u de enquête nog, liefst
vóór 1 november a.s., wilt retourneren. U kunt de
ingevulde enquête ongefrankeerd terugsturen in de,
bij de enquête gevoegde, antwoordenveloppe of in een
eigen enveloppe naar:

Technische Hogeschool Delft,
Afdeling der Bouwkunde, kamer 7.50,
Antwoordnummer 350,
2600 VB Delft.

Indien u niet meer over de enquête beschikt kunt u
deze verkrijgen via een briefje in bovengenoemde en-
veloppe of telefonisch bij ing. A. Graafland, tel.
(015) 784093 (di. en vrij.) of bij mw ir A.W.C. Met-
selaar, tel. (015) 784210. U kunt hier ook nadere
informatie verkrijgen.

Hartelijk dank voor uw medewerking.

Namens de onderzoeksgroep 'zelfwerkzaamheid en
volkshuisvesting', T.H.- Delft.

prof. mr C.A. Adriaansens
ir C.M.J.T. Baartmans
ir J.H.M. van Bokhoven
ing. A. Graafland
ir P. Groetelaers
ir A.L.M. Hoenderdos
drs F. Meijer
ir A.W.C. Metselaar
prof. dr ir H. Priemus
drs A.A. van Schaik

ing. A. Graafland

Begripsbepaling

Ter verduidelijking worden hieronder enkele begrippen, die in de enquête worden gehanteerd, nader omschreven.

- woonomgeving: het gebied in de nabijheid van en direkt grenzend aan de woningen, voorzover dat geen prive eigendom is.
- zelfwerkzaamheid in de woonomgeving: alle onbetaalde en vrijwillige activiteiten die bewoners verrichten m.b.t. de aanleg, instandhouding en/of de verbetering van hun eigen woonomgeving.

- 296 -

projektkode 417

VRAGENLIJST BEWONERS: ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING

naam projekt: ontwerpen van en uitvoeren van werkzaamheden aan het pleintje aan de van Goghstraat, medio 1985.

Van degene(n) die deze enquête invullen:

Naam: .....

Straat:.....

Plaats:.....

De vragen gaan voor een groot deel over degene die het meest aan het zelfwerkzaamheid-projekt heeft (mee-)gewerkt. Daarom kan hij of zij deze enquête het makkelijkst invullen.

De antwoorden op deze vragenlijst zullen alleen de onderzoekers te zien krijgen. De gegevens worden anoniem met de komputer verwerkt. Uiteindelijk zullen uitsluitend de totale resultaten gepubliceerd worden.

Voor nadere informatie kunt u terecht bij de heer A. Graafland tel. (015) 784093 (di. en vrij.); ook bij dhr J.G.M. Coeners, van Goghstraat 8, tel. 3348, kunt u desgevraagd informatie verkrijgen.

vraag	antwoord					
	1	2	3	4	5	
<p>1. Kunt u aangeven wie de personen zijn die in uw woning wonen? Dus in ieder geval 'uzelf' en dan eventueel echtgenoot, partner, dochter, kostganger of vader, broer etc.</p> <p>Wilt u dan voor iedere persoon alle vragen beantwoorden. Als u met meer dan vijf personen in de woning woont, wilt u dan juist die personen noemen, behalve uzelf en de hoofdkostwinner, die het meest gewerkt hebben aan het zelfwerkzaamheid-project.</p> <p>Opmerking: de vragen over opleiding, beroepsnivo en inkomensgroep zijn uitsluitend voor een onderlinge vergelijking van deze gegevens met landelijke cijfers. De gegevens worden anoniem met de komputer verwerkt.</p>	personen in de woning	uzelf				
	man/vrouw					
	geboortejahr					
	nummer laatst genoten opleiding, zie (1)					
	recentelijk opleiding of cursus, anders dan hierboven, gevolgd	ja/nee*	ja/nee*	ja/nee*	ja/nee*	ja/nee*
	met opleiding of cursus bezig, of van plan hiermee binnenkort te starten	ja/nee*	ja/nee*	ja/nee*	ja/nee*	ja/nee*
	beroepsnivo zie (2)					
	nummer inkomensgroep zie (3)					
	inkomensbron (aankruisen wat van toepassing is)					
	-geen					
	-loon					
	-sociale uitkering					
	-AOW/pensioen					
-anders, nl:						

(1) Opleiding

- Nr.
1. lagere school
  2. voortgezet lager onderwijs/ LAVO
  3. LTS, LEAO
  4. MULO, MAVO, 3-jarige HBS
  5. MEAO, UTS
  6. Gymnasium, VWO, HBS, MMS, HAVO
  7. MBO, MTS
  8. HBO, HTS, Pedagogische Acad.
  9. MO-akte, Ga2, Accountancy
  10. Universiteit, Hogeschool

(2) Beroepsnivo

- Nr.
1. academisch nivo
  2. studerend
  3. huishoudelijk werk
  4. ongeschoolde handarbeid
  5. geschoolde handarbeid
  6. lagere employees
  7. hogere employees
  8. zelfstandigen
  9. geen werk, pensioen e.d.

(3) Globaal netto-inkomen per maand, dus niet: vergoedingen, huursubsidie e.d.

- Nr.
1. inkomen tot f 500,-
  2. f 501,- f 1000,-
  3. f 1001,- f 1500,-
  4. f 1501,- f 2000,-
  5. f 2001,- f 2500,-
  6. f 2501,- f 3000,-
  7. f 3001,- f 4000,-
  8. f 4001,- f 5000,-
  9. f 5001,- en meer

* doorhalen wat niet van toepassing is

vraag

Kunt u met de nummers van personen uit vraag 1. aangeven welke personen aan het project hebben meegewerkt, gedurende hoeveel weken zij iets aan het project hebben gedaan en hoeveel uur zij globaal gemiddeld per week aan dat project hebben besteed?

antwoord

nummer persoon (zie vraag 1)	totaal aantal gewerkte weken	globaal aantal uur besteed aan project, gemiddeld per week					
		0 uur	1 - 2uur	3 - 5uur	6 -10uur	11-20uur	>20uur
uzelf							
pers. 2							
pers. 3							
pers. 4							
pers. 5							

*

Kunt u hiernaast aankruisen voor hoeveel procent uw werkzaamheden in het gehele project uit een bepaalde activiteit bestond (totaal van uw werkzaamheden is 100%).

-
298
-

	0	25	50	75	100%
ontwerp maken voor het project					
helpen met uitvoering project					
onderhoud in het project verrichten					
kontakten met gemeente leggen/onderhouden					
vergaderingen bijwonen					
organiseren van vergaderingen					
coördineren van werkzaamheden in project					
financien/ administratie bijhouden					
anders, nl:.....					
.....					

*

Heeft uw huidige of vroegere beroep te maken met enkele of alle werkzaamheden die u in het project hebt verricht?

ja, met alle werkzaamheden die ik in het project heb verricht	
ja, met een groot deel van de werkzaamheden die ik heb verricht	
ja, met enkele werkzaamheden die ik in het project heb verricht	
ja, met een klein deel van de werkzaamheden die ik heb verricht	
nee, geheel niet	

*

* aankruisen wat van toepassing is

vraag	antwoord															
<p>5. Indien u meegewerkt hebt aan de uitvoering van het projekt (dus niet de voorbereiding zoals ontwerp e.d.), kunt u dan hiernaast aangeven wat uw werkzaamheden waren (bijv. bomen planten, bestraten, bielzen plaatsen, bedienen zware machines e.d.)</p>	<p>1. ....</p> <p>2. ....</p> <p>3. ....</p> <p>4. ....</p> <p>.....</p>															
<p>6. Hoe bent u tot deze zelfwerkzaamheid-activiteit gekomen?</p> <p style="text-align: center;"> 299 </p>	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td>eigen initiatief</td> <td style="text-align: center;">☐</td> <td style="text-align: right;">*</td> </tr> <tr> <td>door anderen enthousiast gemaakt</td> <td style="text-align: center;">☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>gevraagd door andere bewoners</td> <td style="text-align: center;">☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>anders nl:</td> <td style="text-align: center;">☐</td> <td></td> </tr> </table>	eigen initiatief	☐	*	door anderen enthousiast gemaakt	☐		gevraagd door andere bewoners	☐		anders nl:	☐				
eigen initiatief	☐	*														
door anderen enthousiast gemaakt	☐															
gevraagd door andere bewoners	☐															
anders nl:	☐															
<p>7. Wat waren voor u de belangrijkste redenen om aan het zelfwerkzaamheid-projekt deel te nemen (bijv. gezelligheid, verbetering onderling kontakt, dringende behoefte aan bepaalde voorzieningen e.d.)?</p>	<p>belangrijkste redenen om aan projekt deel te nemen:</p> <p>1. ....</p> <p>2. ....</p> <p>3. ....</p> <p>4. ....</p>															
<p>8. Bent u, gezien de redenen genoemd in vraag 7, tevreden of ontevreden met het resultaat van het zelfwerkzaamheid-projekt?</p>	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td>zeer tevreden</td> <td style="text-align: center;">☐</td> <td style="text-align: right;">*</td> </tr> <tr> <td>tevreden</td> <td style="text-align: center;">☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>niet tevreden, niet ontevreden</td> <td style="text-align: center;">☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>ontevreden</td> <td style="text-align: center;">☐</td> <td></td> </tr> <tr> <td>zeer ontevreden</td> <td style="text-align: center;">☐</td> <td></td> </tr> </table>	zeer tevreden	☐	*	tevreden	☐		niet tevreden, niet ontevreden	☐		ontevreden	☐		zeer ontevreden	☐	
zeer tevreden	☐	*														
tevreden	☐															
niet tevreden, niet ontevreden	☐															
ontevreden	☐															
zeer ontevreden	☐															

* aankruisen wat van toepassing is

vraag

antwoord

• Hoe vindt u de kwaliteit van de door bewoners verrichte werkzaamheden, vergeleken met de kwaliteit van het werk van vakmensen?

kwaliteit werk bewoners is veel beter dan kwaliteit werk vakmensen	☐	*
kwaliteit werk bewoners is iets beter dan kwaliteit werk vakmensen	☐	
kwaliteit werk bewoners is ongeveer gelijk aan kwaliteit werk vakmensen	☐	
kwaliteit werk bewoners is iets slechter dan kwaliteit werk vakmensen	☐	
kwaliteit werk bewoners is veel slechter dan kwaliteit werk vakmensen	☐	
weet niet	☐	

0. Hebt u, of iemand anders in het gezin, ten behoeve van het projekt onkosten gemaakt die wel of niet zijn vergoed (bijv. aankoop beplanting, tegels e.d., transportkosten materiaal, huur gereedschap, bijdrage in centrale pot e.d.)?

nee, geen onkosten gemaakt	☐	**
ja, onkosten gemaakt, niet vergoed gekregen	☐	
ja, onkosten gemaakt, gedeeltelijk vergoed gekregen	☐	
ja, onkosten gemaakt, wel vergoed gekregen	☐	
ja, anders:.....	☐	

0a Zo ja, kunt u dan de grootte van het bedrag schatten en aangeven waar het bedrag aan is besteed en door wie het eventueel is vergoed (bijv. door gemeente of uit centrale pot e.d.)

onkosten	besteed aan:	vergoed	zo ja, door:
f.....		ja/nee ^o	.....
f.....		ja/nee ^o	.....
f.....		ja/nee ^o	.....
f.....		ja/nee ^o	.....
f.....		ja/nee ^o	.....
f.....		ja/nee ^o	.....
f.....		ja/nee ^o	.....

^o doorhalen wat niet van toepassing is

* aankruisen wat van toepassing is
 ** aankruisen wat van toepassing is, meerdere antwoorden mogelijk

vraag	antwoord																				
11. Kunt u hiernaast beschrijven wat uw 3 meest <u>positieve</u> ervaringen met het zelfwerkzaamheid-project waren (zowel binnen als buiten de groep)?	1. .... 2. .... 3.																				
12. Kunt u hiernaast ook beschrijven wat uw 3 meest <u>negatieve</u> ervaringen met het zelfwerkzaamheid-project waren? - 301 -	1. .... 2. .... 3.																				
13. Zou u aan een volgend zelfwerkzaamheid-project in de woonomgeving wel of niet willen deelnemen? 13a Zo nee, waarom niet? 13b Zo ja, waarom?	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px;">ja, zeer beslist</td> <td style="width: 20px; text-align: center;">☐</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">ja, waarschijnlijk</td> <td style="text-align: center;">☐</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">mischien wel, mischien niet</td> <td style="text-align: center;">☐</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">nee, waarschijnlijk</td> <td style="text-align: center;">☐</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">nee, zeer beslist</td> <td style="text-align: center;">☐</td> </tr> </table> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 2px;">nee nooit</td> <td style="width: 20px; text-align: center;">☐</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">ja, een enkele keer</td> <td style="text-align: center;">☐</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">ja, regelmatig</td> <td style="text-align: center;">☐</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">ja, vaak</td> <td style="text-align: center;">☐</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">ja, zeer vaak</td> <td style="text-align: center;">☐</td> </tr> </table>	ja, zeer beslist	☐	ja, waarschijnlijk	☐	mischien wel, mischien niet	☐	nee, waarschijnlijk	☐	nee, zeer beslist	☐	nee nooit	☐	ja, een enkele keer	☐	ja, regelmatig	☐	ja, vaak	☐	ja, zeer vaak	☐
ja, zeer beslist	☐																				
ja, waarschijnlijk	☐																				
mischien wel, mischien niet	☐																				
nee, waarschijnlijk	☐																				
nee, zeer beslist	☐																				
nee nooit	☐																				
ja, een enkele keer	☐																				
ja, regelmatig	☐																				
ja, vaak	☐																				
ja, zeer vaak	☐																				
14. Neemt u wel eens actief deel aan acties (bijv. 'hou....groen', 'hond in de goot' e.d.), betogingen en/of demonstraties?	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 5px;">toelichting</td> </tr> <tr><td style="padding: 5px;">.....</td></tr> <tr><td style="padding: 5px;">.....</td></tr> <tr><td style="padding: 5px;">.....</td></tr> <tr><td style="padding: 5px;">.....</td></tr> <tr><td style="padding: 5px;">.....</td></tr> <tr><td style="padding: 5px;">.....</td></tr> </table>	toelichting	.....	.....	.....	.....	.....	.....													
toelichting																					
.....																					
.....																					
.....																					
.....																					
.....																					
.....																					

* aankruisen wat van toepassing is

vraag

antwoord

5. Hebt u in het afgelopen jaar ook activiteiten in verenigingen, kerk, clubs, groepen e.d. naast uw hoofdactiviteit (werk) verricht?
 Zo ja: kunt u dan aangeven in wat voor functie(s) u daarin deelneemt en hoeveel uur dat gemiddeld in de week in beslag neemt?

	vereni- ging(en)	kerk	club(s)	groep(en)	anders nl: .....
lid/deelnemer					
bestuurslid					
anders nl:					

** gemiddeld aantal uren per week (totaal)

6. Klust u ook wel eens aan uw huis, zoals schilderen, reparaties e.d.?

nee nooit		*
ja, een enkele keer		
ja, regelmatig		
ja, vaak		
ja, zeer vaak		

7. Hebt u de beschikking over een tuin bij uw huis of ergens anders, bijvoorbeeld een volkstuin, stukje recreatiegrond e.d.?

nee		**
ja, een kleine tuin bij huis		
ja, een middel-grote tuin bij huis		
ja, een grote tuin bij huis		
ja, een verharde buitenruimte bij huis		
ja, een volkstuin/stukje recreatiegrond		
ja, anders nl:.....		

8. Klust u ook wel eens in de tuin, bijvoorbeeld snoeien, bestraten, schutting opknappen e.d.?

nee nooit		*
ja, een enkele keer		
ja, regelmatig		
ja, vaak		
ja, zeer vaak		

* aankruisen wat van toepassing is

** aankruisen wat van toepassing is, meerdere antwoorden mogelijk

vraag
20. In welk jaar hebt u uw huidige woning betrokken?

antwoord

19....

21. Tot welk van de hiernaaststaande typen behoort uw woning?

vrijstaand huis		*
2 onder 1 kap		
eengezinshuis in rij		
flat met lift		
flat zonder lift		
bovenwoning		
benedenwoning		
maisonette met/zonder lift		
kamer, appartement met/zonder lift		
anders, nl:.....		

22. Hoe vindt u de onderhoudstoestand van uw woning? Kunt u dat zeggen voor de buitenkant van uw woning (buitenmuren, kozijnen, dak etc.) en voor de binnenkant van uw woning (plafonds, binnenmuren, keuken, w.c., etc.)?

	buitenkant v.d.woning	binnenkant v.d.woning	*
zeer goed			
goed			
redelijk			
matig			
slecht			
zeer slecht			

23. Wie verricht in doorsnee het binnen- en buitenonderhoud van uw woning?

	buitenkant woning	binnenkant woning	**
ikzelf			
iemand anders in het gezin			
huisbaas/ huiseigenaar			
klusjesman/ vakman			
anders, n.l.:			

* aankruisen wat van toepassing is

** aankruisen wat van toepassing is, meerdere antwoorden mogelijk

vraag
24. Wie is eigenaar van uw woning?

antwoord

ikzelf	☐	*
iemand anders in het gezin, pers.nr....	☐	
woningbouwvereniging, wooninstichting, studentenhuisvesting	☐	
gemeente, rijk, provincie, waterschap	☐	
partikuliere instelling, zoals pensioen- fonds of verzekeringsmaatschappij	☐	
partikulier persoon	☐	
anders, nl:	☐	

V VRAGEN OVER DE WOONOMGEVING

25. Kunt u bij de hiernaast genoemde aspek-
ten aankruisen wat van toepassing is
voor uw woonomgeving?

- 305 -

	geen	wenig	niet veel, niet weinig	veel	zeer veel	
hoeveelheid verkeer in de straat	☐	☐	☐	☐	☐	*
hoeveelheid mensen van uw stand in de buurt	☐	☐	☐	☐	☐	
hoeveelheid bedrijven/ winkels in de buurt	☐	☐	☐	☐	☐	
hoeveelheid natuur/ groen in de buurt	☐	☐	☐	☐	☐	
hoeveelheid speelgelegenheid in buurt	☐	☐	☐	☐	☐	
hoeveelheid mensen op straat (overdag)	☐	☐	☐	☐	☐	
hoeveelheid parkeergelegenheid in de buurt	☐	☐	☐	☐	☐	
hoeveelheid kontakt met de buurtbewoners	☐	☐	☐	☐	☐	

* aankruisen wat van toepassing is

vraag

26. Kunt u van de hiernaast genoemde aspecten aangeven of u daarover in uw woonomgeving tevreden of ontevreden bent?

antwoord

	zeer tevreden	tevreden	niet tevreden, niet ontevreden	ontevreden	zeer ontevreden
verkeersdrukke in de straat/ plein/ erf					
grootte van tuin bij huis					
veiligheid buurt s'avonds					
betaalbaarheid woning					
hoeveelheid mensen van uw stand in de buurt					
hoeveelheid bedrijven/ winkels					
geluidsisolatie naar de bureu					
kwaliteit van natuur/ groen in de buurt					
uiterlijk (fraaiheid) van de straat/ plein/ erf					
onderhoud andere huizen in de buurt					
afstand naar centrum van stad/dorp (winkels)					
aanzien buurt					
kwaliteit van speelgelegenheid in de buurt					
hoeveelheid mensen op straat (overdag)					
grootte van de woning					
situering van parkeergelegenheid in de straat.					
kontakt met de bureu					
afstand tot park/bos/natuur					

*

- 306 -

27. Wat vindt u de belangrijkste knelpunten of problemen in uw woonomgeving (bijv. aan- of afwezigheid van bepaalde voorzieningen)?

belangrijkste knelpunten

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....

N.B. Deze vraag ruimer opvatten dan vraag 26.

* aankruisen wat van toepassing is

vraag

28. Denkt u dat voor de oplossing van de in vraag 24 genoemde knelpunten zelfwerkzaamheid van bewoners in de buurt wel of niet vereist is?

Kunt u dit toelichten (bijv. zonder zelfwerkzaamheid doet de gemeente niets, door zelfwerkzaamheid kunnen meer voorzieningen worden getroffen e.d.)?

29. Kunnen de knelpunten het best door de gemeente of door zelfwerkzame bewoners of door beiden worden opgelost?

- 307 -

Kunt u dit toelichten (bijv. te zware werkdruk voor bewoners, bewoners hebben beter inzicht in de knelpunten e.d.)?

29a Indien de knelpunten het best door gemeente en bewoners samen kunnen worden opgelost, hoe kunnen dan het best de taken worden verdeeld (bijv. bewoners: ontwerp, gedeelte uitvoering (bestrating, beplanting) en klein-onderhoud, gemeente: financiering, deel uitvoering (aanvoer materieel) en groot-onderhoud e.d.)?

antwoord

zelfwerkzaamheid is vereist voor oplossing knelpunten	☐	*
zelfwerkzaamheid is niet vereist, maar draagt zeer bij tot oplossing knelpunten	☐	
zelfwerkzaamheid is niet vereist, maar draagt iets bij tot oplossing knelpunten	☐	
zelfwerkzaamheid lost knelpunten geheel niet op	☐	
anders nl:.....	☐	

toelichting

de knelpunten kunnen het best geheel door zelfwerkzaamheid van bewoners worden opgelost	☐
de knelpunten kunnen het best samen door gemeente en door bewoners worden opgelost	☐
de gemeente kan het best de knelpunten geheel oplossen	☐
de knelpunten kunnen niet worden opgelost	☐
anders nl:.....	☐

toelichting

taakverdeling gemeente/ bewoners

* aankruisen wat van toepassing is

vraag

antwoord

30. Vindt u dat het zelfwerkzaamheid-project destijds gericht was op het belangrijkste probleem in uw woonomgeving, of waren er andere problemen in uw woonomgeving die naar uw mening belangrijker waren maar die niet werden aangepakt?

het project was op het meest belangrijke probleem gericht	☐	*
het project was op een van de belangrijkste problemen gericht	☐	
het project was op een minder belangrijk probleem gericht	☐	
het project was op een relatief onbelangrijk probleem gericht	☐	
het project was op een van de onbelangrijkste problemen gericht	☐	
het project was op het onbelangrijkste probleem gericht	☐	
er waren geen andere problemen in deze woonomgeving	☐	
anders, n.l.:.....	☐	
weet niet	☐	

30a Indien er belangrijkere problemen waren, welke waren dat?

belangrijkere problemen

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....

-
308
-

30b Waarom was het project niet op deze problemen gericht?

toelichting

.....

.....

.....

31. Zijn er problemen of knelpunten in uw woonomgeving opgelost doordat het gebruik is veranderd of doordat u het nu anders beleeft (bijv. een pleintje waar vroeger hinderlijk werd gespeeld is nu een rustig pleintje of: vroeger hekel aan spelende kinderen, nu niet meer)?

nee	☐	*
ja, een knelpunt opgelost door aanpassing gebruik/beleving	☐	
ja, enkele knelpunten opgelost door aanpassing gebruik/beleving	☐	
ja, meerdere knelpunten opgelost door aanpassing gebruik/beleving	☐	
weet niet	☐	

* aankruisen wat van toepassing is

**BIJLAGE 6: Vragenlijst bewoners die niet aan de zelfwerkzaamheid-
projecten hebben deelgenomen en begeleidende brieven**

Aan de bewoners van de van Goghstraat, die niet hebben deelgenomen aan het ontwerpen van en aan het uitvoeren van werkzaamheden aan het pleintje aan de van Goghstraat

Uw kenmerk en datum	Ons kenmerk	Doorkiesnummer	Datum
..	AG/AG	(015) 784093	2 okt. 1985

Onderwerp

ENQUETE BEWONERS: ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING

Geachte bewoner/bewoonster,

Onlangs hebben wij: het onderzoeksteam 'Zelfwerkzaamheid en Volkshuisvesting' van het Onderzoeksinstituut voor Technische Bestuurskunde aan de Technische Hogeschool in Delft, een enquête gehouden onder alle gemeenten in Nederland over zelfwerkzaamheid van bewoners in hun woonomgeving. Uit deze enquête blijkt dat in de helft van de gemeenten in Nederland bewoners wel eens zelfwerkzaam zijn in hun woonomgeving.

In vervolg op deze enquête willen wij enkele konkrete zelfwerkzaamheid-projecten nader onderzoeken. In de enquêtes van de gemeenten zijn ongeveer 400 projecten beschreven. Hieruit hebben wij er 5 gekozen om nader te bekijken. Het onderzoek omvat een schriftelijke enquête onder alle deelnemers en niet-deelnemers aan het project en een mondeling gesprek met een van de deelnemers (dhr J.G.M. Coeners, van Goghstraat 8).

De uitkomsten van het onderzoek zullen in een rapport, een z.g.n. working paper, worden gepubliceerd. Dit working paper is t.z.t. te bestellen bij de Delftse Universitaire Pers, Mijnbouwplein 11, 2628 RT Delft.

De bijgaande vragenlijst omvat de volgende onderwerpen:

- I Algemene vragen
- II Vragen over het projekt
- III Vragen over vrijetijd
- IV Vragen over de woning
- V Vragen over de woonomgeving
- VI Slotvragen

In dit onderzoek zijn vooral de beweegredenen van bewoners om wel of niet zelf werkzaam te zijn in hun woonomgeving van belang. De enquête kan daarom het best ingevuld worden door iemand die voor de keus gestaan heeft wel of niet deel te nemen aan het projekt of, indien niet aanwezig, door de hoofdkostwinner.

De verwerking van de enquête-resultaten zal anoniem gebeuren. De antwoorden op deze vragenlijst zullen alleen de onderzoekers te zien krijgen. Uiteindelijk zullen uitsluitend de totale resultaten gepubliceerd worden.

Omdat het aantal niet-deelnemers aan dit projekt, en daardoor het aantal uitgedeelde enquêtes, gering is, is het van groot belang voor het welslagen van de enquête, dat u hieraan wilt meewerken. Indien u, of iemand anders uit het gezin wel aan het projekt hebt meegewerkt, en u derhalve een verkeerd vragenformulier hebt ontvangen, neemt u dan contact op met ondergetekende, tel. (015) 784093 (di. en vrij.). Ook indien bepaalde dingen onduidelijk zijn kunt u contact opnemen met ondergetekende

De ingevulde enquête kunt u ongefrankeerd terugsturen in de bijgesloten antwoordenvolp, zo mogelijk voor 15 oktober 1985.

Hartelijk dank voor uw medewerking.

Namens de onderzoeksgroep 'zelfwerkzaamheid en Volkshuisvesting', T.H.-Delft.

W. Graafland

Begripsbepaling

Ter verduidelijking worden hieronder enkele begrippen, die in de enquête worden gehanteerd, nader omschreven.

- woonomgeving: het gebied in de nabijheid van en direkt grenzend aan de woningen, voorzover dat geen prive eigendom is.
- zelfwerkzaamheid in de woonomgeving: alle onbetaalde en vrijwillige activiteiten die bewoners verrichten m.b.t. de aanleg, instandhouding en/of de verbetering van hun eigen woonomgeving.

VRAGENLIJST BEWONERS: ZELFWERKZAAMHEID IN DE WOONOMGEVING

naam projekt: ontwerpen van en uitvoeren van werkzaamheden aan het pleintje aan de van Goghstraat, medio 1985.

Van degene(n) die deze enquête invullen:

Naam: .....

Straat: .....

Plaats: .....

In dit onderzoek zijn vooral de beweegredenen van bewoners om wel of niet zelf werkzaam te zijn in hun woonomgeving van belang. De enquête kan daarom het best ingevuld worden door iemand die voor de keus gestaan heeft wel of niet deel te nemen aan het projekt of, indien niet aanwezig, door de hoofdkostwinner.

De antwoorden op deze vragenlijst zullen alleen de onderzoekers te zien krijgen. De gegevens worden anoniem met de komputer verwerkt. Uiteindelijk zullen uitsluitend de totale resultaten gepubliceerd worden.

Voor nadere informatie kunt u terecht bij de heer A. Graafland tel. (015) 784093 (di. en vrij.).

projektkode *4B*

D
O
O
L
E
N
E
T
Z
E
L
F
W
E
R
K
Z
A
A
M
H
E
I
D

- vraag
1. Kunt u aangeven wie de personen zijn die in uw woning wonen? Dus in ieder geval 'uzelf' en dan eventueel echtgenoot, partner, dochter, kostganger of vader, broer etc.
- Wilt u dan voor iedere persoon alle vragen beantwoorden. Als u met meer dan vijf personen in de woning woont, wilt u dan de oudste personen noemen, behalve uzelf en de hoofdkostwinner.
- Opmerking: de vragen over opleiding, beroepsnivo en inkomensgroep zijn uitsluitend voor een onderlinge vergelijking van deze gegevens met landelijke cijfers. De gegevens worden anoniem met de komputer verwerkt.

antwoord

	1	2	3	4	5
personen in de woning	uzelf				
man/vrouw					
geboortejaar					
nummer laatst genoten opleiding, zie (1)					
recentelijk opleiding of cursus, anders dan hierboven, gevolgd	ja/nee*	ja/nee*	ja/nee*	ja/nee*	ja/nee*
met opleiding of cursus bezig, of van plan hiermee binnenkort te starten	ja/nee*	ja/nee*	ja/nee*	ja/nee*	ja/nee*
beroepsnivo zie (2)					
nummer inkomensgroep zie (3)					
inkomensbron (aankruisen wat van toepassing is)					
-geen					
-loon					
-sociale uitkering					
-AOW/pensioen					
-anders, nl:					

(1) Opleiding

- Nr.
1. lagere school
  2. voortgezet lager onderwijs/ LAVO
  3. LTS, LEAO
  4. MULO, MAVO, 3-jarige HBS
  5. MEAO, UTS
  6. Gymnasium, VWO, HBS, MMS, HAVO
  7. MBO, MTS
  8. HBO, HTS, Pedagogische Acad.
  9. MO-akte, Ga2, Accountancy
  10. Universiteit, Hogeschool

(2) Beroepsnivo

- Nr.
1. academisch nivo
  2. studerend
  3. huishoudelijk werk
  4. ongeschoolde handarbeid
  5. geschoolde handarbeid
  6. lagere employees
  7. hogere employees
  8. zelfstandigen
  9. geen werk, pensioen e.d.

(3) Globaal netto-inkomen per maand, dus niet: vergoedingen, huursubsidie e.d.

- Nr.
1. inkomen tot f 500,-
  2. f 501,- f 1000,-
  3. f 1001,- f 1500,-
  4. f 1501,- f 2000,-
  5. f 2001,- f 2500,-
  6. f 2501,- f 3000,-
  7. f 3001,- f 4000,-
  8. f 4001,- f 5000,-
  9. f 5001,- en meer

* doorhalen wat niet van toepassing is

II VRAGEN OVER HET PROJECT

vraag	antwoord											
2. Is aan u, of aan iemand anders in het gezin, indertijd gevraagd om mee te helpen bij het zelfwerkzaamheid-project?	ja	*										
	nee, ik/we woonde(n) hier wel											
	nee, ik/we woonde(n) hier nog niet, ga door naar vraag 7											
3. Wat waren voor u de belangrijkste redenen om niet aan het zelfwerkzaamheid-project deel te nemen (bijv. slecht onderling contact, geen behoefte aan bepaalde voorzieningen e.d.)?	belangrijkste redenen om niet aan het project deel te nemen: 1. .... 2. .... 3. .... 4.											
4. Heeft de uitvoering van het project de redenen, genoemd bij vraag 3, versterkt of afgezwakt (bijv. nu minder slecht contact: reden is afgezwakt) 314 - 314 - Waarom is de reden versterkt of verzwakt?	<table border="1"> <tr> <td>zeer afgezwakt</td> <td></td> </tr> <tr> <td>afgezwakt</td> <td></td> </tr> <tr> <td>niet afgezwakt, niet versterkt</td> <td></td> </tr> <tr> <td>versterkt</td> <td></td> </tr> <tr> <td>zeer versterkt</td> <td></td> </tr> </table>	zeer afgezwakt		afgezwakt		niet afgezwakt, niet versterkt		versterkt		zeer versterkt		* toelichting ....
zeer afgezwakt												
afgezwakt												
niet afgezwakt, niet versterkt												
versterkt												
zeer versterkt												
5. Kunt u hiernaast beschrijven wat uw 3 meest <u>negatieve</u> ervaringen met het zelfwerkzaamheid-project waren?	1. .... 2. .... 3.											
6. Kunt u hiernaast ook beschrijven wat uw 3 meest <u>positieve</u> ervaringen met het zelfwerkzaamheid-project waren?	1. .... 2. .... 3.											

* aankruisen wat van toepassing is

vraag

antwoord

7. Hoe vindt u de kwaliteit van de door bewoners verrichte werkzaamheden, vergeleken met de kwaliteit van het werk van vakmensen?

kwaliteit werk bewoners is veel beter dan kwaliteit werk vakmensen	☐	*
kwaliteit werk bewoners is iets beter dan kwaliteit werk vakmensen	☐	
kwaliteit werk bewoners is ongeveer gelijk aan kwaliteit werk vakmensen	☐	
kwaliteit werk bewoners is iets slechter dan kwaliteit werk vakmensen	☐	
kwaliteit werk bewoners is veel slechter dan kwaliteit werk vakmensen	☐	
weet niet	☐	

8. Zou u aan een volgend zelfwerkzaamheidsproject in de woonomgeving wel of niet willen deelnemen?

ja, zeer beslist	☐	*
ja, waarschijnlijk	☐	
mischien wel, mischien niet	☐	
nee, waarschijnlijk	☐	
nee, zeer beslist	☐	

- 315 -

8a Zo nee, waarom niet?

toelichting

8b Zo ja, waarom?

9. Neemt u wel eens actief deel aan acties (bijv. 'hou....groen', 'hond in de goot' e.d.), betogingen en/of demonstraties?

nee nooit	☐	*
ja, een enkele keer	☐	
ja, regelmatig	☐	
ja, vaak	☐	
ja, zeer vaak	☐	

* aankruisen wat van toepassing is

vraag	antwoord							
10. Hebt u in het afgelopen jaar ook activiteiten in verenigingen, kerk, clubs, groepen e.d. naast uw hoofdactiviteit (werk) verricht? Zo ja: kunt u dan aangeven in wat voor functie(s) u daarin deelneemt en hoeveel uur dat gemiddeld in de week in beslag neemt?		vereni- ging(en)	kerk	club(s)	groep(en)	anders nl:	**	gemiddeld aantal uren per week (totaal)
	lid/deelnemer							
	bestuurslid							
	anders nl:....							
11. Klust u ook wel eens aan uw huis, zoals schilderen, reparaties e.d.?	nee nooit						*	
	ja, een enkele keer							
	ja, regelmatig							
	ja, vaak							
	ja, zeer vaak							
12. Hebt u de beschikking over een tuin bij uw huis of ergens anders, bijvoorbeeld een volkstuin, stukje recreatiegrond e.d.?	nee						**	
	ja, een kleine tuin bij huis							
	ja, een middel-grote tuin bij huis							
	ja, een grote tuin bij huis							
	ja, een verharde buitenruimte bij huis							
	ja, een volkstuin/stukje recreatiegrond							
ja, anders nl:.....								
13. Klust u ook wel eens in de tuin, bijvoorbeeld snoeien, bestraten, schutting opknappen e.d.?	nee nooit						*	
	ja, een enkele keer							
	ja, regelmatig							
	ja, vaak							
	ja, zeer vaak							

* aankruisen wat van toepassing is
 ** aankruisen wat van toepassing is, meerdere antwoorden mogelijk

vraag	antwoord																																										
15. In welk jaar hebt u uw huidige woning betrokken?	19....																																										
16. Tot welk van de hiernaaststaande typen behoort uw woning?	<table border="1"> <tr><td>vrijstaand huis</td><td></td><td></td><td>*</td></tr> <tr><td>2 onder 1 kap</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>eengezinshuis in rij</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>flat met lift</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>flat zonder lift</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>bovenwoning</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>benedenwoning</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>maisonette met/zonder lift</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>kamer, appartement met/zonder lift</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>anders, nl:.....</td><td></td><td></td><td></td></tr> </table>			vrijstaand huis			*	2 onder 1 kap				eengezinshuis in rij				flat met lift				flat zonder lift				bovenwoning				benedenwoning				maisonette met/zonder lift				kamer, appartement met/zonder lift				anders, nl:.....			
vrijstaand huis			*																																								
2 onder 1 kap																																											
eengezinshuis in rij																																											
flat met lift																																											
flat zonder lift																																											
bovenwoning																																											
benedenwoning																																											
maisonette met/zonder lift																																											
kamer, appartement met/zonder lift																																											
anders, nl:.....																																											
17. Hoe vindt u de onderhoudstoestand van uw woning? Kunt u dat zeggen voor de <u>buitenkant</u> van uw woning (buitenmuren, kozijnen, dak etc.) en voor de <u>binnenkant</u> van uw woning (plafonds, binnenmuren, keuken, w.c., etc.)?	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>buitenkant v.d.woning</th> <th>binnenkant v.d.woning</th> <th>*</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>zeer goed</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>goed</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>redelijk</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>matig</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>slecht</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>zeer slecht</td><td></td><td></td><td></td></tr> </tbody> </table>				buitenkant v.d.woning	binnenkant v.d.woning	*	zeer goed				goed				redelijk				matig				slecht				zeer slecht															
	buitenkant v.d.woning	binnenkant v.d.woning	*																																								
zeer goed																																											
goed																																											
redelijk																																											
matig																																											
slecht																																											
zeer slecht																																											
18. Wie verricht in doorsnee het binnen- en buitenonderhoud van uw woning?	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>buitenkant woning</th> <th>binnenkant woning</th> <th>**</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>ikzelf</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>iemand anders in het gezin</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>huisbaas/ huiseigenaar</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>klusjesman/ vakman</td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>anders, n.l.:</td><td></td><td></td><td></td></tr> </tbody> </table>				buitenkant woning	binnenkant woning	**	ikzelf				iemand anders in het gezin				huisbaas/ huiseigenaar				klusjesman/ vakman				anders, n.l.:																			
	buitenkant woning	binnenkant woning	**																																								
ikzelf																																											
iemand anders in het gezin																																											
huisbaas/ huiseigenaar																																											
klusjesman/ vakman																																											
anders, n.l.:																																											

* aankruisen wat van toepassing is

** aankruisen wat van toepassing is, meerdere antwoorden mogelijk

vraag
19. Wie is eigenaar van uw woning?

antwoord

ikzelf	☐	*
iemand anders in het gezin, pers.nr....	☐	
woningbouwvereniging, wooningstichting, studentenhuisvesting	☐	
gemeente, rijk, provincie, waterschap	☐	
partikuliere instelling, zoals pensioen-fonds of verzekeringsmaatschappij	☐	
partikulier persoon	☐	
anders, nl:	☐	

V VRAGEN OVER DE WOONOMGEVING

20. Kunt u bij de hiernaast genoemde aspek-
ten aankruisen wat van toepassing is
voor uw woonomgeving?

- 319 -

	geen	weinig	niet veel, niet weinig	veel	zeer veel	
hoeveelheid verkeer in de straat	☐	☐	☐	☐	☐	*
hoeveelheid mensen van uw stand in de buurt	☐	☐	☐	☐	☐	
hoeveelheid bedrijven/ winkels in de buurt	☐	☐	☐	☐	☐	
hoeveelheid natuur/ groen in de buurt	☐	☐	☐	☐	☐	
hoeveelheid speelgelegenheid in buurt	☐	☐	☐	☐	☐	
hoeveelheid mensen op straat (overdag)	☐	☐	☐	☐	☐	
hoeveelheid parkeergelegenheid in de buurt	☐	☐	☐	☐	☐	
hoeveelheid contact met de buurtbewoners	☐	☐	☐	☐	☐	

* aankruisen wat van toepassing is

vraag

antwoord

21. Kunt u van de hiernaast genoemde aspecten aangeven of u daarover in uw woonomgeving tevreden of ontevreden bent?

	zeer tevreden	tevreden	niet tevreden, niet ontevreden	ontevreden	zeer ontevreden
verkeersdrukke in de straat/ plein/ erf					
grootte van tuin bij huis					
veiligheid buurt s'avonds					
betaalbaarheid woning					
hoeveelheid mensen van uw stand in de buurt					
hoeveelheid bedrijven/ winkels					
geluidsisolatie naar de bureu					
kwaliteit van natuur/ groen in de buurt					
uiterlijk (fraaiheid) van de straat/ plein/ erf					
onderhoud andere huizen in de buurt					
afstand naar centrum van stad/dorp (winkels)					
aanzien buurt					
kwaliteit van speelgelegenheid in de buurt					
hoeveelheid mensen op straat (overdag)					
grootte van de woning					
situering van parkeergelegenheid in de straat.					
kontakt met de bureu					
afstand tot park/bos/natuur					

*

22. Wat vindt u de belangrijkste knelpunten of problemen in uw woonomgeving (bijv. aan- of afwezigheid van bepaalde voorzieningen)?

belangrijkste knelpunten

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....

N.B. Deze vraag ruimer opvatten dan vraag 26.

* aankruisen wat van toepassing is

vraag

23. Denkt u dat voor de oplossing van de in vraag 22 genoemde knelpunten zelfwerkzaamheid van bewoners in de buurt wel of niet vereist is?

Kunt u dit toelichten (bijv. zonder zelfwerkzaamheid doet de gemeente niets, door zelfwerkzaamheid kunnen meer voorzieningen worden getroffen e.d.)?

antwoord

zelfwerkzaamheid is vereist voor oplossing knelpunten	☐	*
zelfwerkzaamheid is niet vereist, maar draagt zeer bij tot oplossing knelpunten	☐	
zelfwerkzaamheid is niet vereist, maar draagt iets bij tot oplossing knelpunten	☐	
zelfwerkzaamheid lost knelpunten geheel niet op	☐	
anders nl:.....	☐	

toelichting

24. Kunnen de knelpunten het best door de gemeente of door zelfwerkzame bewoners of door beiden worden opgelost?

- 321 -

Kunt u dit toelichten (bijv. te zware werkdruk voor bewoners, bewoners hebben beter inzicht in de knelpunten e.d.)?

de knelpunten kunnen het best geheel door zelfwerkzaamheid van bewoners worden opgelost	☐
de knelpunten kunnen het best samen door gemeente en door bewoners worden opgelost	☐
de gemeente kan het best de knelpunten geheel oplossen	☐
de knelpunten kunnen niet worden opgelost	☐
anders nl:.....	☐

toelichting

24a Indien de knelpunten het best door gemeente en bewoners samen kunnen worden opgelost, hoe kunnen dan het best de taken worden verdeeld (bijv. bewoners: ontwerp, gedeelte uitvoering (bestrating, beplanting) en klein-onderhoud, gemeente: financiering, deel uitvoering (aanvoer materieel) en groot-onderhoud e.d.)?

taakverdeling gemeente/ bewoners

* aankruisen wat van toepassing is

vraag

25. Vindt u dat het zelfwerkzaamheid-project destijds gericht was op het belangrijkste probleem in uw woonomgeving, of waren er andere problemen in uw woonomgeving die naar uw mening belangrijker waren maar die niet werden aangepakt?

antwoord

het projekt was op het meest belangrijke probleem gericht	☐	*
het projekt was op een van de belangrijkste problemen gericht	☐	
het projekt was op een minder belangrijk probleem gericht	☐	
het projekt was op een relatief onbelangrijk probleem gericht	☐	
het projekt was op een van de onbelangrijkste problemen gericht	☐	
het projekt was op het onbelangrijkste probleem gericht	☐	
er waren geen andere problemen in deze woonomgeving	☐	
anders, n.l.:.....	☐	
weet niet	☐	

25a Indien er belangrijkere problemen waren, welke waren dat?

belangrijkere problemen

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....

25b Waarom was het projekt niet op deze problemen gericht?

toelichting

.....

.....

.....

26. Zijn er problemen of knelpunten in uw woonomgeving opgelost doordat het gebruik is veranderd of doordat u het nu anders beleeft (bijv. een pleintje waar vroeger hinderlijk werd gespeeld is nu een rustig pleintje of: vroeger hekel aan spelende kinderen, nu niet meer)?

nee	☐	*
ja, een knelpunt opgelost door aanpassing gebruik/beleving	☐	
ja, enkele knelpunten opgelost door aanpassing gebruik/beleving	☐	
ja, meerdere knelpunten opgelost door aanpassing gebruik/beleving	☐	
weet niet	☐	

* aankruisen wat van toepassing is

BIJLAGE 7: Gespreksonderwerpen met de sleutelfiguren van de vier onderzochte zelfwerkzaamheid-projecten

A Verloop zelfwerkzaamheid-project

1. verrichte activiteiten;
2. tijdsduur project + fasering;
3. grootte groep;
4. actieve kern, grootte, wat deden ze in het project en wat doen ze in het dagelijks leven;
5. wie gaf leiding in de groep, organiseerde e.e.a., maakte het ontwerp en/of nam initiatief;
6. verloop project, rol bewoners bij initiatief, ontwerp, aanleg/uitvoering en onderhoud/beheer, rol/ ondersteuning vanuit gemeente, WBV en/of bewonersvereniging e.d. Hebben bewoners eerst geprobeerd de verbetering door de gemeente te laten uitvoeren (protest)?
7. wie leverde materialen, financiën;
8. vakmensen of andere niet-bewoners (vrienden, klusjesmensen e.d.) ingeschakeld in het project, zo ja in wat voor dienstverband, welke activiteiten verrichtten ze;
9. aanleiding en doel zelfwerkzaamheid-project: zelf de woonomgeving te verbeteren of de gemeente tot verdere verbetering aan te zetten, actievoering, ontspanning, meer zeggenschap over de woonomgeving, hogere/meer kwaliteit door zelfwerkzaamheid, verbetering duurde anders te lang;
10. waarom werd zelfwerkzaamheid toegepast, waarom verrichtte de gemeente de werkzaamheden niet? (bezuiniging gemeente, de gemeente gaf aan deze buurt lage prioriteit).

B Houding gemeente en woningbouwvereniging

1. betrokken instanties bij het project (bewoners-, eigenarenvereniging, WBV, gemeente);
2. houding van betrokken instanties, positief/negatief, actief/passief stimulerend, toestemming snel/langzaam;
3. medewerking van gemeentelijke diensten en bestuur, ja/nee, in wat voor vorm;
4. voorlichting en/of financiële steun van gemeente en/of woningbouwvereniging;
5. conflicten met gemeente en woningbouwvereniging en andere instanties.

C Kosten projekt en verdeling daarvan over participanten

1. kosten projekt (kosten bewoners/ centrale pot, vergoedingen voor bewoners, kosten gemeente, WBV, bewonersvereniging e.d.);
2. is (zijn) de gemeente (of andere instanties) met het projekt goedkoper af? zowel nu als in de toekomst door indirecte kostenbesparingen: minder vernielingen, zo ja/nee wat zijn de besparingen, of wat is het projekt duurder?
3. blijvende werkzaamheden voor bewoners na projekt;
4. heeft gemeente (of WBV) voor en na het projekt werkzaamheden verricht in de woonomgeving, verschillen tussen werkzaamheden voor en na projekt (omvang/kwaliteit): blijvend minder werkzaamheden voor gemeente en WBV;
5. kostenkonsekwenties van deze verschuivingen voor de verschillende participanten.

D Evaluatie zelfwerkzaamheid-~~projekt~~

1. gestelde doel bereikt (zie vraag A 9);
2. belangrijkste ondervonden problemen m.b.t. het projekt zowel voor, tijdens als na het zelfwerkzaamheid-~~projekt~~;
3. konflikten tussen deelnemers/niet-deelnemers en onderling;
4. als opnieuw met het projekt moet worden begonnen, zal dan het projekt anders of niet worden uitgevoerd, toelichting;
5. Zijn de gemeente, de bewoners en eventueel de andere participanten met zelfwerkzaamheid beter of slechter af dan zonder zelfwerkzaamheid, waarom (bijv. meer tevreden met woonsituatie, hierdoor minder verhuizingen e.d.);
6. positieve en negatieve effecten van bestaande regelgeving op de realisering van het projekt;
7. overige belemmeringen of positieve effecten voor zelfwerkzaamheid in de woonomgeving: houding gemeente, ruimtelijke omgeving (aan-/afwezigheid van bepaalde voorzieningen, ontbreken van ruimte e.d.), niet/wel kunnen bedienen van materieel;
8. is/zijn er na het projekt minder vandalisme/vernielingen in de woonomgeving dan vóór het projekt;
9. zijn er plannen voor een volgend zelfwerkzaamheidprojekt;
10. is door het projekt de zeggenschap van de buurtbewoners over hun woonomgeving vergroot t.o.v. andere instanties?;
11. aanbevelingen voor andere zelfwerkzaamheid-groepen.

E Bewonerskenmerken

1. organisatie van bewoners voor, tijdens en na het projekt, hoeveel bewoners nemen actief deel aan die organisaties, hoeveel passief en hoeveel helemaal niet, komt actieve deel overeen met de actieve kern in de zelfwerkzaamheid-groep en bewoners die niet participeren in de bewonersorganisaties met de niet-deelnemers tijdens het projekt;
2. aantal wel en niet deelnemende bewoners aan het projekt, reden waarom mensen niet meededen;
3. kenmerken van niet-deelnemende bewoners;
4. nationaliteit bewoners, onderscheid wel/niet-deelnemers;
5. kennis van zelfwerkzaamheid-projekten voor aanvang projekt, zo ja wie had de kennis en hoe gekregen;
6. bereidheid tot actie van bewoners in de buurt.

F Buurtkenmerken en doorlopen enquête

1. eigendomssituatie woningen;
2. aantal verhuizingen in buurt, vóór en na projekt (toe-/afname verhuizingen) bij deelnemers en niet-deelnemers;
3. voldoende of niet voldoende aanwezig zijn van basisvoorzieningen;
4. doorlopen enquête-vragen;
5. zijn er dossiers, dokumenten, onderzoeksgegevens, foto's e.d.;
6. adressen t.b.v. respons.

G Bekijken projekt

Beoordeling: kwaliteit projekt,
onderhoud/grootte huizen,
hoeveelheid verkeer in straat,
stand buurt,
hoeveelheid bedrijven/winkels in buurt,
hoeveelheid/kwaliteit natuur/groen in de buurt,
hoeveelheid/kwaliteit speelgelegenheid in de buurt,
hoeveelheid mensen op straat (overdag),
hoeveelheid/situering parkeergelegenheid in de buurt,
hoeveelheid kontakten in buurt,
hoeveelheid tuinen in buurt (grootte),
veiligheid buurt,
uiterlijk/fraaiheid van straat/plein/erf,
afstand naar centrum/ winkels,
afstand tot park/bos/natuur.

Alblasserdam

WOENSDAG 5 OKTOBER 1983

DRECHTSTRE

Bewoners komen zelf met inrichtingsplan:

"We willen dat het een ontmoetingsplaats wordt"

ALBLASSERDAM — Als het even meezit, krijgen de twee openliggende terreinen aan weerszijden van de Rambrandtlaan in Alblasserdam een aanzienlijk nuttiger functie dan momenteel het geval is.

Dat is op dit moment met name afhankelijk van de rijks-subsidie, die enkele buurtbewoners voor de verwezenlijking van hun zelf opgestelde plannen hebben aangevraagd bij het ministerie van Landbouw en Visserij in Den Haag. Het gaat om het stuk grond, dat hij ingewijden te boek staat als het Kennedytraject: de grasvelden tussen de flats aan de Nicolaas Beetsstraat en Pieter de Hoochplaats enerzijds en tussen de Roemer Visscherstraat en de Hobbemalaan anderzijds. Een gebied waar buurtbewoners al een tiental jaren ijveren voor een zinnvolle invulling. Momenteel liggen er twee voetbalvelden, maar, zo weet Jenny van Amersfoort, één van de initiatiefnemsters van het huidige plan, "die zijn negen van de twaalf maanden in het jaar onbespeelbaar, omdat ze dan te nat zijn".

Vandaar dat nu in totaal ongeveer vijftig buurtbewoners zelf een plan hebben opgesteld voor de inrichting van het terrein en dat indienden bij de gemeente. "Als het aan ons ligt, krijgt het terrein een multifunctionele doelstelling", zegt Marjolein van Klaveren, als SAG-medewerkster eveneens actief bij de opstelling en de begeleiding van het plan.

"Dat houdt in dat buurtbewoners van alle leeftijden er straks terecht moeten kunnen. Bovendien hopen we dat zo'n ontmoetingsplaats de mensen nader tot elkaar kan brengen".

Elsen

De plannen voor de inrichting van het terrein omvatten onder meer een fietscorridor, met daaromheen trimpaden met houtsnippers, een speelplaats, een visvijvertje, een goede drainering van het voetbalterrein, een omliegende van de sloten en aangegeven plaatsen, waar de hond uitgelaten kan worden. En veel gevarieerd groen, want dat is een eis van het ministerie.

Datzelfde ministerie stelde overigens nog meer eisen, zoals

het invulling van een vragenlijst over het project, het uitwerken van een plattegrond en (achteraf) een verslag van het project, dat als voorbeeld moet dienen voor andere plaatsen in het land. Daarmee zijn de buurtbewoners niet over één nacht ijs gegaan. "Naar mijn idee voldoen we aan alle eisen van het ministerie", meent Marjolein van Klaveren. "Ik denk dan ook dat we een goede kans maken op toekenning van die subsidie."

Zelfwerkzaamheid

De eerste bijeenkomst, waarin met mensen van de SAG gesproken werd over het betreffende terrein, vond op 1 april plaats. Tijdens het overleg van 21 april van dit jaar in wijkgebouw De Mijlpaal, waarbij 21 belangstellenden aanwezig waren, werden de bewoners erop geattendeerd, dat zij voor de realisatie van de plannen wel de nodige zelfwerkzaamheid zouden moeten opbrengen. "Want als de gemeente het

moest opknappen, zou dat al gauw anderhalve ton aan arbeidsloon kosten", meent Marjolein van Klaveren.

Er bleek onder de bewoners echter voldoende enthousiasme aanwezig. Momenteel zijn er zo'n 65 mensen bereid gevonden om de handen uit de mouwen te steken.

Men hoopt dat een deze week verspreide oproep in de buurt nog meer positieve reacties oplevert en daarnaast rekenen men op steun van de ADA (Anders Dan Anders), een instelling die het vrijwilligerswerk in Alblasserdam coördineert. Een regionale toezichtcommissie moet nog gaan bekijken of vrijwilligers bij het project kunnen worden ingezet met behoud van uitkering. Al deze mensen zullen vooral uitvoerende werkzaamheden moeten verrichten, als het project het haalt. Het toezicht en de leiding komen voor rekening van Gemeentewerken, over wiens medewerking de buurtbewoners ook zeer content zijn.

Ontsluiting

De gemeente zelf huldigt vooralsnog de opvatting dat het terrein als ontsluiting moet dienen, dus als doortocht voor politie en brandweer bij even-

tuele rampen. "Bij het bouwen van de flats is men kennelijk uitgegaan van de aanleg van een metro", constateert Marjolein van Klaveren. "Misschien dat dat over een jaar of twee nog eens gaat gebeuren, maar ook dan zou een eventuele voorlopige bestemming van het terrein nog voor jaren kunnen volstaan."

In het uitgebreide plan: de kosten van het geheel raamd op ongeveer 77.000 gulden. "Als de subsidie-aanvraag gehonoreerd wordt, ontvangen we 50.000 gulden", rekent Marjolein van Klaveren. "Daarnaast heeft de gemeente 30.000 gulden gereserveerd voor beschouwingen langs waterkanten van de sloten de omgeving. Wellicht kunnen we ook daar wat van over."

Bij de bouwtijd is men uitgaan van een termijn van twee à twaalf maanden, voor het project mogelijkwerijns medio 1984 al voltooid kan zijn, teneer daar het ministerie op 1 december haar beslissing bekend maakt.

* Marjolein van Klaveren (links) en Jenny van Amersfoort v. het terrein waarmee zij groen plannen hebben.

Inrichtingsplan dit jaar ten uitvoer

Ministerie wacht op advies gemeente

ALBLASSERDAM — De kans is aanwezig dat er in de loop van dit jaar al gewerkt gaat worden aan de inrichting van het Kennedytraject langs de Rembrandtlaan in Alblasserdam. Het ministerie van Landbouw en Visserij, waar het subsidieverzoek hiertoe is ingediend, heeft gevraagd om een advies van de gemeente inzake het inrichtingsplan

In de eerste helft van het afgelopen jaar stelden een aantal bewoners uit de omgeving van het terrein een plan op voor de inrichting van de twee groenstroken aan weerszijden van de Rembrandtlaan, ter hoogte van de Nicolaas Beetsstraat en de Roemer Visscherstraat. Het uitgewerkte plan werd, nadat het voldeed aan verschillende eisen van het mi-

nisterie, ingediend met een verzoek om subsidie. Onlangs kwam vanuit Den Haag het bericht, dat men zeer positief staat tegenover de plannen. Alleen wil men van de gemeente een advies horen over de haalbaarheid ervan.

Kees Oosterwijk, die als chef van de afdeling gemeentewerken op het gemeentehuis betrokken was bij de procedure, zegt: „Ik heb zelf meegeholpen aan de uitwerking van de plannen, dus wat mij betreft valt mijn advies aan b en w positief uit.” Oosterwijk verwacht dat de gemeente haar toelichting hooguit half januari naar het ministerie van Landbouw en Visserij zal toezenden, waarna er enkele weken op een antwoord gewacht zal moeten worden. „Als alles goed verloopt, kan nog dit jaar met de werkzaamheden begonnen worden,” meent Kees Oosterwijk.

Prioriteiten

De plannen, die buurtbewoners voor de inrichting van het terrein hebben opgesteld, omvatten onder meer een fietscrossbaan, een speelplaats, een visvijvertje en een trimbaan rond het voetbalveld.

De bijdrage van het rijk zal ten hoogste 50.000 gulden kunnen bedragen. De kosten van het geheel zijn hoger geraamd, ook al wordt het één en ander verwacht van de zelfwerkzaam-

heid van de deelnemende buurtbewoners. „Er wordt geen geld voor gereserveerd,” weet Oosterwijk. „Het is afhankelijk van de prioriteiten die de gemeente stelt.”

Toch, zo oordeelt Oosterwijk, zou Alblasserdam er tegen een lage prijs een goede voorziening bij krijgen. Hij vindt het al heel positief dat de omwonenden zelf met ideeën zijn gekomen. „Ik zit hier nu zelf drie jaar,” zegt hij, „maar ik heb krante-artikelen gezien waaruit blijkt dat de inrichting van het terrein al tien jaar lang ter sprake is. Het wordt tijd dat er nu iets uitkomt, want het zou zonde zijn als men gedemotiveerd raakt.”

Jeugd mag het zeggen

ALBLASSERDAM — Op zaterdag 13 oktober wordt in het buurthuis De Mijlpaal aan de Van Eesterensingel een bijeenkomst gehouden over de groenvoorziening tussen de flats aan de Nicolaas Beetstraat en de Pieter de Hoochplaats enerzijds en de Roemer Visscherstraat en de Hobbemalaan anderzijds. De inspraakbijeenkomst geldt vooral de jeugd.

Sinds anderhalf jaar wordt gewerkt aan een praktische en doelmatige invulling van het hierboven genoemde terrein.

Een aantal initiatiefnemers heeft plannen opgesteld in samenwerking met Gemeentewerken. Dat heeft geleid tot een schetsontwerp van de inrichting en aanplanting, een subsidie van het ministerie van Landbouw en Visserij en een financiële toezegging door de gemeente Alblasserdam.

Het ontwerp wordt in de eerstvolgende gemeenteraadsvergadering ter goedkeuring voorgelegd. Na die goedkeuring kunnen de werkzaamheden aanvangen. Het ontwerp is inmiddels besproken met de betrokken bewoners en de belangengroepen. Tevens is een werkgroep samengesteld en een tijdelijk bestuur gekozen. Nu is het woord aan de jeugd, temeer daar diverse geplande zaken vooral voor deze groep is bestemd. Gesproken zal worden over o.a. een fietscrossbaan, een trapveld, een klimfort en een multifunctioneel veld.

alblasserdam

Jeugd mag inspraak leveren

ALBLASSERDAM — Op zaterdag 13 oktober wordt de Alblasserdamse jeugd betrokken bij de herinrichting van het groen tussen de flats van de Nicolaas Beetstraat en de Pieter de Hooghplaats, het zogenaamde Kenney-tracé. Met bewoners en belangengroepen zijn de plannen en het ontwerp al besproken, maar aangezien diverse onderdelen van het ontwerp gericht zijn op de jongeren, wordt voor hen een speciale inspraakbijeenkomst georganiseerd.

Er zal gesproken worden over: een fietscross-baan, een trapveld, een multifunctioneel veld en een klimfort. Jongeren die hun zegje willen doen over de inrichting van 'hun' speelterrein kunnen hiervoor zaterdag terecht in het buurthuis De Mijlpaal aan de Van Eesterensingel, vanaf 10.00 uur.

ZATERDAG 13 OKTOBER 1984 **De D**

Groen tussen flats is te duur

Van een onzer verslaggevers

ALBLASSERDAM — De plannen om tussen de flats van de Nicolaas Beetstraat en de Pieter de Hoochplaats in Alblasserdam een groot speelterrein aan te leggen, staan op losse schroeven. Burgemeester en wethouders hebben het plan gedeeltelijk afgewezen.

Er was een plan dat /140.000,- kostte. Aanleg van een fietscrossbaan, singels, een voetbalveld en een half verhard veld waren daarin opgenomen.

Die speelveldjes waren gepland aan de overkant van de weg, nabij de Roemer Visscherstraat.

Burgemeester en wethouders hebben nu beslist dat de plannen beperkt moeten blijven tot het gebied tussen de flats.

Daarnaast is het besluit genomen dat de uitvoering van het werk hooguit /80.000,- mag kosten.

De buurtgroep Dam Noord-Oost had al een inspraakavond uitgeschreven voor omwonenden. Bij de uitnodigingen waren tekeningen gevoegd die gebaseerd waren op het plan van /140.000,-.

De gemeente Alblasserdam zal op meer punten moeten besuinigen. Bij het opstellen van de voorlopige begroting voor 1985 kwam men op een tekort van /435.000,- uit.

Deze zogeheten primitieve begroting heeft nooit eerder zo'n groot tekort te zien gegeven.

In de komende weken zullen Burgemeester en wethouders moeten beslissen op welke uitgaven bezuinigd moeten worden.

Ook het verhogen van plaatselijke belastingen en tarieven biedt mogelijkheden om het grote tekort gedeeltelijk te dekken.

B. en W beslissen op 11 december

Start van inrichtingsproject komt dichterbij

ALBLASSERDAM — In de raadsvergadering van 11 december spreken b en w van Alblasserdam een oordeel uit over de plannen, die momenteel klaarliggen voor de inrichting van het Kennedy-traject. Als de raad er zijn goedkeuring aan hecht en het advies van Provinciale Staten ook positief luidt, kan eind januari volgend jaar begonnen worden met de werkzaamheden.

Het gaat om de inrichting van het terrein tussen de flats aan de Nicolaas Beetsstraat en de Pieter de Hoochplaats enerzijds en de Roemer Vischerstraat en de Hobbemalaan anderzijds. Al veel langer is er door bewoners voor gepleit dat gebied een nuttige bestemming te geven, maar zo'n anderhalf jaar geleden ontstond het plan, dat nu in grote lijnen uitgevoerd lijkt te gaan worden.

"Van de oorspronkelijke plannen komen een klimfort, een voetbalveld en één trapveld te vervallen", aldus Willem van der Sluis, voorzitter van het in oktober gevormde bestuur, dat gekozen werd uit een werkgroep. "Op 13 oktober hebben we een inspraakochtend voor de jeugd georganiseerd, waar ruim 30 jongeren op af kwamen.

Voor een klimfort bleek geen belangstelling te bestaan, vandaar dat we dat hebben laten vallen. "Wel gewenst bleken ondermeer een verhard trapveld en een muur om tegen te voetballen.

Die komen er dan ook, evenals enkele waterbekkens (waaronder viswater), twee hondenuitlaatplaatsen en veel bomen, planten en struiken. Daarnaast wordt in de plannen aandacht besteed aan een goede drainage, wat per saldo nog de meeste kusten voor zich opeist.

Het huidige plan kost de gemeente 110.500 gulden. De oorspronkelijke opzet vergde zo'n 140.000 gulden.

Formulleren

En daarmee zijn de kosten nog aardig gedrukt, "want in het hele project zal voor zo'n 20.000 gulden aan zelfwerkzaamheid geïnvesteerd moeten worden", aldus penningmeester

* De groep mensen die al geruime tijd ivoert voor een nuttige bestemming van het Kennedy-traject.

Siem van Amersfoort. Het is namelijk de bedoeling dat omwonenden te zijner tijd zelf de handen uit de mouwen steken. Daartoe wil men in de week na de gemeenteraadsvergadering in de directe omgeving een circulaire huis-aan-huis laten verspreiden, waarin de plannen ontvouwd worden en waarin om hulp gevraagd wordt bij de uitvoering. Met een formulier, dat later weer opgehaald wordt, kan men zich opgeven.

Gezamenlijk

"We zouden in de werkgroep ook nog graag iemand hebben uit de Hobbemalaan", brengt Siem van Amersfoort naar voren. "Uit alle andere delen van de omgeving hebben we inmiddels een vertegenwoordiger. Het is tenslotte een project dat we gezamenlijk willen aanpakken."

De werkzaamheden van de vrijwilligers zullen onder meer de aanplant van bomen en

struiken, en het aanvoeren van tegels e.d. omvatten. Voor het realiseren van de groenvoorziening wil men trouwens ook de jeugd inzetten tijdens de Nationale Boomplantdag. In overleg met de gemeente zal gezorgd worden dat het benodigde gereedschap en de materialen aanwezig zijn als er gewerkt gaat worden. Het bestuur stelt momenteel een 'draaiboek' samen voor het karwei.

Meer voorzieningen

De werkgroep wil blijven bestaan, ook na de afronding van het project. Dan zal men het onderhoud van het gebied op zich nemen. Ook wil men bekijken of in een later stadium voor nog wat meer voorzieningen gezorgd kan worden.

"Er is bijvoorbeeld nu geen enkele speelvoorziening voor kleinere kinderen opgenomen in het plan", aldus Siem van Amersfoort. "Misschien dat we daar later aan kunnen gaan werken. Want we willen proberen de financiële mogelijkheden wat verder uit te breiden door nieuwe bronnen aan te boren.

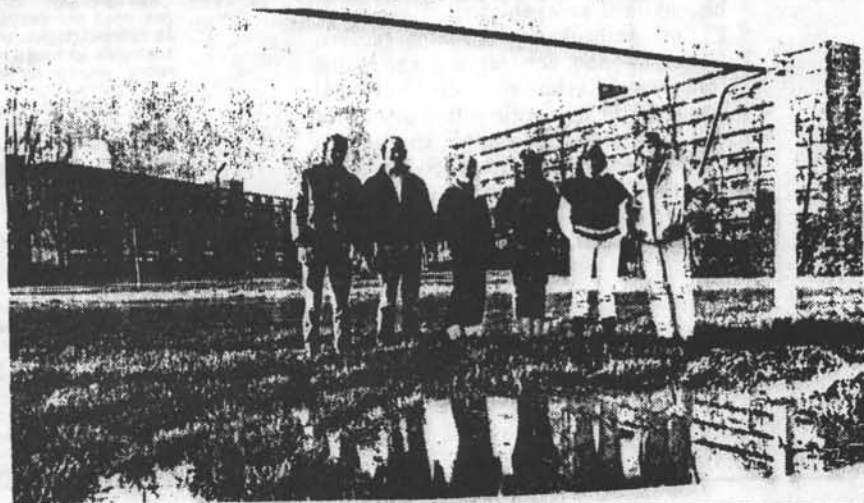
We zijn bijvoorbeeld van plan het Nationaal Jeugdfonds (Jantje Beton) aan te schrijven voor een bijdrage. Ook is al het

idee geopperd om de WAO-groep in Alblasserdam dingen te laten maken voor zo'n speelplaats.

Op die manier willen we het geld zo goed mogelijk besteden." Ook is men van plan nogmaals een subsidie-verzoek in te dienen bij het ministerie van Landbouw en Visserij. Dat gebeurde al eens in september 1983. Hoewel toen bij de financiële opzet was uitgegaan van een bedrag van 50.000 gulden, heeft men uiteindelijk slechts 5.200 gulden ontvangen.

"Dat bedrag dat we dachten te ontvangen, bleek bestemd voor dit soort projecten in de gehele provincie Zuid-Holland, vertelt Siem van Amersfoort. "Het heeft trouwens nogal lang geduurd voordat we dat bedrag uiteindelijk kregen, zodat dit project eigenlijk lang stil gelegen heeft. Maar nu ziet het er naar uit dat er op korte termijn iets gaat gebeuren. We rekenen nu op de omwonenden."

Wie meer wil weten over het project, waarbij de SAG trouwens nog steeds nauw betrokken is, kan terecht op het contactadres: Vondellaan 129, tel. 7353. Het secretariaat wordt beheerd door Elly van Kooten en Nanda Groeneveld. Tinus Salij is algemeen lid binnen het bestuur.

Commissie Openbare Werken

Klaroen

5/12/84

werd een latertje

ABLASSERDAM - Er was een flinke belangstelling voor de vergadering van de commissie voor Openbare Werken/Verkeer en Economische Zaken, die op dinsdag 27 november werd gehouden. Normaal gesproken zou de vergadering om 20.45 uur beginnen, doch in dit geval kon de wethouder pas om 21.15 uur de vergadering openen.

Belangstelling was er vooral van de werkgroep die zich ervoor beijvert het 'Kennedy-tracé', het verpauperde groen tussen de flats van de Pieter de Hoochlaats en de Nicolaas Beetsstraat en het aan de andere zijde van de Rembrandtlaan liggende trapveld, opnieuw in te richten. Zoals gezegd, de werkgroep was er, maar ook jongeren die binnenkort over een fietscrossbaan hopen te crossen.

De Plantsoendienst heeft, in samenwerking met de werkgroep, een plan ontwikkeld en besproken. Enkele waterpartijen worden gegraven, andere worden gehandhaafd. De te graven partijen vlak achter de Nic. Beetsstraat dienen enerzijds om voldoende grond te hebben als aanvulling voor de fietscrossbaan en anderzijds als een verbetering van de afvoer van het hemelwater. Verder wordt gezorgd voor veel avontuurlijk groen, wat hopelijk de kans krijgt te groeien, maar waar te zijner tijd rustig hutten in gebouwd mogen worden. Er komen diverse avontuurlijke hoekjes, zodat ook daar de jeugd naar hartelust kan spelen.

De werkgroep die de plannen samen met de gemeente heeft bedacht, heeft zich borg gesteld voor een groot stuk zelfwerkzaamheid.

Toch zitten de commissieleden nog met vragen. 'Hoe zit het met de hondenuitlaatplaats, is die niet wat klein?' zo vraagt mevrouw Fintelman zich af. Tevens wil zij weten, waar een zandbak voor de allerkleinsten gepland was. De Goede (CDA) noemt het plan zeker haalbaar, maar wilde gegevens over het onderhoud na realisering van de plannen.

Huttinga (AB) zelf een buurtbewoner, ziet zichzelf al joggen op een baantje op het gebied tussen Hobbemalaan en R. Visserstraat.

Dat de hondenuitlaatplaats wat klein is vindt ook hij. Van Engelen (VVD), die

de hoop op een tweede ontsluiting nog steeds niet heeft opgegeven, wijst op het tijdelijk karakter van de voorziening. Hij ziet, net als De Jong (SGP) het onderhoud van het terrein (nu nog verdrinken grasland), ook als een punt van zorg.

Met betrekking tot het onderhoud stelt de chef plantsoendienst, C. Oosterwijk, dat de kosten, ten opzichte van de huidige, niet zullen stijgen. De zelfwerkzaamheid van de bewoners zal hier tevens toe bijdragen. De bewoners zullen ook zelf zorgen voor het verplaatsen van het speelplaatsje. Hierdoor komt de zandbak dichterbij de flats te liggen. Een taak van de omwonenden zal o.a. ook zijn om d.m.v. sociale controle misbruik van de fietscrossbaan zoveel mogelijk te voorkomen.

Omdat op korte termijn geen nadere duidelijkheid over de tweede ontsluiting te verwachten is en de situatie rond de flats van dien aard is dat er iets moet gebeuren achtte men de geplande renovatie toch verantwoord. De bewonerswerkgroep is op de hoogte van het eventuele tijdelijke karakter van de voorziening.

Positief advies voor inrichting

ABLASSERDAM - B en W van Alblasserdam zijn akkoord gegaan met een positief advies over de plannen tot inrichting van het zg. Kennedy-tracé. Het Ministerie van Landbouw en Visserij had hierom gevraagd in verband met een eventuele toekenning van subsidie.

Omwonenden van de groenstrook ter weerszijden van de Rembrandtlaan stelden in de loop van 1983 een inrichtingsplan op, dat ondermeer voorziet in een trimbaan en een speelterrein. Na overleg met de gemeente

het subsidiebedrag komen vast te staan. „Het is een langdurige procedure geworden, maar zo te zien is het dan wel ...

ENQUETE FORMULIER.

In principe ben ik beschikbaar :

- dagelijks   0   (*overdag*)
- s'avonds   0
- s'zaterdags   0

Aan de volgende werkzaamheden kan ik meehelpen:

- 1. wilgetenen sjuwen   0
- 2. palen slaan voor vlechtwerk   0
- 3. vlechten van wilgetenen   0
- 4. verplaatsen van trottoirtegels   0
- 5. betegelen van voetpaden en   0
   verhard trapveld
- 6. plantgaten graven voor de   0
   nationale boomplantdag
- 7. begeleiden op nationale   0
   boomplantdag
- 8. zaaiklaar maken van het gras-   0
   veld
- 9. graszaad zaaien   0

■ s.v.p. aankruisen

Naam   :
Adres   :
Telefoon   :

Eventuele opmerkingen :

Inleveradressen : Siem van Amersfoort - Brederostraat 4I - tel. 7880
                      Nanda Groeneveld   - v. Lennepstraat 70 - tel. 408I
                      Elly van Kooten   - Vondellaan I29 - tel. 7353
                      Tinus Salij   - Nic. Beetsstraat 4IO - tel. 2786
                      Willem van der Sluis- Pieter de Hoogplaats I30- tel. 8068

Spitten in Kennedy-tracé

Schooljeugd trotseert de sneeuw op Boomfeestdag

ALBLASSERDAM — jeugd die in het kader kundig aan het werk. In regelmatig aanwezig zijn, van de Nationale Boom- totaal werden 45 bomen wat te wensen overlaat. Vrijwilligers kunnen zich ongeveer

Alternatieve boomplantdag

ALBLASSERDAM — Woensdag 20 maart hebben enkele honderden schoolkinderen enkele duizenden bomen en struiken geplant op het terrein, gelegen tussen de flats van de Nic. Beetsstraat en de Pieter de Hoochplaats en op het terrein tussen Hobbemalaan en Roemer Visscherstraat. De omstandigheden waren bepaald niet lente-achtig, het sneeuwde. Dat mocht evenwel de pret niet drukken, overal pakten de kinderen stevig aan, groeven de gaten en drukten de grond om het plantgoed aan. Nu maar wachten tot het echt voorjaar wordt.

Op 5 april, Goede Vrijdag, wordt op hetzelfde terrein een alternatieve boom-

plantdag gehouden voor alle kinderen van Dam Noord-Oost. De organisatoren hopen dat vele kinderen komen planten, want er moeten nog eens vierduizend struiken de grond in. Aangezien het 'Kennedy-tracé' erg modderig is, wordt de kinderen aangeraden rubber laarzen aan te trekken. Om te kunnen scheppen heb je een spa nodig, neem die dus mee.

Samen werken aan een terrein waar binnenkort iedereen naar hartelust kan spelen, is in het belang van alle kinderen. Kom dus naar de alternatieve boomplantdag voor de kinderen van Dam Noord-Oost.

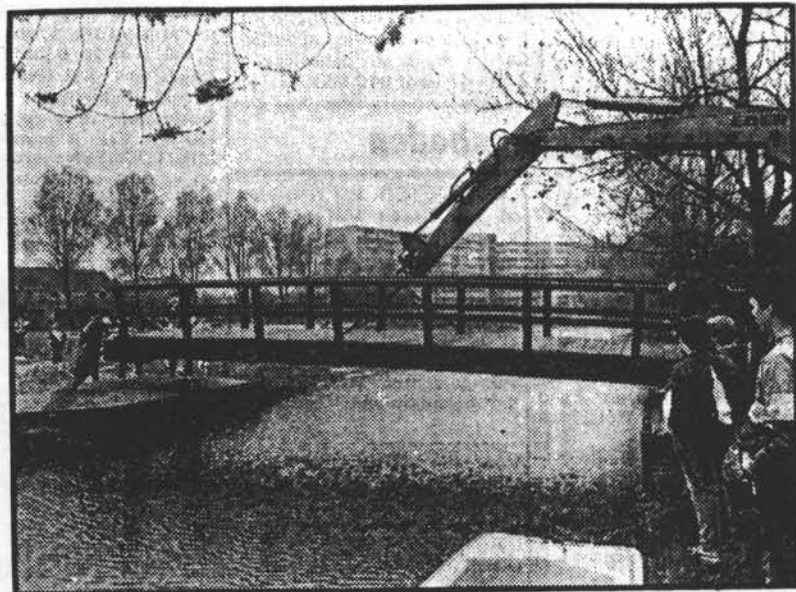

Met vereende krachten wordt een boompje dat een boom moet worden, de grond in geholpen. Door het sneeuwige weer was het flink koud. Je moest hard werken wilde je warm blijven en dat deden de meesten dan ook.

Eind augustus officieel open

Mijlpaal voor Kennedy-tracé

ALBLASSERDAM — Het ontbrak afgelopen dondagmiddag vooral van de zijde van de belangstelling, toen twee houten bruggen hun bestemming vonden op het Kennedy-tracé.

* Met een grote kraan werden de bruggen op hun plaats gelegd.

Kennedy-tracé is bijna klaar

ALBLASSERDAM — De herindeling van het Kennedy-tracé nadert haar voltooiing. Donderdag werden twee rustiek houten bruggen op de bruggehoofden gelegd. Eén aan de kant van de flats, nabij de crossbaan. De andere werd bij het trapveldje geplaatst. Uiteindelijk is besloten dit trapveldje van een asfalt bovenlaag te voorzien. De stenen onderlaag is door vrij-

willigers gelegd, het wachten is op de asfalteerploeg. Enkele vrijwilligers zijn bezig, van de oude doelpalen leuke speelattributen te vervaardigen. Er moet nog veel werk verzet worden, voordat het terrein officieel in gebruik kan worden genomen. De opkomst van de vrijwilligers op de zaterdag was goed; nu echter het mooie weer aanbreekt loopt de

animo wat terug. De werkgroep doet dan ook een dringende oproep aan vrijwilligers, die enkele uurtjes beschikbaar willen stellen. Er moet nog gras ingezaaid worden en het terrein zal nog schoongemaakt moeten worden. Informatie omtrent de werkzaamheden kan men verkrijgen bij de heer W.P.C. van der Sluis, tel. 01859-18068.

Plaatsen bruggen opent groengebeid

Van een onzer
verlaggeefsters

ALBLASSERDAM — Een hydraulische graafmachine heeft gistermiddag twee bruggen van anderhalve meter breed geplaatst over de singel in het zogenaamde Kennedy-tracé in Alblasserdam.

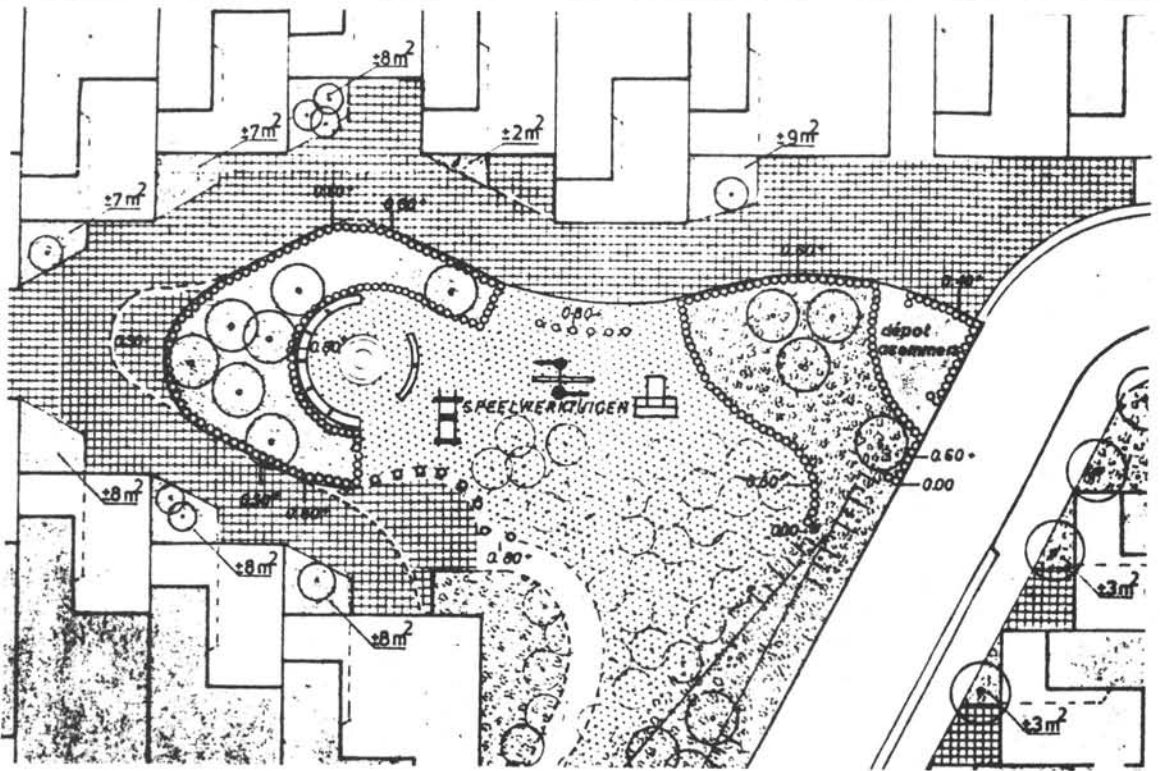
De 'weg' tussen de flats aan de Nicolaas Beetstraat en Pieter de Hoochplaats en de laagbouw aan de Roemer Visscherstraat en Hobbemalaan is hiermee officieel geopend.

Voor de vele vrijwilligers die zich sinds februari bezig houden met de aanleg van het drie hectare grote terrein was de plaatsing van de bruggen een soort mijlpaal.

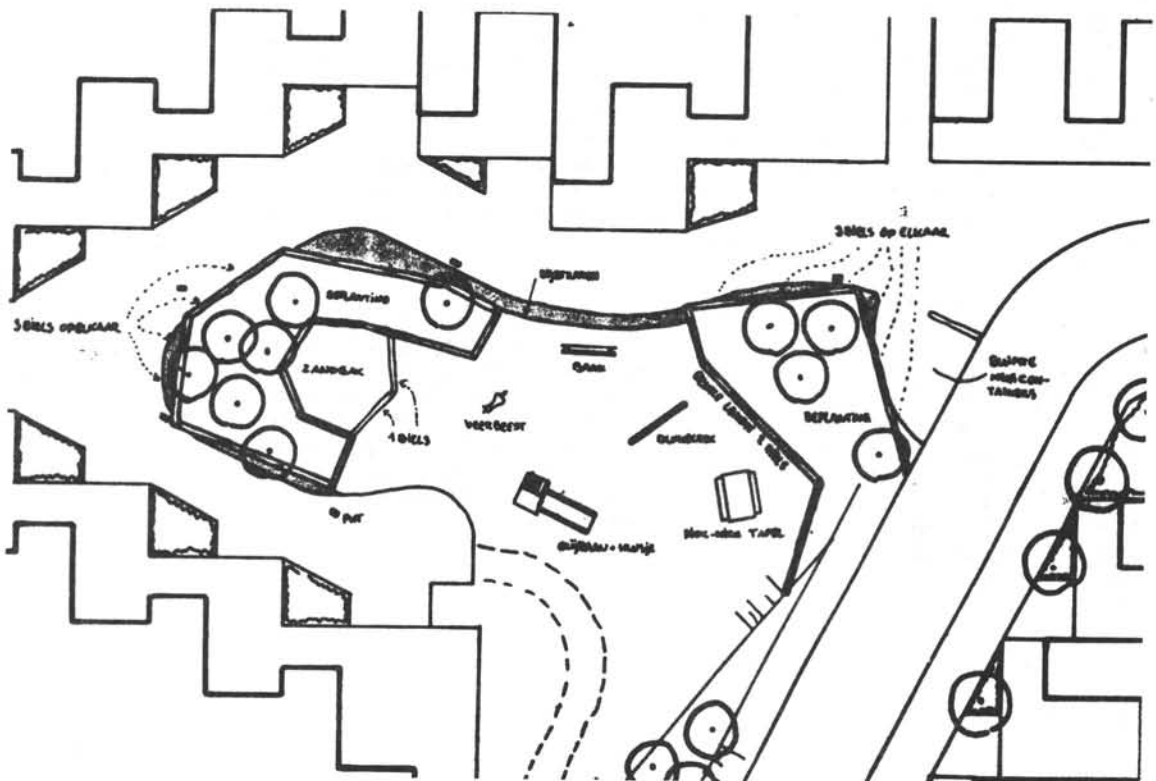
„De aanleg van het gebied, het beplanten, het maken van een hard trapveld, een fietscrossbaan en het draineren is nu grotendeels achter de rug. Er kan met de inrichting worden begonnen”, aldus W. Hoekstra, medewerker gemeentewerken.

Met een subsidie van in totaal 155.000 gulden (van rijk en gemeente) is de werkgroep „Groen tussen de flats” vanaf februari met 90 vrijwilligers bezig geweest.

Dronten

oude situatie van de speel- en groenvoorzieningen in Dronten

ontwerp van de verbeterde speel- en groenvoorzieningen in Dronten

---

Horst knapt met bewoners wijk op

D.v. NL 17-1-'85

HORST - De gemeente Horst gaat samen met bewoners van de Van Goghstraat een deel van deze woonstraat opknappen. De bewoners tekenen voor een inbreng van 30 procent, in de vorm van werkzaamheden. Het totale project kost 28 mille, maar dank zij de zelfwerkzaamheid van de bewoners hoeft de gemeente maar 20 mille uit te trekken.

Het plan van de bewoners van de Van Goghstraat voorziet in het vervangen van de tegelverharding door betonklinkers. Dit om de bewoners de gelegenheid te geven om met de auto voor hun woning te komen. Verder wordt een speciale plaats aangelegd waar de bewoners hun auto's kunnen wassen en worden plantsoen en speelweide aangepast.

Het is de eerste keer dat in Horst bewoners op deze wijze samen met de gemeente een woonstraat opknappen. „Het is een experiment”, zegt wethouder G. Driessen van Horst. „Tijdens de algemene beschouwingen is regelmatig gesteld dat de gemeente initiatieven van bewoners moet steunen om het woonklimaat te verbeteren. Omdat de gemeente de kosten niet allemaal kan betalen, gaan we er van uit dat de bewoners minimaal 30 procent eigen inbreng leveren in de vorm van zelfwerkzaamheid”.

‘Weinig’

De Horster raad, die dinsdagavond voor dit project 20 mille beschikbaar stelde, vond overigens de inbreng van 30 procent weinig. VVD- en CDA-fractie vonden dat het experiment geen precedent mag scheppen voor andere initiatieven. „Bewoners van andere straten die met soortgelijke projecten aankomen moeten rekenen op een grotere eigen inbreng. De financiering van dit soort projecten zal van geval tot geval bekeken moeten worden”, aldus CDA-woordvoerder H. Peerbooms.

Horster buurt knapt woonerf deels zelf op

* Bewoners en mensen van de gemeente aan het werk in de Van Goghstraat in Horst.

(Van onze verslaggever)
HORST - De bewoners van de Van Goghstraat in Horst zijn zaterdag begonnen met de reconstructie van hun woonerf. Met hulp van de gemeente hopen zij volgende week dinsdag klaar te zijn met de werkzaamheden aan het plein, dat is omzoomd door tien woningen.

Gebreken aan onderhoud aan het plein, het lekken van het daar aanwezige zwembad en het niet kunnen bereiken van de woningen met de auto hebben de bewoners ertoe gebracht te gaan praten over reconstructie. De gesprekken resulteerden in de afspraak dat de bewoners zelf een groot deel van de werkzaamheden voor

hun rekening nemen. De Horster wethouder G. Driessen sprak enkele maanden geleden over een experiment, omdat het de eerste keer is dat gemeente Horst en bewoners op deze wijze samenwerken.

Weg

Het plein krijgt een geheel ander aanzicht. Een van de belangrijkste veranderingen is de aanleg van een weg. De bewoners willen de weg omdat zij op dit moment de wagen aan het begin van het erf moeten parkeren en een heel eind met de boodschappen moeten lopen voor ze aan huis zijn. Ook het wassen van auto's levert, aldus de bewoners, problemen op.

Zaterdagmiddag begonnen de werk-

zaamheden met het vervangen van dertig kubieke meter zand. Gistermiddag en -avond is met man en macht gewerkt aan het versjouwen van klinkers naar de plaats waar stratenmakers ze zullen leggen. Verder moeten alle trottoirtegels verwijderd en afgevoerd worden en zorgen de bewoners zelf voor de verplaatsing van straatlantaarns en de plaatsing van banken en tafels en speelwerktuigen. De gemeente draagt zorg voor de reparatie van het zwembadje dat op warme dagen twee tot drie keer bijgevuld moet worden.

Iedere dag zijn minimaal twee bewoners, samen met twee mensen van de gemeente, aan het werk. „We zijn zelfs, indien nodig, bereid snipperdagen op te nemen”, aldus een van de bewoners.

BIJLAGE 9: Representativiteit van de vier onderzochte zelfwerkzaamheid-projecten

In deze bijlage zijn enkele buurt-, bewoners- en projectkenmerken van de 4 onderzochte projecten gerelateerd aan die van de 393, door de gemeentelijke respondenten beschreven, representatieve zelfwerkzaamheid-projecten, zie ook hoofdstuk 10.

Door de bewoners in de 4 onderzochte projecten verrichte activiteiten, gerelateerd aan die in de 393 beschreven zelfwerkzaamheid-projecten

activiteit	totaal 393 proj. %	Albl. dam	Dron- ten	Horst Wijk bij D.	totaal 4 pro- jekten %
uitvoering/aanleg speelvoorz.	17,3	*	*	*	13,3
initiatief m.b.t. speelvoorz.	11,3	*	*	*	13,3
ontwerp van speelvoorzieningen	10,7	*	*	*	13,3
beheer/onderh. speelvoorz.	6,8		*	*	6,7
beheer/onderh. semi-openb. groen	6,0				0
beheer/onderh. openbaar groen	5,1		*		3,3
aanleg/uitv. semi-openbaar groen	3,3			*	3,3
aanleg/uitv. openbaar groen	3,3	*	*	*	10,0
initiatief m.b.t. openbaar groen	3,2	*	*	*	13,3
(her-)inrichting speelv.	2,8				0
initiatief openbare verharding	2,7			*	3,3
ontwerp van openbare verharding	2,6			*	3,3
aanleg/uitv. openbare verharding	2,2			*	3,3
ontwerp van openbaar groen	2,2	*			3,3
opknappen speelvoorzieningen	1,5				0
initiatief semi-openbaar groen	1,3			*	3,3
overige, minder dan 10x genoemd	17,7		*	*	6,7
Totaal: 823 activiteiten	100				100

Buurtkenmerken van de 4 onderzochte projecten, gerelateerd aan die van de 393 beschreven zelfwerkzaamheid-projecten

buurtkenmerk	totaal 393 proj. %	Albl. dam	Dron- ten	Horst	Wijk bij D.	totaal 4 pro- jekten %
<u>eigendomssituatie:</u>						
vnl. koopwoningen	46,5%		*	*	*	75%
vnl. huurwoningen	40,3%	*				25%
huur- en koopwoningen	13,2%					
<u>woningtype:</u>						
vnl. hoogbouw (met lift)	2,6%	*				25%
vnl. etagewon.(zonder lift)	4,6%					
vnl. ééngezinswoningen.	73,3%		*	*	*	75%
vnl. vrijstaande woningen	13,9%					
ééngezin- en vrijst. won.	3,3%					
etagewon. en ééngezinswon.	2,0%					
hoogbouw en ééngezinswon.	0,3%					
<u>bouwjaar woningen</u>						
vnl. nieuwb.(na ca. 1975)	29,5%					
vnl. naoorlogse bouw (tot 1975)	42,9%	*	*	*	*	100%
vnl. vooroorlogse bouw	14,9%					
nieuwbouw en naoorlogse bouw	10,1%					
voor- en naoorlogse bouw	2,4%					
anders	0,3%					
<u>ligging buurt</u>						
vnl. binnenstad (dorp)	45,6%		*			25%
vnl. randgebied/uitbr.plan	53,5%	*		*	*	75%
binnenstad en randgebied	0,9%					
<u>welstand buurt</u>						
vnl. hoge welstand	29,5%		*	*	*	75%
vnl. lage welstand	46,7%	*				25%
hoge en lage welstand	23,8%					
<u>bedrijvigheid buurt</u>						
alleen woningen	47,2%	*	*	*	*	100%
woningen met veel groenvoorz.	29,4%					
woningen en scholen	8,2%					
woningen en bedrijven/winkels	7,6%					
<u>onderhoudsnivo woningen</u>						
onderhoudsnivo overwegend goed	92,7%	*	*	*	*	100%
onderhoudsnivo overwegend slecht	6,1%					
onderhoudsnivo goed en slecht	1,2%					
<u>dichtheid buurt</u>						
vnl. lage dichtheid	57,0%		*	*		50%
vnl. hoge dichtheid	37,3%	*			*	50%
hoge en lage dichtheid	5,7%					

Bewonerskenmerken van de 4 onderzochte projecten, gerelateerd aan die van de 393 beschreven zelfwerkzaamheid-projecten

bewonerskenmerk	totaal 393 proj. %	Albl. dam	Dron- ten	Horst Wijk	bij D. 4 projekten	totaal 4 pro- jekten %
<u>gezinsfase</u>						
vnl. gezinnen met jonge kind.	74,4%	*	*	*	*	100%
vnl. gezinnen zonder jonge kind.	15,8%					
gezinnen met en zonder kinderen	5,1%					
vnl. alleenstaanden	0,9%					
gezinnen en alleenstaanden	3,0%					
anders	0,9%					
<u>leeftijd bewoners</u>						
vnl. jonge bewoners	71,4%	*	*	*	*	100%
jonge en oude bewoners	16,7%					
vnl. oude bewoners	11,9%					

De financiële regeling in de 4 onderzochte projecten, gerelateerd aan die in de 393 beschreven zelfwerkzaamheid-projecten (NB. indien meer financiers aanwezig waren, is de belangrijkste aangegeven)

financiële regeling	totaal 393 proj. %	Albl. dam	Dron- ten	Horst Wijk	bij D. 4 projekten	totaal 4 pro- jekten %
gem. betaalde alles	19,0%		*	*	*	75%
gem. betaalde alleen materiaal	25,6%					
gem. betaalde groot deel, de bewoners de rest	6,3%					
gem./bew. betaalden gelijk deel	8,5%					
bewoners betaalden groot deel	2,0%					
bewoners betaalden alles	8,5%					
subsidie, fonds	4,5%	*				25%
geen kosten mee gemoeid	25,6%					

De kwaliteit van de 4 onderzochte projecten, volgens de gemeentelijke respondenten, gerelateerd aan die van de 393 beschreven zelfwerkzaamheid-projecten

kwaliteit project volgens de respondenten	totaal 393 proj. %	Albl. dam	Dron- ten	Horst Wijk	bij D. 4 projekten	totaal 4 pro- jekten %
goed en redelijk	77,7%	*	*	*	*	100%
matig	16,7%					
slecht	3,1%					
nog niet bekend	2,3%					

BIJLAGE 10: Opleiding, beroepsnivo en inkomen van de respondenten van de vier onderzochte zelfwerkzaamheid-projecten

Op basis van de variabelen opleiding, beroepsnivo en inkomen is in hoofdstuk 14 de sociaal-ekonomische positie van de respondenten bepaald.

Opleiding

Onderscheid is gemaakt tussen de volgende opleidingen:

1. lagere school,
2. voortgezet lager onderwijs/LAVO,
3. LTS, LEAO,
4. MULO, MAVO, 3-jarige HBS,
5. MEAO, UTS,
6. Gymnasium, VWO, HBS, MMS, HAVO,
7. MBO, MTS,
8. HBO, HTS, Pedagogische Academie,
9. MO-akte, Ga2, Accountancy,
10. Universiteit, Hogeschool,

Opleiding van de respondenten, onderscheiden naar deelnemers en niet-deelnemers per projekt

Projekt	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	non respons
Alblasserd. deeln.	1		6	2	1	1	1	2	2		1
Alblasserd. niet-deeln.	2		2	3	1	3	4	5	2		2
Alblasserd. totaal	3		8	5	2	4	5	7	4		3
Dronten deeln.				3				3	1	2	1
Dronten niet-deeln.										1	2
Dronten totaal				3				3	1	3	3
Horst deeln.	1		2	3		1		1		1	
Horst totaal	1		2	3		1		1		1	
Wijk bij D. deeln.	1		2	3				3			
Wijk bij D. niet-deeln.				2		2	2				3
Wijk bij D. totaal	1		2	5		2	2	3			3
deeln. totaal	3		10	11	1	2	1	9	3	3	2
niet-deeln. totaal	2		2	5	1	5	6	5	2	1	7
Totaal	5		12	16	2	7	7	14	5	4	9

De respondenten uit Dronten zijn relatief hoog opgeleid; bij de andere projecten zijn de opleidingsnivo's meer gespreid. In Alblasserdam valt op dat de respondenten die niet aan het projekt hebben meegewerkt gemiddeld hoger zijn opgeleid dan zij die wel aan het projekt hebben meegewerkt.

Beroepsnivo

Onderscheid is gemaakt in de volgende beroepsnivo's:

1. huishoudelijk werk,
2. geen werk, pensioen e.d.,
3. ongeschoolde handarbeid,
4. studerend,
5. geschoolde handarbeid,
6. lagere employé,
7. hogere employé,
8. zelfstandigen,
9. academisch nivo,

Beroepsnivo's van de respondenten, onderscheiden naar deelnemers en niet deelnemers per projekt

Projekt	1	2	3	4	5	6	7	8	9	non respons
Alblasserd. deeln.	1	1			2	3	4	1	1	4
Alblasserd. niet-deeln.	4	3		1	3	4	7	1		1
Alblasserd. totaal		4			5	7	11	2	1	4
Dronten deeln.		1			1	1	2	1	4	
Dronten niet-deeln.									1	2
Dronten totaal					1	1	2	1	5	2
Horst deeln.	1				3	3	1		1	
Horst totaal					3	3	1		1	
Wijk bij D. deeln.	1				2	2	4			
Wijk bij D. niet-deeln.	3				1	3	1			1
Wijk bij D. totaal					3	5	5			1
deeln. totaal	3	2	-	-	8	9	11	2	6	4
niet-deeln. totaal	7	3	-	1	4	7	8	1	1	4
Totaal	10	5	-	1	12	16	19	3	7	8

De respondenten uit Dronten hebben een relatief hoog beroepsnivo. De gemiddeld hogere opleiding van de respondenten uit Alblasserdam, die niet aan het projekt hebben meegewerkt, blijkt niet geëffektueerd te zijn in een gemiddeld hoger beroepsnivo. Bij de respondenten uit Wijk bij Duurstede is een soortgelijk verschil waar te nemen: hoewel het opleidingsnivo van de deelnemers en niet-deelnemers ongeveer gelijk is, blijkt het beroepsnivo van de deelnemers iets hoger te liggen. De oorzaak van deze verschillen tussen opleidings- en beroepsnivo ligt waarschijnlijk hierin: relatief veel niet-deelnemers uit beide projekten verrichten huishoudelijk werk en in Alblasserdam zijn relatief veel niet-deelnemers gepensioneerd of hebben geen werk. Beide beroepsnivo's hebben geen direkt verband met het opleidingsnivo.

Inkomen

Aan de respondenten is het globaal netto-inkomen per maand van alle gezinsleden afzonderlijk gevraagd. Onder netto-inkomen wordt verstaan het bedrag dat elke maand van het loon of de uitkering overblijft na aftrekking van de belastingen en premies. Vergoedingen, huursubsidie e.d. worden niet bij het netto-inkomen meegerekend. De inkomens zijn ingedeeld in de volgende klassen:

1. inkomen tot f 500,-,
2. f 501,- ,, f 1000,-,
3. f 1001,- ,, f 1500,-,
4. f 1501,- ,, f 2000,-,
5. f 2001,- ,, f 2500,-,
6. f 2501,- ,, f 3000,-,
7. f 3001,- ,, f 4000,-,
8. f 4001,- ,, f 5000,-,
9. f 5001,- en meer,

Netto-inkomens van de respondenten per maand, inclusief het inkomen van hun partner (indien van toepassing), onderscheiden naar deelnemers en niet deelnemers per projekt

Projekt	netto-inkomen in guldens per maand							non respons
	1001- 1500	1501- 2000	2001- 2500	2501- 3000	3001- 4000	4001- 5000	> 5001	
Alblasserd. deeln.		4	4		1	3	1 (1)	4
Alblasserd. niet-deeln.	2	4 (1)		2 (1)	7 (1)	2 (2)	3 (2)	4
Alblasserd. totaal	2	8 (1)	4	2 (1)	8 (1)	5 (2)	4 (3)	8
Dronten deeln.		1		2	3 (1)	1 (1)	3 (2)	
Dronten niet-deeln.					1			2
Dronten totaal		1		2	4 (1)	1 (1)	3 (2)	2
Horst deeln.		1	2	3 (1)		1 (1)		2
Horst totaal		1	2	3 (1)		1 (1)		2
Wijk bij D. deeln.		1	3 (1)	2	2 (1)			1
Wijk bij D. niet-deeln.			3	1	1 (1)	2 (1)		2
Wijk bij D. totaal		1	6 (1)	3	3 (2)	2 (1)		3
deeln. totaal		7	9 (1)	7 (1)	6 (2)	5 (2)	4 (3)	7
niet-deeln. totaal	2	4 (1)	3	3 (1)	9 (2)	4 (3)	3 (2)	8
Totaal	2	11 (1)	12 (1)	10 (2)	15 (4)	9 (5)	7 (5)	15

N.B. De getallen tussen haakjes, geven het aantal twee-verdieners weer, die in de desbetreffende klasse voorkomen. De getallen zonder haakjes zijn de totalen van die klassen, inclusief de twee-verdieners.

De respondenten uit Dronten hebben een relatief hoog inkomen. Opvallend is het grote aantal twee-verdieners bij de respondenten uit Dronten (40%) en bij de niet-deelnemers uit Alblasserdam (35%). In totaal blijkt het aantal twee-verdieners voor zowel de deelnemers als de niet-deelnemers gelijk te zijn.

BIJLAGE 11: Aspektformuleringen met betrekking tot de woonsituatie, volgens Driessen en Beereboom

De aspecten van de woonsituatie, die aan de respondenten van de vier onderzochte zelfwerkzaamheid-projecten zijn voorgelegd (zie hoofdstuk 15, pagina 165), zijn gebaseerd op de volgende aspekt-indeling van Driessen en Beereboom, 1983, p.356.

Overzicht van aspektformuleringen, volgens Driessen en Beereboom

kernaspect	aspectroep							aantal
	allen	A	B	C	X(AB)	Y(AC)	Z(BC)	
kosten	een betaalbare woning 4						een lage huur of lage woonlasten 36	2
ruimte				een grote woning 17	een extra slaapkamer 22		een woning met een grote woonkamer 29	3
onderhoud			een redelijk onderhouden woning 12				een tocht- en vochtvrije woning 30	2
type		een woning zonder geluidsoverlast v. burens 7			wonen in een eenzinswoning 23		een huis met veel zon 37	3
buitenruimte	een tuin bij het huis 2						een woning met een groot balkon 31	2
veiligheid	een veilige buurt 's avonds 3				een buurt waar je fiets niet gestolen wordt 24			2
verkeer/rust	een rustige straat 1				wenig verkeer in deze straat 25	wonen op een woonerf 32	wenig lawaai in de straat 38	4
bereikbaarheid		de belangrijkste winkels op loopafstand 8	wonen op minder dan 10 min. van het centrum van Utrecht 13	niet verder dan een uur van het werk wonen 18				3
parkeren				parkeergelegenheid voor de deur 19				1
aanzien			een nette buurt 14			een buurt met aanzien 33		2
homogeniteit	een buurt met mensen van dezelfde stand als ikzelf 5				een buurt zonder buitenlandse werknemers 26		een straat met alleen Nederlanders 39	3
sociaal		vrienden of familie in de buurt 9		een goed contact met de burens 20			vriendelijke mensen in de buurt 40	3
soeelgelegenheid			soeelgelegenheid voor kinderen in deze buurt 15					1
groen		natuur- en groengebieden dichtbij 10		een park op 5 min. lopen van de woning 21			een buurt met veel groen 41	3
functie- -enging	een buurt met wat bedrijvigheid 6		een buurt met wat mensen op straat 16		wat winkels en kleine bedrijfsjes in deze buurt 27	een straat waar wat te beleven valt 34		4
uiterlijke bebouwing		een buurt met mooie huizen 11			een flats in deze buurt 28	een woning met een mooi uitzicht 35	een aardige straat om te zien 42	4
aantal	6	5	5	5	7	7	7	42

BIJLAGE 12: Tevredenheid van de respondenten van de vier onderzochte zelfwerkzaamheid-projecten, per aspekt van de woonsituatie

Aantal respondenten dat tevreden of ontevreden is met het desbetreffende aspekt van de woonsituatie

N.B. De letters (A), (B) en (C) geven aan of het aspekt respektievelijk een basis-, kwaliteits- of een extra-voorziening is, volgens de indeling van Driessen en Beereboom (zie hoofdstuk 15).

	zeer tevr.	tevr.	niet tevr/ of ontevr.	ontevr.	zeer ontevr.	non respons
onderhoudstoestand buitenkant woning (A)						
Ablasserd. deeln.	2	12	1	1		1
Ablasserd. niet-deeln.	1	17	5		1	
Dronten deeln.	2	8				
Dronten niet-deeln.	1	2				
Horst deeln.		9				
Wijk bij D. deeln.	3	5			1	
Wijk bij D. niet-deeln.	2	7				
deeln. totaal	7	34	1	1		2
niet-deeln. totaal	4	26	5		1	
Totaal	11	60	6	1	1	2
onderhoudstoestand binnenkant woning (A)						
Ablasserd. deeln.	2	13	1			1
Ablasserd. niet-deeln.	1	20	2	1		
Dronten deeln.	1	9				
Dronten niet-deeln.	3					
Horst deeln.	2	7				
Wijk bij D. deeln.	4	4				1
Wijk bij D. niet-deeln.	3	6				
deeln. totaal	9	33	1			2
niet-deeln. totaal	7	26	2	1		
Totaal	16	59	3	1		2
verkeersdrukke in de straat/plein/erf (A)						
Ablasserd. deeln.	2	6	4	3		2
Ablasserd. niet-deeln.	4	12	6	1		1
Dronten deeln.	1	9				
Dronten niet-deeln.	3					
Horst deeln.	7	2				
Wijk bij D. deeln.	2	5	1	1		
Wijk bij D. niet-deeln.	4	4	1			
deeln. totaal	12	22	5	4		2
niet-deeln. totaal	11	16	7	1		1
Totaal	23	38	12	5		3
grootte van tuin(B) *						
Ablasserd. deeln.		5		1	3	8
Ablasserd. niet-deeln.		9	1		2	12
Dronten deeln.		5	4	1		
Dronten niet-deeln.	1	1		1		
Horst deeln.		4	2	2	1	
Wijk bij D. deeln.		5	3	1		
Wijk bij D. niet-deeln.		6	1	2		
deeln. totaal		19	9	5	4	8
niet-deeln. totaal	1	16	2	3	2	12
Totaal	1	35	11	8	6	20
(* indien van toepassing)						
veiligheid buurt s'avonds (A)						
Ablasserd. deeln.		12	1	2		2
Ablasserd. niet-deeln.	1	15	6	2		
Dronten deeln.	2	8				
Dronten niet-deeln.		3				
Horst deeln.	1	7	1			
Wijk bij D. deeln.		9				
Wijk bij D. niet-deeln.	2	7				
deeln. totaal	3	36	2	2		2
niet-deeln. totaal	3	25	6	2		
Totaal						
betaalbaarheid woning (B)						
Ablasserd. deeln.	1	8	4	2		2
Ablasserd. niet-deeln.		12	8	4		
Dronten deeln.		7	1			2
Dronten niet-deeln.		3				
Horst deeln.	1	6	2			
Wijk bij D. deeln.		9				
Wijk bij D. niet-deeln.		7	2			
deeln. totaal	2	30	7	2		4
niet-deeln. totaal		22	10	4		
Totaal	2	52	17	6		4

	zeer tevr.	tevr.	niet tevr/ of ontevr.	zeer ontevr.	non respons
hoeveelheid mensen van uw stand in de buurt (C)					
Alblasserd. deeln.	1	12	1		3
Alblasserd. niet-deeln.		13	4	1	6
Dronten deeln.		9	1		
Dronten niet-deeln.		2			1
Horst deeln.	1	7	1		
Wijk bij D. deeln.	1	7			1
Wijk bij D. niet-deeln.	1	5	3		
deeln. totaal	3	35	3		4
niet-deeln. totaal	1	20	7	1	7
Totaal	4	55	10	1	11
hoeveelheid bedrijven/winkels (B)					
Alblasserd. deeln.		3	4	4	2
Alblasserd. niet-deeln.		5	4	8	7
Dronten deeln.		8	2		
Dronten niet-deeln.		2	1		
Horst deeln.	1	4	3	1	
Wijk bij D. deeln.	1	7	1		
Wijk bij D. niet-deeln.	1	5	3		
deeln. totaal	2	22	10	5	2
niet-deeln. totaal	1	12	8	8	7
Totaal	3	34	18	13	9
geluidsisolatie naar de burens (A)					
Alblasserd. deeln.	1	4	4	5	1
Alblasserd. niet-deeln.	2	10	3	8	1
Dronten deeln.	2	3	1	3	1
Dronten niet-deeln.		1	1		
Horst deeln.		1	4	3	1
Wijk bij D. deeln.	1	7	1		
Wijk bij D. niet-deeln.	3	4		2	
deeln. totaal	4	15	10	11	3
niet-deeln. totaal	5	15	4	11	1
Totaal	9	30	14	22	4
kwaliteit van natuur/groen in de buurt (B)					
Alblasserd. deeln.	2	10	2	1	
Alblasserd. niet-deeln.	1	15	5	2	1
Dronten deeln.	2		6	1	1
Dronten niet-deeln.		1		1	1
Horst deeln.		7	2		
Wijk bij D. deeln.	1	7	1		
Wijk bij D. niet-deeln.	1	6	1		1
deeln. totaal	5	24	11	2	1
niet-deeln. totaal	2	22	6	3	3
Totaal	7	46	17	5	4
uiterlijk (fraaiheid) van de straat/plein/erf (B)					
Alblasserd. deeln.	1	6	7	1	
Alblasserd. niet-deeln.		7	9	7	1
Dronten deeln.	1	8	1		
Dronten niet-deeln.		2	1		
Horst deeln.	3	6			
Wijk bij D. deeln.	1	6	1	1	
Wijk bij D. niet-deeln.	1	4	4		
deeln. totaal	6	26	9	2	
niet-deeln. totaal	1	13	14	7	1
Totaal	7	39	23	9	1
onderhoud andere huizen in de buurt (B)					
Alblasserd. deeln.		10	3	1	
Alblasserd. niet-deeln.		15	9		3
Dronten deeln.		8	2		
Dronten niet-deeln.		3			
Horst deeln.	1	8			
Wijk bij D. deeln.		8	1		
Wijk bij D. niet-deeln.	1	8			
deeln. totaal	1	34	6	1	
niet-deeln. totaal	1	26	9		3
Totaal	2	60	15	1	3
afstand naar centrum van stad/dorp (winkels) (B)					
Alblasserd. deeln.		7	4	4	
Alblasserd. niet-deeln.		8	6	8	2
Dronten deeln.	2	8			
Dronten niet-deeln.		3			
Horst deeln.	1	8			
Wijk bij D. deeln.		9			
Wijk bij D. niet-deeln.	3	6			
deeln. totaal	3	32	4	4	
niet-deeln. totaal	3	17	6	8	2
Totaal	6	49	10	12	2

	zeer tevr.	tevr.	niet tevr/ of ontevr.	ontevr.	zeer ontevr.	non respons
aanzien buurt (B)						
Ablasserd. deeln.	1	13	1			2
Ablasserd. niet-deeln.		12	10	2		
Dronten deeln.	2	7	1			
Dronten niet-deeln.		3				
Horst deeln.	1	7	1			
Wijk bij D. deeln.	1	7				
Wijk bij D. niet-deeln.	3	5	1			1
deeln. totaal	5	34	3			3
niet-deeln. totaal	3	20	11	2		
Totaal	8	54	14	2		3
kwaliteit van speelgelegenheid in de buurt (A)						
Ablasserd. deeln.	2	8	4	1		2
Ablasserd. niet-deeln.	2	13	6	3		
Dronten deeln.	1	8	1			
Dronten niet-deeln.		2				
Horst deeln.	1	8				1
Wijk bij D. deeln.	1	6	2			
Wijk bij D. niet-deeln.	1	5	3			
deeln. totaal	5	30	7	1		2
niet-deeln. totaal	3	20	9	3		1
Totaal	8	50	16	4		3
hoeveelheid mensen op straat (overdag) (B)						
Ablasserd. deeln.		11	4			2
Ablasserd. niet-deeln.		16	6	1		1
Dronten deeln.	2	6	2			
Dronten niet-deeln.		3				
Horst deeln.		4	5			
Wijk bij D. deeln.		8	1			
Wijk bij D. niet-deeln.	1	8				
deeln. totaal	2	29	12			2
niet-deeln. totaal	1	27	6	1		1
Totaal	3	56	18	1		3
grootte woning (A)						
Ablasserd. deeln.	1	13	1			2
Ablasserd. niet-deeln.	7	13	1	2	1	
Dronten deeln.	2	7	1			
Dronten niet-deeln.		2		1		
Horst deeln.		8	1			
Wijk bij D. deeln.		9				
Wijk bij D. niet-deeln.	3	5		1		
deeln. totaal	3	37	3			2
niet-deeln. totaal	10	20	1	4	1	
Totaal	13	57	4	4	1	2
situering van parkeergelegenheid in de straat (C)						
Ablasserd. deeln.	2	9	1	2	1	2
Ablasserd. niet-deeln.	3	14	4	2	1	
Dronten deeln.	1	3	4	2		
Dronten niet-deeln.		2	1			
Horst deeln.	2	6	1			
Wijk bij D. deeln.		8	1			
Wijk bij D. niet-deeln.	1	6	1	1		
deeln. totaal	5	26	7	4	1	2
niet-deeln. totaal	4	22	6	3	1	
Totaal	9	48	13	7	2	2
kontakt met de burens (B)						
Ablasserd. deeln.	3	10	2			2
Ablasserd. niet-deeln.	2	12	8	2		
Dronten deeln.	1	8	1			
Dronten niet-deeln.		3				
Horst deeln.	1	7	1			
Wijk bij D. deeln.	1	8				
Wijk bij D. niet-deeln.	1	7			1	
deeln. totaal	6	33	4			2
niet-deeln. totaal	3	22	8	2	1	
Totaal	9	55	12	2	1	2
afstand tot park/bos/natuur (B)						
Ablasserd. deeln.		7	4	4		2
Ablasserd. niet-deeln.	1	14	6	2	1	
Dronten deeln.	3	7				
Dronten niet-deeln.		2	1			
Horst deeln.	1	8				
Wijk bij D. deeln.		8	1			
Wijk bij D. niet-deeln.	1	8				
deeln. totaal	4	30	5	4		2
niet-deeln. totaal	2	24	7	2	1	
Totaal	6	54	12	6	1	2

BIJLAGE 13: Toelichting werkwijze bij het bepalen van de tevredenheidsindex

Aan de bewoners van de vier onderzochte zelfwerkzaamheid-projecten is, in de schriftelijke enquête, gevraagd van verschillende aspecten van hun woonsituatie aan te geven of zij daarmee tevreden of ontevreden zijn, zie bijlage 5, vraag 22, 25 en 26, bijlage 6, vraag 17, 20 en 21 en bijlage 12. De verschillende aspecten zijn afgeleid uit het onderzoek van Driessen en Beereboom (1983), zie bijlage 11. In enkele gevallen is de formulering van een aspect van Driessen en Beereboom enigszins aangepast, zodat de vraag in de schriftelijke enquête beter te beantwoorden was.

Aan de mate van tevredenheid met een bepaald aspect zijn de volgende punten toegekend:

zeer tevreden:	1 punt
tevreden:	2 punten
niet tevreden of ontevreden:	3 punten
ontevreden:	4 punten
zeer ontevreden:	5 punten

Driessen en Beereboom ordenen de verschillende aspecten in volgorde van belangrijkheid, zij onderscheiden: basis-voorzieningen, kwaliteitsvoorzieningen en extra-voorzieningen, zie hoofdstuk 4.

Om te komen tot een tevredenheidsindex voor de gehele woonsituatie zijn aan deze voorzieningen de volgende gewichten toegekend, overeenkomend met de door Driessen en Beereboom aangegeven hiërarchie:

basis-voorzieningen:	3
kwaliteits-voorzieningen:	2
extra-voorzieningen:	1

Aspecten van de woonsituatie, met het bijbehorende gewicht, door de respondenten beoordeeld

aspect	gewicht
onderhoudstoestand buitenkant woning	3
verkeersdruk in de straat/plein/erf	3
grootte van tuin *	2
veiligheid buurt s' avonds	3
betaalbaarheid woning	2
hoeveelheid mensen van uw stand in de buurt	1
hoeveelheid bedrijven/winkels	1
geluidsisolatie naar de burens	3
uiterlijk (fraaiheid) van de straat/plein/erf	2
afstand naar centrum van stad/dorp (winkels)	2
aanzien buurt	2
kwaliteit van speelgelegenheid in de buurt	3
hoeveelheid mensen op straat (overdag)	2
grote woning	3
situering van parkeergelegenheid in de straat	1
kontakt met de burens	2
afstand tot park/bos/natuur	2

* alleen indien van toepassing

Driessen en Beereboom vermelden dat niet voor iedereen dezelfde voorzieningen basis- of kwaliteits-voorzieningen zijn:

- natuur/groen gebieden zijn voor jong gehuwden zonder kinderen en voor gehuwden met alle kinderen uit huis wel basis-voorzieningen;
- winkels en een nette buurt zijn voor oudere alleenstaanden wel basis-voorzieningen;
- een rustige straat en aanwezigheid van speelvoorzieningen zijn voor gehuwden met enkele of alle kinderen uit huis en voor oudere alleenstaanden geen basis-voorzieningen;
- een betaalbare woning is voor bewoners met een lage of zeer lage sociaal-ekonomische positie wel een basis-voorziening.

Voor iedere respondent is als volgt de tevredenheidsindex bepaald:

1. bepaling levensfase;
2. bepaling sociaal-ekonomische positie;
3. bepaling aanwezigheid tuin;
4. bepaling of het aspekt voor de desbetreffende respondent een basis-, kwaliteits- of extra-voorziening is;
5. vermenigvuldiging van de punten van de tevredenheid met de gewichten van de aspekten;
6. somming van de produkten uit ad5.;
7. somming van de gewichten van de aspekten, die van toepassing zijn;
8. deling van som ad 6. door som ad 7.

Uit de rekensom vloeien de tevredenheidsindexen van de respondenten voort. De index kan variëren van 1.0 tot 5.0.

Aan deze index is in dit onderzoek de volgende kwalitatieve beoordeling toegekend:

- 1.0 - 1.5 = zeer tevreden met woonsituatie;
- 1.6 - 2.5 = tevreden met woonsituatie;
- 2.6 - 3.5 = niet tevreden, niet ontevreden met woonsituatie;
- 3.6 - 4.5 = ontevreden met woonsituatie;
- 4.6 - 5.0 = zeer ontevreden met woonsituatie;

In hoofdstuk 15, pagina 168, zijn de nodige kanttekeningen bij deze index geplaatst.

BIJLAGE 14: Toelichting werkwijze bij het bepalen van de handigheidsindex

Aan de respondenten is, in de schriftelijke enquête, gevraagd bij 28 werkzaamheden, die in de woonomgeving voorkomen, aan te geven of zij die wel of niet kunnen uitvoeren, zie bijlage 5, vraag 19, en bijlage 6, vraag 14. De respondenten moesten dus hun eigen handigheid beoordelen. Gemeten is dus de subjektieve handigheid.

Aan de antwoorden zijn de volgende punten toegekend:

nee, kan ik niet:	1
nee, kan ik niet, iemand in het gezin wel:	1
ja, kan ik een beetje:	2
ja, kan ik goed:	3
ja, kan ik zeer goed:	4

Aan het antwoord 'weet niet' zijn geen punten toegekend; de desbetreffende werkzaamheid is verder niet meegenomen bij de bepaling van de handigheidsindex.

Ook aan de 28 werkzaamheden is een gewicht toegekend, variërend van 1 tot 4 (1 = eenvoudig, 4 = zeer moeilijk), afhankelijk van hoe de moeilijkheidsgraad van de werkzaamheid werd ingeschat.

Werkzaamheden die in de woonomgeving voorkomen, met het bijbehorende gewicht, door de respondenten beoordeeld

werkzaamheden	gewicht
planten van bomen en/of heesters	2
bollen poten en/of planten van éénjarige planten	1
inzaaien van gazon	2
beplantingsplan maken (ontwerp)	2
snoeien van heesters/bomen	2
verrichten van grondonderzoek	4
vegetatieve vermeerdering van planten	3
maaien van gazon	1
wieden van onkruid	1
chemisch onkruid bestrijden	2
snoeien en bemesten van rozen	2
metselen van muren	3
pergola en/of houten hek maken	2
betonwapening leggen	4
beton storten	3
opschonen sloot	1
chemische waterkwaliteit bepalen	4
landmeten met waterpasinstrument en baak	4
bedienen van vrachtwagen, trilapparaat	4
schilderen van hout- en staalwerk	1
ontwerpen van woonerf volgens verkeerstechn. eisen	4
aanbrengen van tegelbestrating	2
aanbrengen van klinkerbestrating	3
aanbrengen van sierbestrating, moeilijke verbanden	4
in elkaar zetten speeltoestellen (bouwpakket)	2
houten klimrek maken (geen bouwpakket)	3
bedienen lasapparaat	3
speeltoestellen ontwerpen	3

De ontwerpcapaciteiten met betrekking tot woonerf, beplanting en speeltoestellen zijn bij de bepaling van de index buiten beschouwing gebleven; dit omdat gemeend is dat de ontwerp-activiteiten buiten de 'handigheid' vallen in werkzaamheden die in de woonomgeving voorkomen. Voor iedere respondent is als volgt de handigheidsindex bepaald:

1. vermenigvuldiging van de antwoord-punten met de gewichten van de werkzaamheden;
2. somming van de produkten van ad 1.;
3. somming van de gewichten van door de respondent beoordeelde werkzaamheden;
4. deling van de som van ad 2. door de som van ad 3.

Uit de rekensom vloeien de handigheidsindexen van de respondenten voort. De index kan variëren van 1.0 tot 4.0. Aan deze index is in dit onderzoek de volgende kwalitatieve beoordeling toegekend:

- 1.0 - 1.9: niet handig
- 2.0 - 2.9: handig
- 3.0 - 4.0: zeer handig

Zoals in hoofdstuk 18, pagina 210, staat vermeld, moet deze kwalitatieve beoordeling van deze index slechts als indikatief worden beschouwd.

LITERATUURLIJST

- Ackermans E., 1970, De woonomgeving als speelgelegenheid, Groningen.
- Bahrđt, H.P., 1972, Een leefbare stad Utrecht, Antwerpen.
- Beckers, Th en M.ter Veer-Bos, A.van't Eind, 1981, Huisvrouwen uit en thuis, de recreatie van huisvrouwen in de woonomgeving, 2dln, Wageningen.
- Blokland, H., 1981, Wonen met meer vrije tijd, Delft.
- Boshart, M., Stichting Recreatie, 1970, Recreatie en wonen II, Den Haag.
- Bott, E., 1971, Family and social network, London.
- Bouwcentrum en Instituut TNO, RIW, 1976, Naar een integrale registratie-, waarderings- en normeringsmethodiek voor woning en woonomgeving, Delft.
- Burie, J.B., 1972, Wonen en woongedrag, Meppel.
- CBS, 1971, Typologie van de Nederlandse gemeenten naar urbanisatiegraad op 28 februari 1971, Den Haag.
- CBS, 1979, Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari 1979, Den Haag.
- CBS, 1984, Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari 1984, Den Haag.
- Clarenburg, L.A.en H.T.U.van Rijn, 1970, Leefbaarheid, een poging tot begripsanalyse: In A.J.M.van Tienen e.a.,Anatomie van het welzijn, Deventer.
- Constandse, A.K., 1960, Het dorp in de IJsselmeerpolders, Zwolle.
- Doorn, J.van en C.Lammers, 1959, Moderne sociologie, Utrecht.
- Drewe, P., 1981, Inleiding stedenbouwkundig planologisch onderzoek dl B, stedenbouwkunde en de betekenis van het ruimtelijk milieu, diktaat, Delft.
- Driessen, F.M.H.M. en H.J.A. Beereboom, 1983, De kwaliteit van het stedelijk leefmilieu; bewoners en hun voorkeuren, Utrecht.
- Eijkeren, R.van, 1979, Voorzieningen in de woonomgeving, het feitelijk gebruik vergeleken met richtlijnen voor ontwerp, Tilburg.
- Gans, H., 1974, De potentiële en de effectieve omgeving, handboek Bouwen en wonen, afl.2.
- Groetelaers, P., 1983, Evaluatie van het projekt van 49 casco-koopwoningen te Kockengen, Delft.

- Groetelaers, P. en G.C.Jense, H.Priemus, 1983, Dokumentatie Doe-het-zelf, Delft.
- Groot, J.P., 1969, De leefbaarheid van de dorpen in de gemeente Borger, Wageningen.
- Grunfeld, F., 1970, Habitat and Habitation, a fieldstudy, Alphen aan den Rijn.
- Grunfeld, F., 1972, Sociologisch onderzoek op het gebied van wonen; in Sociale Wetenschappen vol.15, p.85-101.
- Guyt, P.en A.F.Mulder, R.Th.van der Voort, 1979, Stedebouwkundige elementen dl II: voorzienigen, diktaat, Delft.
- Hakkesteegt, P.en B.Bach, B.Radema, 1981, Verkeerskunde 1, mobiliteitskader, verkeerskunde & inleiding verkavelen, diktaat, Delft.
- Hoenderdos, A.L.M. en A.W.C. Metselaar, 1985, Huurderszelfwerkzaamheid in een ERA-flat te Zoetermeer, Delft
- Hulsbergen, E.D., 1975, Vragenlijst, mogelijkheden en beperkingen, interne notitie, T.H. Delft.
- Korteweg, P.J. en J.van Weesep (red.), 1983, Ruimtelijk onderzoek; leidraad voor opzet, uitvoering en verwerking, Utrecht.
- Kreukels, A.M.J. en J.Kropman, 1968, De anonimiteit van de bewoner, in: I.T.S.
- Leeuwen, H.van, 1970, Recreatie en wonen; in Capita Selecta ecologie van het wonen, p.62-76, Wageningen.
- Ministerie van Landbouw en Visserij, 1983, Natuur je buur, brochure, Den Haag.
- Minsterie van VROM, Centrale Directie van de Volkshuisvesting, 1971, De kwaliteit van het woonmilieu, Den Haag.
- Minsterie van VROM, Centrale Directie van de Volkshuisvesting, 1976, Verkenning inzake leefbare stedelijkheid, Den Haag.
- Ministerie van VROM, Centrale Directie van de Volkshuisvesting, 1979, Woningbehoeften-onderzoek 1975, waardering van de woonomgeving in uitlopende woonmilieus, Den Haag.
- Nauta, A., 1973, Contact en controle tussen burens, Alphen aan den Rijn.
- NUSO, 1983, Verslag studiedag Buurtbeheer van speelplekken, nov.1983, Amsterdam.
- Pennartz, P., 1978, De ruimte praat niet uit zichzelf; in Plan, p. 4-10.
- Pennink, 1976; in Forum XXII, p.4-13.
- Petri, P.Ph.L., De ruimte waarin wij wonen; geciteerd in Hakkesteegt cs. (1981), p.2.7.

- Priemus, H., 1969, Wonen; creativiteit en aanpassing, Den Haag.
- Priemus, H., 1984a, Nederlandse woontheorieën, Delft.
- Priemus, H., 1984b, Zelfwerkzaamheid in de volkshuisvesting; inleidende analyse, Delft.
- Provinciaal platform stads- en dorpsvernieuwing, provincie Noord-Brabant, 1985, Startnotitie werkgroep stedelijk beheer, Den Bosch.
- Porteous, J.D., 1977, Environment and behaviour, planning and everyday urban life, reading.
- Saal, C.D., 1983, Sociologische notities bij een nationale competitie, tijdschrift vereniging KNHM, p.310-316.
- Schouten, G., 1967, Het Woonmilieu, Assen.
- Simonse, G., 1977, Belemmerde kansen, sociologie van de volksbuurt, Alphen aan den Rijn.
- Spierings, M., 1985, Tot het groen ziet voor je ogen; evaluatierapport, advies- en begeleidingscommissie natuur in de stedelijke omgeving, Den Haag.
- Tacken, M. en J.de Kleijn, 1979, Beleving van woonsituaties; een trendrapport, 2dln, Delft.
- Vereniging Koninklijke Nederlandse Heide Maatschappij, 1984, Een kern waar pit in zit; handleiding voor de leefbaarheidswedstrijd 1985-1987, Arnhem.
- Vereniging Koninklijke Nederlandse Heide Maatschappij, 1978-1983, Een kern waar pit in zit; informatie over de leefbaarheidswedstrijd voor mensen in de stad en op het platteland (1978-1980) nr.1 t/m 8, (1981-1983) nr.1 t/m 8, Arnhem.
- Vocht, C.L.F.M.de, 1982, Samen werken aan de omgeving, Een kern waar pit in zit 1978-1980, Koninklijke Nederlandse Heide Maatschappij, Arnhem.
- Vossen, G.H.van der, 1983 en 1984, In 500 dagen; Een kern waar pit in zit, een verslag van de tweede wedstrijd, in tijdschrift KNHM (1983) p.367-372, 400-407, 453-457, (1984) p.3-7, 81-85.
- Werkgroep 2000, 1985, Bezigheden buitenshuis; groenvoorzieningen: een zaak van bewoners en gemeenten, in Katernen 2000, Amersfoort.
- Werkgroep 2000, 1984, Dat regelen we zelf wel; informatie en tips voor bewonersorganisaties, in Katernen 2000, Amersfoort.
- Werkgroep 2000, 1985, Natuur je buur; ideeënboek voor een groene woonomgeving, in Katernen 2000, Amersfoort.
- Werkgroep 2000, niet gepubliceerd, Resultaten van de enquête naar zelfwerkzaamheid door bewoners in het openbaar groen, Amersfoort.